

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

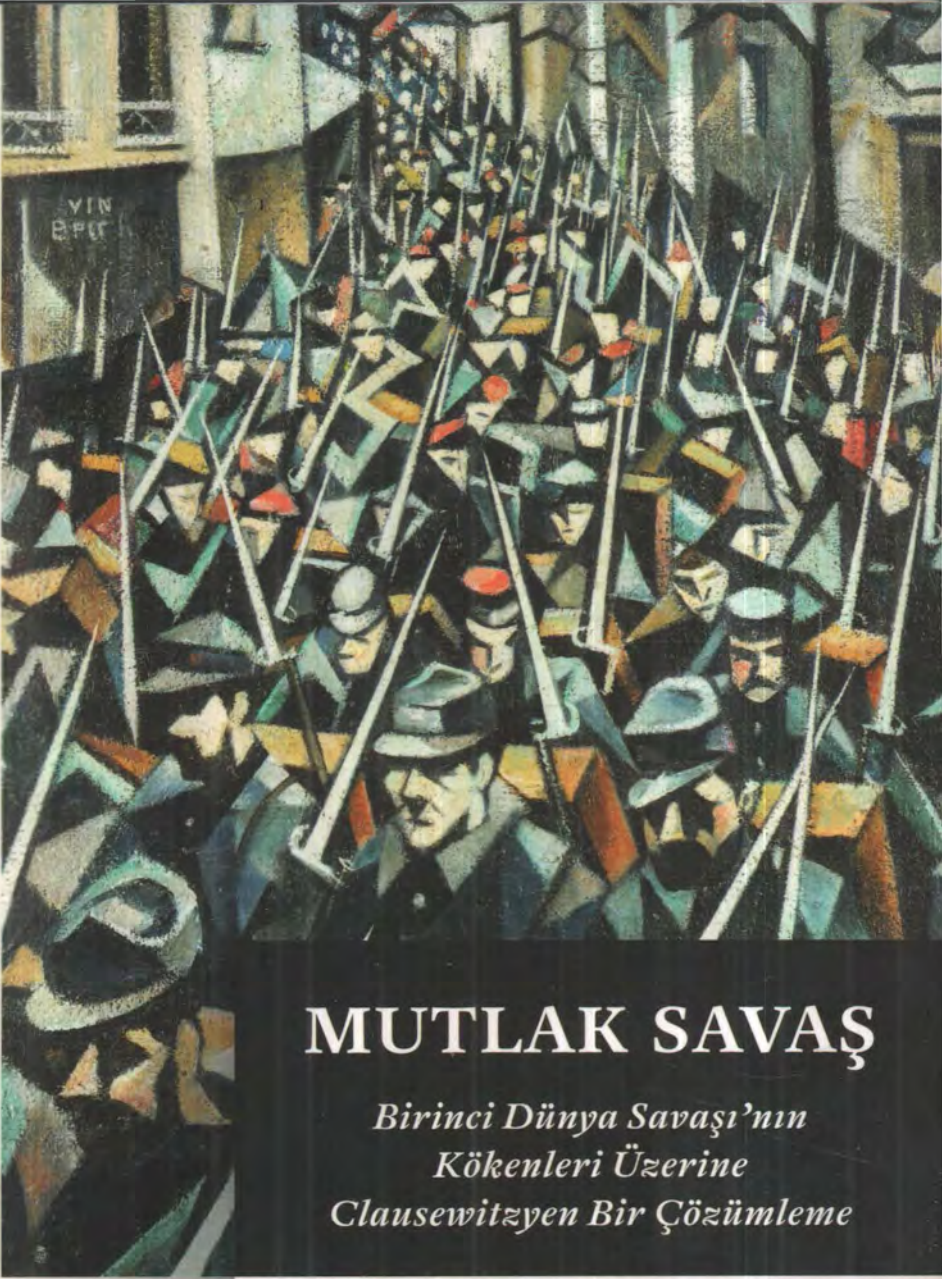
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

MUTLAK SAVAŞ

BURAK SAMİH GÜLBOY

MUTLAK SAVAŞ

*Birinci Dünya Savaşı'nın
Kökenleri Üzerine
Clausewitzyen Bir Çözümleme*

BURAK SAMİH GÜLBOY

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

MUTLAK SAVAŞ
Birinci Dünya Savaşı'nın Kökenleri Üzerine
Clausewitzyen Bir Çözümleme
Burak Samih Gülboy

DERGÂH YAYINLARI 833

Tarih Dizisi 78

Askeri Tarih Dizisi 9

Sertifika No 14420

ISBN 978-975-995-964-7

1. Baskı Temmuz 2019

Dizi Editörü

Gültekin Yıldız

Kitap Editörü

Erhan Çifci

Kapak Tasarımı

Ayşe Nurgül Kabasakal

Sayfa Düzeni

Ayten Balaç

Baskı

Ana Basın Yayın Gıda İnş. Tic. A.Ş.

Mahmutbey Mah. Devekaldırımı Cad.

2622. Sok. No: 6/13

Bağcılar/İstanbul

Tel: (212) 446 05 99

Matbaa Sertifika No 20699

Dergâh Yayınları

Klodfarer Cad. No: 3/20 34122 Sultanahmet/İstanbul

Tel: (212) 518 95 79 80 Faks: (212) 518 95 81

www.dergah.com.tr/bilgi@dergahyayinlari.com

Mutlak Savaş'ın yayın hakları Dergâh Yayınları'na aittir.

MUTLAK SAVAŞ

Birinci Dünya Savaşı'nın Kökenleri Üzerine Clausewitzyen Bir Çözümleme

Burak Samih Gülboy

BURAK SAMİH GÜLBOY

1971'te İstanbul'da doğdu. İlkokul, ortaokul ve lise eğitimini FMV Işık Lisesi'nde tamamladı. 1993'te Bilkent Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde lisans eğitimini, 1996'da İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Balkanlar ve Orta Doğu Gelişmeleri programında yüksek lisans eğitimini ve 2002'de de İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler programında doktora eğitimini tamamladı. 2005'te İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde yardımcı doçent olarak görev yapmaya başlayan Gülboy, 2009'da Siyasi Tarih alanında doçentlik unvanını kazandı. 2013'te altı ay boyunca Kanada'daki Queen's Üniversitesi'nde misafir araştırmacı olarak bulundu. 2014 yılında profesör unvanını alan Gülboy, hâlen İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde görev yapmaktadır.

Babam Kaya Ferit Gülboy'un anısına

SUNUŞ

Her kitap kendi içinde bir yolculuğun ifadesini barındırır. Bu ifade yalnızca kitabın yazarı tarafından yazılmış sayfalarda devam etmez; tersine, basıma hazırlanma ve basılma süreçlerini de içerir. Her kitabın yazarından öte başka bir hikâyesi vardır ve okur kitabı eline aldığı anda hikâyenin bu kısmına çok az dikkat eder. Bazı kitapların hikâyesi ilk basımının tanıdığı zamansallık ile sınırlanır. Bazı kitaplar ise daha şanslıdır ve yeni emeklerin katkısı ile yeniden basılırlar. Böylece içlerindeki emeğin hikâyesi, yeni katkıların sayesinde devam eder.

Okuyucunun elinde bulunan bu kitabın da böyle bir geçmişi var. 2014 yılındaki ilk basımının ardından belki de zamanını tamamlayacağı bir zamanda okuyucu ile yeniden ve daha etkin bir şekilde buluşabilmesi için bir dizi insanın emeği ile değerli hale getirildi. Yeni bir basım için inanç ve iradesini ortaya koyarak, hem kitaba ve hem de yazarına destek veren Doç. Dr. Gültekin Yıldız'a candan teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim. Bu kitabın yeniden hayat kazanması herkesten çok onun emeği sayesinde.

Her kitabın okuyucuya ulaşması kolektif bir emek sonucu ortaya çıkar. Bu konuda yazarın payı ne kadar büyük gözükürse gözüksün, okuyucuya ulaşan metin başka akılların ve gözlerin emeğini gerektirir. Yeniden basım sürecinde yazarın dertleri-

ni sabırla paylaşan, bu süreçte yardımını esirgemeyen ve metin üzerindeki tashihleri ustalık ile düzenleyen Erhan Çifci'ye içten teşekkürlerimi sunarım. Kendisinin emeği kitabın yeniden hayat bulma sürecinde değeri ölçülemez bir destek sağlamıştır.

Son olarak her yazarın kitabını okuyucuya ulaştırabilmesine aracılık sağlayan ve dahası o yazara güç katan bir yüklenicye ihtiyacı vardır. Söz konusu yüklenici bir yazarın okuyucu ile arasındaki köprü olma sorumluluğunu üstlenir. Elinizdeki kitabın okuyucu ile bağlantısını kurmak üzere irade gösteren Dergâh Yayınları'na, kitabın yazarı olarak sonsuz şükranlarımı sunarım. Kendilerinin emeği kitabın okuyucuya ulaşması konusunda en önemli halkadır ve kitabın hikâyesinin devam edebilmesini mümkün kılan en önemli unsurdur.

Son olarak belirtmeli ki, her kitap okuyucunun algısı seviyesinde değer bulur. Kitabın içindekilerin okuyucu nezdinde değer bulması yazarın en büyük arzusudur. Bu nedenle yazar kitabın hikâyesinin devamındaki son emeğin okuyucununki olduğunun bilinciyle, bütün okuyucularına teşekkürlerini sunar.

BURAK SAMİH GÜLBOY
Nisan 2019, İstanbul

İÇİNDEKİLER

- 11 Önsöz
- 15 Giriş: Birinci Dünya Savaşı'nın Clausewitz'in
"Mutlak Savaş" Distopyası Çerçevesinde Sorgulanması
- 31 **BİRİNCİ BÖLÜM: BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE
BÜYÜK GÜÇ STATÜSÜNÜN KAYBI SORUNSALI**
- 37 Büyük Güç Statüsünün İnşası: Deniz Gücü = Deniz Hâkimiyeti
- 44 Büyük Güç Statüsünün İnşası: Büyük Güç = Deniz Gücü
- 53 Büyük Güç Statüsünün Stabilizasyonu: Meydan Okumalar
- 64 Büyük Güç Statüsünün Paradoksu: Meydan Okuma vs.
Tanınma Arayışı
- 71 Büyük Güç Statüsünün Paradoksu: Bismarck'tan Wilhelm'e
Almanya'nın Kimlik Paradoksu
- 82 Büyük Güç Statüsünün Tanınması: Risk Teorisi Çerçevesinde
Kimlik Oluşturma
- 94 Büyük Güç Statüsünün Kaybı: Risk Teorisinin İflası ve Dretnot
Devrimi
- 114 Büyük Güç Statüsünün Kaybı: Dretnot Yarışı ve Büyük Güç
Statüsünün Kaybı
- 123 Büyük Güç Statüsünün Krizi: Agadir Krizi ve Büyük Güç
Çatışması
- 134 Büyük Güç Statüsünün Krizi: Agadir Krizi Sonrası
- 145 **İKİNCİ BÖLÜM: BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE BİR
SORUN ÇÖZME ARACI OLARAK SAVAŞIN İÇERİK
DEĞİŞTİRMESİ SORUNSALI**
- 151 Avrupa Siyasal Sisteminin Yapısı

- 165 Avrupa Siyasal Sisteminin Kendine Has Yapısı: Avrupa Ahengi
- 180 Avrupa Siyasal Sisteminin Paradoksu: Büyük Güç Siyasetinin Trajedisi
- 186 Avrupa Siyasal Yapısının Bir Dış Politika Aracı Olarak Savaş
- 192 Avrupa Siyasal Sisteminin Krizi: Saldırı Kültü
- 200 Avrupa Siyasal Sisteminin Krizi: Militarizm ve Hayal Edilmiş Savaş
- 212 Avrupa Siyasal Sisteminin Krizi: Önleyici Savaş Miti
- 226 Avrupa Siyasal Sisteminin Krizi: Kâğıt Üstünde Savaş
- 240 1914'te Diplomasinin Krizi: Seferberlik vs. Savaş
- 253 Sonuç
- 261 Kaynaklar
- 275 Dizin

ÖNSÖZ

Philosophum non facit barba... Sakal insanı filozof yapmaz... Tıpkı bir kitabın, yazarını akademisyen yapmayacağı gibi... Kitap bir çalışmadır; içine ne kadar emek konmak istenirse o kadarını alır. Akademik bilgi ise bir birikimdir ve dahası, bu birikimin sahibini yok etmesidir; çünkü akademik birikim Minos'un labirentinde sürekli dolaşmak gibidir; her köşeyi dönüşte başka bir köşenin çıkması gibi, her sorgulamanın yeni bir soruyu ortaya çıkartması ve sonu olmayan bir arayış... Ender zamanlarda Ariadne, ipliğini, kaybolana sunar. Böylece, sorular labirentinde bu ipliğin güvencesinde bir miktar yol çizilebilir. İşte o an, alınan yolu tarif etmek gereklidir. Böylece başkaları ya bu yolu devam ettirebilir ya da bu tecrübeden kendi yollarını başlatabilirler. Labirent sonsuz olsa da, sunulan yol tarifleri, kayboluş sürecini bir miktar çekilir kılabilir. Bu yüzden, yazmak önemlidir; zira *Verba volant scripta manent...* Söz uçar, yazı kalır...

Bu çalışmanın hayata geçebilmesi için, çalışmanın sahibinin dışında, pek çok kişinin emeği, enerjisi ve desteği gerekiyordu. Sözün uçup, yazının kalacağı bilinciyle, bu çalışmanın hazırlanması ve kitap hâline gelmesinde, doğrudan ya da dolaylı olarak ve hiçbir karşılık beklemeden, benden emeklerini, enerjilerini ve desteklerini esirgemeyenlere bu satırlardan minnettarlığımı sunmak isterim.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasını sağlayan kişiler arasında, 2007 yılında kaybetmiş olduğum, Babam, Kaya Ferit Gülboy başta gelmektedir. Fiziki varlığını yitirmiş olsam da, manevi varlığı ile daima yanımda ve içimde hissettiğim Babam inancı, güveni ve desteği ile bu çalışmanın birikimine ve oluşum sürecine tarifsiz katkılar yapmıştır. Bu yüzden çalışmamı kendisine atfederek, kendisine yeterince sunma fırsatı bulamadığım minnettarlığımı en azından bu satırlarda ifade etmek isterim.

Keza alışmanın ortaya çıkışını sağlayan akademik birikim sürecinde, benden esirgemedikleri emekleri, enerjileri ve destekleri ile tarifsiz katkılar yapmış; fakat zamanın benden koparmış olduğu değerli rehberlerim Prof. Dr. Esad Çam'ı, Prof. Dr. Toktamış Ateş'i ve T. Nejat Eralp'i burada anmak isterim. Ariadne'nin ipliğini temsilen onların bana olan inançları ve katkıları, kendi akademik labirentimde yaşadığım yolculukta daima bana eşlik etti.

Bu çalışmayı mümkün kılan pek çok kişi arasından, benim için yeri çok ayrı olan Prof. Dr. Levent Ürer'e ve Prof. Dr. Namık Sinan Turan'a, bana olan güvenleri ve destekleri için özel olarak teşekkür etmem gerektiğini vurgulamak isterim. Ayrıca, çalışmanın birikim sürecine verdikleri destekten ve katkılarından dolayı değerli Hocalarım Prof. Dr. Murat Özyüksel'e ve Dr. Rifat Uçarol'a; ayrıca değerli dostlarım Prof. Dr. Haldun Yalçinkaya'ya, Prof. Dr. Adil Baktıaya'ya ve Doç. Dr. Murat Metinsoy'a içten teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışmanın kaynakçasının önemli bir kısmının taranması Kanada'nın Kingston şehrinde bulunan, Queen's Üniversitesi'ndeki Stauffer Kütüphanesi'nde tamamlandı. Bu kütüphanenin dost canlısı çalışanlarına şükranlarımı sunarım. Queen's Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak bulunmama imkân sağlayan, hiçbir zaman unutmayacağım güler yüzlü samimiyeti ile bu çalışmanın içeriği ve yöntemi ile ilgili fikirlerini ve eleştirilerini benden esirgemeyen Prof. Dr. David Haglund'a bu satırlar vasıtasıyla teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Bir metin ortaya çıkartmanın zorluğu ve sıkıntısı paylaşıldıkça azalıyor. Bu çalışmanın metni üzerinde büyük emeği olan, lisan-süstü çalışmalarında kendisine danışmanlık yapmış olmama karşın, bu metnin ortaya çıkış süresince hayatının değerli zamanlarını bana harcayarak, sabır, dostluk ve olgunlukla bana danışmanlık yapan Onur Ağkaya'ya içten teşekkürlerimi sunarım.

Ortaya çıkan metni, kitap hâline dönüştürmek için, bütün enerjisini ortaya koyan Esra Diri'ye de teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışmanın hazırlanış sürecinde yaşanan yorgunlukların aşılmasında, değerli dostlukları ile büyük katkı sağlayan Murat Özgül'e, Murat Balmumcu'ya ve Göksel Yazıcı'ya samimiyetle teşekkür ederim.

Bana olan güvenini ve inancını büyük bir sabır ve sevgi ile birleştiren, bu çalışmanın ortaya çıkabilmesi için hayatı kolaylaştıran, Annem, Saime Gülboy'a; desteğini her an yanımda hissettiğim, Ablam, Tülin Şener'e; sessiz ama sevgi dolu varlığı için Shine'a, kalpten teşekkürlerimi sunarım.

Bir kişi var ki, onun hem bu çalışmaya ve hem de hayatıma katkısının karşılığını, bu satırlarda yeteri kadar ifade edebilmem mümkün olmasa da, kendisinin mütevazılığına ve hoşgörüsüne sığınarak, bunu denemek zorundayım. Bu çalışmanın ortaya çıkışını varlığı ile mümkün kılan; sabır isteyen üretim aşamasında yaşanan tükenişlerde, enerjisini katarak beni yeniden canlandıran; çalışmanın gerektirdiği sorgulamanın kişiyi çıkardığı içsel yolculukta, içine düşülmesi kaçınılmaz olan yalnızlığı ve izolasyonu, tükenmeyen bir sevgi desteği ile benimle paylaşmış olan, hayat ortağım ve biricik eşim Doç. Dr. Gül Pınar Gülboy'a kalbimdeki sevgi ile donanmış teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

**BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN CLAUSEWITZ'İN
“MUTLAK SAVAŞ” DİSTOPYASI ÇERÇEVESİNDE
SORGULANMASI**

Birinci Dünya Savaşı'nın kökenlerini ve nedenlerini sorgulamak üzere çalışmaya başlayacak bir akademisyen, bir taraftan bu başlıklar ile ilgili ortada olan veya ortaya atılmış pek çok sorgulamanın üretmiş olduğu bir literatürün genişliğini algılamak; bir yandan da söz konusu literatürün genişliği içerisinde, hâlâ yapılmayı bekleyen sorgulamalara olan açıklığı fark etmek zorundadır. Üzerinden yüz yıl geçmiş olmasına karşın, Birinci Dünya Savaşı, hâlâ, sosyal bilimlerdeki değişik disiplinler için popüler bir çalışma alanıdır ve Birinci Dünya Savaşı ile ilgili yapılan çalışmaların tamamı, yeni sorgulamaların da önünü açtığından, söz konusu alan, popülerliğin ötesinde, bugüne kadar mevcut olan dinamik yapısından da hiçbir şey kaybetmemiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın kökenleri ve nedenleri ile ilgili soru sormaya hazırlanan bir akademisyen için sahip olunması gereken diğer bir farkındalık ise, savaşın kökenleri ve nedenleri arasındaki ayrımın anlaşılmasının, sorgulama sürecinin sağlam temeller üzerinde inşa edilmesi için önem taşıdığıdır. Birinci Dünya Savaşı'nın nedenleri, savaştan önceki yıllarda meydana gelen pek çok siyasal, ekonomik ve toplumsal gelişmenin tarihsel dinamikleri içinde takip edilebilir. Buna karşılık, Birinci Dünya Savaşı'nın kökenlerinin sorgulanması için, bu savaşın siyasal ve sosyal alanda neden olduğu zamansal kırılmanın ve bu kırılmanın ortaya çıkardığı

tarihsel dönüşümlerin algılanması zorunludur. Böyle bir algının, savaşın kökenlerinin sorgulanması için, sorgulamanın çatısının yalnızca Tarih disiplini ile değil, aynı zamanda Siyaset Felsefesi, Uluslararası İlişkiler, İktisat ve Sosyoloji gibi diğer disiplinleri de bir arada kullanılabilecek, kimi zaman disiplinler arası ve kimi zaman da disiplinler üstü bir oluşum üzerine kurulması faydalıdır. Böylece, akademisyen, disiplinlerin analiz yöntemlerinin farklılıklarında yer alan sınırlılıkları aşabilme şansını elde edebilir. Ekleme gerekirse, okuyucuya sunulan bu çalışmanın sahibi, böyle bir algıyı mükemmel bir biçimde oluşturduğu iddiasını ileri sürme konusunda ciddi çekincelere sahip olmakla birlikte, çalışmanın gerçekleştirildiği süreçte, böyle bir algıya sahip olma ihtiyacının gerekliliğini bir kez daha hissetmiştir.

Okuyucuya sunulan bu çalışmanın sahibi, okuyucuyu bazı konularda uyarmayı görev bilmektedir: Bunlardan ilki, çalışmanın kurulumu ve izlediği plan, girişte sunulan ilk sorunun mikro ve makro düzeyde iki analiz aracıyla ele alınması ve bu analizlerden faydalanılarak ulaşılan sonuçlar doğrultusunda bir cevap üretilmesi üzerinde inşa olmuştur. Bu nedenle, bu çalışma bir tarih anlatımı değildir; tarihsel olguların sorgulanması çalışmanın içeriğindedir. Savaşın tarihçesi ile ilgilenenler için, çalışmanın sonundaki kaynakçaya başvurulması durumunda, gerekli referansların sağlandığına inanılmaktadır. Diğer taraftan, çalışma kapsamında gerçekleştirilmesi amaçlanan sorgulama için, okuyucunun da sunulanı sorgulamaya açması beklenmektedir. Bu nedenle, çalışma dâhilinde ortaya konulan analizler çerçevesinde, tarihsel gerçeklikler aranması endişesi bulunmamaktadır; bunun yerine çalışmanın gerçekleştirmeyi hedeflediği sorgulamanın, bu çalışmanın hazırlandığı zamana değin, Birinci Dünya Savaşı'nın kökenleri ile ilgili olan diğer sorgulamalara katkı yapması hesaplanmıştır. Bütün bu açıklamalar ışığında, okuyucunun, çalışma çerçevesinde yapılan analizler sonucunda ulaşılan sonuçları, kendi sorgulamalarıyla temeli olarak algılaması ve

bu algının, yeni üretim süreçlerine bir hareket noktası sağlaması, çalışmanın sahibinin en büyük umududur.

Ortaya konulan motivasyon çerçevesinde, bu çalışmanın ana fikrini oluşturacak olan sorgulamanın temelinde yer alan soru şu şekilde sorulabilir: “Kendinden önceki dönemdeki savaş olgusunun içeriğini değiştiren Birinci Dünya Savaşı, Clausewitz’in savaş olgusunu teorize ederken kullanmış olduğu ‘mutlak savaş’ distopyası çerçevesinde değerlendirilebilir mi?” Söz konusu soruya cevap aranması için, çalışmada izlenecek yöntem şöyle özetlenebilir: İlk aşamada, Clausewitz’in “mutlak savaş” distopyası tanımlanacak ve bu distopya tanımının bileşenleri doğrultusunda, Birinci Dünya Savaşı’nın bir mutlak savaş olduğu hipotezi ortaya atılacaktır. İkinci aşamada ise, söz konusu hipotezi destekleyecek olan biri mikro ve diğeri makro düzeyde, iki alt sorgulama kurgulanacaktır. Bunlardan mikro düzeyde olanı, Birinci Dünya Savaşı’nın kökenleri arasında tartışılan, İngiltere ve Almanya arasındaki donanma yarışının, Avrupa siyasal sistemi içindeki “Büyük Güç” kavramını farklılaştırarak, devletlerin, birbirlerine karşı olan algılarını iş birliğine eğilimli bir hâlden, çatışmaya eğilimli bir hâle doğru dönüştürmesinin sorgulanmasına yöneliktir. İkinci sorgulama ise, 19. yüzyılda Avrupa siyasal sisteminin yapısal özelliklerinin revizyonunda, devletlerin istem içinde kullandıkları dış politika araçları olan diplomasi ve savaş araçları üzerindeki etkisi ile ilgilidir ve 1914’ün Yazı’nda, Avrupalı Büyük Güçlerin söz konusu değişim çerçevesinde savaşın başka bir yapıya dönüşmüş olduğunu anlama konusundaki yetersizliklerini sorunsallaştırma çabasına yöneliktir. Çalışmada, bu iki sorgulamanın sonuçlarının da kullanılarak temel sorunun cevabının aranması hedeflenmektedir.

Savaş üzerine ilk bilimsel incelemeyi üretmiş olan Carl von Clausewitz’in klasik tanımı ile savaşmak, bir tarafın zor kullanarak, rakibine iradesini kabul ettirme eylemini yansıtmaktadır. Savaşma eylemi ile savaş olgusunun ayrımını fark eden Clausewitz, savaş

ise, siyasetin başka araçlarla devamı olarak görmektedir. Savaş olgusu ile savaşmak eylemi arasındaki fark dikkate alındığında, “savaş” teriminin, devletlerin tekelinde olan siyasi bir olgu olduğu anlaşılır. Savaş, siyasi bir eylemdir ve devletlerin dış politika araçlarından biridir. Negatif bir anlam taşısa dahi, bir ilişki biçimini temsil etmektedir. Bir razı etme mücadelesidir. Bu nedenle de belirlenmiş amaçları ve hedefleri olduğu varsayılan ve bunlara ulaşılması için strateji ve taktiklerle donatılmış bir eylemler bütünüdür; bir anlamda, güç kullanımı ile birleştirilmiş siyasettir.

Colin Gray, savaşın doğasının sahip olduğu öznel ve nesnel özelliklerin, savaş ile ilgili çalışmalar yapan akademisyenleri yanılttığına dikkat çekmektedir. Gray’e göre, savaşın öznel yapısını yansıtan; tehlike, belirsizlik, gayret ve şans gibi özellikler, hangi devirde olursa olsun, savaşın özünde hep aynı kalmaktadır. Diğer taraftan, savaşın doğasının nesnel tarafını yansıtan; uygulanan taktikler ve kullanılan teknolojiler, yavaş ya da hızlı bir süreçte sürekli bir değişim içinde bulunmaktadır.¹ Anlaşılacağı üzere, strateji ve teknoloji ne şekilde gelişirse gelişsin; uygulamalar, eylemi ne kadar farklılaştırırsa farklılaştırır, savaş; felsefi anlamda bir bütünlük arz eden, gayretlerin boşa çıkabileceği bir belirsizliğin getirdiği tehlikeyi barındıran ve kimi zaman da şansın belirleyici olduğu bir şiddet kullanma eylemidir.

Clausewitz’e göre, savaş, sadece, iradenin rakibe kabul ettirilmesi amacıyla şiddet kullanmaya dayalı bir eylem olsaydı, taraflar, karşılıklı olarak aynı mantığı benimsedikleri için, hiçbir aşırılıktan çekinmeyecekleri ve son olarak, ayakta kalanın kazanacağı bir mücadelenin galibi olabilmek için, şiddetin en uçta kullanılacağı bir radikalleşme hâline gelecektir. Clausewitz’in kendisi, savaşın bu hâlini “mutlak savaş” olarak nitelemektedir; bu hâliyle savaşın

1 Colin Gray, *Strategy and History, Essays on Theory and Practice*, New York, Routledge, 2006, s. 185.
 Özgür Arslan - <https://rantey.org>

içerdiği şiddet, araç olmaktan çıkmıştır ve amaç hâline gelmiştir.² Raymond Aron'un da vurguladığı üzere, mutlak savaş, felsefi bir soyutlama olarak, dünyevi ve tarihsel gerçekler ile bağlantısız bir ideal durumdur.³ Şiddetin olumsuz karakteri göz önüne alınırsa, bu ideallığın bir distopya olarak adlandırılması daha uygun olacaktır. Clausewitz'in mutlak savaş kavramını, *Savaş Üzerine (On War)* adlı eserinde, pek çok yerde kullanmasına karşın, kavramı net bir açıklama veya tanım ile anlamlandırmamış olması ilginçtir. Bunun başlıca nedeni, Clausewitz'in gerçek savaş olarak adlandırdığı ve anlamlandırmayı hedeflediği asıl olguyu açıklama sürecinde, Gray'in bahsetmiş olduğu, savaşın doğasının öznel tarafını, mutlak savaş distopyası ile vurgulayarak ve sonra da bu distopyayı olumsuzlayarak, "gerçek savaş"ın doğasının nesnel yanının ayrıntılarını ortaya çıkartma çabasıdır. Bu çaba içinde, mutlak savaş, tanım olarak belirmese de, bir distopya olarak, Clausewitz'in gerçek savaş tanımlama sürecinin gölgesinde, bu sürece eşlik eder.

Clausewitz şöyle yazmaktadır:

"Zekânın iş birliği olmadığı durumlarda fiziksel gücün en yoğun kullanım şekli ortaya çıkar; bu gücü kan dökmeden çekinmeden insafsızca kullanan kişi, rakibi aynı şekilde karşılık vermediğinde bir avantaj elde edecektir. Bu nedenle, rakibini karşılık vermeye zorlar ve böylece taraflar, dayanma güçlerinin tek limit olduğu bir aşırılığa doğru birbirlerini sürüklerler."⁴

- 2 Raymond Aron, savaşın radikalleşmesine neden olan temel nedeni, *rekabetin diyalektiği* olarak; yani, şiddete karşı, gene şiddet kullanan karşılıklı tarafların tek bir amaç için rekabet etmeleri anlamında tanımlamaktadır. Raymond Aron, *Peace and War-A Theory of International Relations*, İngilizceye çev.: Richard Howard and Anette Baker Fox, London, Weidenfeld and Nicholson, 1962, s. 21.
- 3 A.g.e., s. 21-22; aynı zamanda bkz. Ali Karaosmanoğlu, "21. Yüzyılda Savaşı Tartışmak: Clausewitz Yeniden", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 29 (Bahar 2011), s. 5-25.
- 4 Carl von Clausewitz, *On War*, çev.: O. J. Matthijs Jolles, New York, the Modern Library, 1943, s. 104.

Clausewitz'in, *Savaş Üzerine (On War)*' adlı eserindeki bu satırları, mutlak savaşın karakteri ile ilgili okuyucunun karşıla-şacağı en önemli vurgulardandır. Clausewitz'e göre, tarihsel ve sosyal gerçekliklerin etkisinden yoksun, salt teori ile bakıldığında, savaşın değişmez karakteri ve yıkıcılığı, bu aşırılıkta kendini gösteriyorsa da gerçek dünyada savaş bu değildir.

Clausewitz, mutlak savaş ile gerçek savaş, yoğunluğu gittikçe artan bir anlamlandırma dizisi içinde okuyucuya sunarken, savaşı tanımlayacağı son noktaya doğru ilerler. İlk olarak, mutlak savaşın, daha önceden süregelen gelişmelerin etkisi olmadan, bu gelişmelerden soyutlanmış olarak ve aniden başlamış olması durumunu sorgular ve savaşın gerçek hâlinde, böyle bir soyutlanmışlığın olmadığını vurgular. İlkini takip eden süreçte ve ilki ile ilgili olarak, ikinci sorgulamasını, mutlak savaşın, tek bir karar ile ya da aynı anda alınan birden fazla karar ile başlaması üzerine kurar. Clausewitz'e göre, gerçek savaşta böylesine ani ve aralıksız bir karar alma süreci yoktur. Son olarak, gene öncekilere bağlı şekilde, Clausewitz, mutlak savaşın, siyasal gelişmelerin değerlendiril-

Clausewitz'in *Savaş üzerine (On War)* isimli eserinin orijinali olan Almanca versiyonundan İngilizceye pek çok çevirisi bulunmaktadır. Yapılan değerlendirmelerde O. J. Matthijs Jolles'un 1943 yılında yaptığı çeviri en başarılı ve kapsamlı tercüme olarak gösterildiğinden, metnin genelinde bu çeviri kullanılmıştır; bunun yanında, eserin Michael Howard ve Peter Paret tarafından 1976'da yapılan çevirisi de metin dipnotlarında kullanılmaktadır. Clausewitz çevirilerinin değerlendirilmesi ile ilgili şu çevrimiçi bağlantıya başvurulmasında fayda görülmektedir: <http://www.clausewitz.com/bibl/WhichTrans.htm> , son güncelleme: Nisan 2014; Eserin Türkçe'deki baskıları arasında ise, Fahri Çeliker'in Almanca'dan yaptığı çevirinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bkz. Carl von Clausewitz, *Harp Üzerine*, Almanca'dan (çev. H.Fahri Çeliker), İkinci Basım, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1991. Ayrıca Clausewitz'in eseri üzerine yapılan incelemeler arasında Hew Strachan'ın değerlendirmesinin de önemli bir başvuru kaynağı olduğu düşünülmektedir: Hew Strachan, *Clausewitz's On War, A Biography*, New York, ~~Albany: Monarch Press~~ 2007 <https://rantey.org>

mediği ve siyasal hedeflerin güdülmediği bir karar alma sürecine bağımlılığını sorgular. Ulaştığı (ya da ulaşmaya çalıştığı) sonuç çarpıcı ve anlamlıdır. Savaşın sonuçları hiçbir zaman kesin değildir:

Savaşın orijinal güdüsü siyasal amaçtır ve askerî harekât ile kazanılması hesaplanan da bu hedeftir; bu yolda harcanan bütün emeklerin gereği de bu hedef içindir.”⁵

Görüldüğü gibi, Clausewitz, gerçek savaşın siyasal bir eylem olduğunu vurgulamaktadır. Clausewitz’e göre, savaş, “ciddi sonuçlara ulaşmak için ciddi bir araçtır”, “daima siyasal durumlardan doğan siyasal bir olaydır” ve “savaş yalnızca siyasal bir eylem değil, aynı zamanda siyasal bir araçtır; siyasi ilişkilerin devamlılığının başka araçlar ile sağlanmasıdır”.⁶

Clausewitz’in yazılarında bahsettiği gerçek savaş, kendisinin, tarihin akışında meydana gelmiş olan savaşları anlamlandırdığı bir çıkarımdır.⁷ Mutlak savaş distopyası ise, teorik bir evrende, savaşın, siyasetin başlığı altından çıktığı bir durumu işaret etmektedir ve Clausewitz, kendi yaşamı çerçevesinde tecrübe etmiş olduğu Napolyon Savaşları’nı anımsamakla beraber, bu distopyayı canlandıracak bir örnek aramaz.⁸

Raymond Aron, gerçek savaş ile mutlak savaş arasındaki hassas bağlantıya, şu şekilde, dikkat çekmektedir:

“Clausewitz’in formülünde içkin olan, araçların, amaca tabi olmasına uygun biçimde, savaşın, siyasete tabi kılınması durumu, gerçek

5 Clausewitz, *a.g.e.*, s. 9.

6 *A.g.e.*, s. 15-16. Bu yaklaşımı nedeniyle Clausewitz, “savaşı olumladığı” yönünde ağır eleştirilere uğramıştır. Bunlar için bkz. Andreas Herberg-Rothe, *Clausewitz’s Puzzle the Political Theory of War*, Oxford, Oxford University Press, 2007, s. 70-71.

7 Aron, *a.g.e.*, s. 23.

8 Clausewitz’in diğer yazıları için bkz. Clausewitz, *Historical and Political Writings*, Peter Paret ve Daniel Moran (editörler), New Jersey, Princeton University, 1992.

savaş ile mutlak savaş arasındaki ayrımı pekiştirerek, anlaşılır kılar. Devletin yönetiminin, şiddetin üzerindeki kontrolünü kaybetme oranı yükseldikçe, ortaya çıkan korkutucu tırmanış ile gerçek savaşın, mutlak savaşa dönüşme riski artar. Düşmanın yok edilmesi hedefinden başka alternatif üretemeyen siyaset, kaybolmaya yüz tutar. Bu durumda bile, savaş, politik amaçlara dayanan bir yapı üzerine kurulu olduğu izlenimini vermektedir.”⁹

Şimdi, soruyu tekrar etmek gerekiyor: İçerdiği bütünlükle siyasal bir araç olarak savaş, kullanıcılarının algısında bir fenomen olarak değişiklik gösterebilir mi? Yahut, Clausewitz’in tanımlarına uygun sorulması gerekirse: içerdiği mantık çerçevesinde, mutlak savaşın, gerçek savaşın yerini alabileceği bir durum ortaya çıkabilir mi?

Hew Strachan, Clausewitz’in “savaşı siyasetin devamı” olarak tanımlaması üzerine olan vurgusunun, savaşın bir amaca hizmet ettiğinin anlaşılması ile ilgili olduğuna işaret etmektedir. Strachan, Birinci Dünya Savaşı’nın bir kazalar zinciri, bir trajedi ya da tesadüflerin birbirini tetiklemesi olarak inceleyen yaklaşımları, savaşın taşıdığı anlam ve önemi değersizleştirdikleri konusunda eleştirerek, Clausewitz’in teorisinin Avrupa’nın Büyük Güçleri’ni savaşa götüren nedenleri anlamlandırmakta faydalı bir araç olacağını vurgulamaktadır.¹⁰ Colin Gray ise, Clausewitz’in savaş teorisinin her döneme uyarlanabileceğini belirtmektedir.¹¹ Bu durumda, yukarıdaki paragraftaki soruların, birbirlerini takip ettikleri bir süreçte, bir hipotez ortaya çıkardıklarını öne sürmek olasıdır. Söz konusu hipotez şöyle kurgulanabilir:

“Birinci Dünya Savaşı, oluş süreci içinde, taraf olan devletler aç-

9 Aron, *a.g.e.*, s. 23.

10 Strachan, “Clausewitz and the First World War”, *The Journal of Military History*, sayı 75, Nisan 2011, s. 367-391.

11 Gray, *War, Peace and International Relations*, New York, Routledge, 2007, s. 1. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

sından gerçek savaş olmaktan çıkarak, mutlak savaşa dönüşmüştür. Karşı tarafı yenme güdüsü, devletlerin, zaten muğlak olan siyasi hedeflerini unutturmuş ve bütün imkânların uğruna seferber edildiği şiddetin, bir amaç hâline gelmesine neden olmuştur. Diplomasinin kaybolduğu bir ortamda taraflar, mutlak savaştaki kutuplaşmaya sürüklenmişler ve gerçek savaşın anlamı olan siyasi aktivitenin devamlılığı, savaşan taraflar arasında ortadan kalkmıştır. Bu çerçevede, Birinci Dünya Savaşı bir mutlak savaştır”

1916 yılının Ağustos ayından itibaren, savaşın sonuna kadar, General Paul von Hindenburg ile birlikte Alman Genelkurmay Başkanlığını yürütmüş olan General Eric Ludendorff, 1930’larda yayınladığı çalışmasında, Birinci Dünya Savaşı’nı bir “*topyekûn savaş*” (*total war*) olarak nitelendirmiştir.¹² Ludendorff’a göre, ilk izlerinin Napolyon Savaşları’nda görülebileceği ve 1871’deki Fransa-Prusya Savaşı’nda ise ilk tecrübelerinin yaşandığı, ama, gerçek anlamda, ilk defa, 1914-1918 arasında gerçekleşmiş olan topyekûn savaş, hem fiziki olarak ve hem de fıkırsel olarak, savaşın, askerî niteliğini aşarak sivil alanları da kapsadığı ve savaşan tarafların, sahip oldukları bütün enerjiyi ve ellerindeki maddi ve manevi kaynakları savaş için seferber ettikleri bir mücadeleydi. Versailles Antlaşması’nın 231. Maddesi içeriği çerçevesinde, savaşın başlamasının sorumluluğunun Almanya’ya yüklenmiş olmasına karşı bir savunma üretme çabası içinde olan Ludendorff, 1914’ten 1918’e değin, Almanya’nın bir savunma savaşı vererek kendi varlığını korumayı amaçladığını ve bu yönde, ülkenin bütün enerjisini bu savaşa yönlendirdiğini vurgulamıştır. Ludendorff’a göre, topyekûn savaş, bir ulusun varlığı tehdit altına girdiğinde ve söz konusu ulusun bu tehdidi yok etme iradesini gösterdiği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Böyle bir tehlikenin söz konusu

12 Bkz. Eric Ludendorff, *Der Totale Krieg*, Münih, Ludendorffs Verlag, 1935; Türkçesi için bkz. Erich Ludendorff, *Topyekûn Harp*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2017Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

olmadığı diğer savaşlar ise sınırlı savaşlardır. Topyekûn savaş, varlığın savunulmasını içeren soylu ve gururlu bir mücadele iken, dar çıkarlar için yapılan sınırlı savaşlar, savaş olgusunun tanımına sığmayacak kadar alçak ve ahlaksız aktivitelerdir ve ayrıca, açgözlülüğün ürünüdürler.¹³

Ludendorff'un idealize etmeye ve milliyetçi literatür ile süslemeye çalıştığı topyekûn savaşı tanımlama girişimi, doğal olarak, totaliter bir söylemin temelini hazırlamıştır. Topyekûn savaş, ulus olarak anılan topluluğun bekası için girişilen bir mücadele olduğundan, topluluğu oluşturan bireylerin maddi ve manevi bütün varlıklarını bu mücadele uğruna harcamak zorunda olmaları öngörülmektedir. Söz konusu olağanüstü durumda, asker-sivil ayrımı, savaşçı başlığı içinde erirken, sivil karar alıcı elitin yerini, bu savaşçı topluluğunu yönetecek olan, asker karar alıcı elitler alacaktır. Kaynaklar mücadele uğruna seferber edileceğinden, mücadele açısından gerekli olan malzemenin üretimi öncelikli olacaktır. Bu mücadele, yalnızca, tehdidin asıl kaynağı olan düşmana karşı yürütülmeyecek, ulusu için gerekli katkıyı üretmemiş olan iç düşmanları da hedefleyecektir.¹⁴

Ludendorff'u uçlara götürmeyi bir kenara bırakmanın gerekli görüldüğü bu noktada, Birinci Dünya Savaşı ile ilgili literatürde, bu savaşın, Clausewitz'in "mutlak savaş" kavramı yerine, Ludendorff'un "topyekûn savaş" kavramı ile anlamlandırıldığına dikkat çekmek doğru olacaktır. Bunun altında yatan nedenlerden biri, bugün hâlâ çok canlı bir tartışma alanı olan, Almanya'nın, savaşın başlaması ile ilgili olarak suçlu görülmesidir. Suçlu görülen, yalnızca Almanya değil, aynı zamanda, Alman felsefesinin

13 Ludendorff, "Apostle of the Total War", *The Living Age*, Mart 1940, s. 22-25.

14 Bkz. A.g.m., Bu anlamda, topyekûn savaş kavramının da ütopyikleşmektedir. Söz konusu iddia ile ilgili bkz. Talbot Imlay, "Total War", *The Journal of Strategic Studies*, Ocak 1973, s. 54-57. <https://www.jstor.org/stable/2630000>

ürettiği uç noktadaki milliyetçi yaklaşımların, tarihsel ve edimsel yorumlarıdır. Ludendorff'un topyekûn savaş tanımı da, bir anlamda, Birinci Dünya Savaşı'nın galipleri için kötülüğe karşı yapılmış bir mücadelenin tanımı için bir karşıtlık hazırlar.

H. G. Wells'in, savaşın daha ilk yıllarında, Londra gazetelelerinde yayımlanan makalelerini topladığı kitabının başlığı olan ve dünya barışının sağlanması için Alman militarizminin yenilgiye uğratılması ana temasını içeren "savaşa son verecek savaş"¹⁵ başlığı, daha sonradan, İngiltere Başbakanı David Lloyd George'un sıkça kullandığı bir terim hâline gelmiştir.¹⁶ Fakat bu terim ile özdeşleşen asıl isim ABD Başkanı Woodrow Wilson'dır. Wilson, Birinci Dünya Savaşı'nı, dünyayı demokrasi için daha güvenli hâle getirmek üzere tiranlıklarla yapılan bir mücadele olarak görmekteydi ve Wilson'a göre, bu mücadele kazanıldığında, demokrasinin hâkim olacağı bir dünyanın sorunları savaşla değil, oluşturulacak olan demokratik kurumların sağlayacağı diyalog yöntemleri ile çözülecekti. İyinin hâkim olabilmesi için, kötülüğün şiddetle yenilmesi gerekmektedir ve bu anlamda verilen savaş, en önemli savaştı. Hristiyanlık felsefesinin kurucularından biri olarak kabul gören Aziz Augustine'ne kadar geri götürülebilecek olan haklı savaş tanımı, böylece, topyekûn savaşın karşısında, ayrı bir kutup olarak yerini almaktaydı.¹⁷

15 Herbert .G.Wells, *The War That Will End War*, Londra, Frank and Cecil Palmer Red Lion Court E.C., 1914.

16 David Lloyd George'un savaş sırasındaki konuşmaları için bkz. David Lloyd George, *The Great Crusade*, New York, George H. Doran Company, 1918.

17 Aziz Augustine'in haklı savaş yaklaşımı için bkz. Henry Paolucci, *The Political Writings of St Augustine*, 3. Basım, Chichago, Gateway Edition, 1967, s. 162-183. Ayrıca Uluslararası İlişkiler disiplinde "Haklı Savaş" kavramı ile ilgili şu kaynaklara bakılmasında fayda görülmektedir: Haldun Yalçınkaya, *Savaş Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı*, Ankara, İmge Kitabevi, 2007, s. 63-83; Fulya Ereker, "İlk Çağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı", *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik ve Barış*, Mustafa Arıkan, Hans Günther

Gerek “topyekûn savaş” ve gerekse “savaşlara son verecek savaş” tanımlarının, Birinci Dünya Savaşı’nın taraflarının karşılıklı söylemleri oldukları kabul edilirse, bu terimler, taraflılıkları ve sınırlılıkları nedeniyle önceden öne sürülen hipotezi anlamlandırma yolunda yetersiz kalacaklardır. Bu noktada, Clausewitz’in distopyasına yeniden ihtiyaç duyulmaktadır. Birinci Dünya Savaşı’nın, devletler için neden bir mutlak savaş olduğunu anlamlandırmak için, Clausewitz’in yolunu izlemek ve onun sorularını rehber edinmek gerekmektedir.

Clausewitz, mutlak savaş olgusunu, şiddetin amaç hâline geldiği bir çatışma durumu çerçevesinde betimlemektedir. Bu betimlemeden hareket eden Clausewitz, savaşı aşırılığa taşıyacak olan süreci, birbirini takip eden üç karşılıklı pratik ile belirlemektedir: Bunlardan ilki, savaşın tanımı doğrultusunda, rakibe, iradenin güç kullanarak kabul ettirilme girişiminden ve buna, rakibin vereceği karşılıktan ortaya çıkan pratiktir. İkincisi, rakibin güç kullanımını engellemek için, onu, askerî araçları kullanarak silahsızlandırma girişimi ve rakibin buna aynı araçlar ile vereceği karşılıktır. Son pratik ise, bu iki girişimi başarıya ulaştırabilmek için bütün kaynakların kullanımı ve rakibin buna vereceği karşılıktır. Teorinin sınır tanımadığı süreçte, bu karşılıklı hareketler bütünü, sonu olmayan bir aşırılığa dönüşme eğilimine sahiptir. Gerçek savaş, bu pratikleri içermesine karşın, siyaset ile savaş arasındaki ilişkiden ötürü, söz konusu aşırılığa dönüşmeye karşı dirençlidir. Çalışmanın hipotezinin sorgulanması için doğru bir hareket noktası böylece ortaya çıkmaktadır: Birinci Dünya Savaşı’nın içerdiği bu karşılıklı pratikler, siyasetin frenlemesi ile sınırlandırılmış mıdır; yoksa mutlak savaşın distopyasındaki aşırılıkları mı sürüklenmişlerdir?

Clausewitz'in çizgisinde devam edilirse, ikinci sorgulamaya ulaşılması mümkün hâle gelir. Mutlak savaş, kendinden önceki gelişmelerden bağımsız ve aniden ortaya çıkan izole olmuş bir aksiyon olma özelliğine sahip olmasına karşın, gerçek savaş, başlangıcı önceden gelen bir birikimin, bir nedenler topluluğunun sonucu olarak başlayan bir hesaplaşmadır. Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında, önceden gelen krizlerin etkisi mi savaşın başlamasına neden olmuştur; yoksa, savaş, beklenmeyen bir anda, aniden mi patlak vermiştir?

Gene, Clausewitz'in sorgulaması takip edilirse, mutlak savaş, tek veya aynı anda alınan birçok karar sonucu başlayan kontrolsüz ve ani bir çatışmadır. Gerçek savaşın başlangıcında ise, karşılıklı uyarılar ve tırmanma durumunun var olduğu bir hazırlık süreci bulunmaktadır. Birinci Dünya Savaşı, böyle bir tırmanmanın sonucunda mı başlamıştır; yoksa, savaşa, tek veya aynı anda alınmış karşılıklı kararların bir sonucu olarak mı gidilmiştir?

Clausewitz, son olarak, mutlak savaşta, savaş kararının, mevcut politik durumun hesaba katılmadığı ve buna uygun olarak davranılmadığı bir mantık ile verildiğini, gerçek savaşta ise, bu etkenlerin, kararın alınış sürecinde etkili olduğunu vurgular. Birinci Dünya Savaşı'nın başında, devletler, karar alma süreçlerinde, mevcut durumu nasıl değerlendirmişlerdir ve bu değerlendirmeler savaş kararlarının alınmasında ne kadar etkili olmuşlardır?

Nihayet, Clausewitz'in en can alıcı vurgusunun göz önüne alınması gerekmektedir: Gerçek savaş, siyasetin başka araçlar ile devamı ise, Birinci Dünya Savaşı boyunca devletler arasındaki siyasi ilişkilerin yapısı ile savaş arasındaki ilişki ne şekilde gelişmiştir? Başka bir deyişle, Birinci Dünya Savaşı, savaştan devletler için başka araçlarla diplomasinin devamı anlamını mı taşımıştır; yoksa, Birinci Dünya Savaşı, diplomasinin ve askerî araçların düşmanı yok etme üzerine kurulduğu bir şiddet eylemi basitliğine mi dönüşmüştür?

Çalışmanın içeriği, Clausewitz'in teorisinin yönlendirmesi ile oluşturulan kurgunun, Birinci Dünya Savaşı ile ilgili sunulan hipotezi denemek için, kullanılması üzerine kurulmuştur. Çalışmanın bundan sonraki kısımları, Clausewitz'in teorisi çerçevesinde sorulan soruların içeriğinde mevcut olan, Birinci Dünya Savaşı öncesindeki Avrupa Büyük Güç politikasının ortamı ve Avrupa siyasal sisteminin yapısı ile ilgili olguların tanımlanarak, Birinci Dünya Savaşı'nı, mutlak savaş olarak sorgulama yönünde çözümleyecek analizlerin hizmetine sunulmasına yönelik düzenlenmişlerdir. Çalışmanın sahibi, bu bölümler içinde yeni sorular sorarak, mevcut literatürdeki bazı olguları tekrardan değerlendirmeyi uygun bulmuştur. Bu nedenle de, metinde, "doğru" olan üzerinden değil, kendi sorularının cevaplarını inşa sürecinde ulaştığı sonuçlar üzerinden analiz yapılması amaçlanmaktadır. Bu yöntemin, ortaya çıkan sonuçları tartışmalı hâle getireceği açık olsa da, metnin yazılış amacı, sorulara, doğru cevaplar aramak değildir. Bilakis, metnin yazılış amacı, daha çok soru sorulması gerektiğine ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yüz yıl geçmesine karşın, hâlâ oldukça bakir bir çalışma alanı olduğuna işaret edilmesidir.

BİRİNCİ BÖLÜM
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE
BÜYÜK GÜÇ STATÜSÜNÜN KAYBI SORUNSAI

Uluslararası İlişkiler disiplininin ana teorilerinden biri olan realizm, üst düzenleyicisi olmayan, anarşik yapı olarak şekillenen bir uluslararası sistemde, temel aktör olarak kabul edilen devletlerin, varlıklarını sürdürebilmek için sürekli bir mücadele hâlinde bulunduklarını varsayar. Bu varsayımdan yola çıkarak, anarşik yapının, devletleri sürekli tedirgin eden bir beka sorunu yarattığı ve devletlerin, bu çerçevede, sürekli bir güvenlik arayışı içinde bulundukları sonucuna ulaşılır. Klasik realizm, sürekli olarak güvenlik endişesi içindeki devletlerin, kendi devamlılıklarını sürdürebilmek için “güç” elde etmeye çalıştıklarını savlar. Bu çerçevede güç, hem devletleri güdüleyen temel motivasyondur ve hem de uluslararası siyasette rol alacak devletin sahip olması gereken temel araçlar bütünüdür.

Diğer taraftan realist teori, devletlerin, güvenlik anlamında devamlılığını sağlayacak olan gücü elde edebilmek için en uygun seçimleri yapmaya eğilimli olduklarını iddia eder. Rasyonel seçim teorisi olarak da adlandırılan bu tez, klasik realizmin, öngörüsünde, devletlerin güvenlikleri için askerî kapasitelerini arttırmak yolunda seçimler yaptığı ve bundan dolayı da güvenlik sorununa karşı en uygun güç hazırlığının silahlanma ile olması gerektiği sonucuna ulaşır.

Klasik realizmin rasyonel seçim mantığına dayanarak, uluslararası sistemdeki hiyerarşi de, devletlerin sahip oldukları güce

göre ayrıştıkları bir gruplaşma ile ortaya çıkar. Realizm, aslında, gücün içeriğini açıkça tanımlama yeteneğini üretemese de, vurguyu askerî güç üzerine yapmaktadır; buna karşılık, ekonomik, demografik vb. gibi diğer unsurlar, askerî gücü destekleyici ve tamamlayıcı olarak belirlenir. Realizmin anarşik sistem tanımı içindeki çatışmacı mantığı, devletleri, varlıklarının devamı ile ilgili bir güvenlik algısına ittiğinde, güvenlik argümanının gücü, askerî bir nitelikte tanımlaması da doğal bir sonuç hâline gelir.

Klasik realizmin duayen isimlerinden Hans Morgenthau, güç kavramını ve bileşenlerini tanımlarken, uluslararası sistemdeki anarşik yapının getirdiği güvensizlik durumunu işaret ederek gücün, çatışmaya hazırlık ile ilgisini öne çıkartır ve bu çerçevede, gücün unsurlarını, güvenliğe yönelik tehditlere uygun olarak belirler.¹ Uluslararası İlişkiler disiplininin önemli ekollerinden biri olan İngiliz Okulu'nun kurucularından biri olan Hedley Bull ise, anarşik yapıdaki uluslararası sistemin hiyerarşisinin tepesinde yer alan devletlerin, sistemin düzenini sağladıklarını savlar. Bull'a göre "büyük güç" olarak nitelenen bu devletlerin en belirgin özellikleri, hiyerarşinin daha altında yer alan diğer devletlerden kendilerini ayırt edebilecek nitelikte askerî yetenekleri üretebilecek unsurlara sahip olmaktır.² Vesna Danilovic de, uluslararası sistemde büyük güç olma statüsünü tanımlarken en önemli kriterlerden birinin, askerî yetenekler ve onu besleyen diğer kaynaklar olduğunu belirtmektedir.³

Askerî gücün belirleyici oluşu vurgusu, George Modelski'nin uzun döngü yaklaşımı içinde de belirgindir. Uluslararası sistemin

1 Hans Morgenthau, *Politics Among Nations*, 4. Basım, New York, Alfred A. Knopf, 1967, s. 97-158.

2 Hedley Bull, *The Anarchial Society*, 2. Basım, Londra, MacMillan, 1995, s. 196-197.

3 Vesna Danilovic, *When the Stakes are High-Deterrence and Conflict Among the Major Powers*, Michigan University Press, 2002, s. 225.

evrimci bir yapıda olduğuna işaret eden Modelski, sistemin anarşik yapısına karşın, düzenin bir hegemon tarafından belirlendiğini savlar. Modelski'ye göre, dünya güçlerinin teknik tanımı, “karşılıklı bağımlılığın küresel düzeyinde düzen sağlama piyasasını tekelleştiren (yani yarısından daha fazlasını kontrol eden) birimler” olmalarıdır.⁴ Modelski, 1500’lerin başından itibaren devamlılığını sürdüren uluslararası sistemin, beş devrede dört hegemonun düzeninden geçtiğini belirtir.⁵ Söz konusu beş düzenin ortak özellikleri ise hegemonların yapısal özellikleri ile ilgilidir. Bu çerçevede, “küresel savaşa dayanan kökenleri ve küresel savaş çerçevesinde biçimlenmiş tecrübeleri; üzerine inşa oldukları güç tekeli, temsil ettikleri fonksiyonel özellikler ve kaçınma becerisini gösteremedikleri bölgesellik eğilimleri”⁶, bu beş düzenin ortak özelliklerini oluşturur. İlk iki özelliğin yapısına bakıldığında, gücün, Modelski’nin vurgulamalarında da askerî bir anlam önceliğinde düşünüldüğü fark edilir. Modelski’nin kendisi de, güç tekeli özelliğinden bahsederken, bu özelliğin öncelikli olarak askerî olanaklara dayandırıldığını belirler.⁷ Sistemin kontrolü için vazgeçilmez bir özellik olan güç tekeli, sürekli olarak meydan okumalarla karşılaştığından, aktif bir rekabet ortamını canlı kılar. Klasik realizmdeki güç paradoksu kavramının benzeri olarak da nitelenebilecek bu rekabet, özellikle zirve noktasından düşüşe geçmiş bir hegemonun var olduğu bir sistemde, hiyerarşinin tepesindeki güçler arasında karşılıklı bir güç ve alan paylaşımı

4 George Modelski, “The Long Cycle of Global Politics and The Nation State”, *Comparative Studies in Society and History*, Cilt 20, No:2, Varieties of Modernisation, Nisan 1978, s. 214-235.

5 Bu hegemonlar sırasıyla; Portekiz, Hollanda, İngiltere ve ABD’dir. İngiltere’nin hegemonyası birbirini takip eden iki ayrı dönemde devamını sürdürmüştür. A.g.m.

6 A.g.m, s. 226.

7 A.g.m., s. 227. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

yarışını canlandırır. Bu rekabetçi karşılaşmalar ise, hegemonun, sistemin düzeninin devamlılığını sağlamak üzerine kurulu olan uzun vadeli hesaplarını ikincil bir seviyeye itelerken, mevcut meydan okumalara karşılık vermek gibi kısa vadeli çıkarlar öncülleşir. Bu durum, sistemin yapısında hem tek kutupludan çok kutupluluğa giden bir dönüşümü ortaya çıkartır ve hem de hegemonun dönemini sona erdirmesi muhtemel olan küresel savaşın kökenlerini ve nedenlerini hazırlar. Yeni hegemon ise bu savaşın sonunda oluşan dinamikler ile ortaya çıkar.⁸

George Modelski, William Thompson ile birlikte yaptıkları çalışmalarda *uzun döngü* teorisini geliştirerek, uluslararası sistemin evrim sürecinde hegemon olan devletlerin ortak özelliklerinin, okyanus aşma yeteneğine sahip deniz güçleri olmaları ve sistemdeki hegemonik yapıyı dönüştüren savaşların da, öz olarak denizlerin kontrolünü sağlama güdülü savaşlar olduğunu savlamışlardır.⁹ Modelski ile Thompson'ın, denizlere hâkim olmayı, uluslararası sistemin hegemonu olmak ile bağdaştırmaları, Modelski'nin uzun döngü kuramı içinde vurguladığı tarihsel küresel düzenlerin dört ortak karakteristiğinin özelleştirilmesidir. Daha önceki paragraflarda vurgulanan bu dört karakteristik, Modelski'nin ve Thompson'un savları çerçevesinde yeniden değerlendirildiğinde uluslararası sistemin evrimi çerçevesinde birbirini takip etmiş olan beş düzen temelinde, deniz hâkimiyetini sağlayan güçlerin galip bitirdiği küresel savaşlar ile oluşmuşlar ve bu düzenin hegemonları, güçlerini, deniz güçlerinin üstünlüğüne dayandırmışlardır. Bu çerçevede, oluşan düzenin hegemonu özgün olan yapısı ise denizlerdeki hâkimiyetin devamlılığı ile belirlenmiştir.

8 Robert Gilpin, "The Theory of Hegemonic War", *The Journal of Interdisciplinary History*, Cilt 18, No. 4, The Origin and Prevention of Major Wars (Bahar, 1988), s. 591-613.

9 George Modelski ve William Thompson, *Seapower in Global Politics, 1494-1993*, Londra: The MacMillan Press Ltds, 1988. <https://www.jstor.org/stable/2321111>

Modelski'nin ve Thompson'un da işaret ettiği üzere, kendi savları, Alfred Thayer Mahan'ın 1890'ların başında literatüre katmış olduğu “deniz gücü” ve “deniz hâkimiyeti” kavramları ile doğrudan alakalıdır. Mahan'ın, İngiltere'nin bir denizci devlet olarak örgütlenerek, deniz hâkimiyetini sağlamak üzere rakiplerini saf dışı etmesini tarihsel bir süreçte incelemesi sonucu ulaştığı bu kavramlar, literatüre yalnızca “deniz hâkimiyeti teorisi” olarak geçmemiş, kendi yaşadığı dönemde “büyük güç” tanımı için de temel oluşturmuştur.

Bu bölümün amacı, Almanya ile İngiltere arasında 1905'ten sonra ivmelenen deniz silahlanma yarışının kökenlerini ve Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına olan etkilerini tartışmak olacaktır. Bu çerçevede, Almanya'yı deniz gücü inşa etmeye götüren nedenler, klasik realizmin “büyük güç” olma kriteri olarak ön gördüğü özellikler çerçevesinde değerlendirilerek, 19. yüzyılın sonunda literatürde hâkim olan “büyük güç” anlayışı ile eşleştirilecektir. Modelski'nin *uzun döngü* tezinden yola çıkılarak da, İngiltere'nin hegemon statüsü tartışılacak ve Almanya'nın donanma inşasının, İngiltere için neden tehdit olarak algılandığı sorgulanacaktır.

BÜYÜK GÜÇ STATÜSÜNÜN İNŞASI:

DENİZ GÜCÜ = DENİZ HÂKİMİYETİ

Aralık 1907'de, pek çok yardımcı sınıftan gemi ile desteklenen ve iki filoya ayrılmış olan on altı savaş gemisinden oluşan ABD Donanması'nın ana gücü, Başkan Theodore Roosevelt'in emri ile, pek çok ülkeye ziyaret yapacakları bir dünya turuna başlamıştır. ABD'nin deniz gücünün okyanus aşma kabiliyetinin geliştirilmesinin baş mimarlarından biri olan Roosevelt için, gemilerin boyandığı renkten dolayı “Büyük Beyaz Filo” adı yakıştırılan bu donanma, ülkesinin, 1898'den sonra devamlı artmakta olan etkisinin canlı bir gösteresiydi. Gerek 1898 Amerikan-İspanyol Savaşı ve gerekse ABD'nin çağrısı ile toplanan II. Hague Kon-

feransı, Avrupa'nın hâlen merkez kabul edildiği uluslararası sistemde ve Avrupalı devletlerin oluşturduğu uluslararası sistemin hiyerarşisinde, ABD'ye beklediği etkiyi yaratacak bir pozisyon tanımlaması üretmiş değildi. 1898 Savaşı'nın ertesinde, Meksika Körfezi'nin kontrolünü ele geçiren, Filipinler, Wake Adası ve Hawai'yi ilhak ederek Pasifik'te başat güç hâline gelen, 1904'te Panama Kanalı'nın yapımını başlatan ve 1905'te Almanya-Venezuela Krizi ertesinde T. Roosevelt'in açıklamaları ile Monroe Doktrini'nin kapsadığı alanı Latin Amerika'ya kadar genişletmiş olan ABD, artık önemli bir dünya gücü hâline gelmişti. Buna karşılık Avrupalı devletler, ABD'yi henüz, bir büyük güç olarak algılamamaktaydılar. Roosevelt'in amacı ise ülkesinin sahip olduğu gücü ve yetiyi, en uygun biçimde simgeleştirecek olan aracı, bir propaganda malzemesi olarak kullanmaktı.¹⁰

Yukarıdaki paragraf, kendisini, uluslararası sistemin hiyerarşisinin üst sıralarında yer alabilmek için gerekli olan araçlar ile donatmış bir devletin, sahip olmak istediği statü adına gerekli olan tanınmayı sağlamak amacıyla gösterdiği çabayı anlatmaktadır. Bu paragraftan da anlaşılacağı üzere ABD, o dönemin büyük güçleri için belirleyici bir araç olan açık deniz donanmasını inşa etmiş durumdadır; fakat, henüz büyük güç olarak kabul edilmemektedir. Roosevelt'in, Büyük Beyaz Filo'yu dünya turuna çıkartmasının arkasındaki amaç, ABD'nin, büyük güç statüsüne ulaşmaya olan kararlılığını ve bu statünün gereklerini yerine getirebilecek yeteneğe sahip olduğunu göstererek tanıtlamaktı.

Büyük Beyaz Filo örneğinden yola çıkılarak şu soruların sorulması uygun olacaktır: Büyük güç statüsü neyi ifade etmektedir? Büyük güç olmak için hangi özelliklere sahip olmak gereklidir ve

10 Theodore Roosevelt ve Büyük Beyaz Filo ile ilgili bkz. James R. Reckner, *Teddy Roosevelt's Great White Fleet*, Annapolis, Naval Institute Press, 1988, Kenneth Wimmel, *Theodore Roosevelt and the Great White Fleet*, Virginia, Brassey's, 2000.

en önemlisi, bu statünün tanınması ne şekilde olmaktadır? Uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde, realist teorinin bu sorulara ürettiği tanımlar genellendiğinde, büyük güçlerin, uluslararası sistemin hiyerarşisinin üst tabakasını oluşturan devletler olduğu açıktır. Hedley Bull’a göre, bir devletin büyük güç statüsünde olması için sahip olduğu vizyon, güç ve yetenekler ile uluslararası sistemin düzenlenmesinde ve yönetiminde merkezî rol üstlenebilmesi gerekmektedir. Bu rolü üstlenmeye yetecek vizyon, güç ve yeteneklere sahip olmanın yanı sıra, diğer büyük güçler tarafından da kabul görmek gereklidir.¹¹ Vesna Danilovic’in de, bir devletin büyük güç olabilmesi için öngördüğü kriterler Bull’un tanımına uygundur. Danilovic’e göre, büyük güç statüsünü belirleyen üç kriter bulunmaktadır: Bunlar; güç boyutu, uzaysal boyut ve tanınma boyutudur. Güç boyutu, genelde, bir devletin sahip olduğu askerî yeterlilikleri ve yetenekleri simgelemektedir. Uzaysal boyut ise bir devletin jeopolitik özellikleri ve vizyonu ile alakalıdır. Bu çerçevede, devletin coğrafi konumunun geniş bir stratejik vizyona açıklığı ve elindeki güç ile alakalı imkânları, bu geniş vizyona uygun kullanabilme yeteneği belirleyicidir. Son olarak, tanınma boyutu, yalnızca, bir devletin büyük güç olarak tanınması değil, aynı zamanda büyük güç olarak davranma ve sorumluluk alma bilincini de içermektedir.¹²

Gerek Bull’un ve gerekse Danilovic’in açıklamaları yeterli gözükse de bir diğer kriterin varlığına daha ihtiyaç olduğu açıktır. Söz konusu kriter “zamana uygunluk” olarak belirlenebilir. Bir devletin, büyük güç statüsüne sahip olabilmesi, zamanının kriter kalıplarına uygunluğu ile alakalı olmalıdır. Örneğin, stratejinin kara ve deniz ile sınırlı olarak iki boyutlu olduğu 19. yüzyılda,

11 Bull, “World Order and the Super Powers”, *Super Powers and World Order*, ed. Carsten Holbraad, Canberra, Australian National University Press, 1971, s. 140-154.

12 Danilovic, a.g.Üçer, 2015-2016 Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

bir devletin güç kalıbı, bunlara uygun yetenekleri geliştirmesi ve bunlara uygun uzaysal boyutta aktive olması ile alakalı iken, 20. yüzyılda, hava ve uzay, 21. yüzyılda sanal ortam gibi yeni boyutların eklenmesi ile stratejinin boyutları genişlemiş ve büyük güç olma boyutları buna göre dönüşmüştür.¹³ Yeni boyutlar; yeni yetenekler ve sorumluluklar getirirken eski büyük güçlerin yerini yeni güçler almışlardır. Zamana uyamayan devletler ise büyük güç statülerini kaybetmişlerdir. Anlaşılacağı üzere büyük güç statüsü, yalnızca yetenek inşasını, vizyonu ve tanınmayı değil, zamanın değişimine uyabilmeyi de gerektirmektedir. Bu nedenle, Theodore Roosevelt, Büyük Beyaz Filo'yu dünya turuna çıkartmıştır; çünkü, o dönemin büyük güç tanımında okyanus geçme yeteneğine sahip olan donanma, sadece askerî bir araç değil, büyük güç olma kriterlerinin bütün bileşenlerini temsil eden bir simge niteliğini taşımaktaydı. Theodore Roosevelt, bu çerçevede, ülkesinin zamana uygunluğunu göstermek istemekteydi.

Theodore Roosevelt'in donanmaya olan ilgisi zamana uygunluk olarak nitelendirilse de, gerçekten de 19. yüzyıl sona ererken, deniz gücü, büyük devlet statüsü ile ilgili literatürün en başında gelen kavramı temsil etmekteydi. Bu durum, George Modelski'nin döngüsel tarih tezi çerçevesinde, İngiltere'nin deniz hâkimiyetinin pekişmiş olduğu ikinci hegemonik devresinin yaşanması ve bu çerçevede, İngiliz Donanması'nın bu hâkimiyette oynadığı rol ile alakalı gibi gözükmemektedir. Fakat, aslında, deniz gücünü bu kadar önemli kılan neden, bu kavramın ilk defa akademik bir endişe ile tanımlanmış olması ile alakalıdır. Gerçekten de, ABD Donanması'ndan emekli bir amiral olan Alfred Thayer Mahan, 1891'de yayımladığı *Deniz Gücünün Tarih Üzerindeki Etkisi* (*The Influence of Sea Power Upon History*) adlı eseri ile donanmaları yalnızca askerî birer araç olmaktan çıkartmamış, aynı zamanda, bu

13 Colin Gray, *The Power of Sea Power*, New York: The Free Press, 1992, s. 2.

kavram ile bir devletin karakterinin de anlamlandırılabilceğini vurgulamıştır. Kitabın önemli bir kısmı İngiliz Donanması'nın 17. ve 18. yüzyıllardaki eylemsel tarihinin anlatımı üzerinde şekillense de, giriş kısmı, bir devletin nitelik olarak bir deniz gücü olması için önemli olan karakteristikleri vurgulamaktaydı.

Denizleri, her yöne gidebilmeye en uygun yollar olarak tanımlayan Mahan, gelişen endüstrileşmenin, ticaret hacmini hızla geliştirmeye başladığı bir dönemde, bu yolları kullanabilme becerisinin bir devlet için önemli bir yetenek olduğunu belirtmektedir.¹⁴ Bu çerçevede düşünüldüğünde, bu yolları kontrolü altında tutabilen devletler, yalnızca bu ticaret yollarından faydalanmayacak, aynı zamanda rakiplerini bu faydalardan uzak tutabileceklerdir. Buradan yola çıkan Mahan, “deniz gücü” kavramını sorgulamaya başlar. Aslında, metin içinde açıkça bir tanım yapmamasına karşın, Mahan'ın bu kavramı iki ayrı anlamda kullandığı kabul edilmektedir: İlk anlamı ile “deniz gücü”, bir devletin karakterini temsil etmektedir ve öznelidir. İkinci olarak ise “deniz gücü”, bir devletin, denizlerin kontrolünü ele geçirmesini ve yönetmesini temsil etmektedir ve nesnel anlam taşımaktadır.

Mahan, deniz gücü olmayı, bir devletin öznel karakteri olarak tanımladığında, deniz gücü olabilmenin özelliklerini de belirlemiştir. Mahan'a göre bu özellikler, doğal ve yapısal faktörler olarak ikiye ayrılır.¹⁵ Coğrafi konum, fiziki olgunluk ve arazi genişliği olarak sıralanan doğal faktörler, bir devletin deniz gücü olabilmesi için sahip olabileceği uygun fiziki özellikleri anlamlandırmaktadır. Bu çerçevede, ada devleti olmak ya da zayıf komşulara sahip olmak gibi özellikler, bir devletin, denizciliğe uygun yatırımlara daha büyük kaynak ayırmasını sağlayacaktır. Gene, hem üretim ve hem de donanım için gerekli doğal kaynaklara sahip bir fiziki olgunluk, deniz

14 Alfred Thayer Mahan; *The Influence of Sea Power Upon History 1660-1783*, New York, Dover Publications Inc., 1987 (1894'teki 5. basımın aynı), s. 25.

15 A.g.e., s. 29-35 Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

gücü olarak anılacak devlet için vazgeçilmez bir kaynaktır. Bunlardan başka, denizciliğe uygun kıyı şeritleri ve limanlara sahip olmak da, denizci bir devlet için önemlidir. Deniz gücü olabilmek için gerekli olan yapısal faktörler ise; nüfus, nüfusun karakteri ve hükûmet yapısıdır. Nüfusun çokluğu, denizci bir devlet için yeterli bir kriter olmadığından, bu nüfusun denizciliğe ve ticarete yatkınlığı önem kazanmaktadır. Diğer taraftan devlet de, denizciliği destekleyecek ve buna uygun açılımları üretecek bir “karakterde” örgütlenmelidir.¹⁶

Mahan, fiziki ve yapısal özellikler çerçevesinde değerlendirdiği deniz gücü kavramını, denizci bir devletin karakteristiği olarak değerlendirse de, kitabının önemli bir kısmında, deniz gücü kavramını, denizlerin kontrolü ve yönetimi anlamında kullanmaktadır. Asıl önemli olan ise, Mahan’ın bu anlamdan yola çıkarak başka bir kavrama, “deniz hâkimiyeti” (*command of the seas*) kavramına ulaşmasıdır. Philip A. Crowl, Mahan’ın bu kavramı iki ayrı anlamda kullandığını yazmaktadır. Bu çerçevede deniz hâkimiyeti, donanmanın kuvvet üstünlüğünü kurarak, denizlerin kontrolünü ele geçirmesidir. Diğer anlamında ise; deniz ticareti, açık deniz hâkimiyeti ve yabancı piyasalarda imtiyaz sağlanması yolları ile ülkenin “zenginliğinin ve prestijinin” çoğaltılmasıdır.¹⁷ “Denizlerin kontrolünün ele geçirilmesi ve yönetilmesi” anlamını içeren “deniz hâkimiyeti” kavramının içeriğindeki “kontrol” kelimesi, denizlerin her noktasına yönelik bir kontrol anlamını içermemektedir. Bunun başlıca nedeni, denizlerin, karalar için varsayılan anlamda işgal edilemeyecek olmasıdır ve hiçbir devlet de buna uygun sayıda gemiden oluşan bir donanma yeteneğine sahip değildir.¹⁸ Buna karşın, deniz

16 A.g.e., s. 82-88

17 Philip A. Crowl, “Alfred Thayer Mahan: Naval Historian”, *Makers of Modern Strategy*, Ed., Peter Paret, New Jersey, Princeton University Press, 1986, s. 451; aynı konu için bkz. William E. Livezey, *Mahan on Sea Power*, 2. Basım, Oklohoma, University of Oklohoma Press, 1981, s. 45.

18 Mahan Üçüncü Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

hâkimiyetine sahip olmak demek, bir devletin, denizciliğin yoğun olduğu bölgelerde –özellikle ticaret yolları üzerinde– kendi ticaret ve ikmal yollarını potansiyel tehlikelere karşı koruyabilme ve yine gerektiğinde, aynı bölgelerde, rakiplerinin ticaret ve ikmal işlerine engel olabilme kapasitesini üretebilmesi demektir.¹⁹

Dikkat edildiğinde, deniz gücü kavramındaki sistematik eşleşme, deniz hâkimiyeti kavramının kullanımında da görülür. İlk olarak, fiziki şartların uygunluğu gereklidir ve bu sağlandıktan sonra da, şartlara uygun karakterin üretilmesi esastır. Böylece Mahan, farkında olarak ya da olmayarak, kendi zamansallığına uygun bir “büyük güç” tanımı üretmiştir. Nitekim, Paul Kennedy de, Mahan’ın çıkarımlarının, evrensel bir deniz gücü tanımı üretmekten çok, denizcilik ile ilgili tarihsel olguların kendi yaşadığı dönemin dinamikleri ile eşleştirilerek değerlendirilmesi olduğunu işaret eder.²⁰

Deniz gücü ve deniz hâkimiyeti kavramları ile şekillendiği “büyük güç” tanımının ardından Mahan, bir büyük gücün sahip olması gereken araçları da tanımlar. Bu araçlar şüphesiz ki açık denizde görev yapabilecek yetenekte donanmalar ve bunları ikmal edebilecek olan üsler zinciridir.²¹ Diğer taraftan gözden kaçırılmaması gereken nokta, Mahan’ın, donanmaların varlık nedenine yüklediği anlamdır. Denizleri ticari anlamda etkin kullanan devletler için, deniz hâkimiyeti anlamlı hâle gelmektedir ve bu çerçevede, bir devletin endüstriyel üretiminin, deniz ticaretine mecbur hâle gelecek oranda gelişmiş olması gereklidir. Bu yönde oluşan ekonomik çıkarlar ise, ancak, bun-

19 “Deniz hâkimiyeti” (*command of the seas*) kavramı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Bernard Brodie; *A Guide Naval Strategy*, 3. Basım, Princeton, Princeton University Press, 1944, s. 91-96.

20 Paul M. Kennedy, *The Rise and Fall of British Naval Mastery*, New York Humanity Books, 1998, s. 7-8.

21 İngilizce literatürde, açık denizler için “Blue water” kavramı kullanılırken, nehir ve göller için “Brown water” kavramı kullanılır. www.trankes.org

ları koruyabilecek askerî araçların varlığı ile gözetilebilir. Bu araçlar ise donanmalardır. Fakat gerek denizlerde mesafelerin uzunluğu ve gerekse bu mesafeleri kat edecek olan araçların ikmal ihtiyacı, deniz hâkimiyetini arayan bir devlet için ikmal üsleri oluşturmaya gerekli kılar. Böylece Mahan, bir büyük gücün emperyalist yayılmasının meşruluğunun da yolunu açmaktadır. Bütün bu tanım, tek bir tamamlayıcı olgu ile birleşmediği sürece anlamsızdır. Bir devlet, deniz gücü olabilmek için bütün dinamiklere sahip olabilse dahi, bu birikimi pratiğe dökebilecek bir hükûmet yapısına ve karakterine sahip olmadığında pasifiğe mahkûmdur. Tanım içinde negatif bir olgu da bulunmaktadır. Bu çerçevede, deniz gücü olma dinamiklerine sahip olmayan devletler, denizler ile ilgili çıkar tanımı üretemeyeceklerinden, salt rekabet için donanma yapmaya giriştiklerinde, bu araç, çıkarını denizlerde tanımlayan devletler için yalnızca askerî bir tehdit hâline gelecektir. Deniz hâkimiyetini, ekonomik çıkarlar açısından tanımlayan devletler için donanmalar caydırıcı, askerî çıkarlar açısından tanımlayan devletler içinse donanmalar, tehdit amaçlı araçlar olacaklardır.

BÜYÜK GÜÇ STATÜSÜNÜN İNŞASI:

BÜYÜK GÜÇ = DENİZ GÜCÜ

George Modelski, *uzun döngü* tezinde, İngiltere'nin 1713-1793 ve 1815-1918 arasında birbirini takip eden iki döngü içerisinde, uluslararası sistemin hegemonu olduğunu savlamıştır. İngiltere'nin ilk hegemonluk döngüsü, dolaylı bir hegemonya üzerine kuruludur. Bu döngü çerçevesinde İngiltere, "kendinden önceki dünya güçlerinin koloni toprakları üzerinde doğrudan bir hâkimiyet kurmadan, herkes için uygun olan, ama, en büyük kârın kendisi tarafından yapıldığı bir küresel ekonomik üstyapı yaratmıştır."²²

Böylece, İngiltere, küresel ekonomiyi kontrol eden bir finans merkezi oluştururken, bu dolaylı üstünlüğü “dengeleyici” bir diplomasi ile eşleştirmiştir. Bu çerçevede, İngiltere, Avrupa’daki devletlerin toprak mücadelelerine doğrudan taraf olmaktansa, onları sürekli olarak Avrupa’ya konsantre tutabilecek problemleri körükleyecek olan değişken koalisyonları kurma yolunu seçmiştir. Böylece, Avrupalı güçler, dikkatlerini kıta dışına çevirebilecek olan enerjiyi üretmekten yoksun kalmaktaydılar. Bu durumda da İngiltere; Fransa ve İspanya gibi denizaşırı imparatorlukların Avrupa dışındaki toprakları üzerinde yavaş, ama emin bir şekilde etki ve hâkimiyet kurmayı başarmıştır.²³

1815 sonrasında, uluslararası sistem yeniden şekillenirken, İngiltere önceki dönemdeki hegemonik değerlerini yenisine de aktarmıştır. Bu ikinci döngünün başlangıcında, İngiltere’nin hegemonyasını temsil eden iki olgu ortaya çıkmaktaydı: Bunlar, deniz hâkimiyeti ve dünya ticaretini kontrol altında bulunduran konumudur. Sanayi Devrimi’nin de etkisiyle endüstriyel bir üstünlük elde etmiş olması, İngiltere’nin, sistemin diğer üyelerini de rahatsız etmeyecek, serbest ticarete dayalı bir ekonomik doktrini sistemin işleyişine sunmasını sağlamıştır. Böylece, İngiltere, bu ekonomik doktrin kendi lehine işlemeye devam ettiği ve bunu destekleyen (denizlerle sınırlı) askerî üstünlüğüne karşı etkili bir tehdit ortaya çıkmadığı sürece dolaylı hegemonyasını sürdürmeyi başarmıştır.

Bu noktada, Modelski’nin savladığı, hegemonun özelliklerini İngiltere üzerinden yeniden değerlendirmek faydalı olacaktır. İngiltere’nin, ikinci hegemonik döngüsüne başlaması Napolyon Savaşları’nın ertesinde olmuştur. Bu nedenle, uluslararası sistem üzerindeki İngiliz hegemonyasının özellikleri, hem önceki dö-

23 İngiltere’nin hegemonyasını inşası için şu kaynağa bakılmasının faydalı olduğu düşünülmektedir: Niall Ferguson, *Empire*, New York, Basic Books, 2002. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

nemde İngiltere'yi hegemon kılan ve hem de bu savaşlar süresince İngiltere'nin yeni hegemonyasını hazırlayan dinamikler çerçevesinde oluşmuştur. Önceki dönemde kökenlenen ekonomik üstünlük, deniz hâkimiyeti ve dengeci diplomasi, Napolyon Savaşları sırasında ve sonrasındaki kazanımlar ile pekişmiştir. Özellikle, Viyana Kongresi ile İngiltere'nin eline geçen Cebelitarık, Malta, Cape Colony, Seylan, Santa Lucia, Trinidad Tobago ve Heligoland gibi bir dizi önemli ada, İngiltere'ye, Meksika Körfezi, Ümit Burnu, Akdeniz, Hint Okyanusu gibi deniz ticaret rotalarının tamamı üzerinde kontrol ve ikmal üsleri sağlamıştı. Gene, İngiltere, Napolyon Savaşları'ndan, diğer Avrupalı devletlerin donanmalarının toplamını aşan sayıda gemiye sahip bir donanma ile çıkmıştı. Bu kazançların tamamı, Viyana Kongresi'nde, Avrupa'nın yeniden kurulan hiyerarşisi tarafından resmen tanınmakla kalmamış, 1815'teki Dörtlü İttifak da İngiltere'ye, Avrupa Ahengi'nin içine girerek, Avrupa siyasetine etki edebileceği bir diplomatik pozisyon kazandırmıştı. Viyana Kongresi kararlarında, su yollarının, tüm devletlerin kullanımına açıklığı ilkesinin kabulünü sağlayan İngiltere, aynı zamanda köle ticareti ve korsanlık ile mücadele konularında da sorumluluğu üzerine almıştı.

Viyana Kongresi ertesinde, İngiltere'nin, bir hegemon olan fonksiyonel yapısı, bu özelliklerin birleşimi üzerine kurulmaktaydı. İngiltere bir yandan, serbest ticareti küresel bir ekonomik doktrin hâline getirerek görünüşte bir fırsat eşitliği yaratmış olsa da, henüz Sanayi Devrimi ile yeni tanışmaya başlayan kıta devletlerinin İngiltere ile rekabet edebilecek bir gücü bulunmaktaydı. Bu nedenle, serbest ticaretten en çok kazanan devlet gene İngiltere'ydi. Benzer bir şekilde, Napolyon Savaşları'ndan büyük bir ekonomik yük ile çıkmış olan ve hâlen birbirlerini sürekli kollamak zorunda olan kıta devletleri, askerî bütçelerini kara güçlerinin yapılmasına harcamak durumunda idiler. Bu

da, zaten büyük bir donanmaya sahip olan İngiltere’yi, denizlerde herhangi bir rekabetten uzak tutmaktaydı.

Ekonomi ve donanma özelinde askerî dinamiklerin üzerine kurulduğu bir güç potansiyeline sahip İngiltere, bu potansiyeli, diplomasi alanında hegemonik bir üstünlük kurmak için de etkinleştirmekteydi. Bu çerçevede İngiltere, Avrupa Ahengi’nin diplomatik yeteneklerini kendi çıkarı için sonuna kadar sömürmekle kalmamış, aynı zamanda bu uzlaşmanın çöküşünün başlangıcını hazırlamıştır. 1831’de, Belçika’nın Hollanda’dan ayrılmasını Londra Konferansı ile Avrupa Ahengi hiyerarşisi içindeki bütün devletlere onaylatmak, İngiltere’nin, Viyana Kongresi kararlarına indirdiği önemli bir darbeydi. Akdeniz’e yönelik Rus yayılmasının önünü kesmek için de, 1841 Boğazlar Sözleşmesi ve 1856 Paris Konferansı’nı kullanarak, önce Boğazları ve sonra da Osmanlı coğrafyasını Avrupa Ahengi’nin sınırları içine katmak ise, bu düzenin imhası yolundaki en önemli adımlardı. Bunun ötesinde, 1854’ten sonra Çin üzerinde etki kurmak ve 1882’de Mısır’ı kontrol altına almak gibi tek taraflı müdahalelerde, İngiltere, meşruiyet ihtiyacı duymayan bir hegemon görünümündeydi.

19. yüzyılın geneline yayılan bu diplomatik üstünlük, İngiltere’nin direkt olarak katılmaktan kaçındığı, Avrupa kıta devletlerinin kendi aralarındaki mücadeleler ile eşleştğinde, İngiltere’ye belirleyici bir konum sağlamaktaydı. İngiltere, sistemin hegemonu olarak kendi konumunu tanımlamak zorunda değildi; buna karşılık, sistem hiyerarşisi içinde konum kazanmak isteyen devletler için İngiltere’nin kabulü önemliydi. Örneğin, Almanya’nın siyasal olarak birleşmesi, İngiltere’nin olumlu yaklaşımı olmadan mümkün olamazdı; Rusya’nın, Osmanlı İmparatorluğu topraklarına yönelik yayılması da, İngiltere’nin tepki göstermesi nedeniyle mümkün olmamıştır. 19. yüzyılda, Avrupa siyasal sistemini bir güç dengesi olarak niteleyen yazarların, İngiltere’yi “dengenin dengeleyicisi” olarak işaret etmesi doğrudan doğruya, gerçekte İngiltere’ye

“sistemin belirleyicisi” demek daha doğru olacaktır. Hans Morgenthau, İngiltere’nin bu konumunu, uluslararası sistemin güç dengesinde dengenin “denetçisi” olarak nitelerken, İngiltere’yi de “dengenin dengeleyicisi” olarak görmektedir.²⁴

Modelski, 1860’lardan itibaren İngiltere’nin hem deniz üstünlüğünde ve hem de ekonomik alanda önemli meydan okumalarla karşılaşmaya başladığını belirtmektedir.²⁵ Bu durum, hem demir yollarının gelişiminin gemiciliğe rakip bir taşıma kapasitesi ortaya çıkartması ve hem de Sanayi Devrimi’nin yayılmasının ekonomik rekabeti arttırması ile ilgilidir. Almanya’nın birleşmesi ve Avrupalı devletlerin emperyalist yayılma yarışı da, İngiltere’nin kıta dışındaki dokunulmazlığını etkilemeye başlamıştır. Bu durum, İngiltere’nin yavaş da olsa bir negatif ivme içine doğru yönlendiğini simgelemektedir.

Modelski’nin bahsettiği düşüşü biraz açmak faydalı olacaktır. Paul Kennedy, İngiltere’nin, 18. yüzyıldan beridir süregelen ekonomik üstünlüğünü sona erdirecek gelişmelerin, 1860’ların başından itibaren uluslararası sistem içinde canlanmaya başladığına işaret etmektedir. Bu canlanma, hem ABD’nin hızlı bir ivmelenme ile büyüyen ekonomik verimliliği, hem de Sanayi Devrimi’nin Avrupa kıtasına girmesi ile olgunlaşmaya başlayan kıta devletlerinin ekonomik büyümelerinin sonucudur.²⁶ Eski teknolojilere dayanan ekonomik üretimi hâlen verimli bir geri dönüş getirdiğinden, İngiliz üreticileri, yeni teknoloji yatırımlarına yönelmekte gönülsüzlerdi. Buna karşılık, hızla gelişen rakip ekonomiler, İngiliz ekonomik hegemonyasının nicelik üstünlüğünü, ancak, nitelik ile alt edebileceklerinin farkındaydılar. Bu durum da, 1850’lerin sonundan itibaren gerek endüstri

24 Morgenthau, *a.g.e.*, s. 187-189.

25 *A.g.m.*, s. 223.

26 Kennedy, *The Rise and Fall of Great Powers*, Londra, Fontana Press, 1989, s. 246-248.

ve gerekse askerî alanlarda dünya çapında büyük bir teknolojik atılımın başlangıcına vesile olmuştur. İlginç şekilde, İngiltere'nin, bu teknolojik gelişmelerin keşfinde payı pek az olmasına karşın, bunları kopyalayarak uyarlamadaki becerisi büyüktü. Fakat, bu uyum sağlama süreci dahi, İngiltere'nin ekonomik üstünlüğünün daralmasına engel olamamıştır. 1880'lerin sonlarına doğru, ABD, Almanya ve hatta kimi zaman Fransa tarafından üretilen mallar, İngiliz üretimi mallara karşı pazar paylarını ele geçirmeye başlamışlardır. İngiltere, bu kayıpları, sömürgeleri ile olan ticaretini arttırarak bir tür iç pazar açılımı ile kapatmaya çalışsa da bu düşüş, İngiliz hegemonya döngüsünün ekonomik temeline ciddi bir darbe indirmektedir.²⁷

Ekonomik alanda İngiltere'nin karşılaştığı rekabetten daha önce, İngiliz hegemonyasına yönelen ilk tehdit, İngiltere'nin güç potansiyelini temsil eden donanma üstünlüğüne yönelikti. III. Napolyon liderliğindeki Fransa, 1857 yılında kabul edilen ve 1863 ile 1865 yıllarında iki kez genişletilen bir donanma planı çerçevesinde, İngiltere Donanması'nın küresel üstünlüğü ile rekabet etmeye çalışmıştır. Buhar ve zırh gibi yenilikleri denizciliğe sokan Fransız teknisyenlerin sayesinde oldukça modern bir donanma inşa eden Fransa karşısında İngiltere, sadece, Fransız modellerinin kopyalarını daha fazla üreterek bu meydan okumayla başa çıkmayı başarmıştır.²⁸ Bu yarışın sonucunu belirleyen ise, İngiltere'nin rakibini

27 Bu dönemde ivme kazanan rekabetin ekonomik altyapısı ile ilgili bkz. Norman Stone, *Europe Transformed 1878-1919*, Londra, Fontana Press, 1983, s. 13-75. Ayrıca, İngiltere'nin gerileyişi için bkz. Kennedy, *The Rise and Fall of British Naval Mastery*, s. 77-192.

28 İngiltere ile Fransa arasındaki donanma rekabetinin ayrıntıları için bkz. Theodore Ropp, *The Development of a Modern Navy, French Naval Policy 1848-1904*, Annapolis, Naval Institute Press, 1987, s. 7-9. John Beeler ise, 1860 ile 1880 yılları arasındaki, denizlerdeki güç dengesini incelediği araştırması çerçevesinde, İngiltere ile diğer devletlerin donanmaları arasında yaptığı karşılaştırmalarda İngiliz deniz gücünün rakiplerini göstermek-

pes ettirecek başarısı değil, 1870'teki Prusya-Fransa Savaşı'ndaki Prusya galibiyeti ve Fransa'nın bütçesini sıfırlayan savaş tazminatı olmuştur. Böylece, İngiltere, Almanya'yı Avrupa'nın ortasında yeni bir Avrupa denetçisi olarak inşa ederken, Fransa'nın kendi deniz hâkimiyetine olan tehdidini de dolaylı yoldan imha etmiştir.

İngiliz hegemonyasının temellerinden biri olan deniz hâkimiyetine yönelik ikinci tehdit, 1880'lerin sonunda gene Fransa'dan gelmiştir. Bu sefer, tehdidin niteliği somut bir yarışa yönelik bir meydan okuma değil, İngiliz ticaretine karşı denizlerde bir tür gerilla mücadelesi ön gören soyut bir doktrindi. *Jeune Ecole* olarak anılan bu doktrin, İngiltere Donanması'nın deniz hâkimiyetini, bu donanma ile çarpışarak değil, ama, bu donanmanın koruması gereken ticarete saldırarak yok etmeyi hesaplayan bir stratejiye dayanmaktaydı.²⁹ Arne Roskund'un "zayıfın stratejisi" olarak nitelediği bu doktrin, hafif ve hızlı gemiler ile İngiltere Donanması'nın büyük, hantal ve yavaş gemilerinin yetişemeyeceği mesafelerde beklenmedik anlarda ticaret gemilerine saldırmayı hedeflemekteydi.³⁰ Doktrinin amacı, İngiltere Donanması'nı herhangi bir çarpışmaya girmeden etkisizleştirmektir ve bu çerçevede, hedef, ticaret filosuydu. Gerçekte, *Jeune Ecole*, İngiltere'nin deniz ticaretini sıfıra indirmekten çok, asıl olarak bu ticarete yönelik yıpratıcı saldırılar ile kamuoyunu ekonomik ve sosyal bir karışıklığın içine itmeyi, dolayısıyla, toplumu çöküş noktasına

tedir. Beeler, bu dönemde, İngiltere'nin denizlerdeki tek güç konumunda olduğuna, diğer devletlerin İngiltere'ye rakip olma konusundaki yetersizliklerine ve İngiltere Donanması'nın deniz hâkimiyetinin de kesinliğine vurgu yapmaktadır. Bkz. John F. Beeler, "A One Power Standart? Great Britain and the Balance of Naval Power, 1860-1880", *Journal of Strategic Studies*, 15:4, Aralık 1992, s. 548-575.

29 *Jeune Ecole* ile ilgili bkz. Rolf Hobson, *Imperialism at Sea*, Leiden, Brill Academic Publishers Inc., 2002, s. 93-109.

30 Arne Roskund, *Jeune Ecole-the Strategy of the Weak*, Leiden, Brill Academic Publishers, 2007. Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

sürükleyecek bir ekonomik panik yaratmayı amaçlamaktaydı.³¹ Doktrinin stratejik ağırlığı, hafif ve süratli (dolayısıyla düşük maliyetli) gemi sınıflarına ve henüz emekleme devresinde olan torpido silahının etkin kullanımına dayanmaktaydı.

Kökeni Fransız olsa da, *Jeune Ecole*, masraflı donanma yatırımları yapmak istemeyen küçük devletler için anlamlı bir doktrindi. Diğer taraftan, bu doktrine, Fransa dışında, en olumlu yaklaşan devlet Rusya olmuştur. 1880'lerin ortalarından itibaren, gerek Fransa ve gerekse Rusya, donanma yapım planlarını büyük savaş gemilerinden ağır ve hafif kruvazörlere ve torpidobotlara çevirmişlerdir.

Jeune Ecole her ne kadar bir askerî bir doktrin olarak görülse de, İngiltere'yi hegemon yapan bütün değerlere saldıran bir yapıya sahipti. Doktrinin stratejik hedefi, önceki rekabetlerdeki gibi, İngiltere'nin donanma üstünlüğünü sona erdirmek değildi. Aksine, saldırı, İngiltere'nin uluslararası sistemdeki fonksiyonunu belirleyen ekonomik üstünlüğü ve buna bağlı olarak inşa olan güç yapısını tehdit etmekteydi. Ticaretini koruma yeteneğini kaybeden bir deniz gücü, varlık anlamını kaybetmekle kalmayacak, aynı zamanda İngiltere'yi ayrıcalıklı kılan diplomatik yeteneklerin de ortadan kalkmasına neden olacaktı.

İngiltere'nin *Jeune Ecole* doktrinine verdiği cevap eskisi gibi gemi yapımını arttırmakla sınırlı kalmamıştır. Bunun yerine, İngiltere, hem Fransa'yı ve hem de Rusya'yı izole etmeyi hedeflediği bir diplomatik gösteri yapmış ve aynı zamanda, İngiliz deniz hâkimiyetini bir doktrin ile yeniden anlamlandırmıştır. 1887 yılında İngiltere; İtalya ve Avusturya-Macaristan ile Akdeniz'in mevcut statükonun değişmezliğini ortak olarak tanıdıklarını belirten bir koalisyon konusunda anlaşmaya varmıştır. Bu, hem Fransa'dan tehdit alan İtalya için ve hem de Rusya'ya karşı

31 Ropp, *a.g.e.*, s. 162.

destek arayan Avusturya-Macaristan için oldukça anlamlı bir girişimdi. İngiltere içinse, Akdeniz'deki üstünlüğünü, kendine meydan okuyan rakiplerinin rakiplerine kabul ettirmek anlamını taşımaktaydı ve hem Fransa'ya ve hem de Rusya'ya dolaylı bir gözdağı verme eylemiydi. Öte yandan, 1888 yılında, mevcut yeteneklerini gözlemlemek üzere bir dizi tatbikata girişen İngiltere Amirallliği, hazırladığı raporda “donanmanın, ancak kendinden sonraki en büyük iki donanmanın gücüne eşit bir üstünlüğe kavuşturulması durumunda, İngiliz topraklarını, Akdeniz-Hindistan yolunu ve Osmanlı Boğazlarını, Fransa'ya ve Rusya'ya karşı koruyabileceği” sonucuna ulaşmıştır.³² Bu rapor çerçevesinde, 1889 yılında, İngiltere hükûmeti, 1815'ten beridir kabul ettiği en kapsamlı gemi yapım programını içeren bir donanma planını kabul etmiştir.³³

1888 yılındaki değerlendirmeler ve 1889 yılında hazırlanan plan, İngiltere için yalnızca bir donanma modernleştirme ya da gemi inşa projesi değildi. Yapılan şey, bir doktrin inşasıydı. Literatüre *İki Güç Standardı* olarak geçen bu doktrin çerçevesinde, İngiliz savaş filosu, kendisinden sonra gelen en büyük iki donanmanın savaş filolarının toplamından daha fazla savaş gemisine sahip olacak bir donanma gücü üzerine kurulu olacaktı. Lawrence Sondhaus'un da belirttiği üzere *İki Güç Standardı*, 1889'a değin İngiltere Amiralliğinin benimsediği bir yaklaşımdı; ama, ilk defa 1889 donanma planı çerçevesinde kağıda dökülüp resmleştirilmiştir.³⁴

İki Güç Standardı doktrini her ne kadar askerî bir yaklaşım gibi algılansa da, bu zamana değin güç tanımı yapmak zorunda

32 Kennedy, *The Rise and Fall of British Naval Mastery*, s. 179.

33 Fred T. Jane, *The British Battle Fleet*, 2. Basım, Londra, Conway Maritime Press, 1997, s. 257.

34 Stephen W. Roskill, *The Strategy of Sea Power*, Londra, Collins, 1962, s. 93-94.

kalmamış olan İngiltere için bir ilki temsil etmekteydi. Bu çerçevede, İngiltere, kendi pozisyonunu simgeleyecek bir güç kavramı yapmakla kalmamış, aynı zamanda bu güç tanımını, ekonomi, imparatorluk ve deniz hâkimiyeti ile köklendirmiştir. *Jeune Ecole* tehdidi, İngiliz ekonomisine yöneldiğinde, bu tehdit, İngiliz deniz gücü tarafından etkisizleştirecekti ve bu deniz gücü deniz hâkimiyetini sadece tehditlerle çatışarak değil, denizlere hâkim olup, tehdidi başladığı yerde yok ederek, sayısal ve niteliksel üstünlüğü ile tehditleri caydırarak yapacaktı. Bu, hem denizaşırı imparatorluk içerisinde dönmeye başlayan İngiliz ekonomisinin üstünlüğünü ve hem de üstün İngiltere Donanması'nın güç potansiyelinin koruyuculuğunu vurgulayan bir "deniz gücü" tanımı idi.

Böylece, 1889 yılında, İngiltere uluslararası sistemde büyük güç olabilmenin tanımını yapmaktaydı ve bu tanım, büyük güç olabilmek denizaşırı sömürgeler ve bu sömürgeler ile merkez arasındaki bağlantıları sağlayabilecek bir açık deniz donanmasını gerekli kılmaktaydı. Mahan, 1891'de deniz gücünü tanımlarken, aslında İngiltere'nin yapmış olduğu bu "büyük güç eşittir deniz gücü" mantığındaki tanıma akademik bir kimlik kazandırmaktan başka yeni bir şey üretmemiştir.

BÜYÜK GÜÇ STATÜSÜNÜN STABİLİZASYONU:

MEYDAN OKUMALAR

İngiltere'nin hegemonik ivmesinin sonu yaklaşırken içine girdiği düşüş, hem ekonomik, hem de askerî alanda kendini göstermekteydi. 1860'ların sonlarından itibaren, ABD ve Avrupa devletlerinin ivme kazanan ekonomileri karşısında İngiltere, büyük imparatorluğunun iç pazarı ve büyük üretim kapasitesi sayesinde öncüllüğünü korumayı becermekteydi. Bundan öte, küreselleşen ekonomi herkesin rekabetine açıktı ve İngiltere, bu sistem içinde hâlâ aslan payını elinde bulundurmaktaydı. Bu nedenle de İngiltere, hegemonyasının önemli bir birleşeni olan ekonomik üstünlüğünün tehdit altında

girdiğini hiçbir zaman düşünmemiştir. Buna karşılık, 1880'lerde, *Jeune Ecole* doktrini İngiliz ticaretini hedef olarak gösterdiğinde, İngiltere sert bir refleks göstermekten kaçınmamıştır. İngiltere'nin *İki Güç Standardı* çerçevesinde şekillendirdiği büyük güç tanımı, *Jeune Ecole* ve bu doktrini benimseyen Fransa'ya ve Rusya'ya karşı bir meydan okumaydı. 1889 Donanma Planı, önemli miktarda zırhlı ve kruvazör yapımını içermekle kalmamış, aynı zamanda bunların özellikleri de yapımı tamamlanan veya planlanan Fransız ve Rus zırhlı ve kruvazörlerinin özelliklerine üstün gelecek şekilde belirlenmiştir.³⁵

İngiltere'nin meydan okumasına, Fransa'dan ve Rusya'dan gelen karşılık ise, İngiliz hegemonyasının bir diğer bileşenine yönelik yeni bir tehdit olmuştur. Bu tehdit, 19. yüzyıl boyunca bağlayıcı ittifaklardan kaçınarak, Avrupa sistemini kendi çıkarları yönünde manipüle eden bir diplomasi çerçevesinde, belirleyici bir pozisyonu koruma üstüne inşa olan İngiliz yalnızcılığına karşıydı. 1891 yılında, Fransa ve Rusya; Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya arasındaki Üçlü İttifak'ın, İngiltere'nin katılımı ile yenilenmesine karşı ortak tavır alma konusunda fikir birliği içinde olduklarını açıkladıkları bir uzlaşmaya imza koymuşlardır. Bu antlaşmayı 1892 Yazı'nda yapılan ilk askerî antlaşma takip etmiştir. 1894'te ise bu antlaşma tam bir ittifak hâline getirilmiştir.³⁶

1894 Fransa-Rusya İttifakı, literatürde genel olarak, Üçlü İttifak'a karşı yapılmış bir iş birliği olarak geçse de, ittifakın yapılmasından önce mevcut olan uluslararası ortam, iki taraf arasındaki karşılıklı jestler ve tarafların o dönemki tehdit tanımları göz önüne alındığında farklı bir görüntü çıkmaktadır. Bernadotte Schmitt, Rusya'nın, Pamirler üzerinden Asya'ya yönelik yayılmasında ve Fransa'nın da Siyam'da, İngiltere ile olan karşılaşmalarının, söz

35 Ropp, *a.g.e.*, s. 207-208.

36 Christopher Clark, *The Sleepwalkers*, New York, Harper Collins, 2012, s. 130.

konusu ittifak için zemin hazırladığına ve iki ülkeyi yaklaştırdığına işaret etmektedir. Diğer taraftan, Schmitt'in, ittifakın Avrupa siyasal sisteminde dengeyi oluşturarak stabilite sağladığı, ama aynı zamanda Avrupa dışındaki denizaşırı bölgelerdeki sorunları daha yoğun hâle getirdiği yorumu dikkate değerdir.³⁷

Bu aşamada, Schmitt'in yorumu dikkate alınarak, 1894'teki ittifakın oluşum sürecinin yeniden analiz edilmesinde fayda görülmektedir. James Cable, açık denizlerde görev yapma kabiliyetine sahip donanmaların varlık nedeninin, caydırıcı bir rakip ya da dost bir ülkeye yardım gücü olduğunu belirtmektedir. Okyanus geçme kabiliyetine sahip gemiler, bu gemilere sahip olan ülke için, zor durumda bulunan müttefiklere yardım veya uzak bölgelerde bayrak göstermek gibi yararlarından öte, dış politika için kuvvetlendirici bir araç, çok geniş birer menzildirler.³⁸ İki ülke arasındaki yakınlaşmanın ve ittifakın, karşılıklı donanma ziyaretleri ile oluşturulması, hem donanmaların, iki ülkenin dış politikalarının oluşmasında etkisini göstermektedir, hem de ittifaka, yazılı maddelerinden farklı bir jest eklemektedir. İki ülkenin donanmaları üzerinden kurulan bu güvenliğe yönelik iş birliği, İngiltere'nin *İki Güç Standardı* ile yaptığı meydan okumaya karşı net bir cevap olarak gözükmektedir. Bu çerçevede, 1894 İttifakı, İngiltere Donanması'ndan sonra gelen dünyanın en büyük ikinci (Fransa) ve üçüncü (Rus) donanmasının iş birliğini simgelemektedir ve bu iki donanmanın toplam gücü, İngiltere Donanması'nın gücünü aşmaktadır.³⁹ Nicholas Papastrigis de, ittifakın ardından İngiltere'nin, artık, Rusya'nın Boğazlar üzerindeki isteklerine karşı çıkmadan önce, Fransa'nın Toulon'daki filosunu göz önüne

37 Bernadotte E. Schmitt, *Triple Alliance and Tripple Entente*, New York, Henry Holt Company, 1934, s. 42-45.

38 James Cable, *Navies in Violent Peace*, Londra, Macmillan, 1989, s. 111.

39 Lawrence Sondhaus, *Naval Warfare 1815-1914*, Londra, Routledge, 2001, s. 168.

alması gereğinin, Rus politik ve askerî çevrelerini rahatlatmış olduğunu belirtmektedir.⁴⁰

1894 Fransa-Rusya İttifakı, iki ülkenin, Üçlü İttifak'a üye devletlerden gelecek olası tehditlere karşı iş birliğini içeren askerî nitelikli maddelerden oluşmaktadır.⁴¹ Fakat, ilginç olan, gerek Fransa'nın ve gerekse Rusya'nın, bu dönemdeki çıkar ve tehdit tanımlarını Avrupa kıtasının dışına yönelik yapmalarıdır. Fransa; Mısır, Fas ve Seylan üzerinde, Rusya ise İran, Afganistan ve Çin üzerinde İngiltere ile ciddi anlaşmazlıklar içinde bulunmaktadırlar. Bu dönemde, gerek Fransa'ya ve gerekse Rusya'ya karşı Üçlü İttifak'tan direkt bir tehdit yoktur ve ayrıca, gerek Üçlü İttifak ve gerekse Fransa-Rusya İttifakı, saldırının karşı taraf-tan gelmesi durumunda işlerlik kazanacak savunma birlikleridir. Bu nedenle de Fransa-Rusya İttifakı, ne Almanya'nın ne de Avusturya-Macaristan'ın tepki verdiği bir anlaşma olmamıştır; aksine, ittifakı takip eden yıllarda, Rusya'nın bu iki ülke ile olan ilişkileri daha da geliştirmiştir.⁴² Belki de, biraz da bu sebepten, ittifakla bir iş birliği tanımı üretilmiş, ancak, bu iş birliğinin alanı Avrupa ile sınırlanmıştır. İki devlet, farklı nitelikteki denizaşırı sorunlarında ortak rakiplerinin olduğunu algılamışlar, fakat bu rakiple olası karşılaşmalarının, kendilerini hazır olmadıkları bir çatışmaya ortak etmesini istememişlerdir. Bu çerçevede, 1894 Fransa-Rusya İttifakı, Avrupa sınırları içinde bağlayıcı bir ittifak ve Avrupa dışında gevşek bir koalisyonu temsil etmektedir.

1894 İttifakı'nın Avrupa siyasal hiyerarşisini oluşturan devletlerin, biri hariç, tamamının bağlaşıklık içine girmesini sağlamış olması dikkat çekicidir. Bu durumda dışarıda kalan tek devlet

40 Nicholas Papastrigis, *Russian Imperialism and Naval Power*, New York, L.B. Tauris, 2011, s. 91-92.

41 İttifakın askerî nitelikli maddeleri, 1918'e değin gizli tutulacaktır. Deniz güçlerinin iş birliği ile ilgili bir protokol ise 1912'de eklenecektir.

42 Clark, *a.g.e.*, s. 131.

İngiltere olduğundan, ittifakın, asıl tehdidi, İngiltere'nin belirleyici diplomatik pozisyonuna yönelik görünmesi doğaldır. Bu meydana okuyuş, İngiltere'nin hegemonyasının son temelini de açık bir tehdit altına girmesine neden olmuştur. Bu tehdidin arka planı daha önce de bahsedildiği üzere, 1860'larda uluslararası sistemin dengesinde başlayan değişimlerin, İngiltere'nin hegemonyasını zorlamaya başlamasında gizliydi. Amerikan İç Savaşı'nın ertesinde gelişen ABD'nin ekonomisi ve bunlara uygun olarak değişen ABD'nin çıkarları, İngiltere ile bu devlet arasında zaten iyi olmayan ilişkilerin daha da gerginleşmesine neden olmuştur. Diğer taraftan, Almanya'nın siyasal birliğini sağlamasını takip eden yıllarda, Avrupa siyasal sisteminin işleyişinde barış adına yapılan her düzenleme, Avrupalı devletlerin, kıta dışında yeni çıkar tanımları yapmasına da neden olmaktaydı. Fransa'nın 1871'de Prusya karşısındaki yenilgisi ertesinde Frankfurt Barışı ile yalnızlaşması ve Rusya'nın da 1878'deki Berlin Kongresi ertesinde kendi alanı olarak gördüğü Balkanlardaki hayal kırıklıkları, bu iki ülkeyi Avrupa dışındaki alanlarda yayılmaya itmekteydi. Bu yayılmanın sonucu olarak da bu devletler, İngiltere'nin daha önceden tek taraflı müdahaleler ile hâkimiyet kurduğu bölgelerde, İngiltere ile rekabet içine girmeye başlamışlardı. 1885'teki Berlin Konferansı ertesinde ise, aşağı yukarı bütün Avrupalı devletler, ilgilerini denizaşırı sömürgelere çevirmişlerdi. Bu durum, 1815'ten beridir, rakiplerinin karşısına başka rakipler çıkararak diplomatik dengeleri belirleyen İngiltere için ilk defa, rakipleri ile teke tek karşılaşmalara girmeyi gerektirmekteydi. Bu anlamda, karşısındaki rakiplerin olası ittifaklar ile İngiltere'nin karşısına çıkmaları, İngiltere'nin hegemonyasının önemli bir bileşeni olan belirleyici diplomatik pozisyonunun daha da önemli bir tehditle yüz yüze kalması anlamını taşımaktaydı.

Daha, 1892'deki Fransız-Rus yakınlaşmasının başlaması ile, İngiltere gerek *İki Güç Standardı* ile yapmış olduğu büyük güç

tanımını ve gerekse imparatorluğun güvenlik ağını koruyabilmek, aynı zamanda da belirleyici diplomatik pozisyonunun kabulünü devam ettirecek olan güç gösterisini yapmaya zorlanmıştı. Bu nedenle, İngiltere'nin vereceği karşılığın etkisi, Fransa'ya ve Rusya'ya olduğu kadar, gözlerini, zayıflar gibi gözüken İngiltere'nin hegemonyasının açacağı alana dikmiş olan Almanya ve hatta ABD gibi diğer rakiplere de mesaj taşıyacaktı. Bu cevap, 1894'te Amirallik Birinci Deniz Lordu Herbert Spencer'in hazırladığı yeni bir donanma programının kabulü ile hayata geçmiştir. Söz konusu program, 1889'daki programın ilerisine geçecek oranda yeni gemi yapımını içermekle kalmamış, Fransız ve Rus planlarının da gözetildiği bir süreçte, bu iki devletin filolarının iş birliğine karşı stratejik önlemleri içerecek düzenlemelerin yapılmasını da öngörmüştür.⁴³

Lawrence Sondhaus, "seksen yıl boyunca, *Pax Britannica*'nın malzeme ve personel üstünlüğünün yansıdığı kibir üzerine kurulu bir deniz hâkimiyeti tarafından devam ettirildiğini, fakat, 1890'ların ortalarından itibaren, bu hâkimiyetin devam etmesine karşılık kibrin büyük ölçüde ortadan kalktığını" yazmaktadır.⁴⁴ 1889 ile 1894 yılları arasında, İngiltere ile Fransa ve Rusya arasındaki karşılaşmanın analizi Sondhaus'un tespitini doğrulamaktadır. 1889 sonrasında, İngiltere'nin yapmış olduğu ve büyük güç olmayı deniz gücü ile eşleştiren tanım, 1894 Fransa-Rusya İttifakı ile yeni bir meydan okuma ile karşılaşmıştı. 1894 İttifakı, büyük güç tanımını, denizaşırı çıkarlarını koruyabilmek amacıyla, deniz-kara gücünü dengeli bir biçimde üretebilen ve diplomatik alanda bağlayıcı sorumluluklar üstlenebilen devlet anlamına taşımıştı. Bu nedenle, İngiltere'nin salt gözdağı vermek anlamı taşıyan donanma planlarının, Fransa'ya ve Rusya'ya karşı caydırıcı bir

43 Ropp, *a.g.e.*, s. 251-253.

44 Sondhaus, *a.g.e.*, s. 169

anlam taşıması mümkün değildi. İngiltere, kendi tanımını güç gösterisi ile doğrulatmalıydı. İngiltere'nin, 1890'ların sonundan itibaren Fransa'ya ve Rusya'ya yaptığı da tam bu olmuştur.

1897'de, Nijer Nehri'nin paylaşımı ile ilgili başlayan gerilim, 1898'de Fashoda Krizi'ne dönüştüğünde, İngiltere'nin 1889 ve 1893 donanma planları çerçevesinde yenilenmiş olan donanmasının güç gösterisi ile desteklenen savaş tehdidi, Fransa'nın, İngiltere'nin hegemonyasına meydan okuyuşunun sonunu getirmiştir. Fashoda Krizi, Fransa'nın geri adım atmasından daha fazlasını temsil eden bir stratejik başarıydı. Nijer'de yaşanan gerilim ve Fashoda Krizi, aslında, Fransa'nın değişen emperyalist politikaları ile İngiliz emperyalizminin çakışmasını temsil etmekteydi. Lawrence James, bu durumu şöyle açıklamaktadır: "Fransa, uluslararası anlaşmaların geçerliliği konusunda boş görüşmeler ile zaman harcamak yerine, kendi yolunu açacak eylemlere başvuracaktı. Yalnızca Nil kıyısındaki Marchand ile Nijer kıyısındaki Senegal *tirailleurleri* İngiltere'yi yolundan çevirebilirdi."⁴⁵ Daha sonradan Dışişleri Bakanlığı yapacak olan Edward Grey de anılarında, 1893'te Siyam'da İngiltere ile Fransa'yı karşı karşıya getiren bir krizden bahsederken, iki ülkenin, Avrupa dışındaki sorunlar nedeniyle savaşın eşiğine gelebilme ihtimalinin kuvvetliliğine dikkat çekmektedir.⁴⁶ Fashoda Krizi sürecinde, İngiltere'nin sergilediği savaşa eğilimli tavır ve İngiltere Donanması'nın sergilediği güç gösterisi o kadar etkili olmuştur ki, Fransa, 1880'lerin ortalarından beridir aktif şekilde sürdürdüğü rekabetçi söylemi, net ve kesin bir şekilde sona erdirmek zorunda kalmıştır.⁴⁷

45 Lawrence James, *The Rise and Fall of British Empire*, 3. Basım, Londra, Abacus, 1998, s. 301.

46 Edward Grey, *25 Years*, 8. Basım, Londra, Houlder and Stoughton Ltd. 1935, Cilt 1, s. 58-61

47 Ropp, *a.g.e.*, s. 306-323.

Fashoda Krizi'nde elde edilen asıl diplomatik başarı, Fransa-Rusya ittifakının yapısına indirilmiş olan darbeydi. Fashoda Krizi'ni takip eden yıllarda Fransa, İngiltere ile anlaşma yolunu seçerek, 1904'te *Entente Cordial* adını alan uzlaşmanın yolunu seçecekti. 1904'teki anlaşma ile iki devlet, aralarındaki koloni sorunlarını çözmekle beraber, gerçekte, Fransa, İngiltere'nin deniz hâkimiyetini tanımış olmaktaydı. İngiltere açısından ise *Entente Cordial*, Fransa'yı denizaşırı emperyalist rekabetten kopartarak, Avrupa sisteminin dar çerçevesine geri yollamak anlamı taşımaktaydı. Bir diğer deyişle, İngiltere, kendi büyük güç tanımını Fransa'ya kabul ettirmekle kalmamış, aynı zamanda Fransa'ya kıtasal bir rol biçerek, bu devletin güç konumunu da belirlemiştir. Bu da, hem *Jeune Ecole* ve hem de 1894 İttifakı ile Fransa'nın ve Rusya'nın, İngiltere'nin büyük güç tanımına rakip çıkarttığı tanımın iflası demektir.

1905 ile 1916 yılları arasında İngiltere Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Edward Grey, 1890'ların sonlarından itibaren İngiliz dış politikasının temel ekseninin, Fransa-Rusya ittifakının, İngiltere'nin deniz hâkimiyetine olan tehdidi çerçevesinde belirlendiğini ve bu anlamda, birbirinden bağımsız, ama birbiriyle ilgili iki stratejinin takip edildiğini vurgulamaktadır. Bunlardan ilki, Fransa'ya ve Rusya'ya karşı başka bir güçle ittifak yapmak ve diğeri ise, bu devletler ile olan gerginliğin nedenlerini ortadan kaldıracak ılımlı görüşmelerde bulunmaktır.⁴⁸ Grey, 1904'teki *Entente Cordial* uzlaşmasının, ikinci stratejinin ürünü olduğuna işaret etmektedir; 1902'deki İngiltere-Japonya İttifakı ise, ilk strateji çerçevesindedir. Rusya'nın, 1898'de Çin'den Port Arthur ve Dalny limanlarını kiralaması, hem İngiltere'yi ve hem de Japonya'yı ortak bir çıkar çizgisine soktuğundan, söz konusu ittifakın imzalanması pek de sürpriz olmamıştı. Bu ittifak sayesinde İngiltere, Japonya'nın güç statüsünü tanımış oluyordu;

bu, aynı zamanda bölgede faaliyetini artıran Rusya'ya bir rakip çıkartmak demektir.⁴⁹

Aaron Freidberg, Japonya ile yapılan ittifakın, Grey'in öne sürdüğü stratejiden daha farklı bir karakter içerdiğini ve bu durumun, gerçekte, İngiliz deniz hâkimiyetinin rölatif olarak etkisizleşmesinin bir ürünü olduğunu iddia etmektedir. Freidberg'e göre, 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde, İngiltere Donanması gücünü Akdeniz'e ve Kuzey Atlantik'e yoğunlaştırmış olduğundan, ABD ve Japonya gibi bölgesel güçlerin büyümekte olan donanmaları ile bölgesel rekabet elastikiyetini de kaybetmiştir. Bu nedenle de İngiliz amirallığı, bu bölgesel güçler ile rekabet etmek yerine ortaklık yoluna gitmeyi tercih etmeye başlamıştır.⁵⁰ Freidberg'in vurgusu da dikkate alındığında, İngiltere'nin, deniz gücü üzerinden yaptığı "güç" tanımını tekelinde bulundurması çerçevesinde, sadece Avrupa hiyerarşisini değil, "periferik" hiyerarşileri de belirlediği görülmektedir. 1902 İngiltere-Japonya İttifakı'ndan başlayarak 1905'teki, Rus-Japon Savaşı'na giden süreç de bu çerçevede anlaşılabilir. Böylece, İngiltere, Japonya'ya verdiği destek ile Asya siyasal sistemindeki dengenin belirleyicisi olmaktadır. 1905'te, Rusya, Japonya ile girdiği hesaplaşmayı kaybederken, bu sonuçtaki en önemli diplomatik katkı İngiltere'den gelmekteydi. Port Arthur'da ve Tsushima Boğazı'nda, sonucu kesin olan deniz savaşında, sahip olduğu deniz gücünün tamamına yakını kaybeden Rusya, Portsmouth Antlaşması ile de Uzak Doğu'dan çekilmek zorunda kalırken, büyük güç statüsüne de ciddi bir darbe almaktaydı.⁵¹

49 İngiltere'nin Japonya'nın deniz gücüne katkısı için bkz. John Curtiss Perry, "Great Britain and the Emergence of Japan as a Naval Power", *Monumenta Nipponica*, Cilt 21, Sayı 3, 1966, s. 305-321.

50 Aaron L. Freidberg, "Britain and the Experience of Relative Decline-1895-1905", *Journal of Strategic Studies*, 10:3, 1987, s. 331-362.

51 W.G. Beasley, W.G., *The Rise of Modern Japan*, New York, St Martin's Press, 1990, s. 151.

1907'de, İngiltere ile Rusya uzlaşma masasına oturarak, *Entente Cordial* benzeri emperyalist rekabetlerinden oluşan sorunlar konusunda uzlaşmışlardır. 1907'deki antlaşma, 1904'te Fransa'nın durumuna benzer bir şekilde, hem Rusya'nın, İngiltere'nin büyük güç statüsünü tanınması, hem de İngiltere'nin, Rusya'yı, Avrupa'ya bir kez daha geri göndermesi anlamını taşımaktaydı. Böylece, İngiltere, 1907'ye gelen süreçte hem 1894 İttifakı'nın kendine karşı şekillenen tehditlerini, gene kendi hegemonik tanımları ile törpülemiş ve hem de bu tanımlara uygun olarak hegemonik belirleyiciliğini Fransa'ya ve Rusya'ya kabul ettirerek, bu devletlerin (ve hatta Japonya'nın) güç statüsünü belirlemiştir. Bu çerçevede, 1902'deki ittifak, Japonya'nın, İngiltere'nin küresel hegemonyasını tanınması anlamını taşıırken, İngiliz desteği 1905'teki zaferin kazanılmasını sağlamış ve bu zafer de Japonya'yı, Asya Pasifik bölgesinin hâkim gücü konumuna getirmiştir. 1904'teki ve 1907'deki uzlaşmalar ise, İngiltere'nin küresel hegemonyasının, Fransa ve Rusya tarafından kabulünü ve bu iki devletin Avrupa'ya geri çekilişlerini temsil etmektedir. Bu çerçevede, 1894 Fransa-Rusya İttifakı da, Avrupa'nın dışı için taşıdığı iş birliği anlamını kaybetmiştir. Sonuçta, İngiltere, 1898-1907 arasındaki eylemleri ile 1899 sonrasında deniz gücü olmak olarak tanımladığı büyük güç statüsünü kendisi ile eşleştirirken, bu statünün üstünlüğü ile, kendine rakip olan devletleri de bölgesel güç statüsüne indirgemeyi ya da hiyerarşinin daha alt sırasındaki devletleri ise bölgesel güç statüsüne çıkartmayı başarmıştır.

Grey'in tanımladığı İngiltere'nin dış politika stratejisi, metnin mantığını oluşturan bakış açısıyla çözümlendiğinde, İngiltere'nin, Fransa-Rusya İttifakı'na karşı yaklaşımının farklı olduğu belirtilmelidir. İlk olarak, İngiltere'nin dış politika stratejileri, Grey'in belirttiği üzere birbirinden bağımsız, ama birbiriyle ilgili taktiksel uygulamalardan oluşmamaktaydı. Tersine, gerek Fransa ve gerekse Rusya ile girişilen rekabette, İngiltere'nin dış politika pratikle-

ri birbirini takip eden adımlar çerçevesinde bütünleşen tek bir stratejik model olarak birleşmekteydi. Bu çerçevede, İngiltere, Avrupa siyasal sistemini fazla ilgilendirmeyen koloni krizleri ile Fransa'yı ve Rusya'yı teke tek karşılaşılabileceği bir ortama çekmiştir. Ayrıca, Rusya'nın kendini hiç de ilgilendirmeyen ve ilgili olması durumunun da yapaylık yaratacağı Fashoda Krizi'nde Fransa'ya verebileceği bir diplomatik destek temeli bulunmamaktaydı. Aynı durum, Fransa açısından, Rusya'nın Mançurya'daki ve Kore'deki yayılma siyasetine destek verme açısından da geçerliydi. Böylece, İngiltere, Fransa-Rusya ittifakının, kendisi ile ilgili kısmını etkisizleştirmektedir. İkinci adım olarak İngiltere, çıkarları itibariyle daha fazla öncelikli gördüğü Akdeniz veya Manş Kanalı gibi bölgelerdeki rakibi Fransa'ya karşı, kendi güç gösterisinde bulunurken, Rusya'ya karşı –Grey'in de vurguladığı üzere– Japonya ile ittifak yaparak (ve Japonya'yı bir güç hâline getirerek) güç gösterisinde bulunmuştur. Üçüncü aşamada ise, tekrar, Grey'in işaret ettiği üzere, anlaşmazlıkların giderildiği sözleşmeler bulunmaktadır. Grey'den farklı olarak, bu metnin savunusu, bu anlaşmaların niteliklerinin, İngiltere'nin biçtiği statükonun kabulü üzerine kurulu oldukları yönündedir.

Özetle, İngiltere'nin 1895 sonrasında belirlediği yeni imparatorluk güvenlik stratejisi, deniz gücü tanımının üstünlüğünün kabul ettirilmesi üzerine kuruluydu ve bu stratejinin pratikleri takip edildiğinde ortaya çıkan model, sırasıyla takip edilen silahlanma yarışı, güç gösterisi, karşı ittifak yapma ve sonuçta kendi belirlediği statüyü kabul ettirme olarak sıralanmaktadır. 1904 ve 1907 antlaşmalarına giden süreç İngiltere açısından denenmiş ve başarılı olmuş dış politika pratikleri, yeni güvenlik stratejisinin üretilmesini simgelemektedir. Bu nedenle, İngiltere, kendine karşı benzer meydan okumalarla karşılaştığında doğal olarak başvurmayı düşüneceği bir modele sahip olmuştur.

BÜYÜK GÜÇ STATÜSÜNÜN PARADOKSU:

MEYDAN OKUMA vs. TANINMA ARAYIŞI

1896'da İngiltere'de basılan ve kamuoyunu donanma konusunda bilgilendirmeyi amaçlayan bir donanma albümünün girişinde şunlar yazmaktadır:

“Toplum, donanmamızın kendine rakip olan herhangi iki donanmanın bileşimi ile baş edebilecek bir pozisyona sahip olması gerekliliği konusunda bilinçlendirilmelidir; diğerleri, bizim sanayimiz için hammaddeyi ve besinimiz için katık ve kumanyayı taşıyacak gemilerimize olan kesin bağımlılığımızı görebilmektedirler.

Bu nedenle, gemicilik ile ilgili çıkarlarımızın layığıncı korunması hayati bir önem taşımaktadır; bundan öte, hazırlıksız ve güçsüz olmamız hâli dünya barışı için en büyük tehlikeyi oluşturacaktır.”⁵²

Alıntının ilk paragrafı, İngiltere'nin ekonomik ve askerî üstünlüğünün düşüşü konusunda bir uyarı niteliği taşıyaktaysa da, asıl ilginç olan, ikinci paragrafın geleceğe yönelik öngörüsünün kuvvetliliğidir.

Lewis C. B. Seaman, 1890'larda, dönemin siyasal olayları göz önüne alındığında Latin-Slav koalisyonuna karşı bir Anglo-Sakson-Töton (İngiltere, ABD ve Almanya) ittifakının oluşması ihtimalinin en mantıklı çıkarım olduğuna işaret etmektedir.⁵³ Benzer mantık, İngiltere'de 1899 yılında Sömürgelerden Sorumlu Bakan Joseph Chamberlain tarafından yapılan bir konuşmanın içeriğinde de dile getirilmiştir.⁵⁴ 1890'ların sonundaki siyasal gelişmelerin doğasına uygun olmakla kalmayıp, aynı zamanda dönemin devlet adamlarının da gündemlerinde yer alan böyle-sine bir birleşmenin hayata geçmemesi ile ilgili yapılan vurgu, çoğunlukla, İngiltere ve Almanya arasında söz konusu ittifakın

52 Fred T. M. Gibbs, *Illustrated Guide to Royal Navy and Foreign Navies*, Londra, Waterlow Bros. And Layton Ltd., 1896, Giriş kısmı s. VI-VII.

53 Lewis C.B. Seaman, *From Vienna to Versailles*, Londra, Methuen and Co. Ltd., 1955, s. 135.

54 Konuşmanın metni için bkz. Grey, *a.g.e.*, s. 95-96.

içeriği ile ilgili derin bir uçurumun bulunması üzerinedir. Buna karşılık, bu ittifakın gerçekleşmesini imkânsız hâle getiren olgunun, buraya kadar bahsedildiği şekilde, İngiltere'nin, Fransa'ya ve Rusya'ya karşı yürüttüğü güç mücadelesinin kavramsal boyutunun, Almanya'nın büyük güç pozisyonunu belirsizleştirmesi ve bu nedenle de, Almanya ile İngiltere'yi çatışma rotasına getirecek gelişmeleri hazırlamasıdır.

Bu noktada, şu ana kadar metinde kullanılan realist ve döngüsel tarihçi tezlere ek olarak inşacı tezlere başvurulması açıklayıcı olacaktır. Neorealist ve neoliberal teorilerin analiz yöntemlerine farklı bir boyut getiren inşacılık, sistemin işleyiş ve ilişki mantığında, aktörlere odaklanmaktadır ve bu anlamda, yeni bir teori olmaktan çok, yeni bir bakış açısı ya da metod özelliği taşımaktadır.⁵⁵ Kendi içinde değişik görüşlere dağılmasına rağmen, inşacılığın temel argümanı, politik aktörlerin siyasal ve sosyal eylemlerini şekillendiren yapının, realist paradigmanın önerdiği üzere uluslararası sistemin düzenleyiciden yoksunluğu temsil eden anarşi olmadığını, ancak, bu şekillenmenin ardında fikir, inanç ve değerler bütünüünün olduğudur. Böylece, aktörler, davranış biçimlerini hem kendilerinin ve hem de iletişim içinde oldukları diğer aktörlerin katkıları ile oluştururlar. Bu çerçevede, aktörlerin kimliklerinin çıkar-ilişki bütünlerinin anlaşılması için büyük öneme sahiplerdir. Bu nedenle, inşacı yaklaşımlarda, aktörlerin kimlik oluşum altyapılarına ve süreçlerine büyük önem verilmektedir. Doğal olarak da, aktörlük ile aktörün etkin olduğu yapı arasında karşılıklı bir inşa ilişkisi bulunmaktadır. Aktör, kimlik özellikleri ile sistemin norm ve değer yapısına katkıda bulunurken, aynı şekilde sistem de, aktörün kimliğini sistem içindeki etkileşime uygun olarak yeniden şekillendirir.⁵⁶

55 Jeffrey T. Checkel, "The Constructivist Turn in International Relations Theory", *World Politics*, Sayı 50, Ocak 1998, s. 324-348.

56 Scott Burchill, Andrew Linklater, Richard Devetak, Jack Donnely, Terry

Bu çerçevede, Alexander Wendt'in katkıları önemlidir. Realist paradigmanın, devletlerin uluslararası sistemdeki aktivasyonlarının temel güdüleyicisi olarak kabul ettiği güvenlik kavramını sosyal kimlik oluşturma ve tanınma temelinde yeniden değerlendiren Wendt, çıkarlar ve kimlikler çerçevesinde belirlenen kalıcı sosyal yapıların politik aktörlerin karşılıklı etkileşimleri ve eylemleri ile inşa olduğunu savlamaktadır. Wendt'in temel amacı, realist paradigmanın, uluslararası sistemin düzenleyiciden yoksun anarşisi dâhilindeki devletlerin, varlıklarını devam ettirmek için güç kazanmak uğrunda rasyonel seçimler yapan aktörler olduğu anlayışının darlığına eleştiri getirmektir. Wendt'in inşacılığında devletler, varlıklarını devam ettirmeye çalışan birimler olmalarına karşın, aynı zamanda toplumlaşan ve toplumsal etkileşimde bulunan birimlerdir. Böylece, her devletin sistem içindeki etkileşimi, diğer devletlerin de dâhil olduğu bir karşılıklı ilişkiler bütünü yaratır. Karşılıklılık mantığı içinde çok taraflı olarak başlayan toplumsallaşma, her aktörün çıkarlarını da tanımladığı ve tanıttığı bir kimlik oluşum sürecini de başlatır. Karşılıklı olarak, çıkarların ve kimliklerin tanıtılması ve buradan ortaya çıkan ortak değerler ve normlar, uluslararası sistemin anarşik yapısının düzen içine sokulması için hazırlayıcıdır. Diğer inşacı yazarların da ısrarla üzerinde durduğu tanınma konusu da, Wendt tarafından önemsenmektedir. Tanınma, özellikle kimliklerin oluşum sürecinde önemlidir. Bir devletin, sistemin hiyerarşisi içindeki konumu ve sistemdeki ilişki biçimlerindeki pratikleri ve bu pratiklerin karakteristik özellikleri, devletlerin sosyalliklerini etkilemektedir ve bu çerçevede, devletin aktörlük yetenekleri de bu tanınma ile bağlantılı hâle gelmektedir.⁵⁷

Nardin, Mathew Paterson, Christian Reus-Smit ve Jacqui True, *Theories of International Relations*, 4. Basım, New York, Palgrave Mcmillan, 2009, s. 218-225

57 Daha geniş bilgi için bkz. Alexander Wendt, "Anarchy is what States Make

Michelle Murray de uluslararası sistemin aktörleri için tanınmanın önemini vurgulamaktadır. Murray'e göre, uluslararası sistemde aktör yeteneği kazanabilmek için sabit kimliklere sahip olmaları gerekli olan devletler, karşılıklı tanınma ile oluşan bu karakteristiğe uygun olarak dış politika hedeflerini belirler. Bu çerçevede, tanınma, bir devletin kimliğini etkinleştirir ve anlamlandırır ve ayrıca, söz konusu kimliği sosyal ortamda işlevsel konuma getirir. Diğer taraftan, uluslararası sistem gibi düzenleyicilikten yoksun bir anarşinin var olduğu bir yapıda, her aktörün kimliği karşılıklı etkileşimler ile oluşmaktadır ve her birimin kendine has özellikleri, bu karşılıklı etkileşimde etkin olduğundan, tanınma ile ilgili girişimlerde, karşı tarafın vereceği tepkiler önceden tahmin edilemezdir. Bu durumda da birimler, kendi devamlılıklarını koruyabilecekleri yeterlilikler elde etme yönüne itilmektedirler. Buna karşılık, tanınma arttıkça devletler, normları ve değerleri olan bir toplumsallaşma içine girmektedirler. Bir devletin benlik anlayışı, sosyal yapıda mevcut olan bir statü –örneğin büyük güç– ile eşleştğinde ve söz konusu devlet, uluslararası toplum tarafından bu şekilde tanındığında, bu statü, aynı zamanda devletin kimliği hâline gelmektedir. Eğer uluslararası toplum, bu devletin benlik tanımını tanımaya yanaşmazsa, söz konusu devlet, kimliğini olumlayacak olan tanınmayı sağlayana kadar mücadelesini devam ettirecektir ve bu mücadele süresince de güvenlik ve başka çıkarlarını ikinci plana atacaktır.⁵⁸

Murray, “büyük güç” tanımını da kimlik oluşumu ve tanınma ile ilişkilendirmektedir. Murray'e göre büyük güç statüsü

of it: The Social Construction of Power Politics”, *International Organizations*, Cilt 46, No:2, Bahar 1992, s. 391-425; ayrıca bkz. Wendt, *Social Theory of International Relations*, Cambridge, Cambridge University Press, 1999.

58 Michelle Murray, “Identity, Insecurity, and Great Power Politics: The Tragedy of German Naval Ambition Before the First World War”, *Security Studies*, Sayı 19, 2010, s. 656-688.

“devletler arasında anlamı konusunda ortak bilgi hâline gelmiş bir sosyal yapıya bağlı” olan bütün kimliklerden biridir. Ayrı bir deyişle, büyük güç statüsü, uluslararası toplumun ortak olarak benimsediği bir statü tanımının gereklerine, hem devletin kendini uygun görmesi ve hem de diğer devletlerin söz konusu devleti bu statüye uygun görmeleri ile sahip olunan bir kimliktir. Bu çerçevede:

... devletin bu kimliği ile ilgili bu iki görüş çakıştığında, söz konusu devlet, büyük güç olarak tanınır ve bu kimliği güvence altına girer. Bu görüşlerin uyuşmaması ve kimliğin tanınmaması durumunda ise tanınma için verilen mücadele, bu tanınmayı arayan devlet tarafından söz konusu statüyü inşa edici fiziksel pratiklere gömülmüş bir kimlik çerçevesinde yürütülecektir”.⁵⁹

Tarihsel sürece bakıldığında, büyük güçlerin, kendilerini sistem içerisindeki diğer devletlerden farklı gösterecek materyal bileşenleri tasarruflarında bulundurdıkları görülmektedir. Bunun ötesinde, belli dönemlerde büyük güçler, kimliklerini o dönemin kabul gören büyük güç tanımına özel yetenekler (örneğin savaş gemileri, uçak gemileri, nükleer silahlar gibi) ile bağdaştırmışlardır.⁶⁰ Bu yetenekler ve bunlarla ilgili pratikler, büyük güç kimliğinin inşası ve sürdürülmesi için yapılandırıcı unsurlar olmuşlardır. Diğer taraftan, Murray, söz konusu yetenek ve araçlara sahip olma yoluyla statü tanınması elde etmenin, realist paradigmanın, devletlerin anarşik yapıdaki sistemde varlıklarını sürdürmek için güç maksimizasyonuna gittikleri vurgusunu tekrarlamak olduğunu belirterek, tanınmanın, güç elde etmekle ilgili bir ihtiras olmadığını, fakat, büyük güç siyaseti olarak karakterize

59 A.g.m., s. 665.

60 Jonathan Steinberg, savaş gemilerinin, 19. yüzyılın sonunda devletlerin prestijlerini arttırıcı bir sembol hâline geldiğine işaret etmektedir. Bkz. Jonathan Steinberg, *Yesterday's Deterrent-Tirpitz and the Birth of the German Battle Fleet*, Londra, McDonald, 1965, s. 17.

edilen bir sosyal mücadele içinde sosyal bir arzu olduğunu vurgulamaktadır. Buna göre de, güç maksimizasyonu kimlik inşası sürecinde bir bileşen anlamını taşımaktadır.⁶¹

1897 sonrasında, Almanya'nın donanma inşa sürecini inceleyen Murray, İngiltere ile Almanya arasında gerilimli bir yarışa dönüşen ve kimi yazarlara göre de Birinci Dünya Savaşı'nın nedenlerinden biri olan bu sürecin, aslında, Almanya'nın büyük güç statüsü ile ilgili tanınma elde etmek için izlediği bir strateji olduğunu savlamaktadır. Bu çerçevede donanma inşası, Almanya'nın güvenliğini göz önüne alarak giriştiği bir eylem değil, ancak, büyük güç statüsünü kabul ettirebileceği bir tanınmayı sağlama yönünde yaptığı bir seçimdir. Bu tezden yola çıkan Murray, Almanya'nın büyük güç statüsünü kabul ettirebilmek için, dönemin büyük güç statüsünün simgelerinden en önemlisi olan, açık denizde görev yapabilecek bir donanmayı inşa etme yolunu seçtiğini ve böylece, Avrupa kıtası çerçevesinde sahip olduğu rölatif üstünlüğü ve güvenliği feda ettiği görüşündedir. Almanya'nın bu girişimi, aynı zamanda, güvenliği tehdit altına giren İngiltere'nin de tepkisi ile karşılaşmış ve Almanya'nın beklediği tanınma gerçekleşmediği gibi, iki devlet arasındaki gerilim artarak karşılıklı güvensizlik ortamının körüklediği bir gerginlik ortaya çıkmıştır.⁶²

Murray'in tezi ve katkısı oldukça önemli olmasına karşın, Almanya'nın tanınma aradığı büyük güç statüsünün inşası konusunda yetersiz kalmaktadır. Makale dâhilinde, bu statünün 1890'ların sonunda taşıdığı tanım ve bu statüyü sağlayan özel yetenek ve araçların (açık deniz filosu ve zırhlı savaş gemileri) anlamı ile ilgili bir çıkarım olmadığından, Murray'in tezi, Almanya'nın deneyimine baştan negatif bir anlam yükleyen tarih ekollerine yakın düşmektedir. Diğer taraftan, bu metnin önceki başlıklarında, söz konusu büyük güç statüsünün ve bu statüyü

61 A.g.m., s. 666-667.

62 A.g.m., s. 683-686.

sağlayan özel yetenek ve araçların 1890'larda İngiltere tarafından Fransa ve Rusya ile yürütülen karşılıklı etkileşimler ile inşa edilmiş olduğu vurgulanmıştır. Bu çerçevede, metnin ilerleyen analiz bölümünde, Murray'ın inşacı tezleri kullanılacak, buna karşın, daha farklı analizler üretilmeye çalışılacaktır.

1894 Fransa-Rusya İttifakı'nın ertesinde, İngiltere'nin, bu ittifaka karşı iki devlet ile ayrı olarak giriştiği güç mücadelesi sürecinde, uluslararası sistemde büyük güç statüsü ile ilgili bir tanımın ortaya çıktığı belgindir. Bu tanım, 1899'da, İngiltere'nin *İki Güç Standardı* tanımı ile deniz gücünün belirleyiciliği şekillenmiş ve 1895 ile 1905 yılları arasında, İngiltere'nin, Fransa ve Rusya ile giriştiği doğrudan ve dolaylı güç rekabetleri ile denizaşırı bölgelerde şekillenmişti. Bu çerçevede, 1904'teki ve 1907'deki anlaşmalar ile Fransa ve Rusya, İngiltere'nin tanımını kabul etmişlerdi. Diğer taraftan, İngiltere'nin tanımına uygun olarak şekillenen ABD ve Japonya da büyük güç hiyerarşisi içinde boy göstermeye başlamışlardı. Önceki başlıkta analiz edildiği üzere, bu süreçte İngiltere, hem büyük güç statüsünün tanımını üretme ve bu statüyü tanıma anlamında belirleyici konumunu korumuş ve hem de kendine karşı meydan okuyan devletleri yıldırarak, söz konusu belirleyici konumunu koruma yolunda başarılı sonuç veren bir davranış stratejisi modeli geliştirmişti. Bu durum, ister istemez, sistem hiyerarşisi içindeki devletleri, İngiltere'nin modeline uyum sağlama ya da meydan okuma durumunda bırakmaktaydı.

1890'ların sonunda İngiliz politika yapımcılarının, ABD'yi ve Almanya'yı aynı cephede birleştirecek bir ittifak anlaşmasını rasyonel bir açılım olarak görmelerine karşın, 1905'ten itibaren İngiltere'nin, potansiyel müttefiki olarak görülen Almanya'ya karşı bütünüyle cephe almasının nedenleri ise, hem İngiltere'nin geliştirmiş olduğu davranış modelinin yapısı ve hem de Almanya'nın, 1890'ların başında İngiltere'nin tanımları ile dönüşmeye başlayan

büyük güç tanımı konusunda yaşamakta olduğu kimlik paradoksu ile ilgilidir.

BÜYÜK GÜÇ STATÜSÜNÜN PARADOKSU:

BİSMARCK'TAN WİLHELM'E ALMANYA'NIN KİMLİK PARADOKSU

1871'de Almanya'nın siyasal birliğini oluşturmuş olması, Avrupa Ahengi'nin merkez devleti konumundaki Avusturya'nın etkisizleşmesinin, Avrupa'nın merkezinde yaratmış olduğu güç boşluğunu doldurması anlamına gelmekteydi. Hem Prusya'nın dinamik şansölyesi Otto von Bismarck'ın politik dehasını pratiğe döktüğü; Danimarka, Avusturya ve Fransa ile yapılan savaşlar ve hem de bu savaşların ertesinde ortaya çıkan yeni durumu koruma endişesi, yeni Almanya'nın güvenlik tanımlarını, Avrupa karasındaki konumu ve sınırlarına dayanmış rakipleri ile ilgili yapmasına neden olmaktaydı. Fakat en önemli güvenlik sorunu belki de birliğin yapısı ile alakalıydı. Yeni Almanya, federal bir hiyerarşi içinde kurulmuştu. Yirmi dört üyesi olan yeni Almanya, dört krallık (Prusya, Bavyera, Württemberg, Saksonya), beş Grand Düşeslik, altı Düşeslik, altı Prenslik ve üç bağımsız şehirden (Hamburg, Bremen ve Lübeck) oluşmaktaydı. Federal yapı, bağımsız birimleri birleşme konusunda özendirmek için özellikle üretilmiş olmasına karşın, birliğin inşasının ertesindeki yeni Almanya'da, Prusya'nın politik hâkimiyeti belirgindi.⁶³

Birliğin mimarı olan ve yürütme erkini tekelinde bulunduran Şansölye Bismarck, yeni Almanya'nın içyapısının zayıflığının ve kırılganlığının farkındaydı ve bu nedenle, bir taraftan birleşmeyi zayıf kılan federalizmi tasfiye edecek ve diğer taraftan da birleşmenin lokomotif gücü olan Prusya'yı birlik içinde hâkim kılacak olan yapılanmayı inşa edecek olan süreci başlatacaktı. Bismarck'ın

63 Fritz Fischer, *Germany's Aims in the First World War*, New York, W.W. Norton & Company, 1967, s. 4.

Kulturkampf politikaları, yeni Almanya'yı Prusyalılaştırma yolunda ilerletirken, bu politikalara karşı yükselen muhalefet de Almanya'nın iç yapısında toplumsal bir kargaşayı da beraberinde getirmekteydi. Diğer taraftan, Bismarck, politikalarının devamlılığında ve uygulanması yönünde, Prusya'nın toprak aristokrasisi olan *Junker* sınıfından destek almaktaydı. Hızla sanayileşen Almanya'nın liberal burjuvazisinin yayılmacı taleplerine karşılık Bismarck, hâlen asker ve sivil bürokrasinin etkin mevkilerine hâkim olan *Junker* aristokrasisinin desteği ile Avrupa'ya kapalı bir dış politika izlemeyi, Almanya'nın dış politika stratejisi olarak benimsemişti.

Birliğin iç yapısını kuvvetlendirmek amacıyla, dış politikasının Almanya'ya getirmesi muhtemel krizlerden ve problemlerden, bu devleti uzak tutmayı hesaplayan Bismarck, 1871 sonrasında Avrupa siyasi sistemini maksimum derecede kontrolü altında tutmayı hesaplamaktaydı. Bu nedenle, yalnızca Almanya'nın komşuları ile arasında çıkması muhtemel krizler değil, Almanya'nın komşuları arasında da çıkması muhtemel krizleri engelleyebilecek olan önleyici diplomatik girişimler, Bismarck'ın Avrupa politikasının temelini oluşturmuştur. 1871 ile 1889 yılları arasında, Avrupa'da Almanya'nın düzenleyicisi olduğu bir dizi anlaşmalar ve konferanslar süreci ile Avrupa'da, 1815 sonrasındaki Avrupa Ahengi'nin yeni bir versiyonu içinde barış ortamını sağlamıştır.

Seaman, Bismarck'ın politikaları ile ilgili şunları yazmaktadır:

“Prusya'yı ‘Alman İmparatorluğu’ olarak kutsamasına karşın, damarlarına kadar Prusyalı kalmaya devam etti. Buna uygun olarak, fırsat bulduğu her anda, hiçbir zaman toplumcu ve milliyetçi olmayan ama saf hanedancı olan bir politikanın aracı olarak davrandı. Nihayetinde, belki de Aydınlanmış Despotların sonuncusu olarak insanların akıllarının megaloman hükmetme hayallerine doğru kaydığı bir çağda yalnızca mantığa uygun bir güç dengesi üretmek ile ilgilenmekteydi.”⁶⁴

Buradan da anlaşılacağı üzere, Bismarck, barışın Almanya'nın Prusyalılaşarak merkezî yapısını kuvvetlendirme süreci için gerekli olduğunun farkında olarak, Alman dış politikasını macerasız ve dengeli bir yaklaşım içine sokmuştu.

Bismarck'ın dış politika yaklaşımı, bazı kaçınılmaz sorunları da beraberinde getirmekteydi. Bunlardan ilki, Almanya'nın vizyonunun ve dış politika menziline, katı bir şekilde, Avrupa kıtasına kapalı kalması idi. Raymond Aron, Bismarck'ın yönetimindeki Almanya'nın, Avrupa ile sınırlı kalmasının ve güce dayalı olmayan ama barışçı ve itidalcı bir hegemonya üretmesinin, aslında, gerçek anlamda Almanya'yı bir hegemon hâline getirmedigini vurgulamaktadır.⁶⁵ Açıkça bir hegemonya üretmemesine karşılık, Bismarck'ın dış politikasının Avrupa için bir kolektif barış mantığı ürettiği açıktır. Bismarck'ın ittifaklar ve garantiler ile kurumsallaştırdığı bu barış modelinde pasifleşen Avrupalı devletler, enerjilerini Avrupa dışındaki denizaşırı bölgelerde yayılmaya yoğunlaştırmaya başlamışlardır. 1878 ve 1885 tarihli Berlin Kongreleri'nden sonra, Rusya'nın Asya'ya ve Fransa'nın da Afrika'ya yönelişleri Bismarck tarafından desteklenirken, Almanya'nın, Avrupa'da aradığı pasif ortam da ortaya çıkmış olmaktaydı. İlginç olan ise, Almanya'nın kıta dışına yönlendirdiği Fransa'nın ve Rusya'nın İngiltere ile karşılaşmasıydı.

Bismarck'ın, Almanya'nın vizyonunu Avrupa'ya kapayan dış politikasının ikinci önemli sonucu, Almanya'nın kıta dışındaki emperyalist yayılmadan uzak kalması idi. Bu durum, hem denizaşırı pazar ve hammadde imkânlarından uzak kalan Alman liberal burjuvazisinin memnuniyetsizliğine ve hem de, emperyalizmin önemli bir bileşeni olan açık deniz donanması konusunda, Almanya'nın etkisiz kalmasına neden olmaktaydı. Kıtaya kapalı vizyonu ile Almanya, güvenliği konusunda deniz gücüne yatırım

65 Aron, *a.g.e.*, s. 152.

yapmayı gereksiz görmekteydi. Bu nedenle de, Bismarck döneminde Almanya Donanması, ordunun gölgesinde etkisiz, önemsiz ve hatta gereksiz bir araç olarak görülmekteydi.⁶⁶

Bu şartlar altında, Avrupa siyasi ortamının yatışması sonrasında ilgilerini denizaşırı bölgelere çeviren Fransa ve Rusya, gittikçe daha da ivme kazanacak şekilde, İngiltere'nin deniz hâkimiyeti ile rekabet etmeye girişmek zorunda kalacakken, Almanya, denizlerdeki İngiliz hegemonyası konusunda ilgisiz kaldığından, dolaylı olarak bu hegemonyayı kabul ediyor gözükmekteydi. Aynı şekilde, İngiltere de, Almanya'nın kıtadaki düzenleyiciliğini Fransa ile Rusya üzerinde bir kontrol oluşturduğunu düşündüğünden, Almanya'nın Avrupa politikasına sıcak bakmaktaydı. Böylece, 1890'ların başına kadar İngiltere gibi Almanya da, konumunu tanımlama gereği duymamıştı.

Bismarck'ın kesin hâkimiyetinde ilerleyen Almanya, Haziran 1888'de, II. Wilhelm'in tahta geçmesi ile yavaş, ancak yoğun ilerleyen bir siyasi krizin içine girmiştir. Birleşme öncesinde, Prusya'nın ve sonrasında da Almanya'nın yönetim biçimini simgeleyen asker ve sivil Alman bürokrasisi ile imparator arasında uzlaşılmış, fakat adı konmamış bir iş birliğine dayanan Alman imparatorluk yönetimi, Bismarck'ın I. Wilhelm ile yürüttüğü saygılı beraberlik çerçevesinde simgesel hâle gelmişti. I. Wilhelm'in ölümünün ardından III. Frederick tahta çıkmış ise de gırtlak kanseri, Frederick'in iktidarda yalnızca doksan dokuz gün kalabilmesine izin vermişti. III. Frederick'in ölümünün ardından ise, II. Wilhelm'in tahta çıkması, Alman İmparatorluğu'nun yönetimi konusunda, aralarında ciddi bir nesil farkı bulunan ve bu durumun getirdiği değişik dünya görüşleri ile donanmış iki yöneticinin

66 Bu dönemdeki Almanya Donanması'nın durumu için bkz. Lawrence Sondhaus, *Preparing for Weltpolitik-German Sea Power before Tirpitz Era*, Maryland, Naval Institute Press, 1997, s. 101-176.

mücadelesine sahne olacağını simgelemektedir.⁶⁷

Bismarck'ın gözünde Wilhelm; genç, tecrübesiz ve siyasetle gereğinden fazla ilgili bir acemi kralı temsil etmekteydi. I. Wilhelm'in tahtta olduğu sürede, Bismarck, memuru olduğu hanedanın güvenini sarsma konusunda hiçbir hata yapmadan, bu anlamda da kraliyetten herhangi bir müdahale görmeden ve kraliyet adına imparatorluğu yöneten bir üst memurdu. Diğer taraftan, iktidarı boyunca gösterdiği başarı ve imkânsız gibi gözüken bir birliği, büyük bir kararlılıkla hayata geçirerek sağlamlaştırmış olması da, Bismarck'ı Alman siyasetinde mistik bir kahramana dönüştürmüştü. İş birliği içinde bulunduğu tutucu aristokrat sınıflar ile beraber, bu sınıfın tekelinde bulunan Prusya'nın asker ve sivil bürokrasisi de, Bismarck'ı bir önder olarak görmekteydi. Bütün bunlar, II. Wilhelm'in tahta geçmeden ve tahta geçtikten sonra da kolayca fark edebileceği görüntülerdi. Bu nedenle, genç imparator ya dedesinin pasif rolünü benimseyecek ya da babasının liberal düşüncelerine yakın durarak etrafındaki Bismarck düzeni ile hesaplaşacaktı. Wilhelm, ikinci yolu seçtiğinde 1888'in Haziranı'nda başlayan gerilim, sıkı bir siyasi hesaplaşmaya dönüşmüş ve 1890'da Wilhelm'in Bismarck'ı emekliye sevk etmesi ile sona ermiştir.

Wilhelm'in, Bismarck'ı uzaklaştırması, imparatorun kendi iktidarını sağlamlaştırma yönünde bir adım olmasına karşılık, imparatorluğun asker ve sivil bürokrasisi hâlâ, Bismarck'ın etkisinde bulunmaktaydı. Bu nedenle, Wilhelm, siyaset alanını Bismarck'ın etkisinden kurtarabileceği ve kendi bürokrasisini oluşturabileceği yeni kurumsallaşmalara yönelme yolunu seçmiştir. Bismarck'ın sıkı Prusyalılaştırma politikalarına ve kurumsallaşma adımlarına

67 II. Wilhelm de anılarında, Bismarck ile aralarında ortaya çıkan görüş ayrılıklarını, nesil farklarına ve değişen dünya algılarına bağlamaktadır. Wilhelm II, *Kaiser's Memoirs*, Londra, Harper and Brothers Publishers, 1922, s. 3-5.

karşılık, Wilhelm, birleşik Almanya vurgusu üzerinde durmaktaydı. Kendi iktidarını, Hohenzollern monarşisinin Alman İmparatoru kimliği içinde inşa ederek Prusya aristokrasisinin gücünü kırmayı hesaplayan Wilhelm'in gençliğinin verdiği enerji avantajı, siyasal tecrübesinin eksikliği ise dezavantajı durumundaydı. Diğer taraftan, Alman İmparatorluğu'nun karmaşık devlet yapısı ve bu yapı içindeki Prusya hâkimiyeti ve ayrıca, ülke içindeki karmaşık sınıfsal yapının ortaya çıkardığı siyasi yelpaze, Wilhelm'in, kendini tanımlamak istediği egemen kimliğine uygun düşecek bir yapılanmayı da zorlaştırmaktaydı. Bu nedenle, Wilhelm, iktidarı süresince hem kendini muktedir kılacak bürokrasiyi oluşturmaya, hem de iktidarını sınıflar önünde popüler kılabilecek bürokratları yanına toplamaya çalışmıştır. Bismarck'ın katı Prusyalılığına karşılık, Wilhelm, Almanların İmparatoru olmak istemekteydi.

Mart 1889'da, Wilhelm, Alman Ordusunun, imparatorluk yapısı içindeki bürokratik kurumsallaşmasını simgeleyen Ordu Kabinesine denk olarak, Donanma Kabinesini oluşturmuştur.⁶⁸ Bu kurumsallaşma çerçevesinde, Wilhelm'in kendi içinde hâlen *Junker* aristokrasisinin hâkim olduğu kapalı bir yapılanmaya sahip orduya alternatif bir güç olarak donanmayı, kendi bürokrasisi ile şekillendirme yoluna gitmeyi hedeflediği düşünülmelidir.⁶⁹ Genç

68 Donanma Kabinesi (*Marinekabinett*) çerçevesinde Amiral von der Goltz Donanma Komutanlığına, Amiral Edward Heusnerr Donanma Bakanlığına ve Wilhelm'in Donanma Yaveri olan Baron Gustav von Senden de Donanma Kabinesi Başkanlığına atanmışlardır. Böylece, Donanma da, Ordu Kabinesinde mevcut olan Genelkurmay Başkanlığı, Savaş Bakanlığı ve Askerî Kabine yapısına uygun olan ve her biri diğerinden bağımsız olarak İmparatora bağlı olan hiyerarşik sisteme göre düzenlenmiştir. Bu düzenleme ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İvo Nikolai Lambi, *The Navy and the German Power Politics*, Londra, Allen and Unwin, 1984, s. 32-33.

69 Walter Goerlitz, bu dönemde İmparatorluk Genelkurmay Başkanı olan Alfred von Waldersee'nin bir darbeye Wilhelm'i tahttan indirerek Bismarck'ı başa geçirmeyi planladığını yazmaktadır. Bkz. Walter Goerlitz, *History of the German General Staff 1657-1943*, New York Praeger, 1959,

imparator, böylece, otorite olarak söz geçirilmesi zor bir kastaşmaya sahip olan Genelkurmay ve Dışişleri Bakanlığı gibi devlet kurumları ile mücadele etmek yerine, eski sistemin pek fazla ilgilenmemiş olduğu donanmayı, kendi otorite alanı olarak inşa ederek otoritesini sağlamlaştırmayı hedeflemiş gözükmektedir.⁷⁰

Wilhelm'in donanma üzerinden başlattığı politik değişim, İmparator'un, Bismarck'ın yerine şansölye olarak seçtiği eski donanma komutanı Leo von Caprivi'nin politikaları ile iyice belirgin hâle gelmeye başlamıştır. Bu değişim, iç politikada tutucu *Junker* aristokrasisinin gücünü kırmak için liberallere yakın duran *Yeni Yol* (*Neuer Kurs*) yaklaşımı ile kendini gösterirken, dış politikada da Bismarck'ın, Üç İmparatorlar Ligleri ve ittifak-garanti anlaşmaları ile iş birliği içine girdiği merkez Avrupa monarşileri ekseninden koparak, İngiltere'yle yakınlaşma üzerine odaklanmaktaydı.⁷¹ Bu açıdan yaklaşıldığında da, Wilhelm'in donanmaya olan ilgisi, onun, Alman dış politikasının Bismarckçı kapalılığını kırması anlamında yeni bir açılım getirerek, İngiltere ile olan pasif uzlaşmayı aktif iş birliğine dönüştürecek yolu açacak bir

s. 118-119; ayrıca Prusya ordusunun Alman İmparatorluğu'nun siyaseti içindeki konumu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Gerhard Ritter, *The Sword and the Scepter*, Florida, University of Miami Press, 1970, Cilt 2, s. 119-136 Gordon Craig, *The Politics of the Prussian Army 1640-1945*, Oxford, Clarendon Press, 1964, s. 217-254.

70 Wilhelm, anılarında, iktidara gelmesi ile başlattığı Donanma ile ilgili düzenleme ve reformları İngiltere'de ve Almanya'da daha önceden yaptığı çalışmalar sonucu hazırlanmış olduğunu yazmaktadır. Wilhelm II, *a.g.e.*, s. 51. Ayrıca, Wilhelm'in Donanma ile olan ilgisine dair diğer görüşler için bkz. Michael Epkenhaus, "Wilhelm II and 'his' Navy 1888-1918", *The Kaiser-New Research on Wilhelm II's Role in Imperial Germany*, Annika Mombauer ve Wilhelm Deist (eds.), Cambridge, Cambridge University Press, 2004, s. 12-36.

71 Bu dönem ile ilgili hazırlanmış en ayrıntılı çalışmalardan biri için bkz. J. Alden Nichols, *Germany After Bismarck-the Caprivi Era*, Cambridge, Harvard University Press, 1958.

jest üretme çabası olarak düşünülmelidir. Nitekim, Caprivi'nin diplomasideki ilk eylemleri, Bismarck'ın çok önem verdiği 1884'te yapılmış ve her üç senede bir uzatılan Garanti Antlaşması'nın yenilenmemesi olmuştur. Bunun hemen arkasından da, İngiltere ile yapılan anlaşma ile Zanzibar ile Heligoland'ın değiş tokuş edilmesi, Alman dış politikasında bir değişimin ortaya çıkmakta olduğunun göstergesidir.

Wilhelm'in yoğun ilgisine karşılık, 1898 ile 1897 yılları arasındaki dönem, Alman Donanması için “kayıp on yıl” olarak anılmaktadır. Bu dönemde Alman Donanması, ne nicelik ve ne de nitelik açısından büyük bir gelişme sağlayamadığı gibi, Reichstag'ta oylanan donanma planları da destek almaktan yoksun kalmıştır. Donanma bütçesi yavaş bir ivme içinde artış gösterse de, Alman Donanması'nın açık deniz yeteneğini oluşturacak bir filonun oluşması mümkün olmamıştır. Diğer taraftan, 1895'ten itibaren, Herbert Ballin gibi yatırımcıların, okyanus ötesine yolcu taşımacılığı için kurdukları şirketlere verilen ve aşağı yukarı savaş gemilerinin büyüklüğünde olan yolcu gemileri siparişleri de Alman tersanelerinin yeteneklerini arttırma yönünde katkılar sağlamıştır.⁷² Buna ek olarak, Krupp fabrikalarında geliştirilen teknolojilerde, uluslararası piyasadaki ortalamanın üzerinde kalitede çelik üretimine başlanmıştır. Bu gelişmeler, Almanya'nın büyük çaplı bir donanma yapım programına girişebilmesini mümkün hâle getirmiştir.⁷³ Bunun ötesinde, Alman ekonomisinin patlayan üretim rakamları Avrupa'yı aşarak, ABD ve İngiltere ile yarışır hâle gelirken, Mahan'ın deniz gücü tanımında önerdiği bileşenler bir araya gelmeye başlamışlardı ve açık denizde görev yapacak bir donanmanın inşası, artık, Almanya için bir lüks olarak görülmemekteydi.

72 Bu dönemdeki Alman tersaneleri ile ilgili bkz. Gary E. Weir, *Building the Kaiser's Navy*, Annapolis, Naval Institute Press, 1992, s. 12-19.

73 Sondhaus, *Preparing for Weltpolitik*, s. 186-187.

Almanya'nın hızlı ekonomik gelişimi, devlet kurumsallaşması içindeki gelişmelerle denk gitmediğinden, 1890'ların ortalarına gelindiğinde Almanya hâlâ uluslararası hiyerarşide kendi yerini tanımlayamamış bir güç konumundaydı. Bir taraftan, hâlâ Bismarck'ın yaklaşımlarını ezberlemiş tutucu Prusya'nın sivil ve asker bürokrasisi, Ordu ve Dışişleri gibi alanları tekelinde bulundururken, Wilhelm kendine yakın olabilecek genç ve yenilikçi bürokratları etrafına toplamaya çalışmaktaydı. Buna karşılık, hızlı ekonomik gelişimin getirdiği dengesizlikler, toplumdaki sınıfların ayrışmasına ve bu ayrışmanın siyasal yansıması olan parti rekabetini de beraberinde getirmekteydi. 1893'ten başlayan süreçte, tutucu merkez partilerin Reichstag'daki gücü zayıflamaya başlarken, Liberaller ve Sosyal Demokratların oylarında büyük bir artışın olması, bu anlamda şaşırtıcı değildi. Böylece, Wilhelm, iktidarını sağlamlaştırabilmek için, bir yandan tutucu Prusya bürokrasisi ile örtülü bir mücadele yürütürken, diğer taraftan da Reichstag'ı kendi projelerini desteklemek üzere razı etmekle uğraşmak zorundaydı. Ordudaki durumun tersine, *Junker* sınıfının kontrolünde bulunmayan ve kadrolarını liberal orta sınıfların oluşturduğu donanmanın, Wilhelm'in politik bir köprübaşı elde edebilmesi için uygun bir fırsat olduğunu söylemenin yanlış olmayacağı düşünülebilir.⁷⁴

İç politikadaki bu belirsizlik dönemi, Almanya'nın güç olma kimliğini de önemli bir paradoksa sürüklemiş durumdaydı. Bu çerçevede, 1890'ların başında, Almanya'nın dış politikasının, İngiltere ile iş birliğine yönelik yaklaşımının devamlılık arz etmediği görülebilir. Bunun başlıca nedeni, İngiltere'nin bu dönemde değişmeye başlayan güvenlik stratejisinin, Almanya ile olası bir iş birliğine yönelebilecek bir karakter sergilememesidir. Çalışmanın

74 Donanma ve liberal orta sınıflar arasındaki ilişki için bkz. Steinberg, *a.g.e.*, s. 36-46.

ilk kısmında bahsedildiği üzere, İngiltere'nin *İki Güç Standardı* çerçevesinde yaptığı büyük güç tanımının, deniz gücü tanımı ile olan eşleşmesi hâlâ, donanma konusunda bir yapılanma içine girememiş olan Almanya ile yapılacak olası bir iş birliğini gereksiz kılmaktaydı. Diğer taraftan, 1894 Fransa-Rusya İttifakı ertesinde, İngiltere'nin, Fransa'ya ve Rusya'ya karşı Almanya'yı, Avrupa siyasal sistemi içinde potansiyel bir dengeleyici olarak görmeye başladığı söylenebilir.⁷⁵ Bu da, doğal olarak, İngiliz politika yapıcılarının 1890'ların sonunda seslendirmeye başladıkları, potansiyel Anglo-Sakson-Germen ittifakı söylemlerinin nedenidir. Bu çerçevede, diplomatik belirleyiciliğini hâlâ elinde tutmayı hedefleyen İngiltere açısından Almanya, Avrupa'ya kapalı bir güç olduğu çerçevede ortak olunabilecek bir partner konumundaydı.⁷⁶ 1890'ların başındaki Almanya için geçerli olabilecek olan bu yaklaşım, Almanya'nın 1890'ların ikinci yarısında geçireceği değişim nedeniyle mümkün olmayacaktı.

Fritz Fischer, 1890'ların sonlarına yaklaşıırken, Almanya'nın dinamik bir değişim içine girdiğinden bahsetmektedir. Bu değişim, genel olarak bilinen büyük ekonomik büyüme ve sanayi atılımının sosyoekonomik yapılanmada getirdiği farklılaşmalar ve bu farklılaşmaların, ülkenin siyasi yapısına yansımaları ile ilgilidir. Daha önceden belirtildiği üzere, Fischer de, 1890 sonrasındaki Almanya'da bir yandan büyük bir sanayi devriminin yaşanmakta olduğunu ve bunun sonucu olarak da sermaye ve işçi sınıflarının politik katılımlarının arttığını, ancak, diğer yandan da, devlet bürokrasinin hâlâ eski tutucu sınıfların elinde bulunduğuna dikkat çekmektedir. Bu çerçevede, Almanya, bir yandan politik bir kutuplaşma içine

75 Clark da İngiltere'nin yaklaşımı için benzer bir görüş belirtmektedir. Clark, *a.g.e.*, s. 144.

76 İvo Nikolai Lambi, Caprivi'nin şansöyeliği döneminde Alman üst düzey yetkililerin bu görüşe uygun düşündüklerini belirtmektedir. Lambi, *a.g.e.*, s. 60.

sürüklenirken, diğer taraftan da, *Junkerler*, sanayiciler ve liberaller Almanya'ya, Avrupa, Yakın Asya ve okyanus ötesi alanlarda yeni roller biçmektedirler. Aynı doğrultuda, Almanya'nın lideri olacağı, önce İtalya, Avusturya-Macaristan, Sırbistan ve Rusya'yı içerecek ve sonra da Fransa'nın katılımı sağlanacak bir Avrupa Birliği fikri-nin –*Mitteleuropa*– yanı sıra, Balkanlar ve Osmanlı İmparatorluğu üzerinde kurulması hedeflenen emperyalist hâkimiyet –*Drag Nach Osten*– ve nihayet, İngiliz modelinde bir imparatorluk inşası –*Welt-macht*– fikirleri tutucu, milliyetçi ve liberal kanatlardan, çeşitli Alman akademisyenleri ve ekonomistleri tarafından sıkça işlenen ve hatta doktrin hâline getirilen konulardı.⁷⁷ Devamında, Alman iç politikası, sanayileşmenin getirdiği önemli bir sınıf çatışmasının politik yansımaları ile sarsılırken, diğer taraftan da sanayileşmenin getirdiği büyük ekonomik güç ile, dış politikada, kendine emperyalist stratejilerle desteklenen yeni bir statüye aday olmak için hazırlanmaktaydı.⁷⁸ Almanya'nın 1890'lardaki kimlik paradoksu, yalnızca Bismarck sonrasında Wilhelm'in iktidarını inşa etme mücadelesi ile değil, aynı zamanda, Fischer'in işaret etmekte olduğu, iç ve dış politikayı birbirine bağımlı kılan bu sosyoekonomik dönüşüm ile de ilgiliydi.

Bütün bunlar göz önüne alındığında, Almanya'nın, İngiltere'nin olası bir ittifak çerçevesinde kendisine biçeceği Avrupa'ya kapalı kalacak bir rolü kabul etme ihtimalinin pek mümkün olmadığı fark edilebilir. Diğer taraftan, Almanya'nın, Avrupa'yı aşmaya başlayan vizyonunun, bu devleti, uluslararası hiyerarşide daha kapsayıcı bir role yönlendirdiği de açıktır. Almanya, güç statüsünde bir geçiş dönemi geçirmekte olduğunun farkında olarak, kendisini, ancak Fransa'ya ve Rusya'ya karşı bir denge unsuru

77 Fischer, *War of Illusions*, New York, W. W. Norton and Company, 1975, s. 26-43.

78 Fischer, *World Power or Decline*, New York, W. W. Norton and Company, 1974, s. 5-6.

olarak görecek olan İngiltere'nin ortaklığına soğuk bakmaya başlamıştı. Dahası, olası bir iş birliği durumunda, Almanya'nın, Fransa ve Rusya ile arasında ivme kazanacak olan gerginliğin karşılığı olarak, bu olası iş birliğine İngiltere'nin katacağı ne olabilirdi? Almanya, basit anlamda, İngiltere'nin kendisi ile olan etkileşiminde, İngiltere'ye eşit olduğunu gösterecek olan simgelere ihtiyaç duymaktaydı.⁷⁹ Bu nedenle de, Almanya'nın, kendi pozisyonunu tanıtabilmesi ve tanınmanın da sistemde belirleyici konumda olan İngiltere'den gelmesi önemliydi.

1890'ların ortalarından itibaren, Almanya'nın kendine biçtiği "dünya gücü" pozisyonu için, İngiltere ile pozitif ya da negatif sonuçlar üretecek bir etkileşim içine gireceği belli olmuştu. Fischer, bu etkileşimin ilk defa, 1896'daki Transvaal Krizi ile negatif bir temelde başladığını vurgulamaktadır. Fischer'a göre, bu kriz çerçevesinde Alman dış politikasının temel karakteristikleri; abartılmış ekonomik çıkarlar, yapay ulusal ihtiyaçlar ve büyük güç statüsünde eşitlik kazanma olarak yapılanmış görünümdeydi ve bu çerçevede, Almanya, daha baştan kibirli ve uzlaşmaz bir rotada strateji üretmekteydi. Bu da, doğal olarak, krizin ertesinden itibaren İngiltere ile Almanya arasındaki ilişkilerin bu negatif temel üzerinde şekillenmesine neden olmuştur.⁸⁰

BÜYÜK GÜÇ STATÜSÜNÜN TANINMASI:

RISK TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE KİMLİK OLUŞTURMA

1897 yılında, Wilhelm, hem kendi iktidarını sağlamlaştıracak, hem de Almanya'nın dış politika stratejisini tamamen değiştirecek olan iki önemli atama yapmıştır: Alfred von Tirpitz Donanma Bakanlığına ve Alfred von Bulow da Dışişleri Bakanlığına getirilmişlerdir. Aynı dönemde, Fransa'nın Siyam'daki ve Rusya'nın Çin'deki yoğun aktiviteleri ve İngiltere'nin, bu devletlerle olan

79 Clark, *a.g.e.*, s. 144-145.

80 Fischer, *World Power or Decline* s. 7.

rekabetinin yanı sıra, Japonya'nın ve ABD'nin yükselmeye başlayan statüleri de, 1871 sonrasında, Bismarck tarafından şekillendirilmiş Avrupa sisteminin merkez olduğu uluslararası sistemi dönüştürmekteydi. Avrupa ötesinde etki kurma araçlarından yoksun olan Almanya ise okyanus ötesi alanlarda, ancak ikincil konumda bulunmaktaydı. 1890'ların başlarında, Almanya ile İngiltere arasında mevcut olan yakınlaşmanın ivmesi de azalmıştı. Tersine, iki devlet, gittikçe çatışan sorunlar ile karşı karşıya gelmekteydiler. İngiltere, Almanya'nın Afrika'da ve Pasifik'te elde etmeye çalıştığı sömürgelere engel olmaktaydı ve Almanya'nın, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında inşa etmeye başladığı Berlin-Bağdat Demir yolu Projesi de, iki taraf arasında önemli bir sürtüşme yaratmaktaydı. Fakat, iki devlet arasındaki sürtüşmeyi başlatan en önemli gelişme, İngiliz Güney Afrika'sından, kuzeydeki Boer Cumhuriyetleri'nden Transvaal'e yapılan bir saldırıyı savuşturan Başkan Paul Kruger'e, Wilhelm'in yolladığı tebrik telgrafı ile başlamıştır. Telgrafın içeriğinde, Wilhelm, Transvaal Cumhuriyeti'nin Başkanı Peter Kruger'in yeni yılını kutlamakta ve "dost bir gücün yardımına başvurmadan, ülkesini yabancı işgalcilere karşı savunmuş olmasını tebrik" etmekteydi.⁸¹ Anlaşılabacağı üzere, yabancı işgalci İngiltere

81 1895 yılının sonunda, İngiltere hükûmeti, kendine bağlı Cape Colony'nin yöneticisi konumundaki Cecil Rhodes'un özerk konumda bulunan Orange ve Transvaal cumhuriyetlerine karşı bir işgal hareketine göz yummuş ise de, bu hareket başarısızlıkla sonuçlanmıştır. II. Wilhelm, bu hareketin ardından Transvaal Cumhuriyeti'nin Başkanı Kruger'e bir telgraf yollayarak "dost güçlerin yardımına başvurmadan" ve kendi insanların yardımıyla "barışı tehdit eden ve ülkesini işgal etmeye yeltenen silahlı haydutları" yenmekte ve böylece "kendi ülkesinin bağımsızlığını garanti altına alarak barış ortamını yeniden sağlaması konusunda gösterdiği başarıdan dolayı tebrik etmiştir. II. Wilhelm'in Kruger'e yolladığı telgraf, İngiltere'de büyük bir tepki ile karşılanmıştır. Telgrafın anlamı açıktı: Dost bir ülkenin yardımı ile olası bir Alman yardımı, barışı tehdit eden silahlı haydutlar ile de harekâta katılan İngiliz askerleri kastedilmişti. En önemlisi ise, şeklen de olsa, hâlen İngiltere'ye bağlı olan Transvaal Cumhuriyeti'ni Wilhelm,

ve dost güç Almanya idi. Bu telgraf, iki ülke basınını karşı karşıya getirmekle kalmamış, ama, aynı zamanda iki ülkenin arasındaki ilişkileri de gerginleştirmiştir. Robert K. Massie, Kruger Telgrafı ile İngiltere ve Almanya arasında tırmanan gerginliğin bir süre sonra yatıştığını, ancak, İngiliz kamuoyunda, Almanya'ya karşı oluşan şüphenin ortadan kalkmadığını vurgulamaktadır.⁸² Diğer taraftan, krizden önce, Transvaal'deki Alman yatırımlarının ne kadar çok artmış olduğu ve İngiltere'nin, bölgedeki Alman varlığından oldukça rahatsız olması; kriz süresince de Almanya'yı üstü kapalı şekilde savaş ile tehdit edişi, Alman yetkilileri okyanus ötesi politikalarda telgraftan daha etkili araçlara sahip olması gerekliliği konusunda ikna etmişti.

Tirpitz'in Donanma Bakanlığına atanması, selefi olduğu Friedrich von Hollmann'ın, Reichstag karşısında donanma bütçelerini savunma konusundaki başarısızlıklarının ardından istifa etmesi sonucu gerçekleşmişti. Bu nedenle, Wilhelm'in, Tirpitz'den en büyük beklentisi Reichstag'ın imparatorluk savunma bütçelerine karşı engelleyici tavrını kırabilmesi idi. Tirpitz ise, imparatorluğun gelişen potansiyelinin, Almanya'yı Avrupa'ya kapalı tutmayı imkânsızlaştırdığının farkındaydı ve bu açılımın anahtarı ve göstergesi de donanma olacaktı.

Haziran 1897'de göreve atanmasının ardından, Wilhelm ile yaptığı ilk görüşmede Tirpitz, on dokuz savaş gemisinden oluşan bir çekirdek etrafında şekillenecek yeni bir donanmanın yapımını öneren bir memorandum sunmuştur. Bu memorandum, hem Almanya'nın yeni donanmasının hem de dünya gücü olmayı hedefleyen Almanya'nın yeni dış politika stratejisinin belirleyicisi

bağımsız olarak tanımlayarak bölge üzerindeki İngiliz hâkimiyetini göz ardı etmişti. 1895'teki Transvaal Krizi için bkz. Robert K. Massie, *Dreadnought-Britain, Germany and the Coming of the War*, New York, Ballantine Books, 1991, s. 213-231.

82 Massie, *a.g.e.*, s. 230-231.

olacaktı; ayrıca, memorandumun öngördüğü yapılanma iç politika için yeni bir katalizör anlamı da taşımaktaydı. Bütün bunların ötesinde, Tirpitz'in memorandumunu çerçevesinde sunduğu tasarım *risk teorisi* olarak anılmaktadır. Bu çerçevede, Tirpitz, hem askerî, hem stratejik, hem diplomatik ve hem de politik yaklaşımları bir araya getirmiştir.

Tirpitz'in memorandumunda yer alan teknik yapılanma, 1905 yılına kadar devam edecek ve senede 58 milyon Alman markı tutacak bir yapım süresinin sonunda, Alman Donanması on dokuz büyük zırhlıdan ve sekiz sahil koruma zırhlısından meydana gelecek bir çekirdek çevresinde oluşacaktı. Bu sayılara ek olarak, on iki büyük ve otuz küçük kruvazör ile on iki bölüğe ayrılmış torpidobotun katılımı sonucunda donanma, yapısal olarak tamamlanacaktı. Mevcut donanmaya oranla yüzde otuz büyüme öngören bu plan, ilk bakışta abartılı gözükme de, plan dâhilinde öngörülen ve zırhlıların yirmi beş, ağır kruvazörlerin yirmi ve hafif kruvazörlerin on beş senede emekli edilerek, yerlerine yenilerinin yapılmasının kabulü, ilerleyen zamanda oldukça eski olan Alman savaş filosunun, öngörülenden daha güçlü bir şekilde yenileneceğini göstermekteydi.⁸³

Stratejik anlamda ise, memorandum detaylı bir yapılanmaya sahipti. 1871'de siyasal birliğin sağlanmasının ardından, Prusya'nın güvenlik endişelerini devralmış olan Almanya, ilk defa, güvenlik tanımını donanma stratejisi üzerinde yeniden oluşturmaktaydı. Tirpitz, Almanya'nın büyük güç statüsüne karşı en önemli tehdidin İngiltere'nin denizlerdeki hâkimiyeti olduğunu vurgularken, kıta dâhilinde tehdit oluşturan Fransa ve Rusya ikinci

83 Tirpitz'in planı çerçevesinde 10 Nisan 1898'de Reichstag'da kabul edilen Donanma Yasası için bkz. Archibald Hurd ve Henry Castle, *German Sea-Power Its Rise, Progress, and Economic Basis*, New York, Charles Scribner's Sons, 1914, s. 328-331.

plana düşmüş olmaktadır.⁸⁴ Tirpitz, İngiltere'nin denizlerdeki hâkimiyetini alt edebilecek bir Alman Donanması'nın kısa vadede nitelik ve nicelik olarak inşa edilmesinin mümkün olmadığını farkındaydı; ama, *Jeune Ecole* doktrininin gerektirdiği olanakların da, Almanya'nın elinde olmadığını bilmekteydi. Almanya'nın, kruvazörlerini destekleyebilecek ya da koruyabilecek sömürge ikmal üsleri yoktu. Bu nedenle, Tirpitz, kendisini (ve Wilhelm'i) oldukça etkileyen Mahan'ın donanma stratejisi ile öne sürdüğü fikirleri argümanlarına eklemiştir.

Almanya'nın yeni donanma stratejisi, Mahan'ın önermiş olduğu yönde, büyük zırhlılardan oluşan donanmayı dağıtmadan bir bölgede yoğunlaştırmak üzerine kurulacaktı.⁸⁵ Bu bölge, Almanya ile İngiltere arasındaki Kuzey Denizi olacaktı. İngiliz deniz hâkimiyeti, donanmanın dünya ticaret yollarını korumak üzere dağılmış olmasını gerektirdiğinden, Tirpitz, İngiltere'nin güvenlik ağının aşırı gerildiğini ve bu nedenle de, İngiltere'nin gücünü bir noktaya yoğunlaştırmasının, diğer bölgelerde za-

84 Tirpitz, Almanya'nın büyük bir donanmaya sahip olması gereği fikrinin çıkış noktasının İngiltere'ye karşı bir hareket olmadığını ve bunun tersine Fransa'ya karşı olduğunu, fakat, 1896 yılındaki Kruger Telgrafı Krizi'nin ardından İngiltere'nin, Almanya'ya karşı takındığı tavır nedeni ile İngiltere'nin de potansiyel düşman olarak kabul edilmeye başlanmasının gerektiğini yazmaktadır. Alfred von Tirpitz, *My Memoirs*, New York, AMS Press, 1970 (1919 basımının aynı), s. 88-90.

85 Mahan, 9 Mayıs 1894 yılında *Pall Mall Gazette*'ye verdiği demeçte konsantasyon şu şekilde anlamlandırmaktadır: "Savaş sırasında askerî üstünlük, rakibin organize kuvvetine yapılacak güçlü vuruşlara bağlıdır. Bu tür vuruşlar, tek başlarına saldırı ve savunma işlevlerine sahip olan birimlerin bir araya gelmesi ile oluşacak bir kuvvetle yapılmalıdır; çünkü bunların başarısı tek bir komuta altında toplanmalarına bağlıdır. Zırhlılar, donanma içinde kara ordusundaki piyade işlevini görürler, kruvazör ve diğer ufak çaplı gemiler ise ikincil işlevdedirler", Mahan'ın 9 Mayıs 1894 yılında *Pall Mall Gazette*'ye verdiği demeçten alıntı. Robert Seager II; *Alfred Thayer Mahan, The Man and his Letters*, Annapolis, Naval Institute Press, 1977, s. 292.

yıflaması sonucunu getireceğini hesaplamaktaydı. Bu durumda da İngiltere; Fransa ve Rusya gibi rakiplerinin karşısında güçsüz kalacaktı. Böylece, Almanya'nın, İngiltere'nin Kuzey Denizi'ne yoğunlaştırılabileceği bir güce meydan okuyabilecek bir donanmaya sahip olması demek, İngiltere'nin seçim yapmaya zorlanmasını sağlayacaktı. Risk teorisinin risk kısmı da, tam burada devreye girmektedir: İngiltere'nin böylesine bir oluşumu tehdit olarak algılayıp, Alman Donanması inşa sürecini tamamlamadan önleyici bir saldırı yapması muhtemeldi. Bu olmasa bile, İngiltere Donanması, Almanya'nın açık denizlere çıkışını abluka altına alabilirdi. Bu noktada ise Tirpitz, bir kere daha Mahan'a başvurmaktaydı. Tirpitz'e göre, İngiltere'nin ta-kınacağı düşmanca bir tavır durumunda, Almanya Donanması, rakibini kesin sonuçlu bir çatışmaya zorlayacaktı. Böylesine kesin sonuçlu tek bir çatışma sonunda, Almanya Donanması kesin bir yenilgi alsa dahi, rakibinin uğrayacağı kayıplar da, onun deniz üstünlüğünü yitirmesine neden olacaktı. Bu noktada Tirpitz, İngiltere'nin deniz üstünlüğünü kaybetme riskini göze almayacağını düşünmekteydi.⁸⁶

Tirpitz'in *risk teroris*i, anlaşılacağı üzere, çifte risk üzerine kuruluydu. Bu anlamda, ilk aşamadaki risk, İngiltere'nin, Almanya'nın yeni donanma stratejisine vereceği tepkinin pozitif ya da negatif olması ile ilgiliydi. Eğer, İngiltere'nin tepkisi negatif olacaksa, bu tepkinin diplomatik ya da askerî olması ikinci riski oluşturmaktaydı. Tirpitz, bu anlamda, öngördüğü yapılanmanın bu çifte riski karşılayacağını hesaplamaktaydı ve aslında, yeni strateji ile hedeflenen de, İngiltere ile bir çatışmaya girmekten çok, İngiltere'nin Almanya'yı eşit bir güç olarak tanımaya zorlanması üzerine kuruluydu.

Holger Herwig, Tirpitz'in yeni donanma stratejisinin çok ciddi zayıflıklar içerdiğini vurgulamaktadır. Herwig'e göre, Tirpitz,

86 Herwig, *Luxury Fleet*, s. 36-37.

İngiltere'nin, Kuzey Denizi'ni kapatmak suretiyle, uzak bir abluka ile Almanya Donanmasını, Baltık Denizi'ne hapsedebileceğini göz ardı etmektedir. Bunun ötesinde, plan, yalnızca Tirpitz'in fikirleri ve öngörülere etrafında şekillenmiş ve eleştiri ile katkılara hiçbir şekilde açılmamıştır. Ayrıca, plan, belirsiz ve dengesiz bütçeler öngörmekte, teknolojik gelişmelerin getireceği yeni masrafları hesaba katmamaktadır. Son olarak, söz konusu plan ordu ile iş birliğini öngörmediği gibi, bu konuda da ordu ile hiçbir çalışma yapılmamıştır.⁸⁷

Herwig'in eleştirileri de göz önüne alındığında, Tirpitz'in stratejisinin, askerî amaçlardan çok diğer amaçlara hizmet etme hedefi taşıdığı düşünülmelidir. Nitekim, Dışişleri Bakanlığına yeni atanan Bernhard von Bulow'un da Tirpitz'in planını desteklemek üzere Reichstag'da yaptığı konuşmasının kapanış cümlesi, Almanya'nın sadece savunma stratejisini değil, dış politika stratejisini de değiştirmekte olduğunu bildirmektedir: "Kimseye gölge yapmak istemiyoruz; ama biz de, kendimize güneşin altında bir yer talep ediyoruz".⁸⁸ Tirpitz de hatıratında, Almanya'nın donanma inşa etmesinin nedeninin "ilk aşamada, ülkenin ittifak değerini yükseltmek, ikinci olarak ise bu ittifaka uygun politika üretmek ve nihayetinde bu sonuca ulaşana kadar da bütün politik sürtüşmelerden uzak durmak" olduğunu belirtmektedir.⁸⁹

Tirpitz'in cümlesinin son kısmı, üzerinde düşünülmesi gereken bir noktayı işaret etmektedir. İlk okunduğunda "politik sürtüşme" dış politika olarak görülse de, Tirpitz'in aynı zamanda iç politikayı da ima ediyor olması muhtemeldir.⁹⁰ Bu noktada Al-

87 Herwig, "From Tirpitz Plan to Schlieffen Plan: Some Observations on German Military Planning", *Journal of Strategic Studies*, 9:1, s. 55-56.

88 (Bernhard) Prince von Bulow, *Memoirs*, Londra, Putnam, 1931, Cilt 1, s. 224.

89 von Tirpitz, *a.g.e.*, s. 121.

90 Herwig şunları yazmaktadır: "Tirpitz, donanmayı 'sosyal demokratlara karşı kuvvetli bir yatıştırıcı' olarak tanımlarken, donanmanın, iç politika-daki sınıf çatışmasını yumuşatacağına olan umudunu göstermektedir.", Herwig, *Luxury Fleet*, s. 35.

man İmparatorluğu'nun küresel açılımı olarak kabul edilebilecek yeni donanma stratejisine eleştirel bakan Alman tarihçilerinin saptamaları bu tezi doğrulamaktadır.

Immanuel Geiss, *Weltmachtspolitik* adı altında şekillenen ve Tirpitz'in donanma stratejisi ile hazırlanan, Alman İmparatorluğunun yeni dış politikasının, gerçekte, hâkim yönetici sınıfların gittikçe daha fazla hak talep eden orta ve emekçi sınıfları kontrol altında tutabilecek bir mit yaratma süreci olduğunu vurgulamaktadır. Geiss'a göre, bu politik değişim, orta ve emekçi sınıfların ilgisini, kendilerini bunaltan sosyal ve ekonomik problemlerden alarak, olası bir savaş, savaşın sonundaki olası bir yenilginin getireceği yıkım ve bu yıkım ile imparatorluğun kaybı gibi temalar içeren bir söyleme kanallı ederek, toplumu özverili olma yolunda seferber etme amacı taşımaktaydı. Diğer taraftan da yeni donanma stratejisi, ağır sanayiye canlandırma ve başta Krupp olmak üzere, çelik ve silah üreticilerini geliştirmek için de oldukça yararlı bir girişimdi. Böylece, sanayiciler, yeni donanma yapımını olumlu gösterecek propaganda faaliyetlerine yatırımlarını arttırırken, oluşan donanma da "gurur ve prestij" aracı olarak algılanan bir "orta sınıf miti" hâline gelmekteydi.⁹¹

Fritz Fischer de, yeni donanma stratejisinin iç politikadaki karmaşayı gidermek için inşa edilen bir birleştirici olduğuna dikkat çekmektedir. Fischer'e göre, istediği gemilerin yapılması için Reichstag'dan bütçe onayı alması gereken Tirpitz, büyük bir propaganda kampanyası düzenleyerek kamuoyunu, sahip olduğu ekonomik ve askerî güç ile yeni Almanya'nın uluslararası hiyerarşide sahip olması gereken statüye adaylığını koymas gerektirdiğine inandırarak, bu güçlü desteği Reichstag'a karşı kullanmayı hedeflemektedir. Bu amaca uygun olarak "çevrelenme" histerisi de, yeni donanma stratejisi ile paralel bir zamanla-

91 Immanuel Geiss, *German Foreign Policy 1871-1914*, Londra, Routledge, 1976, s. 78-79.

mada üretilmiştir.⁹² Fischer'in yazdıklarından anlaşılacağı üzere, donanma yapımı, iç politikadaki sınıf çatışmasının da pasifize edilmesi için önemli bir araç olarak görülmekteydi. Bu anlamda düşünüldüğünde, Murray'ın tezine uygun olarak, Almanya'nın kimlik inşa sürecinin, 1897 planının onayı için politikadaki seferberlik ile başladığı bu anda vurgulanmalıdır. Wilhelm de bu miladı doğrulamaktadır. Hatıralarında, o dönemde hâlen kayıtsız olan "General Kamuoyu"nun bir toplum mühendisliği seferberliği ile donanmayı destekleyecek bilince ulaştırılması gerektiğini; bu baskının donanmaya karşı soğuk bakan Reichstag'ı yola getireceğini; söz konusu seferberliğin ise iyi organize edilmiş ve doğru yönlendirilmiş bir basın ile akademisyenlerin katılımıyla yürütüleceğini yazmaktadır.⁹³

Söz konusu donanma seferberliği, tam da Wilhelm'in öngördüğü şekilde hayata geçirilmiştir. Bizzat Tirpitz, hazırladığı donanma yasasını Reichstag'a kabul ettirmenin kolay olmayacağını farkında olduğundan, yoğun bir lobi faaliyetine girişmiştir. Eski komutanlar ve politikacılarla, ayrıca milletvekilleri ile görüşmelerde bulunmuştur. Üstelik, sanayicilere yapımı tasarlanan yeni gemilerin kendilerine sağlayacağı kârları anlatmıştır. Bunun ardından da, sanayicilerin desteği ile Alman Donanma Birliği'nin (*Flottenverein*) kurulmasına önayak olmuştur. Kamuoyunu bilgilendirmek için de, Donanma Bakanlığına bir basın bürosu kurulmuştur. Bunlar dışında, bir yandan donanma ve denizcilik ile ilgili popüler dergiler çıkartılırken, diğer yandan da Mahan'ın *Deniz Gücünün Tarih Üzerindeki Etkisi* adlı kitabı Almancaya çevrilerek, hem donanma subaylarına, hem de sivillere dağıtılmıştır. Hatta, donanma kendi gazetesini çıkartmaya başlamıştır. Donanmanın tanıtımı amacıyla, bir yandan, pek çok gösteri ve toplantı

92 Fischer, *World Power or Decline*, s. 6.

93 Wilhelm II, *a.g.e.*, s. 229-230.

organize edilirken, diğer yandan da pek çok ünlü akademisyen, donanmanın işlevleri ve uluslararası politikanın incelikleri üzerinde teorik tartışmalar üretmişlerdir. Büyük sermaye temsilcileri tarafından kurulan ve finanse edilen Pan Germen Ligi, Koloni Ligi, Alman Donanma Ligi gibi sivil toplum kuruluşları, donanmayı ve emperyalist politikaları olumlayan yayın ve broşür bastırarak seferberliğe katkıda bulunmuşlardır.⁹⁴

14 Temmuz 1898’de, Tirpitz’in önerdiği ve bizzat sunarak savunduğu donanma yapım planı, Reichstag tarafından kabul edilmiştir. O sırada, Almanya Donanması’nın mevcut gücü on iki zırhlı, on büyük kruvazör ve yirmi üç hafif kruvazörden oluştuğundan, yeni plan sadece yedi zırhlı, iki büyük ve yedi hafif kruvazörün altı sene içinde yapımını öngörmekteydi. Aynı yıl içerisinde ABD, Pasifik’teki ve Atlantik’teki İspanyol sömürgelerini elde etmek için İspanya ile savaşa tutuşmuş, İngiltere ise Güney Afrika’da Boerler ile tırmanan bir gerginlik içine girmiş durumdaydı. Fransa ise Alt Sahra bölgesinden Nil Vadisi’ne doğru ilerlemenin hazırlıklarına başlarken, Rusya da Pasifik’teki en kuvvetli Avrupa devleti olma yolunda Çin üzerindeki emperyalist hâkimiyetini arttırmaktaydı. Büyük güç hiyerarşisinin yoğun aktivitesi göz önüne alındığında, Almanya’nın kimlik paradoksu daha iyi anlaşılacaktır.

Christopher Clark, 1890’larda, Alman İmparatorluğu ile diğer emperyalist rakipleri arasındaki en önemli farkın, pazarlık güçlerinin nitelikleri konusunda belirgin olduğuna işaret etmektedir.

94 Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Herwig, , *Luxury Fleet*, s. 40-42; diğer taraftan Murray makalesinde Alman donanma yapım politikasının iç politikadaki sınıf çatışmalarına bir önlem olarak üretildiğine kuşku ile yaklaşmaktadır ve Murray’a göre, iç politikada görülen sosyoekonomik çatışmalar, donanma politikasının nedeni değil sonucu olarak ortaya çıkmışlardır. Murray, bu anlamda, donanma politikasını dışarıdaki kimlik arayışı özeline indirgeyen bir analizi devam ettirmektedir. Murray, *a.g.m.*, s. 673-674.

Clark'a göre, Almanya'nın rakipleri olan İngiltere, Fransa ve Rusya, anavatan topraklarına büyük bir maliyet getirmeyecek mesafede bulunan ve askerî varlıkları ile kontrol ettikleri büyük alanlardaki varlıkları konusunda pazarlık edebilecek lükslere sahiplerdi:

“İngiltere, Mekong Deltası'nda Fransa'ya tavizler verebilir; Rusya, İran'da İngiltere ile sınır alanları saptayabilir; Fransa, İtalya'ya Afrika'da imrenilecek topraklara geçiş açabilirdi. Almanya'nın ise böylesine geçerli teklifler yapabilme şansı yoktu; çünkü elinde pazarlık edecek bir şeyi olmayan bir sonradan görme pozisyonunda olarak zaten kalabalık olan bir masada kendine yer açmaya çalışmaktaydı.”⁹⁵

1898'de, Amerikan Donanması, İspanya ile yapılan savaşın kazanılmasına büyük katkı yaparak kendini kanıtlarken, ABD de, Pasifik'teki varlığını genişleterek, büyük güç hiyerarşisine eklenmek yolunda büyük bir adım atmaktaydı. Buna karşılık, hâlâ, Avrupa'ya kapalı vizyonunu aşamamış olan Almanya, artık, büyük güç statüsünün kelime anlamını doldurma yeteneğine sahip olmayan Avusturya-Macaristan ve bu statüye aday olma gücü bile olmayan İtalya ile içine girdiği ortaklıktan başka bir güç bileşenine sahip değildi. Almanya'yı güçlü gösteren en önemli unsur olan ordusu da, bu devletin emperyalist politikalarına bir açıklık getirme yeteneğine sahip değildi. Bu nedenle de Almanya'yı büyük güç hiyerarşisi içine sokabilecek tek bileşen, kendisini büyük güç olarak belirleyecek olan tanınma idi. Fakat, Almanya'yı büyük güç kulübüne sokacak olan tanınma kimden gelecekti? Tirpitz'in planı İngiltere'yi işaret etmekteydi. Transvaal Krizi ise İngiltere'nin küçümseyici tavrının göstergesi olmuştu. Bu nedenle, Almanya ilk aşamada İngiltere'nin büyük güç tanımına uygun tanınmayı sağlayacak olan yetenek ve araçlara sahip olmanın gerekliliğinin farkında olarak deniz gücünü inşa etme yolunu seçmekteydi.

Deniz gücü olmak, Avrupa'nın sınırlı vizyonundan çıkıp, küresel politikada aktör konumuna ulaşmayı simgelemektedir.

Analizi şu şekilde genişletmek uygun gözükmektedir: Tirpitz'in donanması saldırı amaçlı bir güç değil, daha fazla caydırıcı bir unsur olarak düşünülmektedir. Bu anlamda donanma, askerî bir branş olmaktan çok dış politikanın bir aracı durumuna gelmekteydi. Tirpitz'in, Almanya'nın denizlerdeki en önemli düşmanının İngiltere olması vurgusu anlamlıydı. Bu çerçevede, Almanya Donanması, kıtadaki komşular ile olan ilişki, rekabet veya düşmanlıklar konusunda bir anlam taşıymıyordu. Almanya, vizyonunu Avrupa'dan dışarı doğru çevirdiği anda –Fransa'ya ve Rusya'ya olduğu üzere– İngiltere ile karşılaşacağının farkındaydı. Bu karşılaşmada Almanya'nın amacı –Fransa ve Rusya gibi– agresif bir strateji çerçevesinde İngiltere ile yarışmak değil, mümkün olduğunca uzlaşma içinde, emperyalist yayılmada yerini almaktı. Bu ise, ancak eşit kabul edilmekle mümkündü ve Almanya bu eşitliğin ancak, İngiltere'nin güç tanımına uygun düşmek ile olacağının farkındaydı. Bu anlamda, Almanya, İngiltere'nin belirleyiciliğini baştan kabul etmiş gözükmekteydi. Diğer taraftan, İngiltere tam da, Almanya'nın küresel strateji geliştirmeye çalıştığı bu dönemde, Fransa ve Rusya ile rekabet üzerinde şekillenen yeni imparatorluk güvenlik stratejisinin modelini oluşturmaktaydı. Bu çerçevede, deniz gücü tanımlanmış ve ikinci adımda da davranış modelleri oluşturulmaktaydı. Bu modeller daha önce belirtildiği gibi; silahlanma yarışı, güç gösterisi, karşı ittifak yapma ve sonunda kendi belirlediği statüyü kabul ettirme olarak sıralanmaktadır. Almanya'nın, Tirpitz'in planı ile yapmış olduğu dış politikada strateji seçimine karşı, İngiltere'nin elindeki modeli uygulaması normal bir sonuç olacaktı. Diğer taraftan bakıldığında ise, Almanya'nın seçimini yaptığı süreçte İngiltere, yeni güvenlik modelini tam oluşturmamıştı ve Almanya'nın böylesine bir modeli stratejik hesaplarında değerlendirmesi mümkün değildi. İki devlet

arasında gerginliğin ivme kazanmaya başlamasının, Almanya'nın aldığı kararlar itibariyle değil, İngiltere'nin, Almanya'nın stratejisini tehdit olarak kabuletmesi ile ortaya çıkması dikkat çekicidir. Bu çerçevede, 1905 yılına kadar, Almanya'nın donanma yapımı yalnızca İngiliz basınının ilgisini çekerken, İngiltere hükûmeti ve amiralliği tarafından pek ciddiye alınmış değildir.

BÜYÜK GÜÇ STATÜSÜNÜN KAYBI:

RİSK TEORİSİNİN İFLASI VE DRETNOT DEVRİMİ

1897 Donanma Planı, Tirpitz'e donanma inşası konusunda istediği ivmeyi vermişti. Buna karşılık, planın içeriğinin yetersizliği kısa sürede ortaya çıkmıştır. 1897 Planı'nın verimsizliğinin başlıca nedeni, plan için baz alınan rakip İngiliz Donanması'nın, 1893 Planı itibariyle yapımını öngördüğü savaş gemilerini beklenenden hızlı süreçte inşa ederek aktif hâle getirmesiydi. Alman tersaneleri ise savaş gemisi inşası konusunda hem tecrübesiz hem de yavaşlardılar. Clark, teknik anlamda bakıldığında, Tirpitz'in hedefinde 1,5 İngiliz savaş gemisine karşı 1 Alman gemisi gelecek şekilde dengelenmiş bir oranlama bulunduğuna, fakat, Almanya'nın donanma planının hayata geçiş sürecinde bu orana yaklaşılamadığına dikkat çekmektedir.⁹⁶ 1897 Planı ise, Reichstag'ı ürkütmeyecek bir başlangıç olarak hedeflenmişti. Ek planlar ile donanmanın büyümesi devam edecekti.⁹⁷ Bu nedenle 1900 yılında, ilk plandaki

96 Clark, *a.g.e.*, s. 150.

97 John Keegan, yaygın görüşün aksine, Tirpitz'in Almanya'yı açık bir şekilde İngiltere ile bir donanma yarışı içine sokmak niyetinde olmadığını yazmaktadır. Tersine, Tirpitz, Almanya Donanması'nın gelişimini İngiliz ilgisinden gizlemek için gemi yapımını kademe kademe arttırmayı planlamıştır. Almanya Donanması için her başarılı zırhlı sınıfının ardından yeni yapılacak zırhlılarda tonaj 2000 ton civarında arttırılacak ve her yıl yapılması hesaplanan zırhlılara bir tane daha eklenecekti. Yani, bir anlamda, Almanya Donanması bir tırtıldan kelebeğe dönüşecekti. Tirpitz'in, açıktan açığa İngiltere'ye meydan okumamasının bir diğer nedeni de Almanya Donanması'nın daha güçlenmeden, İngiltere Donanması tarafından yok

sayıları iki katına çıkartan ve daha fazlası için de ucu açık bırakılan plan, donanmanın otuz sekiz savaş gemisi, yirmi ağır kruvazör ve otuz sekiz hafif kruvazörden oluşmasını öngörmekteydi. Ana ve yedek filodan başka, üç ağır ve on hafif kruvazörden oluşan bir okyanus ötesi filosunun inşası da onaylanmaktaydı. İlkinin tersine, yapım konusunda harcama limiti konmamıştı. Bu da, mevcut planın yeni ek planlarla genişletilmesine olanak tanıyacak bir açıklık bırakmaktaydı.⁹⁸

Alman donanma planının genişletilmiş hâli dahi, kendisine olarak hedef gördüğü İngiliz Donanması'nın sayılarına ulaşmakta yetersizdi. Bu, hem mevcut durum ve hem de mevcut yapım hızı için geçerliydi. Clark, 1898 ile 1905 yılları arasında İngiliz Donanması'nın savaş gemisi sayısının yirmi beşten, kırk dörde yükseldiğini, aynı dönemde, Almanya Donanması'nın savaş gemisi sayısının ise ancak, on üçten, on altıya yükseltilebildiğini belirtmektedir.⁹⁹ Bütün bunlardan daha da önemlisi, Almanya'nın donanma planının İngiliz dış politikasında herhangi bir değişim yaratmamasıdır. 1899'da başlayan, bir kere daha, Güney Afrika sorunu üzerinde Almanya ile İngiltere'nin arasını açarken, İngiliz Donanması'nın Güney Afrika civarında bazı Alman ticaret gemilerini durdurarak arama yapması gibi Almanya'nın prestijini sarsan gelişmelere karşı Almanya, karşılık vermekte etkisiz kalmıştır.¹⁰⁰ Bu tür gelişmeler İngiliz ve Alman basını tarafından

edilme riskiydi. Tirpitz, 1905 yılına kadar Almanya Donanması'nın çekirdeğini oluşturacak ve caydırıcılık kazandıracak bir gücün ortaya çıkmasını hesaplamıştı. 1897'den 1905'e kadar olan bu dönem "tehlikeli bölge" olarak adlandırmıştı. John Keegan, *The Price of Admiralty*, New York, Penguin Books, 1988, s. 116.

98 14 Haziran 1900'de Reichstag'da kabul edilen Ek Donanma Planı için bkz. Hurd ve Castle, *a.g.e.*, s. 331-332.

99 Clark, *a.g.e.*, s. 150.

100 Wilhelm, anılarında, bu olayların Alman kamuoyunu daha büyük bir donanmanın yapımı konusunda razı etmek için propaganda olarak etkili

büyük bir enerji ile işlenirken, iki ülkenin kamuoyları arasında da ciddi bir uzaklık oluşmaktaydı. Buna karşılık, İngiliz dış politikasında Almanya'ya karşı negatif bir yaklaşımın oluştuğunu söylemek doğru değildir. Bilakis, İngiltere'nin "muhteşem yalnızlığını" artık, sona erdirmeyi hesaplayan İngiltere Dışişleri hâlâ, Almanya'yı potansiyel bir müttefik olarak düşünmüştür. Bu nedenle, bu dönemde İngiliz politika yapıcıları, ABD, İngiltere ve Almanya arasında oluşabilecek bir ittifak ile ilgili söylemler dile getirmişlerdir. Bu söylemin içinde İngiltere için önemli olan, 1898 sonrasında Filipinler'in ilhakı ile bir Asya gücü hâline gelen ABD'nin; Rusya'nın Çin üzerindeki etkisini, Almanya'nın ise, Fransa'nın Avrupa politikasındaki etkisini denetlemesi öngörüsüdür. Ayrı bir deyişle İngiltere, iki potansiyel ortağına *Pax Britannica*'nın bölgesel denetleyiciliği rolünü biçmektedir. Ne ABD'nin, ne de Almanya'nın beklentilerinin, İngiltere tarafından biçilen bu rollerin öngördüğü pozisyonlar ile ilgili olmadığını belirtmek uygun bir analiz olacaktır. Özellikle, Almanya Dışişleri Bakanlığı, böyle bir ittifakın oluşması durumunda, Almanya'nın elde edebileceği bir çıkar olmadığı gibi, Avrupa çerçevesinde de Fransa ile Rusya arasındaki ittifaka karşı, daha da kırılgan bir güvenlik tehlikesi içine gireceğini düşünmüştür. Bunun yanında, İngiltere'nin müttefiklerine biçtiği aşağı roller, Almanya'nın öngördüğü küresel vizyona uygun düşmemekteydi. Bu nedenlerden dolayı, Almanya Dışişleri Bakanlığı, Tirpitz'in yeni donanmasına gittikçe daha sıcak bakmaya ve bu donanmayı, İngiltere ile olan ilişkilerde bir araç olarak kullanmaya hazırlanmaya başlamıştır.

Boer Savaşı'nın ertesinde, Almanya, İngiltere'den beklemediği bir anda gelen talep ile ittifak görüşmelerine başlamışsa da, bu görüşmeler fazla ilerleyemeden sona ermiştir. Bu sonuçsuzluğun

bir şekilde kullanıldığını ve İngiltere'nin, farkında olmadan, Alman deniz gücünün inşasına destek olduğundan bahsetmektedir. II. Wilhelm, *a.g.e.*, s. 232-233.

başlıca nedenleri, yukarıda bahsedilen karşılıklı anlayışın artık, taraflar arasında kurulabilecek olan iş birliği imkânını zayıflatmış olmasıydı. Almanya, İngiltere'nin bu aşamadaki talebini bir zayıflık olarak algılamakla beraber, bu ittifaktan kendi çıkarına düşebilecek olan en fazla fayda ile çıkmayı hesaplamaktaydı. Buna karşılık İngiltere, muhtemel bir ittifakı, Fransa'ya ve Rusya'ya gözdağı verebilecek bir koalisyon olarak görmektedir. İki taraf arasındaki büyük uçurum, olası bir empatiyi de ortadan kaldırdığından, ittifakın başarısızlığı iki taraf için de yanlış anlaşılacak sonuçlar doğurmuştur. Alman politika yapıcıları, İngiltere'yi ittifaka ihtiyaç duyan zayıf bir pozisyon çerçevesinde değerlendirirken, donanma destekli yeni dış politikasının başarısının, İngiltere'yi söz konusu ittifakı arzulamaya ittiğini düşünmekteydiler. Buna karşılık, İngiliz politika yapıcıları, bu ana kadar Almanya'yı olası bir ortak olarak algımlarken, ittifak görüşmelerindeki başarısızlığın ardından gittikçe negatifleşen bir pozisyon içinde değerlendirmeye başlamışlardır. Açıkçası, başarısız ittifak görüşmeleri, Almanya'ya istediği tanınmayı ve İngiltere'ye de aradığı şartlara uyabilecek olan müttefiki sağlamak yönünde büyük bir şans olma potansiyeline sahip gözükmekteydi. Ne var ki, başarısızlık, gerek Almanya'nın ve gerekse İngiltere'nin birbirlerinden, hem algı olarak ve hem de anlayış olarak uzaklaşmaya başladıkları anlık durumu da temsil etmektedir.

Paul Kennedy, Almanya'nın deniz gücüne yatırım yapmasının nedenlerini; hızlı sanayileşme, buna eş zamanlı olarak denizasırlı piyasalara ve sömürgelere yönelme ve uluslararası güç politikasında yer edinme olarak sıralarken, Almanya'nın durumunun, ABD'nin ve Japonya'nın durumları ile olan paralelliğine işaret etmektedir.¹⁰¹ Bu tespit üzerinden düşünüldüğünde, İngiltere'nin, ABD ve Japonya ile anlaşma yolunu seçerken, Almanya ile neden

101 Kennedy, *The Rise and Fall of British Naval Mastery*, s. 214.

rekabet yolunu seçmiş olduğu düşündürücüdür. Kennedy'nin ifade ettiği üzere, İngiltere; ABD ve Japonya ile bölgesel donanma rekabetine girmek yerine, bu devletlerle anlaşarak iş birliği yapmayı tercih etmekteydi. Böylece, İngiltere, imparatorluğun güvenliği için hayati önem taşımayan bölgelerden güç eksilterek, Fransa ve Rusya ile olan rekabetine uygun düzenlemeler yapma imkânına kavuşabilmiştir. Almanya'nın deniz gücünün canlanmaya başladığı Kuzey Denizi ise, İngiltere için hayati önem taşıyan bir alan olduğundan, İngiltere'nin, Almanya ile anlaşma içine girmesi, güvenlik mantığının doğası gereği oldukça zordu. Kennedy, bu nedenle, İngiltere'nin *İki Güç Standardı* yerine *Üç Güç Standardı* uygulamaya yöneleceğini, ama, bunun çok masraflı olacağını; bunun yerine Almanya'nın vücuda getirmeye başladığı tehdide karşı İngiltere'nin, Fransa ve Rusya ile uzlaşma yolunu seçerek, bu devletler ile arasındaki rekabeti sonlandırarak, gerekli kaynakları Kuzey Denizi'ndeki Anavatan Filosuna aktardığını belirtmektedir.¹⁰² Almanya açısından bakılacak olursa, İngiltere'nin, ABD'ye ve Japonya'ya ortaklık karşısında sunmuş olduğu tanımının, bu devletlerin bölgesellik üzerine kurulu bir güç menziline sahip olmalarıdır. Almanya ise, bölgesel bir güç olmaktan fazlasını beklemekteydi. Bu çerçevede, Almanya bir yandan, Berlin-Bağdat Demir yolu imtiyazında olduğu gibi koloniyel sorunlarda, İngiltere'nin kendi karşısına kibirli bir egoistlik çerçevesinde büyüklük taslamasından gittikçe daha çok rahatsız olurken, bir yandan da Boer Savaşı ve Çin'deki Boxer Ayaklanması gibi uluslararası güç politikasında, kendisine prestij sağlayabilecek fırsatları değerlendirebilmenin hesaplarını yapmaktaydı. Bu doğrultuda, Tirpitz'in filosu gittikçe, İngiltere ile pazarlık için üretilen bir araç olmaktan uzaklaşırken, Avrupa dışında aktifleşen yeni Almanya'nın açık denizlerdeki potansiyel gücünün

102 A.g.e., s. 214-215.

simgesi hâline gelmişti. İngiltere Donanması, İngiliz ticaretini korumak için mevcuttu; Almanya Donanması ise, Almanya'nın yeni koloniler, sömürgeler ve pazarlara sahip olması için gerekli olan motivasyon için üretilmekteydi. Böylece, Almanya'nın deniz gücü olmasa dahi, deniz gücünün açmış olduğu yolda ilerleyen Alman dış politikası, bir taraftan büyük güç hiyerarşisi içindeki rekabete Almanya'yı dâhil etmeyi başarırken, bir taraftan da, başta İngiltere olmak üzere, yeni düşmanlar inşa etmeyi başardı. Gene de, bu noktada, Alman dış politikasının içine düştüğü açmazı fark etmek gerekli görünmektedir. Bugünden, 1900'lerin başına bakıldığında, Almanya'nın tanınma ararken başvurmuş olduğu simgenin hayata geçirilişinde, İngiltere'ye karşı Fransa'nın ve Rusya'ninkine benzer bir meydan okuma içine girmesini frenleyebilecek bir mekanizma olmaması ve dahası, Almanya'nın jestlerinin, İngiltere tarafından başka bir biçimde anlaşılma ihtimalinin ne kadar düşük olduğunun Alman politika yapıcılarının tarafından fark edilememesi, bu açmazı ortaya çıkartmış gözükmektedir. Diğer yandan, donanma politikasının, sanayileşen Almanya'nın iç politikasındaki sınıf çatışmasını ve bu çerçevede yükselen sosyalizme karşı bir panzehir olarak üretildiğini de unutmamak gerekmektedir; ancak, İngiltere'nin, söz konusu politikanın bu tarafını algılayabilecek bir empatiye sahip olup olmadığı da ayrı bir soru işareti olarak kalmaktadır. Bu şartlar altında, İngiltere'nin Almanya'ya verebileceği en doğal tepki, çalışmanın daha önceki bölümünde bahsedilen caydırıcı davranış modeli olarak gözükmektedir. Başka bir deyişle İngiltere'nin; Almanya'nın donanma bazlı meydan okuması karşısında, Fransa'yı ve Rusya'yı masaya oturtabildiği modeli devreye soktuğu söylenebilir.

Archibald Hurd ile Henry Castle'ın, Almanya'nın donanma politikalarını inceledikleri 1914 tarihli çalışmalarında yaptıkları değerlendirmede, Almanya'nın donanma yapımı ve bu çerçevede dönüşen dış politikasının İngiltere'de algılanışını yansıtan şu

cümleler oldukça önemlidir:

“Uluslararası ufuklar açıldığında Alman politikacılar, Amiral von Tirpitz’in sinsi yönlendirmelerine karşın, ruhi ajitasyonlarından kendilerini kurtarıp uyanarak, İngiltere’nin güvensizliğinin oluşumuna, Alman filosunun artışının neden olmadığını, ama, donanma politikalarının sonuçlarının etkili olduğunu anlamalıdır. Teoride ve maksadında her ne kadar ‘savunma amaçlı’ olsa da, uygulamada agresif olan donanma politikası, iki devlet arasındaki savaş ihtimalini azaltmadığı gibi arttırmıştır; bu politikanın sonuçları göz önüne alındığında, dışta kendisine olan muhalefeti kuvvetlendirerek, içerde de borç ve vergi yükünü arttırarak, sosyalizmi yükselterek, Almanya’yı güçlendirmedığı gibi içte, dışta, askerî ve mali anlamda zayıflatmıştır.”¹⁰³

Anlaşılabileceği üzere, İngiltere’nin Almanya’ya karşı “güvensizlik” duymaya başladığı andan itibaren, elindeki caydırıcı mücadele modelini devreye sokacağı ve bunu zaten yaptığı da bellidir. Bu anın, 1905 yılı olduğu söylenebilir.

Boer Savaşı’nı takip eden süreçte, *İki Güç Standardı* uygulaması çerçevesinde gemi yapımına devam eden İngiltere, 1902-1903 yıllarında sekiz zırhlı ile altı kruvazörün yapımına başlarken, İngiliz tersanelerinde Şili Donanması için yapımı tamamlanan iki zırhlıyı da satın almıştır. 1903 yılında ise, iki zırhlı kruvazör daha kızağa konmuştur. Söz konusu yapım programı zaten, Almanya’nın yapım programını boşa çıkartacak kadar kuvvetliydi. Bu çerçeveden bakıldığında, İngiltere’nin Almanya’yı hedef alması gereken bir hayati durumla karşılaşmadığı anlaşılabılır. İngiltere’yi Almanya’nın karşısına çıkartan sürecin, diplomatik gelişmeler olduğunun söylenmesi daha doğru olacaktır.

Boer Savaşı ve Boxer Ayaklanması, Almanya’nın boy gösterebileceği uluslararası ortamı yaratan gelişmeler olarak görülse dahi, bu olayların, Almanya’nın denizaşırı yeteneksizliğini de

öne çıkartan örnekler olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Gerçekten de, Boer Savaşı'nda, açıkça Boer taraftarı olan Almanya, sözlü desteğin ötesine geçebilecek hemen hiçbir girişim üretmezken, bu durum, doğal olarak, açık denizde görev yapacak güçten yoksun Almanya Donanması'nın geliştirilmesi için bir bahane olarak kullanılmıştı. Buna karşılık, Tirpitz'in öngördüğü filonun, yalnızca Kuzey Denizi'nde konuşlanacak yerel bir savaş filosu olacağı (risk teorisi bunu öngörmektedir) paradoksu da, söz konusu filonun Almanya'nın okyanus ötesi yeteneklerine gerçekte ne katacağını sorgulanır hâle getirmektedir. Boxer Ayaklanması sürecinde ise, İtalya ve Avusturya-Macaristan gibi bölgesel devletlerin bile, uluslararası müdahale gücüne –sembolik de olsa– bu bölgede görevli olan gemilerindeki denizciler ile destek vermesine karşılık, Almanya, ancak ayaklanmanın bastırılmasından sonra bölgeye ulaşabilen büyük bir askerî birlik ile kendini temsil ettirebildi. Gerçi bu süreçte, Çin'deki Tsingtao Limanı'nın, donanma üssü olarak Çin'den kiralanmasıyla, Almanya'nın bölgedeki varlığının inşa sürecinin başladığı söylenebilir. Bu duruma eşlik edersesine, Almanya'nın, 1898 ABD-İspanyol Savaşı ertesinde İspanya'dan satın aldığı ya da daha önceden kolonileştirmiş olduğu Yeni Gine, Samoa, Marshall ve Caroline Adaları, Alman İmparatorluğu'nun Pasifik'teki yayılma alanlarını temsil etmekteydi. Gene de, bu okyanus ötesi bölgelerin gerçek anlamda koloniler olduğunu söylemek zordu ve hâlâ kendi yeteneğini buralara taşıyamamış olan Alman deniz gücü için okyanus ötesi kavramı pek fazla bir anlam taşımamaktaydı. Pasifik'te yükselmekte olan Alman varlığının, İngiltere'den çok, 1898'den sonra bir Pasifik gücü hâline gelen ABD'yi daha fazla rahatsız etmekte olduğunu söylemek daha doğru olacaktır.

Deniz aşırı emperyalist politikaların kısırlığı ve donanma yapılıp yapılmamasının da bu politikaları besleyebilecek bir araç üretmemesinin, Alman dış politikasının 1900'lerin başından itibaren belirgin bir kısırlık içine girmesine neden olduğu söylenebilir.

Bu şartlar altında, İngiltere'nin, Alman dış politikasındaki tanınma arayışını algılayamamasının bir benzeri olarak, Almanya'nın da, İngiltere'nin; Almanya'nın kıtadaki rakipleri olan Fransa ve Rusya ile içine girmiş olduğu güç mücadelesini iyi okuyamadığı da söylenmelidir. Alman dış politika yapıcıları, İngiltere ile olan ilişkilerde—İngiliz meslektaşlarına benzer bir biçimde—empatiden yoksun kaldıklarından, İngiltere'nin, Fransa'ya ve Rusya'ya uygulamakta olduğu davranışlar bütününe iyi analiz edememişlerdir. Bu nedenle, 1904'te, İngiltere ile Fransa arasındaki uzlaşma, İngiltere açısından Fransa'yı pasifleştiren bir düzenleme olarak algılanırken, Almanya'nın bakış açısından, İngiltere'nin bir anti-Alman bloğu inşa sürecinin başlangıcı olarak algılanmaktaydı. Tirpitz ve onunla işbaşı yapan, 1900 yılında da İmparatorluk Şansölyeliğine getirilen Bulow gibi, Alman dış politikasını dar İngiliz karşıtlığı perspektifine indirgemiş olan bürokratlar açısından *Entente Cordial*, Fransa gibi gerilemekte olan bir devletin, İngiltere tarafından iteklenerek küresel hiyerarşide yer arayan Almanya'nın önüne çıkartılmasını temsil etmekteydi. Bulow'un, Wilhelm'i 1905'te Tangier'i ziyaret etmeye yönlendirmesi ertesinde patlayan Fas Krizi, 1906'daki Algeciras Konferansı ile sonuçlandığında, Almanya'nın eline geçen tek sonuç İngiltere ile arasında olan anlaşmazlık boyutunun artık, kapanamayacak derecede açılmış olmasıydı ve belki de iki devlet arasındaki son sıcaklık da bu süreçte yok olmuştur.¹⁰⁴ 1905'ten sonra, Almanya sürekli olarak İngiltere'nin Fransa ile, Fransa'nın Rusya ile ve Rusya'nın da İngiltere ile olan bağlantılarını zorlayacak olan veya İngiltere'nin, Avrupa'nın siyasal dengesini belirleyici konumunu devam ettirerek sağladığını düşündüğü, kolektif barış olarak gözüken statükoyu sarsacak girişimlerde bulunacaktır. İngiltere ise, her defasında arkasından Almanya'nın çıktığı bu

104 1905 Fas Krizi için bkz. Massie, *a.g.e.*, s. 351-371.

krizler sürecinde, bir yandan uluslararası ortamı Almanya'nın aleyhine örgütleyerek, her seferinde Almanya'nın kendini yeniden kanıtlamaya çalıştığı bir krizi hazırlamakla kalmayacak, aynı zamanda, kendi hegemonyasını Fransa'ya ve Rusya'ya kabul ettirdiği yöntemlerden oluşan davranış stratejisinin aşağı yukarı aynısını Almanya'ya da uygulayacaktır.

1904'te, İngiltere ile Fransa arasında imzalanmış olan *Entente Cordial*, yalnızca İngiltere'nin Fransa'ya büyük güç hiyerarşisindeki belirleyici pozisyonunu kabul ettirmekle kalmamış, aynı zamanda, İngiltere'ye donanma dağılımını yeniden düzenleyebilme fırsatını da sunmuştur. 1902'de Japonya ile yapılan ittifak, Uzak Doğu istasyonlarından güç eksiltmeyi olanaklı kıldığından, *Entente Cordial* da aynı uygulamanın, stresin azaldığı Akdeniz'de hayata geçirilmesini mümkün kılmaktaydı. Bütün bu dağılımları yeniden değerlendirerek, İngiliz deniz hâkimiyetini yalnızca nicelik olarak değil, nitelik olarak da değiştirecek isim, Ekim 1904'te Amirallik Birinci Lordluğu'na atanan Amiral John Arbuthnot Fisher olacaktı.¹⁰⁵ Akdeniz Filosunun komutanlığından Amirallik İkinci Lordluğuna ve sonra da Birinci Lordluğa atanan Fisher'a, gerek yüksek mevki-lerdeki politikacılardan ve gerekse donanmanın genç subaylarından büyük destek gelmekteydi. Bu desteğin de gücüyle Fisher, İngiliz deniz gücünü modernleştirme adına yüklü bir programı devreye sokmuştur. Fisher, personelin eğitiminin iyileştirilmesi ve do-

105 İngiliz Amirallik Dairesinin başında (Donanma Bakanlığı) Birinci Deniz Lordu unvanına sahip olan Donanma Bakanı bulunmaktaydı. Donanma Bakanı ve kadrosu kabine içinden seçilir, başbakan ve meclise karşı sorumlu olurdu. Amiralliğin askerî kadrosu ise her biri deniz subayı olan dört Deniz Lordu tarafından yönetilmekteydi. Birinci Deniz Lordu barış ve savaşta deniz operasyonlarından; İkinci Deniz Lordu personel işlerinden; Üçüncü Deniz Lordu gemilerin yapım ve tasarımı ve Dördüncü Deniz Lordu da, Donanmanın ikmal işlerinden sorumluydu. Nicholas A. Lambert, *Sir John Fisher's Naval Revolution*, University of South Carolina Press, 2002, s. 16.

nanmanın kullandığı malzeme ile cephanenin modernleştirilmesi yönünde başarılı düzenlemeler yapmıştır; ancak, onun en önemli katkısı, kendisi tarafından düzenlenen yeni donanma stratejisiydi. Başka bir deyişle, Tirpitz'in İngiltere'deki yansıması Fisher'dı.

Hatıratında belirttiği üzere, Fisher, tıpkı Tirpitz gibi, İngiltere'nin deniz hâkimiyeti konusundaki en önemli rakibinin Almanya olduğunu düşünmekteydi.¹⁰⁶ Bu nedenle, dünyanın dört bir yanına dağılmış olan İngiliz deniz gücünün, Britanya Adaları'nı savunmak üzere Anavatan filosunda toplanması gerektiği fikrindeydi.¹⁰⁷ Almanya'nın zırhlılarındaki artış doğrultusunda Anavatan Filosunu güçlendirmek isteyen Fisher, yeni düzenlemelere giderek diğer filolardaki zırhlıları Anavatan Filosuna katılmak üzere geri çekmeye başlamıştır. 1902'de Japonya ile ve 1904'te de Fransa ile imzalanan anlaşmaların yarattığı pozitif ortamın da yardımıyla, ilk aşamada, Akdeniz Filosuna ait dört yeni zırhlı ile Uzak Doğu Filosunun beş zırhlısı geri çekilmiştir. Böylece, daha önceden sekiz zırhlıya sahip olan Anavatan Filosu yeni katılımların ardından on yedi zırhlıdan oluşan bir güce erişmiştir.¹⁰⁸

Fisher, yaptığı düzenlemeler ile İngiliz hegemonyasının 17. yüzyıldan beridir üzerine kurularak sağlamlaştırdığı deniz hâkimiyeti kavramını yeniden tanımlamaktaydı. Özellikle, Hindistan'ın imparatorluğa katılmasının ardından Akdeniz, İngiltere'nin stratejik yaklaşımında hayati önem taşıyan bir alan

106 John Arbuthnot Fisher, *Records*, Londra, Hodder and Stoughton, 1919, s. 104.

107 Fisher, *Dreadnought* zırhlısının yapımının tamamlanmasının hemen ardından, Amiral Nelson'ın, Napolyon Savaşları sırasında, Fransızların eline geçmesi için, Danimarka Donanması'nı Kopenhag limanında demirliyken yakmasının örnek alınmasını önermekte ve Almanya Donanması'na da henüz yeterince güçlenmediği bu dönemde benzer bir saldırı yapılmasını istemekteydi. Fisher, *Memories and Records*, Cilt 1, New York, George H. Doran Company, 1920, s. 34-35.

108 Keegan, *a.g.e.*, s. 116-117.

olarak görülmekteydi ve bu çerçevede, İngiltere Donanması'nın ana gücü de burada konuşlanmaktaydı. Fisher ise yeni stratejiyi Kuzey Denizi'ni temel alarak oluşturmaktaydı ve artık, klasikleşmiş olan, Fransa ve Rusya gibi rakiplerin yerini de Almanya almaktaydı. Bu anlamda, Tirpitz'in "kelebek olmayı bekleyen tırtıl" donanması, Fisher ile beraber, İngiltere'nin temel rakibi hâline gelmekteydi. Paul Kennedy, Fisher'ın seçiminin rasyonel olduğuna işaret etmektedir. Kennedy'ye göre, İngiltere, hem Fransa ve Rusya, hem de Almanya'yı aynı anda karşısına alabilecek bütçeye sahip olmadığından, anlaşma fırsatı bulunan devletlerle iş birliğine giderek rakip sayısını azaltma yolunu seçmekteydi.¹⁰⁹ Ayrı bir deyişle, İngiltere'nin *İki Güç Standardını*, *Üç Güç Standardına* çevirme yeteneği olmadığından, yeni strateji tek bir güç üzerine odaklanmaktaydı.

Fisher'ın stratejik yaklaşımı, ilk düzenlemeler sonucunda, her ne kadar Almanya'ya odaklanmış gözükse de, Dretnot Devrimi olarak adlandırılan sürecin başlangıcı, Fisher'ın kendisinin İngiliz deniz hâkimiyetini yeniden tanımlamak yolunda ilerlediğini göstermektedir.¹¹⁰ Nicholas A. Lambert de bu noktayı işaret ederek, 1904-1905 döneminde, İngiliz dış politikasında Almanya'ya karşı oluşan antagonizmanın tartışmalı olduğunu ve bu konu üzerinde, tarihçilerin farklı görüşler ileri sürdüklerini vurgulamaktadır.¹¹¹ Bu dönemde, bütün Avrupa'nın, Uzak Doğu'daki Rus-Japon Savaşı'na odaklanmış olması ve bu iki devletin, savaş süresince müttefiklerinden yardım istemeleri durumunda İngiltere'nin ve Fransa'nın karşı karşıya gelmesi ihtimali, olası bir İngiliz-Alman gerginliğinden çok, İngiltere ile Fransa arasında hassas bir durum ortaya çıkartmaktaydı.

109 Kennedy, *The Rise and Fall of British Naval Mastery*, s. 215.

110 Mathew S. Seligmann, "Britain's Great Security Mirage: The Royal Navy and the Franco-Russian Threat 1898-1906", *The Journal of Strategic Studies*, Cilt 35, No. 6, Aralık 2012, s. 861-886.

111 Lambert, *a.g.e.*, s. 16.

1905'te, Uzak Doğu'ya gitmek için yola çıkan Rus savaş filosofunun, Dogger Bank açıklarında İngiliz balıkçı gemilerine ateş açması sonucu ortaya çıkan uluslararası kriz, durumun ne kadar hassas olduğunu gösterir niteliktedir. Bu çerçevede, Almanya'nın, Avrupa'nın hiçbir büyük gücünün gündeminde ön sırada yer almıyor olması daha muhtemel gözükmektedir. Fakat, tıpkı Tirpitz gibi Fisher da, politikleşmiş bir askerdi ve kendi planlarına destek toplaması için rakiplere ve düşmanlara ihtiyacı vardı. Bu doğrultuda, Fisher'ın, kafasındaki devrimci dönüşümü hayata geçirme şansını yakalayabileceğini fark etmiş olması mümkündür. Önce *Anavatan Filosu*'na odaklanan bir güç konsantrasyonu ve ardından da gücün niteliğini değiştirecek yeni bir atılım ile İngiliz deniz hâkimiyetini bir kez daha ayrıcalıklı bir konuma taşımayı hesaplarken, ne Pasifik'teki yükselen güçler olan ABD ve Japonya ve ne de rakip Fransa'yı ve Rusya'yı rakip olarak algılamayı seçmeyerek, belki de çatışma ihtimali en düşük olan Almanya'yı seçmesi Fisher'ın kendisi için rasyonel bir seçim olarak görülebilir.

Japonya'nın Rusya'ya karşı kesin sonuçlu zaferi sonrasında, Avrupa'daki güç dengesinin ve dolayısıyla da küresel güç hiyerarşisinin bozulduğunu ve yeniden oluşma sürecinin başladığı söylenebilir. İngiltere'nin ve Almanya'nın, güç dengesinde ortaya çıkan boşluğu kendi lehlerine olacak biçimde doldurmaya çalışmaları dikkat çekicidir. Almanya'da, bir taraftan asker ve sivil bürokrasi, 1905 yılının Fransa'ya ve Rusya'ya karşı önleyici bir savaş yapılması için uygun olduğunun tartışmaları içine girerken, diğer taraftan da dış politikada da yeni oluşan İngiliz-Fransız iş birliğini denemek, zayıflatmak ve mümkünse de bölebilmek için girişimler başlatılmıştı. Bu sürecin, Almanya adına sonuçları Schlieffen Planı ve Fas Krizi olmuştur. Schlieffen Planı ile, Tirpitz Planı'na dayanan Alman büyük güç stratejisinde bir ikilemin ortaya çıkmış olduğu ve Almanya'nın, bu yeni süreçte İngiltere'yi, Fransa'yı ve Rusya'yı aynı düşman kümeye sokma eğilimin artmış

olduğuna dikkat çekilmesinde fayda görülmektedir. Buna karşılık, İngiltere, yeni ittifakının kazandığı zaferden prestij payını alarak büyük güç hiyerarşisi içindeki belirleyiciliğini yeniden inşa ederken, aynı zamanda Fisher'ın yeni araçlarla tanımlayacağı yeni deniz gücü tanımı ile eski hegemonik yaklaşımına geri dönmeyi sinyallerini vermektedir.

Fisher'ın yeni donanması da, Tirpitz'in planının temelinde yer alan zırhlı savaş gemilerinin çekirdeğini oluşturacağı bir yapı üzerinde şekillenmekteydi. Fisher, dönemin zırhlı savaş gemilerinden farklı olarak, ateş gücü yüksek ve diğer zırhlılarla daha kolay baş edebilecek oranda, tamamen büyük toplarla donatılacak bir zırhlının yapımına taraftardı. Fakat Fisher, böyle ateş gücü yüksek bir geminin, aynı zamanda kalın bir zırha ve büyük bir sürate sahip olmasını da istemekteydi.¹¹² O günün şartlarında ise bu üç özelliği bir gemide dengeli biçimde birleştirmek imkânsız görünmekteydi. Buna rağmen, Birinci Amirallik Lordluğu'na yükselmesinin hemen ardından, Fisher, istediği özellikleri bir arada bulunduracak bir geminin planları üzerinde çalışmak üzere, Aralık 1904'te sivil mühendislerden ve deniz subaylarından oluşan bir komisyon kurdu. Bu komisyonda, 1905'in Ocak ve Şubat aylarında düzenlenen toplantılarda, Fisher'ın istediği özelliklere sahip bir geminin planları hazırlanmıştır. Planlara göre yeni gemi o dönemin en büyük çaplı gemi topu olan 12 inçlik on adet top ile donatılacaktı. Bu toplar, geminin önünde bir, arkasında iki ve yanlarında birer olmak üzere taretlere ikiyeşerli yerleştirileceklerdi. Geminin hızı yirmi bir knot olacaktı ve bu hızı sağlayabilmek için, önceki zırhlılardan farklı olarak ilk kez buhar türbini kullanılacaktı. Gemi, birbirinden bağımsız bölmelerden oluşacak ve önceki zırhlılardan farklı biçimde, sualtı kesiminde de zırh taşıyacaktı. *Dreadnought* adı

112 Fisher, *Records*, s. 110.

verilen zırhlı, Ekim 1905'te kızağa konulmuş ve yapımı, on aylık bir süre içinde tamamlanmıştır.¹¹³

Dreadnought zırhlısının yapımına başlandığı dönemde, genelde zırhlı kruvazörlerin büyüklükleri ve ateş güçleri, zırhlılara yaklaştı. Fisher ise benzerlerinden daha büyük ve daha güçlü bir kruvazör planlamaktaydı. Fisher'ın yeni kruvazörleri, *Dreadnought* zırhlısının, diğer zırhlıları modası geçmiş hâle getirmesine benzer bir şekilde, diğer kruvazörleri demode hâle getireceklerdi. Bu yeni kruvazörlerin amacı, kısaca, her ticaret gemisini yakalayabilmek ve her kruvazörü avlayabilmektir.¹¹⁴ Kruvazörlerin, zırh eksiklerini hızlarının verdiği avantajla kapatması hesaplanmıştı.¹¹⁵ Bu kruvazörler, hızları sayesinde gerektiğinde savaşa girebilecek ve daha üstün güçlerle karşılaştıklarında, savaştan çekilebileceklerdi. Bu yeni tip kruvazörler, ayrıca, dretnotlara benzer şekilde tamamen büyük toparlarla donatılacak, fakat, dretnotlardan daha hızlı olacaklardı. Diğer taraftan, istenilen süratin sağlanabilmesi için daha az sayıda top taşıyacak ve daha hafif zırhla donatılacaklardı. Gemilerin amaçlanan işlevleri, savaş filosu için keşif yapmak ve düşmanın keşif yapmasına engel olmak; filoya savaş durumunda destek vermek; kaçmakta olan düşmanı takip etmek ve deniz ticaretini korumaktır.¹¹⁶

Fisher'ın yeni model zırhlıları, kızağa kondukları andan itibaren sahip oldukları potansiyel ile, o zamana değin yapılmış olan bütün savaş gemilerini modası geçmiş hâle getirmekteydiler. Fisher'ın kafasında dretnotlardan ve savaş kruvazörlerinden oluşan dinamik bir filonun inşa edilmesi fikri bulunmaktaydı. Bu durum, aslında ilginç bir paradoksu da beraberinde getirmekteydi;

113 Jane, *a.g.e.*, s. 319-323.

114 John Roberts, *Battlecruisers*, Londra, Chatham Publishing, 1997, s. 10.

115 Jane, *a.g.e.*, s. 331.

116 Roberts, *a.g.e.*, s. 18.

çünkü, dretnot devriminden olumsuz yönde en fazla etkilenecek donanma, gene, İngiltere Donanması olacaktı. Bunun nedeni, İngiltere Donanması için, 1889'dan beridir yapılmış ve yapılmakta olan pek çok zırhlının, bu yeni tip gemilerin inşası ile demode hâle gelecek olmasıydı. Gene de, Fisher'in amacı, donanmanın silahlarında bir devrim yapmak değil, İngiltere'nin, 1890'ların sonlarından itibaren niteliksizleşmeye başlayan deniz hâkimiyetini yeniden tanımlayabilecek bir süreç başlatmaktı.

Rusya ve Japonya arasındaki savaş, ateş gücü ve hızı yüksek savaş gemilerinin, deniz savaşlarının geleceğini belirleyeceğini göstermişti ve bu nedenle, pek çok ülke dretnot modelinde savaş gemilerinin planları üzerinde çalışmaktaydı. Buna ek olarak, *İki Güç Standardı* ABD, Japonya ve Almanya gibi yeni denizci güçlerin yükselişi ile anlamını kaybetmeye başlamıştı ve uzun vadede, İngiltere'nin söz konusu sayısal üstünlüğü de bölgelere dağıldığında etkililiğini kaybetmekteydi. Tirpitz'in de hareket noktasını oluşturan bu mantık, İngiltere'nin bölgesel güçler ile rekabet konusunda yeni parametreler üretmesini gerekli kılmaktaydı. Bu konudaki ilk yaklaşımın diplomasi alanında olduğu, metnin daha önceki kısımlardan takip edilebilir. Japonya, ABD, Fransa ve Rusya ile varmış olduğu uzlaşmalar, İngiltere'nin, uluslararası sistemin periferisine düşen alanları rekabet anlamında pasifleştirmesini ve gene de, İngiltere'nin belirleyiciliğini devam ettirebilmesini sağlamaktaydı. Buna karşılık, dretnot devrimi, İngiltere Donanması'na ait bir yenilikti ve İngiltere'nin bir adım önde başladığı bir atılımdı. Böylece, İngiltere, kendi deniz gücünün niteliğinin farklılığını ortaya koyarak, kendini bir kere daha bir deniz gücü olarak ayrıştırmaktaydı. Üstelik, yapımına başlanan dretnotların anavatan filosuna katılacak olmaları, uzlaşma içine girilmiş olan devletler ile rekabet gibi bir niyetin olmadığına göstergesiydi. Fakat mali yükü bu kadar büyük olan bu yenileştirme projesinin finansmanı için bir "düşman" a ihtiyaç

vardı.¹¹⁷ Bu anlamda, dretnot devrimi hem bir dış politika aracı, hem de iç politikada seferber edici politik ve ekonomik bir katalizör anlamını taşımaktaydı.¹¹⁸ Tirpitz'in Almanya için çizmiş olduğu yolun aynısını, Fisher da İngiltere için hazırlamaktaydı ve Tirpitz'in planında, İngiltere'ye yüklemiş olduğu niteliğin aynısını, Fisher, Almanya'ya yüklemekteydi. Böylece, dretnot devrimi, İngiltere açısından, içinin doldurulması gereken yeni bir deniz gücü tanımı hâline gelirken, aynı şekilde bu tanım, Tirpitz'in planını takip eden Almanya'nın, kendisini kanıtlaması gereken bir meydan okuyuş olarak canlanmaktaydı.

Fisher'ın düzenlemelerinin ve dretnot devriminin, Tirpitz'in hesaplarını alt üst ettiğini söylemek doğru olacaktır. Bunun başlıca nedeni, Tirpitz'in risk teorisinin son gelişmeler ile beraber iflas etmesidir. Risk teorisini boşa çıkartan ilk neden, dretnot tipi gemilerin ağırlığıydı. Almanya'nın donanma üssü olan Kiel, Baltık Denizi'ndeydi ve Almanya Donanması, Kuzey Denizi'ne Kiel Kanalı ile çıkış yapmaktaydı. Kanalin derinliği ise dretnot sınıfı gemilerin ağırlığını kaldırarak yeterlilikte olmadığından, Almanya'nın dretnot yapımının yanında Kiel Kanalı'nı da derin-

117 Fisher, hatıralarında İngiltere'nin iki güç standardına ihtiyacının kalmamış olduğunu, çünkü Fransa'nın rekabetten çekildiğini ve 1905'teki savaşın ardından da Rusya'nın artık, bir donanması olmadığını yazmaktadır. Japonya müttefik ve ABD de akraba devlet olduğundan, geriye bir tek Almanya'nın kaldığını belirtmektedir. Fisher'a göre Almanya ile İngiltere arasındaki anlaşmazlığın anlaşılır bir nedenini bulmak zordur; ancak, ekonomik ve politik nedenler iki ülkeyi karşı karşıya getirmiş olduğundan, bu dönemde Almanya'ya karşı silahlanmak doğru olacaktır. Fisher'a göre hükûmet, gemi yapım programlarına karışmamalı ve bu süreçten amirallik sorumlu olmalıdır. Fisher, bu satırları, hükûmette donanmanın yüksek maliyetli yapım programlarını eleştiren politikacılara karşı argüman olarak yazmış olduğunu belirtmektedir. Daha fazla ayrıntı için bkz. Fisher, *Records*, s. 100-105.

118 Angus Ross, "HMS Dreadnought (1906) – A Naval Revolution Misinterpreted or Mishandled?", *The Northern Mariner/le marin du nord*, XX No. 2, Nisan 2010, s. 175-198.

leştirmesi gerekiyordu. Holger Herwig, Kiel Kanalı'nın derinliği meselesinin bir mit olduğunu ve son yapılan Alman gemilerinin ağırlıkları nedeniyle, zaten, kanalın derinliğinin geliştirilmesinin bir ihtiyaç olduğunu, ama, dretnot devriminin Tirpitz'in kaynaklarının tükendiği bir zamana denk geldiğini ve bu yüzden de, kendisinin, dretnot devrimini yeni kaynaklar için bir araç olarak kullandığını yazmaktadır.¹¹⁹ Bu nedenle, 1906'da Tirpitz, bir ek plan ile altı kruvazörün yanı sıra kanalın derinleştirilmesi ve yeni tersane tesislerinin inşası için gerekli ödeneklerin onayını Reichstag'dan alarak bu sorunu kısmen aşmayı başarmıştır.

Risk teorisi ile ilgili diğer sorun, büyük güç politikası ile ilgiliydi. Eğer, Almanya bu noktada, İngiltere'nin başladığı dretnot yapımına karşılık vermezse, bu ana kadar yapılmış olan donanma yatırımları gereksiz harcamalar hâline gelecek ve Almanya, aşağı yukarı başladığı noktaya geri dönecekti. Bu durum, büyük güç hiyerarşisinde kendine prestijli bir mevki sağlamaya çalışan Almanya açısından, İngiliz üstünlüğünü kabul etmek demek olacaktı ve Almanya, böylece, hem küresel politikada İngiltere'nin belirleyiciliğini kabul edecek ve daha da kötüsü, büyük güçler arasında ikincil bir konumu kabullenmek zorunda kalacaktı. Buna karşılık, İngiliz dretnot yapımına aynı şekilde karşılık vermek, Almanya'nın, İngiltere'nin karşısında yer aldığını gösteren bir meydan okuma olacaktı. Böylesine bir karşılaşmanın da, doğal olarak, iki devletin de üstün gelmek için askerî ve diplomatik araçlarını seferber edecekleri bir antagonizma yaratacağı belliydi.

Tirpitz, hatıratında, 1905'e değin donanma politikasının başarıyla yürüdüğünü ve İngiltere'nin gösterdiği tepkinin de bunu kanıtladığını, ancak, Almanya'nın dış politikadaki yanlışlarının ve başarısızlıkların, donanmanın Almanya'ya sağlamayı hedeflediği

119 Herwig, "German Reaction to Dreadnought Revolution", *The International History Review*, Cilt 13, No: 2, Mayıs 1991, s. 273-283.

prestiji engellediğini yazmaktadır. Bu çerçevede, Almanya'nın, ne donanmayı olası ittifaklarda pozitif bir katkı ve ne de, denizaşırı krizlerde bir propaganda aracı olarak kullanamamış olmasına dikkat çekmektedir.¹²⁰ Patrick J. Kelly ise, Tirpitz'i aynı konuda eleştirmektedir. Kelly'e göre, donanmanın inşasının tamamlanmamasını bahane eden Tirpitz, Boxer Ayaklanması ve Venezüella Krizi gibi Alman dış politikasının donanma ile güç gösterisinde bulunabileceği fırsatlarda, donanmanın kullanımına izin vermemiştir ve hatta, Rusya ile olması muhtemel ittifak planlarına da itiraz etmiştir. Kelly, donanmanın inşa amacı ile hedeflenen büyük güç statüsünün gerektirdiği politikalar arasında bir paradoksun ortaya çıktığını belirtmektedir.¹²¹ Bu vurgu, Almanya'nın büyük güç kimliği ile eşleştirmeye çalıştığı *Weltmacht politik* olarak anılan politikasının, ne kadar belirsiz ve başarısız olduğuna da işaret etmektedir. Gerçekten, Alman politika yapıcılarının söylemlerinde rekabet, pazarlık ve tanınma ile eşleşen bu politikanın, pratiğe geçişte büyük oranda dengesizleştiğini ve hatta belirsizleştiğini belirtmek doğru olacaktır.

1898-1905 yılları arasında, donanma destekli bir dış politika stratejisi olarak işlenen *Weltmacht politik*, Alman dış politikasına ne beklediği ivmeyi vermiş, ne de dış politika hedeflerine ulaşma yönünde mesafe aldırabilmiştir. Avrupa'ya kapalı vizyonundan çıkmaya çalışan Almanya, küresel politikanın yalnızca bir çatışma ortamı olmadığını ve büyük güç hiyerarşisinde yer almanın rekabet ile olduğu kadar uzlaşma ile de geldiğini algılama konusunda başarısız olmuştur. Kendi çıkarlarını, uluslararası sistemin değer yapısı ile eşleştirmedeki başarısızlığı, Almanya'nın haklı sayılabilecek karşılaşmalarda dahi agresiflik gösteren pratiklerle eşleştğinde, Almanya'nın kendisini büyük güç hiyerarşisi içinde

120 Tirpitz, *a.g.e.*, s. 254-262.

121 Patrick J. Kelly, *Tirpitz and the Imperial German Navy*, Indiana University Press, 2011, s. 197-198.

eşitlik hissini zedeleyen bir dışlanma içinde bulunduğu söylenebilir. Almanya'nın kendince bulmaya çalıştığı açılımın, İngiltere'nin çöküşü hızlanan hegemonyasını restore edebilmek için benimsediği rekabetçi güç politikasının dönemine rast gelmiş olması da önemlidir. Başta Wilhelm, Tirpitz ve Bulow olmak üzere Alman politika yapıcıları, Almanya'nın sahip olduğu dinamikler ile İngiliz hegemonyasının daralması sonucu ortaya çıkan güç boşluğunu doldurmaya aday olabileceğini ve bunu da, İngiltere'ye kabul ettirerek yapabileceğini hissetmişler; İngiliz modelinde ve tanımında bir büyük güç oluşumunun bizzat düşüşte olan İngiltere'yi iş birliğine zorlayacağını düşünmüşlerdir. Fakat, İngiliz dış politika stratejisinin imparatorluğa karşı meydan okumaları savaş çizgisine taşımaya niyetli caydırıcılıklarla yıldırması ile oluşturduğu yeni düzen, hem İngiltere'nin hegemonyasının temellerini onarmasını, hem de belirleyici konumunu restore etmesini mümkün kıldığından, İngiltere'nin, yönetebileceği bölgesel güçler dışında herhangi başka bir ortağa ihtiyacı olmamıştı. Nihayetinde İngiltere, hiyerarşi içindeki belirleyiciliğini korurken, her inşa ettiği bölgesel gücün karşısına bir de düşman koymaktaydı. 1902'de Japonya, İngiltere ile ittifaka girdiğinde karşısında Rusya bulunmaktaydı. 1904'te Fransa, İngiltere ile uzlaşma içine girdiğinde ise Almanya'nın vereceği her tepki İngiltere tarafından Fransa'ya karşı bir agresiflik olarak formüle edilme ihtimaline sahipti ve nihayetinde böyle de olmuştur. Tirpitz'in hatıratında, Alman dış politikası ile ilgili yazdığı şu satırlar açıklayıcı gözükmektedir:

“Barışa olan sevgimiz ile beraber olarak sinirliliğimizi gösterdiğimiz tekrarlanan gösteriler çerçevesinde Bismarck'ın bize bırakmış olduğu büyük, ama yetersiz güç itibarını parça parça kullanmamız dış politikamızın genel ve temel zayıflığıydı; yumuşayabilmemiz için fazlasıyla hassastı ve düşmanlarımızın gözünde bizi sorumsuz bir delikanlı karakterine indirgemişti.”¹²²

Sonuçta, Almanya, İngiltere'nin restini görmek zorunda kalmıştır. Fisher'ın dretnot programına karşılık Almanya da, 1907'den itibaren kendi dretnotlarının yapımına başlamıştır. Tirpitz 1906'da, 1908'de ve 1911'de üç ek plan ile 1897'nin mirasını devam ettirmiştir. İngiltere ise Alman dretnot yapımını aşacak şekilde düzenlediği yapım programı ile Almanya'ya karşılık vermiştir. İngiltere, 1906'dan 1914'e değin yirmi dokuz dretnot ve dokuz savaş kruvazörünün yapımını tamamlarken, Almanya da 1908 ile 1914 yılları arasında on yedi dretnot ve yedi savaş kruvazörünü donanmasına katmıştır.

BÜYÜK GÜÇ STATÜSÜNÜN KAYBI:

DRETNOT YARIŞI VE BÜYÜK GÜÇ STATÜSÜNÜN KAYBI

1906'da sınıfının adını da veren *Dreadnought* zırhlısının İngiltere Donanması'na katılmasının ardından başlayan süreçte, İngiltere ile Almanya arasındaki yarış şu şekilde devam etmiştir: İngiltere, Fas Krizi'nin sonrasında, 1906'dan, Bosna Krizi'nin meydana geldiği 1908'e değin altı dretnot ve üç savaş kruvazörünün yapımını tamamlamış, buna karşılık Almanya, yalnızca dört dretnotu donanmasına katabilmiştir. İngiltere, 1908'den Agadir Krizi'nin meydana geldiği 1911'e değin on dretnot ve dört savaş kruvazörü inşa etmiş, bunun karşılığında Almanya ise yedi dretnot ile üç savaş kruvazörünün yapımını tamamlamıştır. Agadir Krizi ertesinden, Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1914'e değin, İngiltere'nin on üç dretnot ve iki savaş kruvazörünü inşa etmesine karşılık, Almanya altı dretnot ve dört savaş kruvazörünü donanmasına katmıştır. 1906 ile 1914 yılları arasında İngiltere, otuz dört; Almanya yirmi dört; ABD ve Japonya sekizer; Fransa, Rusya, Avusturya-Macaristan ve İtalya ise dörder dretnot ve savaş kruvazörü inşa etmişler veya inşasını tamamlamak üzeredirler. Bunlar dışında, Brezilya, Arjantin, Şili, Yunanistan ve Osmanlı Devleti de bölgesel güç statülerini geliştirmek adına,

yukarıda sayılan ülkelerin bazılarında dretnot siparişi vermişlerdir. İngiltere'nin, 1914'te Osmanlı Devleti ve Şili için yapımı tamamlanan dört dretnota da el koyduğunun hatırlatılmasında fayda görülmektedir.

Bu sayılar değerlendirildiğinde, ilk olarak, Fisher'ın, dretnot tipi zırhlıların gücü ile şekillenmesini öngördüğü İngiliz deniz hâkimiyeti için belirlemiş olduğu yeni kimliğin kabul gördüğünü ve 1889'da yapılabenzer bir şekilde “deniz gücü=büyük güç” denkleminin bir kez daha formüle edildiği görülebilir. Dretnot devriminin, İngiltere'nin deniz hâkimiyeti ile ilgili giriştiği ilk teknolojik atılım olduğunun da unutulmaması gerekir. 1700'lerden itibaren oluşmaya başlayan İngiliz deniz hâkimiyeti, genelde niceliksel üstünlük üzerine kuruluydu. Buna karşılık, 1860'larda, Fransa'nın yaptığı gibi teknolojik meydan okumalar karşısında İngiltere, söz konusu teknolojiyi taklit ederek ve gemi yapımını arttırarak üstünlüğünü korumayı başarmaktaydı. 19. yüzyılın sonlarında, deniz silahları teknolojilerinde büyük gelişmeler sağlanmış ve niteliğin, niceliği tartışılır hâle getirdiği bir aşamaya ulaşılmıştı. *Dreadnought* zırhlısının yapımına başlandığı dönemde, ABD'nin, Japonya'nın ve İtalya'nın benzer bir geminin dizaynı ile ilgili projeleri bulunmaktaydı. Fisher'ın başarısı, *Dreadnought* zırhlısını devrimci bir hızla inşa ettirmesi, geminin özelliklerini de teknolojinin en ileri noktasına göre donatmasıydı. Dretnot sınıfı zırhlılar böylece bir anda yeni büyük güç tanımının birer aracı ve bileşeni hâline gelmişlerdir.

Dretnot yapımına soyunan ülkelerden Almanya dışında hepsinin, 1895 sonrasında ya iş birliği ile ya da karşı karşıya gelişin ardından boyun eğerek İngiltere ile uzlaşma içine girdikleri ve İngiltere'nin kendilerine biçtiği rolleri kabullendikleri gözlemlenebilir. Buna karşılık, Almanya, kendini donanma yapımına götüren kimlik bunalımının bir yenisi ile dretnot devrimi ertesinde karşılaştığında, daha önceki davranış kalıbına uygun olarak rekabeti üstlenmiştir.

Bu noktada, Murray'ın ileri sürdüğü inşacı tanınma tezine tekrar dönmek gerekmektedir. Bu tez çerçevesinde, 1897 sonrasında Almanya'nın içine girdiği donanma inşası, Almanya'nın, İngiltere'nin tanımladığı büyük güç statüsüne yönelik bir tanınmaya sahip olabilmek için başlatılan bir süreç olarak gözükmekteydi. 1905'te, İngiltere'nin dretnot devrimi ile verdiği karşılık en azından, Almanya'nın bir rakip olarak tanındığını gösterebilir. Diğer taraftan İngiltere'nin tepkisi yeni bir büyük güç tanımlaması olarak da algılanabilir. Nihayetinde, İngiltere *İki Güç Standardı* ile yaptığı ilk tanımı, *Jeune Ecole* çerçevesinde Fransa ve Rusya'dan gelen meydan okuma üzerine yapmış ve sonra da bu tanım üzerinden rekabet modelini üretmişti. 1905'te ise İngiltere, Almanya'nın donanma yapımından çok dış politika pratiklerini bir meydan okuma olarak algılamış gözükmektedir ve bu meydan okumaya da daha önce yaptığı gibi yeni karakterde bir güç tanımıyla cevap vermiştir. Böylece, Almanya, tanınmış olmamakta, ancak, uyması gereken yeni bir güç modeli ile karşılaşmaktaydı. Almanya'nın, dretnot yapımına karşılık vermesi durumunda, İngiltere'nin Almanya'yı yıldıracak olan silahlanma yarışı, güç gösterisi, karşı ittifak yapma ve sonuçta kendi belirlediği statüyü kabul ettirme üzerine kurulu davranış modelini uygulaması muhtemeldi ve İngiltere'nin izlediği sıralama da —sonuncu aşama hariç— bu modelin aynısı olmuştur. Almanya ise, 1905 öncesinde olduğu gibi, bir taraftan İngiltere'nin yeni tanımına uyabilmek ve diğer taraftan da İngiltere'nin önüne koyduğu sınamalarda kendini kanıtlamaya çalışmak zorunda kalırken, kendi büyük güç vizyonu da iyice bulanık hâle gelmiştir. Bu durum, doğal olarak, İngiltere'yi istikrar arayışında sorumlu bir güç ve Almanya'yı da statükoyu zorlayıcı bir sorumsuz devlet olarak göstermektedir. Winston Churchill'in bu dönem ile ilgili yazdıklarında ortaya attığı şu soru, İngiltere'nin kendini gördüğü pozisyonu göstermek için anlamlı görülmektedir:

“Almanya bu büyük donanmayı neden istemekteydi? Bu donanmayı,

bizim dışımızda, kiminle boy ölçüşebilir, karşılaştırabilir ya da kime karşı kullanabilirdi?”¹²³

Christopher John Bartlett, 1914 öncesinde İngiltere’nin, Bismarck’ın yapmış olduğuna benzer bir biçimde, Avrupa sistemini kilitleyerek, kimsenin öne çıkamadığı bir yapıyı kontrol altına almaya çalıştığını, Almanya’nın da farkında olmayarak, İngiltere’nin, Fransa’ya ve Rusya’ya yakınlaşmasına katkıda bulunarak bu devletlerin enerjilerini Avrupa’ya odaklamalarına neden olduğunu vurgulamaktadır.¹²⁴ 1905’ten 1914’e kadarki süreçte, İngiltere ile Almanya arasındaki rekabet ilerledikçe bir yandan silahlanma yarışı hızlanarak devam etmiş, diğer yandan da iki devlet, diplomatik alanlarda da karşı karşıya gelmişlerdir. İlginç olan iki nokta, diplomasi üzerinden patlak veren krizlerde, İngiltere ile Almanya’nın direkt olarak hiç karşı karşıya gelmemiş olmaları ve Almanya’nın dretnot yapımını içeren planlarının, uluslararası diplomatik krizlerin sonrasına denk düşmesidir. İngiltere ile Almanya’nın arasını en fazla açan Fas Krizleri, Almanya ile Fransa arasında ortaya çıkan süreçler olmuşlardır. Bunun nedeni, Grey’in belirtmiş olduğu üzere, İngiltere’nin, rakiplerini karşı ittifaklar ile yıpratma stratejisidir. Nitekim, İngiltere yatıştırıcı bir rol oynamaktansa genelde Fransa’nın yanında taraflı tavır takınmıştır. İngiltere 1907’de, 1904’teki *Entente Cordial* benzeri bir anlaşmayla, Rusya ile uzlaşma içine girdiğinde, Alman politika yapımcılarının söylemlerindeki Almanya’nın büyük güç vizyonu iyice bulanıklaşmış ve imparatorluğun vizyonunu bir kez daha Avrupa’ya indirgeyen bir çevrenleme politikasının muhatabı olduğu fikri yerleşmiştir. Böylece, İngiltere bir yandan davranış

123 Winston Churchill, *World Crisis*, 3. Basım, New York, Free Press, 2005, s. 23.

124 Bartlett, C. J. , *Peace, War and European Powers, 1814-1914*, New York, St Martins Press, 1996, s. 147-148.

modelinin içeriği olan silahlanma yarışını canlı tutarken, diğer taraftan da Fransa'yı ve Rusya'yı bölgeselleştirerek Almanya'nın karşısına çıkartmaktaydı. İngiltere, Avrupa'yı bir alt sistem hâline getirerek, Almanya'yı bu alt sisteme hapsetmeyi hedeflemekteydi. Bu sayede, İngiltere, kendi içindeki ekonomik durgunluğa karşılık, hem deniz hâkimiyeti ve hem de diplomatik belirleyiciliğini koruyarak hegemonyasını küçük ortaklıkları yöneterek devam ettirebilecekti.

Yürümekte olan analizin, gittikçe İngiltere ve Almanya arasında karşılıklı bir etkileşim sürecine dönüşmekte olma sorunu, okuyucuyu dar bir bakış açısına sürükleyebilme riski taşısa da, inşacı analizlerde, karşılıklı etkileşim, önemsenen bir vurgudur. Diğer taraftan, söz konusu karşılıklı etkileşimin ortak sembol ve argümanları üretmesi, beklenen ve arzulanan sonuçtur. Fakat, 1897'den 1905'e kadar olan süreçte İngiltere ile Almanya arasındaki karşılıklı etkileşim, tarafların arasında uzlaşma yaratabilecek ortaklıkları üretmediği gibi, 1905 ve sonrasında gittikçe katılaştan bir kutuplaşma da tamamen farklı bakış açılarının ve tanımların üremesine neden olmuştur. 1905'ten sonra ortaya çıkan bu kutuplaşmanın, iki tarafın davranış dinamiklerini belirleyen birden fazla nedeni olduğunu belirtilmesinde fayda görülmektedir.

İlk olarak, 1905 sonrasında, İngiltere'nin ve Almanya'nın, dikkatlerini Avrupa siyasal dengesinin yapısına odaklandırdıklarına dikkat çekmek gereklidir. Bu aşamada, iki devletin de dış politikasında, Rusya'nın merkezî bir konuma oturması söz konusudur. 1905 sonrasında İmparator Wilhelm'in, Çar Nikola ile Björkö'de yaptığı ve Nikola'nın prensip olarak kabul ettiği Almanya-Rusya Savunma ve İşbirliği Antlaşması, Almanya'nın, Rus-Japon Savaşı ertesinde yıpranmış olan Rusya'yı kendi tarafına çekme niyetini göstermektedir. Bu antlaşma girişimi, aynı zamanda Almanya'nın Fransa-Rusya ittifakını zayıflatmak için giriştiği bir eylem olarak da görülmektedir. Sonuçta, Almanya

Donanması'nın büyümesi, Japonya karşı alınan yenilgi ertesinde Baltık Filosunun dörtte üçünü kaybetmiş olan Rusya için, eninde sonunda bir tehdit oluşturacağından, Wilhelm'in bu çatışmayı baştan önleyebilecek bir uzlaşma üretmeye çalıştığı da düşünülmelidir. Fakat, Almanya'nın asıl hesabı, büyük ihtimalle Bismarck'ın Doğu Avrupa'da 1871 sonrasında oluşturduğu Üç İmparatorlar Ligi benzeri bir koalisyon yaratarak, Rusya'yı ve Avusturya-Macaristan'ı dengeleme üzerine kuruluydu. Böylece, yenilgiden zayıf düşmüş Rusya'nın, İngiltere'den ve Fransa'dan uzaklaşmasının sağlanması muhtemeldi.

İngiltere'nin, Rusya'ya yaklaşımı ise Fransa'ya karşı izlediği politikanın bir benzeriydi. İngiltere-Japonya ittifakı, İngiltere'nin hesapladığı başarıyı göstermişti ve artık, zayıf düşmüş Rusya'yı masaya oturtmak daha mümkün hâle gelmişti. 1907'de, İngiltere ile Rusya, 1904'teki *Entente Cordial* benzeri bir uzlaşmaya imza koyduklarında, Rusya, hem İngiltere'nin belirleyici statüsünü tanımış olmakta, hem de İngiltere Fransa'dan sonra Rusya'yı da (Avrupa ile sınırlı) bölgesel bir güç statüsüne indirgemekteydi. 1907'deki uzlaşmanın, Almanya için bir hayal kırıklığı olduğunu ileri sürmek mümkün gözükmemektedir. Hâlen, 1904'teki İngiltere-Fransa uzlaşmasını çözümleyememiş olan Alman politika yapıcılarının, güç potansiyeli oldukça düşmüş durumdaki Rusya'nın, 1907'de İngiltere karşısındaki çaresizliğini anlamakta yetersiz kaldıkları açıktır. Nihayetinde, 1907'deki uzlaşma, Alman politika yapıcılarının gözünde, İngiltere'nin inşa etmekte olduğu bir çevreleme politikasının adımlarından biri olarak algılanmıştır. Bu nedenle, 1908'de Bosna Krizi sürecinde, Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'ı ezmesine izin vermek istemeyen Rusya'nın karşısına çıkan Almanya'nın, üstü kapalı bir savaş tehdidi ile sertleşen tavrı Björkö'dekine hiç de benzememiştir. Gene, 1908'deki Bosna Krizi ertesinde yeni donanma planı ile dretnot yapım programını açıklayan Almanya'nın, Rusya'ya geri adım attırmasının

ardından, dretnot rekabetini bütün gücüyle yürüteceğini göstermesi, İngiltere'nin Avrupa politikasına karşı gelişini simgeleyen bir meydan okuma olarak görülmelidir. 1908'den sonra, Almanya'nın, artık, İngiltere'den bir tanınma beklediğinin iddia edilmesi naiflik olacaktır. Buna karşılık, İngiltere'nin de Almanya'nın Avrupa güç dengesi içindeki konumunu doğru algılamak konusunda ön yargılar geliştirdiğine işaret edilmesinde fayda görülmektedir. Sonuç olarak; İngiltere'nin, Fransa'yı ve Rusya'yı pasifleştirip bölgeselleştirdiği hareket modelindeki ısrarı, Almanya'da, İngiltere'nin Almanya'ya karşı gittikçe daralan bir çember inşa etmekte olduğu hissini yaratmıştır. İngiltere, 1900'lerin başında büyük güç statülerini destekleyecek prestijleri negatif ivme içinde olan Fransa'yı ve Rusya'yı bölgeselleştirmekte başarılı olurken, Almanya'nın prestiji olmasa bile pozitif ivme ile artan ekonomisi, bu devletin, İngiltere'nin biçmekte olduğu role uygun olmadığını göstermekteydi.

1905'ten sonra, vizyonları gitgide Avrupa güç politikası ile sınırlanmaya başlayan İngiltere ile Almanya'nın çatışmasını körükleyen neden, 17. yüzyıldan beridir Avrupa'nın yaşadığı tecrübeler ile olgunlaşmış olan değer yapısını oluşturan ortak çıkar mantığından uzaklaşmış olmalarıydı. İki devlet de, jestlerinde, karşısındakine beklentilerini anlatma yeteneğini sergileyemediklerinden, kendi egolarının empatisiz tanımlarına hapsolmuş biçimde karşılıklı olarak birbirlerini uçlara itmeye başlamışlardır. Dretnot yarışı ise sadece bir simgeydi. 1910'lara gelindiğinde bu yarış, Tirpitz'in ve Fisher'in askerî teoremlerinin unutulup, yalnızca sayıların agresiflik içinde karşılaştırıldığı politik bir mücadele hâlini almıştı.

İngiltere ile Almanya arasındaki yarışın, genelde, iki ülkenin politika yapıcıları tarafından iç politikada sosyal seferberlik aracı olarak kullanıldıklarının söylenmesi mümkündür. Almanya'da donanma, ülkenin güvenliği ile ilgili bir araç olmaktan çıkarak, sosyal sınıflaşmaların yaşandığı ve ayrışan bu sınıfların, toplumsal çatışmaların eşiğine yaklaşmakta olduğu modern sanayi toplum-

larına sahip bulunan bu devletlerde, politikacılar için birer propaganda aracı hâline gelmişlerdir. 1909'da, İngiltere'de hükûmetin dretnot yapımını masraflı olduğu gerekçesi ile durdurması sonrasında, Almanya'nın gizli olarak dretnot inşa ettiğine ve 1912 yılında Almanya Donanması ile İngiltere Donanması arasındaki sayı farkının kapanacağına kanaat getiren Amirallik Dairesinin açıklamaları ile muhafazakârlar tarafından organize edilen sokak gösterileri, sekiz dretnotun birden yapımına onay verilmesi ile sonuçlanmıştır.¹²⁵ Benzer şekilde, Almanya da 1907'den sonra dretnot filusunun çekirdeği olduğu yeni donanmasına "Açık Deniz Filosu" adını verirken, bu kelime oyunu, Alman kamuoyunu etkilemek üzerine kuruluydu. Dretnot yarışı, iç politikadaki aktiviteyi büyük oranda arttırmış olsa da, asıl sorun İngiliz ve Alman kamuoylarının birbirlerinden hızla uzaklaşmakta olmasıydı. Böylece, İngiltere ile Almanya, aralarında yüzyıllardır var olan ve Bismarck döneminin sonuna kadar politikacılar tarafından korunmuş bulunan karşılıklı empatiyi, politika yapıcılarının organize ettiği ve kamuoylarının giderek daha fazla güdüldüğü dretnot yarışının siyasi magazinselliği içerisinde tamamen kaybetmişlerdir.

Bartlett ise, konuya başka bir yönden yaklaşmaktadır. Bartlett'e göre, İngiltere ile Almanya arasındaki antagonizmanın temelinde yer alan neden dünya üzerindeki güç dağılımının gelecekte alacağı biçim üzerindeki spekülasyon ile alakalıydı. Almanya'nın öncelikleri, 1911 ve 1912 yıllarında yeniden değerlendirilmiş olsa bile, ülkenin politikacıları, akademisyenleri, iş adamları ve kamuoyunun önemli bir kısmı, İngiltere'nin aleyhine olacak pek çok unsurun da bileşiminde yer aldığı bir dünya hâkimiyeti üretilmedikçe, Almanya'nın kimliğini bulamayacağını düşünmekteydiler. İngiltere'nin sorunu ise, sonuçta, Almanya'nın ulaşacağı noktanın, İngiltere'nin emperyal egemenliğini devam ettirme-

125 Bkz. Kenneth L. Moll, "Politics, Power and Panic: Britain's 1909 Dreadnought 'Gap'", *Military Affairs*, Cilt 29, Sayı 3, Güz 1965, s. 133-144.

sini mümkün bırakmayacak olması ile alakalıydı. Bartlett, gerek Almanya'nın beklentilerinin ve gerekse İngiltere'nin bunlardan duyduğu korkunun, yaşanan andan çok, gelecek ile ilgili oluşuna dikkat çekerek, bu durumun Avrupa'daki güç dengesi ile alakalı olduğunu ve gerçekçi Almanların, önce Avrupa'da kurulacak bir hâkimiyet öngördüklerini, buna karşılık da İngilizlerin, imparatorluğun güvenliği ile Avrupa'daki güç dengesinin devamlılığı arasında bir bağlantı gördüklerini belirtmektedir.¹²⁶

Bu noktada, Paul Kennedy'nin işaret ettiği ve İngiltere için önemli bir sorunsal öne çıkartmak gerekmektedir. Kennedy, Almanya'nın, 1897 sonrasında donanma inşasına uygun olacak biçimde oluşturmaya çalıştığı emperyal politikaya benzer bir yapıda, İngiltere'nin emperyal politikasının da donanma olduğuna dikkat çekmektedir. Nasıl ki Almanya, inşa edeceği donanmayı bir dış politika aracı olarak kullanmayı hesaplamaktaysa, İngiliz Donanması da, İngiltere'nin dış politikasının bir aracı konumundaydı. Bu nedenle, İngiltere, küresel sistemdeki belirleyici konumunu sağlamlaştıran, kimi zaman baskı ve kimi zaman destek için kullandığı bu aracı üstün kılmak ve korumak için, daha önce de defalarca yaptığı üzere, her türlü meydan okumaya karşı elindeki bütün malzemeyi ve enerjiyi kullanmaya kendini mecbur hissetmekteydi.¹²⁷ Bu durumda, doğal olarak, aynı noktaya ters yönden ilerleyen Almanya ile İngiltere'yi çakışma ya da çatışma durumuna sürüklemekteydi. İki devlet de, aynı noktaya yaklaştıkça, aralarındaki zıtlıklar artarken, uzlaşma şansları da azalmaktaydı. Doğal olarak, gittikçe kuvvetlenen bu zıtlıklar, diplomaside iki tarafın da etraflarındaki diğer devletleri, kendi lehlerine olacağını düşündükleri zamanlarda, bazen diplomatik destek ve bazen de siyasal rüşvetler ile kendi yanlarına çekmeye çalıştıkları bir uluslararası ortam yaratmıştır. Bu duruma uygun olarak da, aynı zıtlıklar, söz konusu politikaları meşrulaş-

126 Bartlett, *a.g.e.*, s. 148-149.

127 Kennedy, *The Rise and Fall of British Naval Mastery*, s. 222.

tıracak bir kamuoyu desteğini üretebilmek için kamuoylarının gurur ve korkuyu bir arada hissettiği simgeler ile güdülendiği bir yapı ortaya çıkartmıştır.

BÜYÜK GÜÇ STATÜSÜNÜN KRİZİ:

AGADİR KRİZİ VE BÜYÜK GÜÇ ÇATIŞMASI

İngiltere ile Almanya arasındaki zıtlaşma sürecinde, dönüşü olmayan çizginin geçildiği anın, 1911'deki Agadir Krizi (ya da İkinci Fas Krizi) olduğunu öne sürmek mümkün görülmektedir. Kriz, Fransa'nın Nisan 1911'de, hâlen bağımsızlığını koruyan son Kuzey Afrika yönetimi olan Fas'ın başkenti Fez'de başlayan karışıklıkları bahane ederek müdahalede bulunması ile başlamıştır. Müdahaleyi izleyen diplomatik süreçte Almanya, önce Fransa'nın 1909'da Fas konusunda İspanya ve Almanya ile arasındaki anlaşmanın maddelerini çiğnediği iddiasını savunarak, Fas'taki Alman çıkarlarından vazgeçilmesi karşılığında Fransız Kongosu'nu talep ederken, Temmuz ayında da Fas'ta küçük bir koy olan Agadir'e *Panther* gambotunu yollayarak krizin tırmanmasına neden olmuştur. Aslında söz konusu girişim, bir gösteri niteliği taşımaktaydı ve Almanya'nın, Fas'ta korumayı iddia edebileceği herhangi bir vatandaşı veya yatırımı olmadığından, *Panther* gambotu Agadir'de önceden ayarlanmış bir senaryoyu yürürlüğe koymak için gönderilmişti. Gambotun amacı, Agadir'de yerlilerin saldırısına uğradığını iddia edecek olan bir Alman vatandaşı ile buluşmaktı. Gambotun erken gelmesi ve bölgede herhangi bir insanın barınabileceği bir yerleşim bulunmaması gibi ayrıntılar bir araya geldiğinde, Almanya Dışişleri Bakanlığının ayarlamış olduğu bu girişim büyük bir fiyaskoya dönüşmüştür. Temmuz ayının sonlarında, İngiltere'nin Almanya'yı üstü kapalı bir biçimde savaş ile tehdit etmesine kadar tırmanan kriz, Kasım 1911'de Almanya ile Fransa'nın uzlaşması ile yatışmıştır.¹²⁸

128 Agadir Krizi ile ilgili bkz. Massie, *a.g.e.*, s. 715-743.

Christopher Clark, Avrupa siyasal sisteminin yapısı çerçevesinde, özellikle birden fazla devletin dâhil olduğu ve tansiyonun aşırı yükseldiği krizler anında, taraflar arasındaki iletişimin karar alma mekanizmalarının değişik kısımları arasındaki güç dalgalanmalarının etkisi altında, karmaşık ve tahmin edilemez hâle geldiğini yazmaktadır.¹²⁹ Bu çerçevede Clark, Agadir Krizi sürecinde bir yandan, geniş katılımlı bir Avrupa savaşının başlamasının an meselesi olduğuna, diğer yandan ise taraflar arasındaki anlaşmazlığın sürüklendiği uçların gerçekte uzlaşılmaz olmadığı gibi, krizin çözümlenmesi için başlangıç noktaları oluşturduklarına işaret etmektedir. Krizi bu denli riskli bir tırmanışa götüren durum, tarafların, karar alıcılarının ellerindeki etki mekanizmalarını doğru kullanamadıkları gibi, aralarındaki karşılıklı iletişim konusunda da yetersiz kalmaları ile ilgiliydi. Kriz aslında, Fransa ve Almanya arasında 1909'daki uzlaşmanın tek taraflı bozulması ile başladıysa da, Fransa bu durumu restore etmek için yeni bir uzlaşmanın temelini atacak görüşmelere karşı değildi. Aynı durum Almanya için de geçerliydi. Nihayetinde, iki taraf da, kendi çıkarlarına daha uygun bir sonuç elde etmek için pazarlık sürecine hazırlanırken, Clark'ın bahsettiği karar alma mekanizmaları arasındaki güç dalgalanması etkisini göstermeye başlamıştır. Fransa'da, krizin başlangıcında Cumhurbaşkanı Joseph Caillaux'nun uzlaşmayı öngören politik yaklaşımı, milliyetçi kanadın temsilcisi Dışişleri Bakanı Justin de Selves'in çıkışları ile bir hükûmet krizine dönüşmüştür. Almanya'da ise sorun, Dışişleri Bakanı Alfred von Kiderlen-Wachter'in Fransa'ya baskı yapabilmek için milliyetçi basını organize etmeye çalışırken kontrolü elden kaçırmaması ve *Panther* gambotunun Agadir'e gönderilmesi gibi bir güç gösterisini çok başarısızca organize etmesi ile ilgiliydi.¹³⁰ Aslında, krizin başından

129 Clark, *a.g.e.*, s. 204.

130 *A.g.e.*, s. 205.

itibaren, iki tarafın da daha sonradan Kasım 1911’de imzalanacak anlaşmaya yakın durmalarına karşılık, krizin başarısız yönetimi, Avrupa’nın 1914 öncesinde oldukça olumsuz izdüşümleri bırakan bir anlaşmazlığın yaşamasına neden olmuştur.

Agadir Krizi, ilk olarak Fransa ile Almanya arasında başlayan basit bir sömürge krizi iken, Almanya’nın simgesel sayılabilecek bir büyüklükte de olsa bir savaş gemisini Agadir’e yollamış olması, İngiltere tarafından bir tehdit olarak algılanmıştı.¹³¹ Cebelitarık’a oldukça yakın olan ve İngiltere’nin, Güney Afrika’dan ve Latin Amerika’dan gelen ticaret yollarına hâkim durumda olan Agadir’in, Almanya tarafından bir donanma üssüne dönüştürülme olasılığı bir anda hükûmetin ileri gelenlerini telaşlandırmıştır. 1909 sonrasında iyice hızlanmış olan dretnot yarışı ile, karşılıklı empatinin yok olduğu bir ortamda, İngiltere’nin hesapları Almanya’nın her hareketi ile pekişen ve bu hareketlerin geleceğe yönelik sonuçları itibariyle ortaya çıkması, artık, kaçınılmaz olan çatışmaya hazırlanmak üzerine kurulmaya başlamıştır. Amirallik Dairesinin, Agadir’in askerî bir limana dönüştürülme olasılığını oldukça zayıf görmesine karşılık, hükûmet, Almanya’nın her hareketinde İngiltere’nin hegemonik konumuna karşı olan bir girişim algılamaya başlamıştır. Bu algıda, Almanya’nın İngiltere’yi süreç öncesinde ve sonrasında bilgilendirmemesinin de payı büyüktür. 1905’ten beridir negatif ivme içinde olan İngiliz-Alman ilişkilerinin yapısı düşünüldüğünde, Alman Dışişlerinin böylesine önemli bir krizi, yalnızca, Fransa ve Almanya arasındaki bir karşılaşma olarak düşünmesi de hatalıydı. Bu çerçevede İngiltere’de, Almanya’ya karşı var olan ön yargı ile beraber, Alman dış politikası belirsiz ve güvenilmez olarak görülmekte ve daha başından itibaren saldırgan olarak tanımlanmaktaydı. Örneğin, Dışişleri Bakanı Edward Grey, Alman dış politikasının bu tür krizler ile Fransa’ya,

131 Grey, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 54.

İngiltere ile iş birliği yapmanın ne kadar büyük külfet getirdiğini göstermeye çalıştığını yazmaktadır. Grey'e göre, Almanya'nın bu krizde savaşı göze alamamasının nedeni, donanmasının ve ordusunun yeterince kuvvetlenmiş olmaması ile ilgilidir.¹³²

Bu çerçevede, Agadir Krizi'ni savaşın eşiğine taşıyan tırmanışın, Fransa ile Almanya arasındaki tansiyondan değil, İngiltere ile Almanya arasındaki gerginlikten kaynaklandığına da dikkat çekmekte fayda görülmektedir. Dışişleri Bakanı Grey, hatıratında, krize ayrıntılı olarak yer vermektedir. Grey, anlatımında, İngiltere'nin ilk aşamada Fransa ile Almanya arasındaki diplomatik sürece mesafeli durmakla beraber Fransa'ya daha yakın olduğunu belirtmektedir.¹³³ Buna ek olarak Grey, İngiltere'nin, Fransa'ya her şartta destek vereceğinin bu devlete bildirildiğini vurgulayarak, özellikle, *Panther* gambotunun Agadir'e gidişinin Fransa ile görüşmeleri başlatmak konusunda oldukça kaba bir tavır olduğunu yazmaktadır.¹³⁴

Edward Grey'in hatıralarındaki Alman karşıtı ton, oldukça açık seçilmekteyse de, kendisinin Almanya'ya fazla sempati duymadığı ve Avrupa güç dengesinin geleceği için Alman dış politikasını bir tehlike olarak gördüğü bilinen bir durumdur. Bu nedenle, Grey'in hatıralarında genelde, 1914'e giden süreçte Almanya'yı bilinçsizce agresif, Fransa'yı korunması gereken bir mazlum ve İngiltere'yi de mağrur bir bilge karakterlerinde görmek şaşırtıcı değildir. Asıl şaşırtıcı olan, Agadir Krizi sürecinde ve ertesinde İngiliz kabinesinin aşırı Alman karşıtı bir zihniyet içine girmesidir.

Agadir Krizi süresince, olası bir savaş ile ilgili yetkililerce sarfedilen en önemli sözler, *Panther* gambotunun Agadir'e gidişinden yirmi gün sonra, 21 Temmuz 1911 akşamı, Maliye

132 A.g.e., Cilt 2, s. 61-62.

133 A.g.e., Cilt 2, s. 33.

134 A.g.e., Cilt 2, s. 34.

Bakanı David Lloyd George tarafından, Londra bankerlerinin verdiği bir yemekte yaptığı konuşma dâhilinde ağza alınmıştır. *Mansion House Konuşması* (*Manison House Speech*) olarak tarihe geçen bu konuşmada Lloyd George, İngiltere'nin “yüzyıllardır eylem ve kahramanlıklar ile kazanmış olduğu büyük ve kârlı pozisyonun, barışı korumak adına başkasına devredilmesini gerektirecek bir oldubittiye zorlanması durumunda” barışın devam etmeyeceğini; “ulusal gururun” ve “uluslararası ticaretlerinin” sorgulanamayacağını, diğer ulusların da barışın devamlılığının bu şartlara bağlı olduğunu anlamaları gerektiğini belirtmiştir.¹³⁵ Bu konuşma öncesine kadar, Almanya ile olan ilişkilerin uzlaşmacı gitmesi taraftarı olan Lloyd George'un bir anda tam tersi bir tavır içine girmesi ilginçtir. Lloyd George, hatıralarında, Almanya'nın Fransa'yı savaş tehditleri ile köşeye sıkıştırırken, İngiltere'yi de dışarıda bırakarak gelişmelerden haberdar etmediğini ve bu nedenle de, bu konuşmayı yapmaya gerek duyduğunu, ama konuşmayı yapmadan önce de Başbakan Herbert Asquith ve Dışişleri Bakanı Grey'i haberdar ettiğini ve onların da kendini onayladığını yazmaktadır. Kendisine göre konuşma “tartışılmaz bir biçimde, havayı dağıtmış ve Avrupa'yı savaşa götürmekte olan aymazlığın yarattığı tehlikeyi ortadan kaldırmıştır”.¹³⁶ Diğer taraftan, Winston Churchill de böylesine savaş tehdidi içeren bir konuşmanın, daha önceden Almanya ile iyi ilişkiler kurulmasını savunan biri tarafından yapılmış olmasının, konuşmanın içerisinde herhangi

135 Lloyd George *Mansion House Konuşması* ile ilgili en geniş alıntının Edward Grey'in ve Winston Churchill'in hatıralarında yer aldığını belirtmekteyse de kendi hatıralarında da konuşmanın özetine yer vermiştir. Fakat, gerçekte, konuşmanın tam metni Grey'in hatıralarında bulunmaktadır. Bkz. Grey, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 39-40; Churchill, *a.g.e.*, s. 29, David Lloyd George, *War Memoirs of David Lloyd George*, Londra, Ivor Nicholson & Watson, 1933, Cilt 1, s. 43-44.

136 Lloyd George, *a.g.e.*, Cilt 1, s. 45.

bir devletin ismi geçmese de, Almanya'ya karşı iyi bir gözdağı olduğu kanaatindedir.¹³⁷ Başbakan Asquith ise hatıralarında, Lloyd George'un konuşmasının herhangi bir tehdit ya da kışkırtma içermediğini, tersine "barışın ve uluslararası iyi niyetin korunması" temasını içerdiğini yazmaktadır.¹³⁸

Lloyd George dışında yukarıda ismi geçen kabine üyeleri, Agadir Krizi sürecinde Almanya'nın bir savaş başlatmak istemediği konusunda fikir birlikteliğindedirler. Buna karşılık, Lloyd George'un konuşmasının da duygusal bir patlama olmadığı kesindir. Nitekim, bu konuşma, Almanya hükûmeti tarafından protesto edilirken, Alman basını tarafından da oldukça eleştirilmiştir. Aslında, kriz sürecinde savaş kelimesi içinde geçmese de yetkili bir ağızdan açıkça çıkan ve üstü kapalı savaş tehdidi içeren tek söylem Lloyd George'un konuşmasıdır. Bu anlamda düşünüldüğünde, İngiltere'yi böylesine bir söyleme sokan nedenleri analiz etmek faydalı olacaktır.

Diğer taraftan, Asquith'in 27 Temmuz'da Avam Kamarası'nda yaptığı konuşma hem Lloyd George'un konuşmasını tamamlayıcı, hem de onunki kadar önemlidir. Bu konuşma çerçevesinde Asquith, Fransa ile Almanya arasında başlamış olan görüşmelerden, İngiltere'nin memnun olduğunu ve bu görüşmelerin içeriğinin İngiliz çıkarlarını ilgilendirmediklerinden İngiltere'nin taraf olmadığını belirtirken, ilerleyen zamanda görüşmelerin tıkanması durumunda, İngiltere'nin Algeciras Konferansı'nın imzacısı ve 1904'te Fransa ile yapılan antlaşmanın tarafı olarak, kendi çıkarlarını korumak adına sürece dâhil olma hakkı bulunduğunu vurgulamaktadır.¹³⁹ 27 Kasım'da, Dışişleri Bakanı Grey, Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada, Almanya'nın başka ülkelerle Afrika konusunda ya-

137 Churchill, *a.g.e.*, s. 30-31.

138 Herbert Asquith, *The Genesis of War*, Londra, Cassel and Company Ltd. 1923, s. 93.

139 Konuşmanın metni için bkz. *A.g.e.*, s. 94.

pacağı görüşmelerde İngiltere'nin tavrının Almanya'nın karısında durmak değil ama, görüşmenin diğer tarafındaki devlete olan ile aynı olacağını; diğer taraftan da bu krizin yaratmış olduğu savaş havasının, Almanya'nın agresifliğini sürdürmediği şartlarda, birkaç yıl içinde dağılacığını ve iyi niyetin iki ülke ve bu ülkelerin dostları arasında yeniden yeşereceğini belirtmiştir.¹⁴⁰

İngiltere hükûmetinin önde gelen politikacılarının, doğrudan taraf olmadıkları bir sömürge krizinden böylesine bir savaş senaryosu çıkartmış olmaları ilginç karşılanmalıdır. Kriz süresince Alman dış politikasının niteliği ve yaratmış olduğu izlenim şu anlık dışarıda bırakılırsa, yapılabilecek en önemli saptama, İngiltere'nin Agadir Krizi süresince gösterdiği tepkiselliği daha önce Fransa'ya ve Rusya'ya uyguladığı davranış modeline uygun bir biçime oturtmuş olmasıdır. Bu çerçevede, İngiltere, nasıl Fransa ve Rusya ile girdiği güç rekabetini limitlere götürerek, nihayetinde savaş tehdidi ile zirve noktayı bulduktan sonra, karşı tarafın geri adım atması ya da boyun eğmesi ile üstünlüğünü meşrulaştıracak bir uzlaşma sürecini başlatmışsa, aynı davranış modelini ekonomik alanda, dretnot yarışında ve güç politikasında rekabet içinde bulunduğu Almanya'ya karşı da bu kriz ile uygulamıştır. Bu model hâlen, uluslararası sistemde belirleyici hegemonyasını devam ettiren ve bu pozisyona karşı tek meydan okuyan Almanya'yı etkisizleştirmek isteyen İngiltere için rasyonel bir seçimdir.¹⁴¹ Bu davranış modelinin önceki uygulamaları,

140 *A.g.e.*, s. 95.

141 Grey, bu konuda şunları yazmaktadır: “Şüphesiz ki Almanya'nın bizim deniz gücümüze meydan okuma hakkı bulunmaktadır; ama, bunu yaptığında bizi donanma gücümüzü arttırma ve diğer deniz güçlerinin saldırıganlığına karşı koruyacak politikalara başvurma zorunluluğuna mecbur etmiştir. Fransa ile aramızda olan ilişkilerde barış ve dostluk arzusu hâkim konuma gelmiştir; ancak, Almanya'nın tavırları bu arzuyu bir mecburiyet haline getirmiştir.” Bkz. Grey, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 74.

1904'te ve 1907'de olduğu gibi İngiltere'nin üstünlüğünün kabul edilmesine yönelik uzlaşmalar ile sona ermiş olduğundan, 1911'i takip eden yıllarda İngiltere ile Almanya arasında bir uzlaşmanın ortaya çıkması da muhtemeldi ve İngiltere'nin de beklediği sonuç buydu. Gerçekten de bu uzlaşma arayışının başlangıç adımları, *Haldane Misyonu* ile atılmaya çalışılmışsa da görüleceği üzere bu girişim başarılı olamamıştır.

Haldane Misyonu, İngiltere ile Almanya'nın empati anlamında birbirlerinden ne kadar uzak düşmüş olduklarını gösteren en önemli örneklerden biridir. Agadir Krizi'ni takip eden süreçte, iki devlet arasında oldukça gerginleşmiş olan ilişkilerin bir yatışma sürecine girmesi olağan gözükmekteyse de, iki tarafta da gerek hükûmet çevrelerinde, gerek bürokraside ve gerekse kamuoyunda söz konusu yumuşamanın lehinde ve karşısında olan görüşler bulunmaktaydı. İki devletin sürekli sürtüşmesinin yaratmış olduğu ortam da, uzlaşmayı mümkün kılacak ilk adımların atılmasını engeller durumdaydı. Bu nedenle, iki taraf arasında, en azından görüşmeleri başlatabilecek adımlar, iş adamlarının arabuluculuğuyla başlamıştır. Hükûmetler ve bürokrasiler nezdinde kuvvetli nüfuzları ve çevreleri bulunan Ernest Cassel ile Albert Ballin'in girişimleri sonucunda, İngiltere ile Almanya aralarındaki görüşmelere başlamayı kabul etmiştir. Bunun ardından, Şubat 1912'de, İngiltere hükûmetinin Savaş Bakanı Richard Haldane, önceden Grey, Churchill ve Lloyd George tarafından hazırlanmış bir memorandum çerçevesinde, İngiltere'nin yumuşama öncesinde hassas olduğu konuları anlatmak üzere Almanya'yı ziyaret etmiştir. Haldane, Almanya'da İmparator Willhelm, Şansölye Bethmann-Holwegg ve Donanma Bakanı Tirpitz ile ayrı görüşmeler yaparak onlara, Almanya'nın dretnot inşasını yavaşlatması durumunda İngiltere'nin de inşa planlarında ciddi indirimlere gidebileceğini, İngiltere'nin, Almanya'nın sömürgeci yayılmasına karşı olmadığını ve aksine Almanya'nın takebi karşılığında elinden geleni yapmaya hazır olduğunu ve nihayetinde, Almanya'nın ilk saldırı-

nın karşıdan geleceği bir savaşa girmesi durumunda İngiltere'nin tarafsız kalmasının olası olduğu konularında kendi hükûmetinin taahhütlerini aktarmıştır.¹⁴² Haldane'in uzlaşmacı tavrına, Şansölye Bethmann-Holweg aynı samimiyet ile karşılık verse de, Wilhelm ve Tirpitz, Agadir Krizi ertesinde henüz yeni kabul edilmiş olan ve yıllık dretnot yapımını ikiden üçe çıkartan ek Donanma Yasasından geri adım atmamışlardır. Böylece, *Haldane Misyonu* adı verilen ilk girişim, daha fazla ilerlemeden kesilmiş ve taraflar eski antagonist politikalarına geri dönmüşlerdir.

İngiltere'yi *Haldane Misyonu* sürecine hazırlayan zihniyetin, Agadir Krizi ile Almanya'ya boyun eğdirildiği ve artık, kendilerinin belirleyeceği şartlarda uzlaşmanın sağlayacağı inancı ile donanmış olduğu daha önceden vurgulanmıştı. Aslında, uzlaşmayı başarısız kılan da, Agadir Krizi'nin Alman karar alıcılarında yarattığı etkiydi. Fransa'nın Fas'a müdahâlesi ile başlayan süreci, Almanya hükûmeti, Fransa ile kendi arasında 1909'da Fas konusunda varılmış olan uzlaşmanın bozulması olarak algılamaktaydı ve bu çerçevede, Almanya Dışişleri Bakanı Kiderlen, bozulan statükoyu yeniden inşa etmenin hesabını yapmaktaydı. *Panther* gambotunun Agadir'e yollanması ise, Fransa ile yapılması hesaplanan görüşmelerde, Almanya'nın Fas'taki çıkarlarının korunduğunu simgelenerek kendi elini kuvvetlendirmesi hesabı ile ilgiliydi. Donanımı kuvvetli bir savaş gemisi yerine emekli olması yakın olan bir gambotun seçilme nedeni ise, başta İngiltere'den gelmesi muhtemel uluslararası tepkiyi yatıştırmak ile alakalıydı ve aksi yönde emir gelmediği sürece, gambottan karaya asker çıkartılması yasaklanmıştı. Diğer taraftan, bu aşamaya kadar Almanya, krizi Fransa ile kendi arasında bir mesele olarak algılamaktaydı. Bunun karşılığında Lloyd George'un *Mansion House Konuşması*'nın, Almanya için sarsıcı bir şok olduğu kesindir. Ayrıca, ilk karşılığın Kiderlen'den

gelmesi de şaşırtıcı değildir: “Eğer İngiliz hükûmetinin niyeti politik ortamı yanıltarak karıştırıp, güç gösterisi ile bir uzlaşmayı zorlamaksa, Bakanın bizim gibi bir büyük güç olduğu iddiasında olan İngiltere’nin var olduğunu savunduğu saygınlığını hiçe sayan konuşmasından daha iyi bir yol seçemezlerdi.”¹⁴³

Kiderlen’in sert vurgusuna karşın, Alman karar alıcılarında nispeten daha ihtiyatlı bir duruş olduğu söylenebilir. Tirpitz, Agadir Krizi’ni 1904 ile 1914 yılları arasında Almanya ile İngiltere arasında meydana gelmiş olan “tek gerçek kriz” olarak görürken, İngiltere’nin tepkisinden çok, Kiderlen’in güç gösterisi için seçmiş olduğu yöntemi eleştirmektedir. Tirpitz’e göre, *Panther* gambotunun yollanması konusunda kendine danışılmamış olması ve İngiltere’nin bu güç gösterisi ile ilgili yeterince bilgilendirilmemesi ciddi hatalardı. Gerçekten Fransa’ya gözdağı verecek bir güç gösterisi gerekiyorsa da, bunun karada yapılması daha doğru olacaktı. Gene de, kendisinin herhangi bir güç gösterisine karşı olduğunu belirtmektedir. Tirpitz’e göre “Bir bayrak kolaylıkla göndere çekilebilir; ama, küçük de olsa bir bayrağı gururlu bir biçimde indirebilmek genelde zor bir durumdur.”¹⁴⁴

Şansölye Theobald von Bethman-Hollweg, kriz ile ilgili Tirpitz’e benzer bir bakış açısına sahiptir: “Bir yandan Almanya’yı barışı tehlikeye atmakla suçlarken, diğer yandan da Fransa’nın yanında baskıcı tavırlar sergileyenler bilmelidirler ki, eğer Fransa’ya karşı askerî anlamda bir gözdağı vermek isteseydik, küçük bir gambotun Agadir’e demirlemesinden daha fazlasını yapma yolunu seçerdik.”¹⁴⁵ Hollweg de, krizin gidişatından çok İngiltere

143 James W. Davis J.R., *Threats and Promises: The Pursuit of International Influence*, John Hopkins University Press, 2000, s. 134.

144 Tirpitz, *a.g.e.*, s. 275-276.

145 Aynı zamanda Bethmann-Hollweg, Lloyd Georg’un konuşmasının tam metnini de dipnot olarak eklemiştir. Theobald von Bethmann-Hollweg, *Reflections on War*, Londra, Thornton Butterworth Ltd., 1920, s. 33.

hükûmetinin Lloyd George'un ağzından verdiği tepkiyi garipseyen bir tavırdadır.¹⁴⁶ Holweg, Lloyd George'un sözlerinin Almanya'da ilk başta büyük bir şok yaratmışsa da, kısa sürede bu şokun büyük bir tepkiye dönüştüğünü belirtmektedir. Yazdıkları arasında şu cümle önemlidir: "İngiltere, üstünlüğünün tanınmasını garanti edecek olan her savaşı başlatmayı meşru olarak görmekteydi."¹⁴⁷ Alman devlet aygıtının başındaki kişilerden birinin yazdığı bu cümleden de anlaşılacağı üzere Almanya, İngiltere'nin tepkisinin ardındaki motivasyonu doğru sezinlemektedir.

Buna karşılık, Alman yönetim kademesinin tamamı İngiltere'ye karşı aynı sertlikte karşı durulması konusunda fikir birliğine varmışlardır. Genel görüş, İngiltere'nin çıkışının ardından atılacak her geri adımın, uluslararası ortamda bir geri adım sayılacağı ve bunun da Almanya'nın büyük güç statüsünü zedeleyeceği yönündedir. Bundan öte, olası bir geri adım, ittifakların gittikçe önem kazanmaya başladığı Avrupa siyasal sisteminde, Almanya'yı ittifak içinde bulunduğu ülkelere zayıf gösterecek ve bunun karşılığında da, İngiltere'nin Fransa ve Rusya ile oluşturduğu blok sağlamlaşacaktır. Bu durumda da, Almanya'nın ittifak içinde bulunduğu veya etki kurduğu devletlerin, kendi tarafından uzaklaşmasına neden olacaktır. Sonuçta, bu aşamada, Almanya'nın İngiltere'nin hamlesine cevap vermesi gerekmektedir; aksi takdirde, Almanya diplomatik bir izolasyonun eşiğinde kalacak ve İngiltere'nin belirleyici konumunu kabul etmek zorunda kalacaktır.

Anlaşılacağı üzere Alman karar alıcıları, İngiliz karar alıcılarının ulaştığı sonuca ulaşmamışlardır. 1904'te Fransa'yı ve 1907'de Rusya'yı masaya oturtan İngiliz davranış modeli, bu

146 Önceki şansölye von Bülow, halefi Bethmann-Hollweg'i Lloyd George'un konuşmasına karşı etkisiz kalmak ve dolayısıyla da başta İngiltere ve Fransa politik çevrelerinde olmak üzere, Almanya'yı zayıf ve ürkek göstermekle itham etmektedir. Bkz. Bulow, *a.g.e.*, s. 638.

147 Bethmann-Hollweg, *a.g.e.*, s. 34.

aşamada, Almanya'yı sarsmış, ama boyun eğdirememiştir. Oysaki Edward Grey, hatıralarında, hem Londra'daki Almanya Büyükelçisi Paul Wollf Metternich'ten ve hem de Berlin'deki İngiltere Büyükelçisi Edward Goschen'den aldığı bilgileri örnek göstererek Almanya'nın, İngiliz tepkisi karşısında geri adım attığını anlamlandırmaktadır.¹⁴⁸ Herbert Asquith'in ve Winston Churchill'in yazıları mağrur bir biçimde İngiliz politikasının başarısını vurgulamakta, hatta, Lloyd George agresifliğe yakın bir havada konuşmasının başarısından bahsetmektedir.¹⁴⁹ Buna karşılık, Alman metinlerinde İngiltere'nin her fırsatta Almanya'yı uluslararası politikada zor durumda bırakacak ve büyük güç statüsünü sorgulatma ile sonuçlanacak ihtimaller içeren zorlamalara başvurması, bu kriz çerçevesinde simgeleşmiştir. Gerek Tirpitz ve gerekse Bethmann-Hollweg, Almanya'nın büyük güç statüsünün uluslararası ortamda İngiltere tarafından sürekli bir sorgulanmaya itilmesinin getirdiği birikimin, bu kriz ile zirveye ulaştığını vurgulamaktadırlar.¹⁵⁰ Başbakan Asquith'in, 27 Temmuz'da Avam Kamarası'na yaptığı konuşma ile İngiliz tepkisi yumuşasa da, Alman karar alıcılarının İngiltere ile ilgili ön yargılarının değiştiğinin söylenmesi mümkün gözükmemektedir.

BÜYÜK GÜÇ STATÜSÜNÜN KRİZİ: AGADİR KRİZİ SONRASI

Alman tarihçi Joachim Remak, Birinci Dünya Savaşı'nın öncesindeki İngiliz politikasının kibirli ve bencil yapısını eleştirmektedir. Remak'a göre İngiliz İmparatorluğu'nun, dünyanın en ücra köşelerine kadar yayılan bir sömürgeleşme sürecine girişmesi, İngilizler tarafından geri kalmış insanlara medeniyet götürmek olarak algılanırken, Fransa ve Almanya gibi diğer devletlerin

148 Grey, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 45-47.

149 Asquith, *a.g.e.*, s. 93-94, Churchill, *a.g.e.*, s. 31, Lloyd George, *a.g.e.*, 45.

150 Tirpitz, *a.g.e.*, s. 276, Bethmann-Holweg, *a.g.e.*, s. 33-34.

başarılı denizaşırı sömürgeleşme hareketleri, dünya barışına tehdit olarak nitelenmekteydi. Rusya'nın "sıcak denizlere inme" politikası, gene, provokasyon olarak tanımlanırken, "İngiltere'nin dalgaların yöneticisi" olması soylu ve doğal bir simge olarak kabul edilmekteydi. Remak, 1900'lerin başında, İngiltere'nin bu kibirli ve bencil tavrını tamamen Almanya'ya yönelttiğini ve böylece kendi algısında, Almanya'yı bir rakip ve düşman olarak inşa ettiğini ve dolayısıyla, inşa olan düşmanın da, bu baskı karşısında kendine biçilen rolü oynamaya başladığını belirtmektedir.¹⁵¹ Immanuel Geiss ise, Bismarck'ın Büyük Güçleri izole ederek sürdürdüğü güç politikasından kopuşun ertesinde, Almanya'nın ya bu politikayı yeniden inşa edecek bir girişimde bulunmasının ya da bir büyük güç ile iş birliğine girerek bir orta güç olmayı kabul etmesinin rasyonel olacağını; ama, bunların yerine seçilmiş olan *Weltmacht politik* yaklaşımının, diğer Büyük Güçlerin tamamını Almanya'ya karşı birleştirmesinin doğal bir sonuç olduğunu ve Alman dış politikasının karşılaştığı krizlerde bu sonucun etkilerini yalnızlaşarak yaşadığını belirtmektedir.¹⁵²

İngiltere ile Almanya arasında, görünürde diplomatik bir kriz olan, ama, psikolojik anlamda iki devlet arasında, uzun zamandır açılmakta olan uzaklığın limitlere ulaştığı bir sonuç olarak simgeleşen Agadir Krizi, ne İngiltere ve ne de Almanya için bir başarı barındırmaktaydı. Bunun yerine, iki taraf da kendi değer yargılarının güdülediği tekil çıkarlara sıkı sıkıya sarılarak, empati ile inşa edilebilecek ve ortak çıkarlar konusunda uzlaşmayla sonuçlanabilecek bir sürecin ilk adımını, oldukça negatif bir biçimde kullanmışlardır. Bütün bunların da ötesinde Agadir Krizi, İngiltere ile Almanya'nın karşılıklı kimlik tanımlamaları

151 Joachim Remak, "1914-The Third Balkan War: Origins Reconsidered", *The Journal of Modern History*, Cilt 43, Sayı 3, Eylül 1971, s. 356-357.

152 Geiss, a.g.e., s. 82-83.

ve algılamaları konusunda zaten inşa olmakta olan negatif bir birikimin ulaştığı zirve noktayı da temsil etmektedir. Böylece, iki taraf da “barış” olgusunun algısında ciddi bir ayrışma içine girerken, “barışı koruma” yaklaşımlarında da, birbirlerini “tehdit” olarak tanımlamaya başlamışlardır. Bu çerçevede, dış politika stratejileri ve donanma stratejileri, bu tehdit algısını besleyen simgelerin üretildiği alanlar hâline gelmişlerdir.

İngiltere ve Almanya, 1912’den sonra Avrupa’nın doğusunda, kendilerinin direkt aktörü olmadıkları, ancak, diğer tarafın içinde yer aldığı krizlerde dahi, eski arabulucu ve yatıştırıcı tavırlar yerine, daha sert ve uzlaşmaz tavırlar sergilemeye başlamışlardır. Bu durumun sorumluluğunu, yalnızca İngiltere’ye veya yalnızca Almanya’ya yüklemek yerine, karşılıklı bir algı inşa sürecini takip edebilmek, en rasyonel çıkarımların üretilebilmesi adına faydalı gözükmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında, iki devletin, bir taraftan yaptıkları tehdit tanımları doğrultusunda birbirlerinden uzaklaşırken, ortaya çıkan çatışma riski ihtimaliyle de, birbirlerine karşı daha temkinli davranmaya başladıkları söylenebilir. Fakat, iki tarafın da karşısındakini tanımlama yönünde ürettiği negatif algı, yalnızca diplomasi ve deniz silahlanma yarışı boyutları ile beslenen karşıtlığın, iki devlet tarafından, 1912’den sonra Avrupa’nın diğer güçlerinin de içine çekileceği bir seviyeye taşındığı açıktır. Bu çerçevede, İngiltere, 1912’den itibaren Fransa ile ileri boyutta, ancak, gizli tutulan ve Rusya ile daha düşük yoğunlukta, fakat gene gizli yürütülen askerî iş birliği görüşmelerine başlarken¹⁵³, Almanya da 1913’teki Üçlü İttifak’ın yenilenmesinde görüldüğü gibi, müttefiklerini daha sıkı bir askerî işbirliğine yönlendirecek hamlelere başlamıştır.

153 Samuel Williamson Jr., *The Politics of the Grand Strategy-Britain and France Preapare for War 1904-1914*, 2. Basım, Londra, The Ashfield Press, 1990, s. 300-329.

Böylece, iki devlet de bir taraftan bloklaşmanın kutuplarını temsil etmeye başlarken, diğer taraftan da kendi kutuplarına yakın olan yandaşlarının ve aynı zamanda da karşıt bloktaki rakiplerin algılarında ortaya çıkan değişimin getirdiği problemlerin yaratmaya başladığı kaotik ortamın sorumluluğunu hissetmeye başlamışlardır. Bu nedenle de önce, 1912-1913'teki Balkan Savaşları'nın barış görüşmelerinin yürütüldüğü süreçte, İngiltere ve Almanya, Agadir'deki yaklaşımlarından farklı olarak, ortaya çıkan kriz konularında temkinli ve dikkatli davranarak, kendi bloklarında yer alan Rusya ve Avusturya-Macaristan arasındaki gerginliği azaltmaya çalışmışlardır. 1914'ün başında ise iki devlete de mali açıdan oldukça ağır bir yük getiren donanma yarışı; karşılıklı bir çekişme, görüşme ya da açıklama olmadan sona ermiştir.

Bu noktada Paul Schroeder'in Birinci Dünya Savaşı'nın kökenleri üzerindeki düşüncelerine yer vermekte fayda görülmektedir. Fritz Fischer'in, Wilhelm dönemindeki Alman dış politikasının iç politikadaki sınıfsal çatışmaları yatıştırmak için kullanıldığı tespitlerine katılmakla beraber, Schroeder, söz konusu durumun diğer Avrupalı güçler için de söylenebileceğini ve bu nedenle bahsedilen güçlerin yalnızca Almanya'nın dış politika atılımlarına güdümlü karşılıklar vermediğini, ama, kendi çıkarlarının gerektirdiği gibi davrandıklarına işaret etmektedir. Bu nedenle de, Avrupa siyasal sistemi dâhilinde İngiltere'yi, Fransa ve Rusya ile yakınlaşma içine iten sürecin, Almanya'ya karşı oluşan bir tepki olmadığına ve tersine, İngiltere'nin, bu devletler ile olan ilişkilerinin sonucu ortaya çıktığına işaret ederek, önceki dönemde, Avrupa sistemini barış konusunda uzlaşma içinde tutan değerlerin, başta İngiltere olmak üzere, Avrupa'nın büyük güçlerinin bencil politikaları ile anlamlarını yitirdiklerini belirtmektedir. Bu çerçevede de de Schroeder, 1890 sonrasında dönüşen Avrupa sisteminin yapısındaki aksaklıkların, eninde sonunda yaratacağı yıkımın 1914'teki krize tesadüf ettiğini ve Avrupa'yı savaşa sürükleyen

nedenler bütünü'nün de bu doğrultuda değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁵⁴

Schroeder'in katkısının doğrultusunda, 1912 sonrasında Avrupa sistemi içinde belirginleşmiş olan anarşiyi tanımlayarak, bu anarşinin yaratmış olduğu sorunların 1914'te kolayca lokalize edilmesi muhtemel bir kriz olan Saraybosna Suikastı'nın, nasıl bir savaşa dönüşmüş olduğunun sorgulanmasında fayda görülmektedir. 1890'ların başından, 1912'ye kadar geçen sürede, Avrupalı güçlerin arasındaki rekabetin dinamiklerinin hazırladığı ortam, Schroeder'in bahsettiği gibi, Avrupa sisteminin aksak ve çatışmaya dönük yapısını hazırlamıştı. Bu önermeyi, Anglo-Sakson eğilimli Uluslararası İlişkiler literatürü, 19. yüzyıldaki Avrupa sisteminin yapısını karşılıklı esnek koalisyonlarla sık şekil değiştiren blokların birbirlerini dengelediği güç dengesi olgusu ile nitelemektedir. Söz konusu yapıyı, geniş katılımlı çatışmadan uzak tutan emniyet mekanizması ise, blok karşılaşmalarında zayıf tarafa entegre olarak kuvvetli tarafı caydıran bir "dengenin dengeleyicisi" devletin varlığıdır ve bu devlet, İngiltere olarak tanımlanmaktadır. Aynı ekole bağlı akademisyenler tarafından, Avrupa sisteminin 1870-1914 aralığında esnekliğini kaybettiği, blokların kemikleştiği ve özellikle dengenin dengeleyicisi olan İngiltere'nin de yalnızlığını bırakması sonucunda, işleyişi bozulan ve savaşa yatkın olan aksar durumdaki bir güç dengesi yapısına dönüştüğü iddia edilmektedir.¹⁵⁵ Başta Paul Schroeder olmak üzere pek çok akademisyen,

154 Paul Schroeder, "World War I as Galloping Gertie: A Reply to Joachim Remak", *The Journal of Modern History*, Cilt 44, Sayı 3, Eylül 1972, s. 319-345

155 Bu tema A. J. P. Taylor'un tezi olarak Anglo-Sakson tarih yazımının da hâkim görüşüdür. Bkz. A. J. P. Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918*, Oxford, Clarendon Press, 1954.; Paul Schroeder, "A. J. P. Taylor's International System", *The International History Review*, Cilt 21, . No:1, Mart 2001, s. 1-27.

güç dengesi kavramının içeriğini ve Avrupa sisteminin yapısını anlamlandırmak için kullanımını eksik ve hatalı bulmakta ve eleştirmektedirler.¹⁵⁶ Bu noktada, metin içinde yapılan analizden çıkacak ilk sonuç, 1912'deki Agadir Krizi'ne değin, Avrupa politikasında birbirine karşılıklı duran bloklardan söz edilemeyeceğidir. Bu çerçevede, Avrupa sisteminin, iki ya da çok kutuplu bir güç dengesi içinde tarif edilmesi mümkün görünmemektedir. Diğer taraftan, Agadir Krizi sürecinde ve sonrasında, İngiltere ile Almanya'nın karşılıklı imge üretimleri ile yaptıkları "düşman" tanımları çerçevesinde, daha önceden taraf oldukları koalisyon ve ittifakları, 1912'deki ve 1913'teki askerî görüşmeler ve anlaşmalar ile dönüştürerek radikalleştırmeleri sonucunda, Avrupa sisteminin iki kutuplu bir güç dengesi sistemine dönüştüğü söylenebilir. Fakat, 1912 sonrasında, Avrupa sisteminin dönüştüğü güç dengesi "dengenin dengeleyicisi" olan ara birimden yoksundur. Bu nedenle de, Schroeder'in vurgulamış olduğu önlenemez çöküş, ilk büyük krizin Avrupa sistemini kolaylıkla ve hızlı bir biçimde geniş katılımlı bir çatışmanın içine sürüklemesi ile başlamıştır.

Bu metin, Avrupa sistemini 1912'den sonra bozuk bir güç dengesine götüren süreci anlamlandırma çabasını taşıırken, "büyük güç" olgusunun sağladığı statünün kökenlerini sorgulamayı amaçlamıştır. Bu çerçevede ortaya çıkan süreç, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, İngiltere'nin etkisizleşmeye başlayan hegemonyasının getirmiş olduğu güvenliksiz ortama karşı, bu gücün güvenlik tanımını kendiyle rekabet içine girmiş olan Fransa'nın

156 Söz konusu eleştiriler için bkz. Paul Schroeder, "The Nineteenth Century System: Balance of Power or Political Equilibrium", *Review of International Studies*, Cilt. 15, No. 2, Special Issue on the Balance of Power Nisan 1989, s. 135-153; "Balance of Power and Political Equilibrium: A Response", *The International History Review*, Cilt 16, No: 4 (Kasım 1994), s. 745-754; Charles Ingro, "Paul W. Schroeder's Balance of Power: Stability or Anarchy?", *The International History Review*, Cilt 16, No. 4, Kasım 1994, s. 681-700.

ve Rusya'nın meydan okumalarına cevap verecek şekilde oluşturmaları ile tetiklenmekteydi. Kabaca, 1889'daki *İki Güç Standardı* ile doktrinleşen ve güvenlik stratejisinde "deniz gücü" tanımı ile eşleşen "büyük güç" tanımını, İngiltere'nin rekabet içinde olduğu Fransa'ya ve Rusya'ya, 1904 ve 1907 antantları ile kabul ettirmesi, bu devletleri, denizaşırı rakabetten alıkoyarak stratejik menzillerini Avrupa'ya kapalı hâle getirmesi ve "periferal" bölgelerde, Japonya ve ABD gibi yeni güçlere bu statüyü tanıyarak, yeni bir hiyerarşi oluşturmaları, İngiltere'nin yeni güvenlik stratejisinin başarısını simgelemekteydi. Aynı zamanda, bu yeni güvenlik stratejisi, İngiltere'ye başarısı kanıtlanmış bir davranış modeli de sunmaktaydı. Bu model, kendine yönelik meydan okumalara karşı, rekabeti devam edeceği kuralları içeren bir tanım geliştirerek, bu kurallar çerçevesinde ilerleyecek gerilimi karşısındaki pes edeceği limitlere taşımak, aynı süreçte rakibin karşısında yer alan diğer unsurlarla iş birliğine giderek onu yalnızlaştırmak ve rakip pes ettiğinde de önceden yapılan tanıma uygun bir tanıma ile rakibin hiyerarşideki yerini, ona bir uzlaşma ile kabul ettirmek üzerinde inşa olmuştu. Bu model çerçevesinde İngiltere, ekonomik alanda 1880'lerden itibaren başlayan düşüşünü, söz konusu yeni askerî (donanma) ve diplomatik bileşenli güvenlik stratejisi ile maskeleyerek, Avrupa odaklı küresel hegemonyasını devam ettirmeyi başarmıştı.

Almanya ise, 1871'de siyasi birliğin kurulmasının ardından, iç konsolidasyonunu tamamlayabilmek için, dış politikada, kontrol altında tutabileceği ortama ihtiyaç duymaktaydı. Bu dönemde, Almanya'nın yönetimine hâkim olan Şansölye Bismarck, Fransa'yı baskı altına alırken, Avusturya-Macaristan'ı ve Rusya'yı bir arada tutabilecek olan koalisyon ve ittifakları devreye sokmuştu. Diğer taraftan, Bismarck'ın stratejik vizyonu, Avrupa kıtasının sınırlarını aşmayı imkansızlaştıran dış politika stratejileri, yükselmekte olan Alman ekonomisinin pazar ve hammadde ihtiyacını karşı-

layamaması, Bismarck'ın sırtını dayadığı Prusyalı muhafazakâr *Junker* sınıfına karşı sermaye ve işçi sınıflarının tepkisi ve reform çağrıları ile eşleştğinde, Almanya önemli bir değişimin arifesinde durmaktaydı. Bismarck'ın efsaneleşen otoritesi altında kalmak istemeyen genç imparator II. Wilhelm de, 1889'da tahta çıktığında, egemenlik alanını genişletecek olan açılımı, bu değişimin dinamiklerini kendince yöneterek inşa etme yoluna başvurmuştur. Bu çerçevede, *Junker* sınıfının yapılandığı siyasi kurumlara temkinli yaklaşırken, donanma gibi ikinci plana itilmiş olan kurumlarda kendi otoritesini rahatça inşa edebileceği bir oluşum içine girmiştir. Gene, sermaye sınıfının desteğini sağlayacak bir donanma inşa planı ve aynı zamanda orta ve alt sınıfların milliyetçi duygusallığını ajite edecek bir donanma ve imparatorluk stratejisinin oluşturulması ile bu geçiş tamamlanmıştır. Böylece, Bismarck'ın Avrupa'ya kapalı olan stratejik vizyonunun yerini denizaşırı menzili olan *Weltmacht politik* almıştır.

Kabaca, 1895 ile 1899 yılları arasında ivme kazanan bu değişime yönelik süreç, aynı zamanda Avrupa sistemi hiyerarşisi dâhilindeki Almanya'nın önemli bir kimlik karmaşası içine girmesine de neden olmuştur. Bismarck'ın, Avrupa'ya kapalılık politikası Almanya'yı denizaşırı rekabetten uzak tuttuğu için ve tıpkı Almanya gibi İngiltere de Avrupa sistemini çatışmadan uzak görmek istediği için, İngiltere ile Almanya arasındaki ilişkiler kuvvetli bir uzlaşma üzerine kuruluydu. İngiltere'nin küresel hegemonyasının pasifleştirdiği sistem, bu hegemonyanın çözülmeye başlaması ile hareketlenmeye başladığında, İngiltere'nin ekonomik, askerî ve diplomatik üstünlüğüne karşı Fransa'nın ve Rusya'nın meydan okumaları başladığında ve nihayetinde, bu meydan okumalara İngiltere büyük güç tanımı ile cevap verdiğinde, Avrupa'ya kapalı kalmış olan ve elle tutulur bir deniz gücüne sahip olmayan Almanya'nın, denizaşırı yetenekler üzerinden yapılan bu tanıma uyma durumu da bulunmamaktaydı. Bu nedenle Wilhelm'in po-

litik açılımının yanında, Tirpitz'in sunduğu geleceğe dönük yeni donanma yapım planının ve buna eşlik eden donanma stratejisini içeren 1899 Memorandumu'nun, bir açıdan da İngiltere tarafından yapılmış olan büyük güç tanımına Almanya'nın uyabilmesi için gerekli olduğunun söylenmesi mümkündür.

Weltmacht politik ve *Flottenpolitik* başlıkları altında başlatılan bu girişimin, Almanya ile İngiltere'yi 1905'e değin karşı karşıya getirmemiş olması dikkat çekicidir. Bunun başlıca nedenleri, İngiltere'nin Fransa ile olan rekabetinin 1904'teki antant ile sonuçlanmış olması ve İngiltere'nin yeni güvenlik stratejisinin davranış modelinin başarıya ulaşmış olmasıydı. Böylece, İngiltere, diplomatik ve askerî hegemonyasını pekiştirirken, denizaşırı rakiplerini saf dışı etme başarısını göstermiş bulunmaktaydı. Almanya'nın gittikçe kuvvetlenen *Weltmacht politik* söylemi, yeni donanma stratejisi ile birleştiğinde, İngiltere de, önceden Fransa ve Rusya ile yaşamış olduğu karşılaşmalara uygun olarak, bunu bir meydan okuma olarak algılamıştır. Bu doğrultuda, İngiltere'nin Almanya'ya yönelik dış politikası, bu devletin Fransa'ya ve Rusya'ya karşı sürdürdüğü rekabetlerine uygun davranış modelinde şekillenmeye başlamıştır. Nihai hedefi, Almanya'yı denizaşırı rekabetten caydırmak ve Avrupa siyasal hiyerarşisinde kendi biçeceği rolü Almanya'ya kabul ettirecek uzlaşmayı sağlayacak olan tırmanışı, İngiltere'nin 1905'teki Fas Krizi ile başlattığı söylenebilir. Donanma yapımında önemli bir aşamaya geçmiş olan Almanya için ise Fas Krizi, Bismarck'ın Avrupa'ya kapalı politikasından Büyük Güç politikasına geçişin ilk pratiğidir. Bu çerçevede, İngiltere diplomatik anlamda Almanya'nın karşısında net bir duruş sergilediğinde Almanya'nın ciddi bir duraklama geçirdiği söylenebilir. Diğer taraftan, aynı dönemde Fisher'ın, "dretnot devrimi"ni devreye sokması, deniz gücü tanımına yeni bir boyut kazandırmıştır. Gerek diplomatik ve gerekse askerî alandaki İngiliz tepkileri, İngiltere'nin, Fransa'ya ve Rusya'ya karşı üstün geldiği davranış

modelini Almanya'ya karşı da uygulamaya başladığını göstermektedir. Bu doğrultuda, gerek diplomatik krizleri, gerekse dretnot yarışını başlatan ve limitlere taşıyan tarafın İngiltere olduğuna dikkat edilmelidir.' Almanya'nın, denizaşırı askerî ve diplomatik menzilin yetersizliğinin gölgelediği, prematüre durumdaki güç iddiasının, İngiltere tarafından açık bir meydan okuma olarak algılanması ve İngiltere'nin, bu algı çerçevesinde verdiği diplomatik ve askerî tepkiler ile yarattığı antagonizma, 1905 sonrasında Avrupa sisteminin gerilimini de hızla arttıracaktır.

1905'ten sonra Avrupa sistemini gerilim içine sokan bu sürecin diğer sorumlusu da henüz büyük güç pozisyonuna olan adaylığının birikimini oluşturmaya çalışmakla beraber, yetersizliklerini atılğan hamleler ile gizlemeye çalışan Almanya'dır. Almanya'nın, 19. yüzyıldaki Avrupa Ahengi değerlerinin geçerli olmadığı küresel Büyük Güç rekabeti ile ilgili yetersizlikleri, kendini büyük güç olarak kanıtlama isteği ile pekiştiğinde, İngiltere ile arasındaki karışıklık da pekiştirecektir. Böylece, kendini, Avrupa siyasal sisteminin üzerinde görmeye çalışan, ama İngiltere tarafından da sürekli olarak Avrupa'ya sıkıştırılmaya çalışan Almanya'nın tepkileri, kendini kanıtlama ile meydan okuma arasında gidip gelirken gittikçe istikrarsızlaşacaktır. Artan istikrarsızlığın etkisinde, İngiltere ile Almanya gerek Avrupa sistemi ve gerekse küreselleşen Büyük Güç rekabeti içinde farklı algılar ve tanımlar üzerinden ilişki kurmaya çalışırlarken, aslında aralarındaki kutuplaşma uç boyutlara varacaktır. Agadir Krizi sonrasında ise, tarafların kendi tanımları çerçevesinde oluşturdukları blokları güdülemeye başlamaları ile olası bir çatışma kaçınılmaz hâle gelecektir.

Schroeder başta olmak üzere pek çok akademisyen, Birinci Dünya Savaşı'nın neden 1914'te başladığının sorgulanması gerek-

tiğine işaret etmektedir. Belki de, 1905 ile 1914 yılları arasında başta Almanya olmak üzere, Fransa, Rusya ve Avusturya-Macaristan gibi Avrupa sisteminin temel güçlerinin karar alıcılarının “Büyük Güç statüsünü kaybetme” endişeleri ile ilgili yaptıkları pek çok açıklamanın da sorgulanmaya ihtiyacı bulunmaktadır. Gerçekten de, Avrupa sisteminin, kimine göre 1871’den, kimine göre 1890’dan ve kimine göreyse de 1905’ten beridir içine girdiği aksak dönüşüm, Avrupa’da 1815 sonrasında “barış” ortak çıkarını benimseyerek uzlaşan devletleri birbirinden uzaklaştırmakla kalmamış, aynı zamanda tekil çıkarların rekabetini getiren yeni alternatif değerlerin de oluşmasına neden olmuştur. Bu çerçevede yapılmış olan bu inceleme, 1880 sonrasında Avrupa sisteminde “Büyük Güç” tanımının ortaya çıkışını ve bu tanımın dönüşüm sürecinde ortaya çıkan rekabetin geliştirdiği davranış biçimleri ile bu biçimlerin, Avrupa sistemi değer yapısını soktuğu kaosu vurgulamaya çalışmıştır. Belki de bu değer tanımındaki çelişen tekil algılar, 1914 Yazı’nda kolaylıkla lokalize edilebilecek bir krizin, geniş katılımlı bir Avrupa savaşına dönüşmesinin başlıca nedenlerinden biri olarak düşünülmelidir.

İKİNCİ BÖLÜM
BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE BİR SORUN
ÇÖZME ARACI OLARAK SAVAŞIN İÇERİK
DEĞİŞTİRMESİ SORUNSALI

“Diğer savaşlarda bir tepeye dizilmiş adamların, diğer bir tepeye dizilmiş adamlara acele etmeden, öfkesiz bir şekilde ateş etmelerini ve sonuçta iki taraftan iyi insanların harcanmasını seyrederdim. Ama bu çatışmalarda kadın ve çocuklar bulunmazlardı ve top mermileri yalnızca bir boşlukta uzanan kırları ya da yerleşim olmayan dağ yamaçlarını döverdi.

Louvain’de savaş savunmasızlara, kiliselere, okullara, değirmenci ve dantelci dükkânlarına karşı verilmekteydi; savaş yatağın ve ocağın kenarına kadar getirilmişti; tarlalarda ürün kaldıran kadınlara, sokaklarda tahta ayakkabıları ile oynayan çocuklara karşı yapılmaktaydı” *New York Tribune*’ün 31 Ağustos 1914’teki baskısında, o zamanın en ünlü savaş muhabirlerinden Richard Harding Davis tarafından, Belçika’nın Louvain kasabasının Birinci Dünya Savaşı’nın ilk ayında yakılışı üzerine yazılan haberden alıntı.¹

1914 yılı Ağustos ayının ilk haftasında, Avrupa kıtasının büyük güçleri karşılıklı olarak birbirlerine savaş ilan ettiler. Bu karşılıklı savaş ilanları, zincirleme bir reaksiyonun hızla ortaya çıkması gibiydi. Bu durum o kadar hızlı gelişmişti ve askerî harekâtlar o kadar hızlı bir süre içinde hayata geçmeye başlamışlardı ki, kıta devletlerinin hemen hiçbirisi savaş ilanı dışında bir uyarıya ya da

1 Lewis H. Lapham ve Peter T. Struck (editörler), *The End of the World*, New York, St Martin Press, 1997, s. 201.

caydırıcı bir gösteriye ihtiyaç duymamışlardı. Bir tek İngiltere Almanya'ya, 3 Ağustos'ta, bir nota vererek Belçika'nın 1838'de belirlenmiş daimî tarafsızlık statüsünü bozmasını bir 'savaş nedeni' sayacağını bildirmiş ve Almanya'nın herhangi bir cevap vermemesi sonucunda da 4 Ağustos'ta bu ülke ile savaş durumuna gelmişti.

Oysa, İngiltere savaşa dâhil olmadan önceki üç günde, yaklaşık altı milyon asker cephelere yürümeye başlamıştı. Bu altı milyon askerin yanı sıra, yeni milyonları silahaltına almak için hazırlıklar da yapılmaktaydı. Bunun dışında, söz konusu altı milyon askerin cepheler boyunca ne şekilde hareket edeceği, karşılarındaki düşmanın üzerine nerede saldıracakları ya da saldırıları nerede karşılayacakları çoktan, kâğıt üzerinde hazırlandığından, savaşın tarafı olan ya da savaşın alanına komşu olan ülkelerin sınırlarında büyük hareketlilikler yaşanmaktaydı. A. J. P. Taylor, savaşın bu ilk günleri için "tarifeler savaşı" benzetmesini yapmıştır.² Gerçekten de, Taylor'un benzetmesini doğrularcasına demir yolları altı milyon insanı cephelere taşımak üzere hareketlenmiştir. Liddell Hart, savaşın ilk iki gününde Köln'deki Hohenzollern tren köprüsünden, her on dakikada, bir yük treni katarınının geçtiğini ve günde beş yüz elli tren katarının, Belçika'ya intikal edecek olan Alman Kuzey Ordu Grubu'na ait bir buçuk milyon askeri 12 Ağustos'a kadar cepheye taşımayı tamamladığını yazmaktadır.³ Şüphesiz ki benzer durumlar savaşın diğer tarafları için de geçerliydi. Richard Cobb, Fransızların, savaş ilanlarının hemen öncesinde, Paris'teki istasyonlarda toparlanmaya başlayan tren katarlarını şaşkınlıkla izlediklerinden bahsetmektedir.⁴ Bu katarlar da, Fransız birliklerini

2 Taylor, *War by Time Table*, Londra, Mc Donald and Co, 1969.

3 Liddell Hart, *History of The First World War*, 4. Basım, Londra, Papermac, 1997, s. 49.

4 Richard Cobb, "France and the Coming of War", *The Coming of the First World War*, editörler: R.J. Evans ve Hartmut Pogge von Strandmann, Oxford, Clarendon Press, 1988, s. 127-144.

Alsace Lorraine bölgesinde yapacakları saldırılar için cepheye taşımışlardır. Yalnızca trenleri değil, gemileri de hesaba katmak gerek; 4 Ağustos'ta İngiltere'nin savaşa girmesini takip eden günlerde, yüz bine yakın İngiliz askeri gemiler ile Fransa'ya taşınmıştır. İlerleyen aylarda, bir milyondan fazla sömürge askeri gemiler ile dünyanın çeşitli bölgelerinden Avrupa kıtasına taşınacaktır.

Savaşın ilk günlerine bakıldığında birbirine tezat görünen iki nokta göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki, savaş ilanlarının oldukça ani ve hızlı bir süreç içinde birbirini takip etmesi ve buna karşılık, savaşın tarafların aniden başlamış görünen bu savaşa en üst derecede hazır olmalarıdır. 28 Temmuz'da, Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a savaş ilanını takiben, Rusya'nın önce kısmi ve sonra da resmî seferberlik başlatmasına Almanya'nın 1 Ağustos'ta savaş ilanı ile karşılık vermesi; Fransa'nın seferberliğini başlatmasının ardından, 3 Ağustos'ta, Almanya'nın Fransa'ya da savaş ilan etmesi ve 4 Ağustos'ta da İngiltere'nin Almanya'ya verdiği notanın süresinin dolması sonucunda, iki ülkenin savaş durumuna geçmesi bu kısa süreçte devletlerin seferberlikten savaş durumuna geçişlerindeki aceleyi anlamlandırmaktadır.

Oysaki, 1914'ün bahar ayları hiç de böyle bir hesaplaşmanın yaşanacağına dair politik bir ortamın varlığını yansıtmamaktadır. Tersine, 1905'ten beridir, Avrupa'nın içinde bulunduğu diplomatik krizlerin yaratmış olduğu gerginlikler, kıta devletlerinin sabır limitlerini zorlamışsa da, bunlar, 1815'ten beridir süregelen Avrupa diplomatik geleneğinin sorun çözme yöntemleri ile silahlı bir çatışmaya gerek duyulmadan, sonuca ulaştırılmış durumdadır. Şüphesiz ki, kıta devletleri arasında ciddi bir rekabet söz konusudur; ancak, 1648'den beridir şekillenmiş olan bir düzen, bu rekabeti "Avrupa Ailesi"nin bir iç meselesi durumuna getirmiş gibi gözükmektedir.⁵

5 F.R. Bridges ve Roger Bullen, *The Great Powers and the European System 1895-1914*, New York, Longman, 1980, s. 2.

Birinci Dünya Savaşı'nı, Avrupalı olmayan gözlerle ilk analiz eden kişilerden biri olan Sidney Bradshaw Fay, Birinci Dünya Savaşı'nın kökenlerini değerlendirdiği *Dünya Savaşının Kökenleri* (*Origins of the World War*) adlı eserinde şu başlıkları öne çıkartmaktadır: gizli ittifaklar sistemi, militarizm, milliyetçilik, ekonomik emperyalizm ve yazılı basın.⁶ Fay, bu olguların, 1871'den beri süregelen bir süreç içinde Avrupa'daki savaşı hazırladığını vurgulamaktadır. Gene de, Fay'ın vurguları, Birinci Dünya Savaşı'nın 1914 yılı Ağustos ayının başında böylesine çabuk bir şekilde başlamasını ve savaşan tarafların böylesine aceleci bir kabulleniş göstermelerini anlamlandırmakta yeterli gözükmektedir. Bunun başlıca nedeni 1871'den 1914'e değin geçen süreçte, Fay'ın öne çıkardığı bütün başlıkların gerçekten etkin bir gündem oluşturmalarına karşılık, Avrupa'nın herhangi bir silahlı çatışma yaşamamış olmasıdır. Tersine kıtada silahlı bir çatışma yaşanmamış olması, kıta devletlerinin mükemmel ilişkiler kurduğunu göstermese bile, en azından Fay'ın bahsettiği unsurların başka bir bakış açısı çerçevesinde, Avrupa siyasal sisteminin yapısının temellerini oluşturduğunu yansıtmaktadır. Nitekim, gizli ittifaklar üzerine kurulmuş diplomatik ilişkiler, Avrupa için yeni bir durum değildir; hatta, 1648'deki Westphalia Barışı'nın sonrasında başlayan ilişkiler bütününün de temelini bu tür koalisyonlar oluşturmaktadır. 1648'den 1798'e, 1804'ten 1815'e ve 1815'ten 1871'e değin geçen sürelerde, Avrupa devletleri bu tür gizli koalisyon ve ittifak sistemlerinin oluşturduğu karışık bir diplomatik sistemin aktörleri hâline gelmişler ve aralarındaki pek çok büyük çatışmayı da bu sistem sayesinde aşmayı başarmışlardır. Bunun dışında, Avrupa siyasal sistemini yalnızca büyük devletlerin varlığı ile anlamlandırmaya çalışmanın da eksik olacağı düşünül-

6 Sidney Bradshaw Fay, *The Origins of the World War*, New York, The Macmillan Company, 1929.

mektedir. Tersine, büyük devletleri çoğu zaman çatışmaya ya da iş birliğine iten problemler, genelde, orta ve küçük devletler üzerinden ortaya çıktığından, 1648'den 1914'e değin ilerleyen süreçte Avrupa siyasal sistemi, büyük, orta ve küçük devletlerin çoğu zaman birbirine bağımlı ama birbirinden değişik roller üstlenebilecekleri bir yapılanma içinde gelişmiştir.

AVRUPA SİYASAL SİSTEMİNİN YAPISI

Mart 1814'te, İngiltere, Avusturya, Rusya ve Prusya arasında imzalanan Chaumont Antlaşması ile adı geçen dört devlet, Fransa ile yürütmekte oldukları savaş sürecinde, Napolyon iktidardan çekilene kadar savaşı devam ettirecekleri ve birbirlerinden ayrı barış yapmayacakları üzerinde uzlaştıklarında, 1648'den beridir ilk defa gerçekleşen, yeni bir tür ortaklığın tarafı olmaktadır. Chaumont Antlaşması, Avrupa siyasi sisteminin ilk bağlayıcı ittifak antlaşmasıydı ve 1815 sonrası "Avrupa Ahengi" olarak anılacak kolektif barış düzeninin ilk oluşumuydu.

Gerçekten de, 1648'deki Westphalia Barışı ertesinde Avrupa devletleri değişik koalisyonlar içinde birbirleri ile uzun savaşlara girişmiş olmalarına karşılık, koalisyon tipi ortaklıkların getirdiği gevşek sorumluluklar nedeniyle kurulan ortaklıklar, devletlerin, rakipleri kadar dostlarının da hamlelerinden çekinmeleri sonucunu getirmişti. Diğer taraftan, Avrupa siyasal sisteminin temellerinden biri olan hanedan akrabalıkları da, söz konusu ortaklıkların kurulmasında etkili olmaktadır. Bu nedenle "eski rejim" hâlen devletin değil, hanedanın çıkarlarının öne çıktığı bir ilişki düzeninin devamlılığını yansıtmaktaydı.⁷ 18. yüzyıldaki savaşlar da, bu aristokratik ilişkinin farklı uzantıları ve sorun çözme yöntemleri anlamını taşımaktaydı. Savaşlarda kurulan

7 Derek Mac Kay ve H. M. Scott, *The Rise of Great Powers*, Londra, Longman, 1983, s. 205.

ortaklıklar genelde hanedanların akrabalık ilişkilerine göre şekillenmekle beraber, hiçbir Avrupalı devletin, sistemi tek başına değiştirebilecek güce sahip olmaması da, savaşların uzun, fakat yıkıcı sonuçlar ortaya çıkartmayan mücadeleler olarak kalmalarını sağlamıştır.⁸ Bu dönemdeki savaşların sonunda, Westphalia Barışı'nın toplu görüşmeler ile çözüm üretme mantığı genel olarak kabul görmekte ve uygulanmaktaydı. 1713'te Utrecht'teki, 1748'de Aachen'deki ve 1763'te Paris'teki toplantılar gibi, 18. yüzyılın büyük savaşlarını sona erdiren kongreler de, bu anlamda kralların bürokrasisinin sorun çözdükleri toplantılardı.

18. yüzyıldaki savaşların şiddetini azaltan nedenler, askerî teknolojinin yetersizliği, devletlerin mali yapılarının zayıflığı gibi pek çok teknik unsura bağlı eksiklikler olarak sayılabilse dahi, bu dönemde, bir devletin savaşa giderken karşılaşacağı en önemli sorunlardan biri diplomatik ilişkileri ile ilgiliydi. Hanedan akrabalıklarının, Avrupa haritasını dolduran yüzün üstünde politik birimi, farklı yakınlıklarda birbirine yapıştırmış olması, Avrupa'nın siyasal sistem yapısını savaştan çok diplomasiye uygun hâle getirmiş olmasına karşılık, savaş dönemleri, bu yakınlıkları farklı boyutlara taşımaktaydı. 18. yüzyılda, Avrupa sistemi içindeki bütün politik birimleri içine alan savaşların “veraset” savaşları olması da nedenlerdir. Buna örnek olarak, İspanyol ve Avusturya veraset savaşları verilebilir... Bu savaşların en temel özelliklerinden biri ise, tarafların ortak çıkardan çok, tekil çıkarlar çerçevesinde saflaşmaları ve savaşın gidişatı sürecinde bu tekil çıkarların gerektirdiği seçimleri yapmaları idi. Bu nedenle, savaşın başında oluşan saflar, savaşın gidişatı süresince devamlı değişebilmekteydi. Örneğin, Rusya, 1856 ile 1863 yılları arasındaki Yedi Yıl Savaşları boyunca, çıkarına uygun olan durumlarda üç

8 William Doyle, *The Old European Order 1660-1800*, 2. Basım, Oxford, Oxford University Press, 1992, s. 266.

defa taraf değiştirmişti. Bu durumun nedeni, Avrupalı devletlerin oluşturduğu, tekil çıkarların öne çıktığı gevşek koalisyonlardı. Tekil çıkarların asgari müştereklerde buluşabildiği noktada, hânenan akrabalıklarının ortaklaştırdığı, fakat buna rağmen, çoğu zaman pazarlıklar ve rüşvetler ile kurulan, bağlayıcılığı olmayan taahhütlere dayanan ve bu nedenle de yaptırım gücü zayıf olan koalisyonlar, Avrupa siyasal sisteminin uzayıp giden savaşlarına taraf olan her devletin, bir gözünün daima barış masasına çevrili olmasına neden olmaktaydı.⁹ Bu çerçevede de savaş durumundan barışa geçiş kolaylaşmaktaydı. 18. yüzyılda Avrupa sisteminin ulaştığı bu düzen, Uluslararası İlişkiler disiplininde çalışan akademisyenler tarafından güç dengesinin en mükemmel hâli olarak nitelendirilmektedir.

Uluslararası İlişkiler disiplininin erken dönem teorik çalışmaları çerçevesinde, uluslararası sistemin yapısal özelliklerinin evrimi konusunda yapılan analizlerde, Avrupa'nın 1648'den 1914'e değin gelişen sistem yapısı "güç dengesi" teorizasyonu içinde incelenmiştir. Güç dengesi kavramının literatüre girişi, Thucydides'in Pellopones Savaşları'nın tarihini anlattığı klasik eserine kadar geri götürülebilirse de, akademik literatürde canlanması Uluslararası İlişkiler disiplininin oluşumu ile mümkün olmuştur. Klasik realistlerin, uluslararası sistemin yapısını ve özelliklerini anlama çabası çerçevesinde bir araç olarak benimsemiş oldukları bu kavram, zaman içinde bir taraftan yeni hipotezler ile geliştirilirken, diğer taraftan da yapısalcı realistlerden ve tarihçilerden gelen pek çok eleştiriyle karşı karşıya kalmıştır.

Özellikle, klasik realist ve neorealist paradigmaların güç dengesi üzerine ürettiği teoriler dikkate değerdir. Bu çerçevede, ilk olarak, Hans Morgenthau'nun güç dengesi yaklaşımına dikkat çekmekte fayda görülmektedir. Morgenthau, temel endişeleri,

9 A.g.e., s. 210-214.

içinde bulundukları sistemde devamlılıklarını sürdürmek olan, türdeş birimlerin(devletler), bu devamlılık durumunu sağlayacak olan temel yeterlilik için gerekli olan gücü elde etme çabasında olduklarını öne sürmektedir. Morgenthau'ya göre, bütün devletlerin güç elde etme çabaları, birbirleri arasında bir denge oluşturma endişesini de beraberinde getirir. Eğer, sistem içinde bu denge oluşmazsa, bir birimin, diğerleri üzerinde üstünlük kurması ihtimali doğar.¹⁰ Morgenthau, sistem içinde dengenin iki şekilde sağlandığını öne sürmektedir. Bu çerçevede, mevcut dengeyi korumak isteyen birim, ya dengeyi tehdit eden birime karşı direkt olarak karşı koyar; ya da dengenin bozulmasından rahatsız olan birimler, dengeyi tehdit eden birime karşı iş birliği yaparak yeni bir denge oluştururlar. Nihayetinde, ortaya çıkan durum da yeni bir dengenin oluşumunu simgelemektedir ve bu durum güç dengesi olarak anlam kazanmaktadır. Morgenthau, ilk versiyonda, güç dengesinin kendi gücünü diğerininkinden üstün kılmaya çalışan iki aktörün karşılaşması ile ortaya çıktığını ve bu yapı çerçevesindeki üstünlük mücadelesinin savaşa yatkın olduğunu iddia etmektedir.¹¹ İkinci versiyonda ise, aktör sayısı daha fazla olduğundan, hem kendi kendine yeterlilik ve hem de potansiyel iş birliği opsiyonlarının fazlalığı rekabeti ortaya çıkartacaktır. Böylece, aktörlerin manevra alanları arttığından, dengenin değişik koalisyon kombinasyonları ile yeniden oluşturulma şansı bulunmaktadır. Morgenthau, böylesine bir dengenin, güç potansiyeli daha yetersiz olan aktörlere de davranış yeteneği verdiğini ileri sürmektedir. Daha da önemlisi, bu tür güç dengesi oluşumlarında mevcut dengeyi korumayı amaçlayan büyük güçler, dengenin bozulmasından zarar görecektir küçük güçler ile koalisyonlara giderek "dengenin dengeleyicisi" rolünü de üstlenmektedirler.¹²

10 Morgenthau, *a.g.e.*, s. 163.

11 *A.g.e.*, s. 167.

12 *A.g.e.*, ss. 167-169, 187-190.

Morton Kaplan, Morgenthau'nun güç dengesi anlatımını 18. ve 19. yüzyıllardaki Avrupa siyasal sisteminin yapısının özellikleri çerçevesinde analiz ederek tarihsel bir model içinde değerlendirmiştir. Kaplan'a göre, güç dengesinin ortaya çıkması için, aktör sayısının en az beş olması gereklidir. Bu çerçevede, güç dengesi altı kural çerçevesinde işler hâle gelmektedir. Bu kurallar şöyledir: 1) Birimlerin güç kapasitesini yükseltmesi, ama, çatışma yerine müzakerelere başvurma yolunu seçmeleri; 2) Güç kapasitesini yükseltme konusunda başarısız olmaksansa çatışma yolunu seçilmesi; 3) Bir aktörün yok edilmesi tehlikesi ortaya çıktığında çatışmanın durdurulması; 4) Sistemde hâkim konuma gelme potansiyeline sahip olan bir aktörün ya da bir aktör koalisyonuna karşı durulması; 5) Ulusüstü değerleri benimseyen aktörlerin, bu değerler çerçevesinde davranışlarını sınırlamaları; 6) Mağlup edilmiş veya aktörlük yeteneği kısıtlanmış birimlerin ortak değerlere uyumlu hâle getirilerek eski aktör yeteneklerinin geri kazandırılması ve eski prestijlerine kavuşturulması.¹³

Kaplan'ın kuralları sırayla takip edildiğinde güç dengesinin kademeli oluşumu da izlenebilir hâle gelmektedir. Bu kuralların ilk ikisi, Morgenthau'nun önerdiği karşı duruş ve koalisyon kurma tepkilerinin, Kaplan tarafından yeniden anlamlandırılmasıdır ve güç maksimizasyonu ve ayrıca, kendi kendine yeterlilik peşinde olan devletlerin bireysel durumlarını ifade etmektedirler. Üçüncü kural, güç dengesi söz konusu olduğunda, birimlerin, güç kapasitelerinin ötesine geçme eğilimlerinin azalması ile ilgilidir. Böylece sistem belli bir düzene kavuşurken, birimlerin devamlılığının garanti edilmesi, çatışmanın temel nedenlerinden birinin ortadan kalkmasına neden olacaktır. Dördüncü kural, dinginleşmeye

13 Morton Kaplan, "Balance of Power, Bipolarity and other Forms of International Systems", *The American Political Science Review*, Cilt 51, No: 3, Eylül 1957, s. 686.

başlayan sistemin, ortak değer yapısı üretme sürecini ifade eder. Düzenin kendisi bir norm hâline gelirken, bu düzene karşı gelmeye ya da düzeni değiştirmeye eğilimli birimlere karşı duruş da ortak bir çıkar olarak tanımlanmaya başlanmaktadır. Beşinci ve altıncı kurallarda ise, ortak kabul gören bir norm hâline gelmiş olan düzenin devamlılığı için düzen karşıtı olan birimlerin bu ortaklığa entegre edilmeleri ve düzenin gerektirdiği rolü üstlenmeleri tanımlanmaktadır. Kaplan, düzene karşıt birimlerin sisteme yeniden kazandırılmadıkları takdirde, sistemdeki aktör sayısının değişeceğini ve teknik anlamda, sistemin istikrarsızlaşacağını belirtmektedir.¹⁴

Kaplan, bu kuralların sayısının azaltılamayacağını ve kuralların birbirleri ile olan karşılıklı bağımlılıklarından dolayı da herhangi birinin işlememesinin, diğerlerini de işlemez hâle getireceğini ve sistemi zedeleyeceğini belirtmektedir.¹⁵ Bunların yanında, Kaplan, güç dengesinin, bu kuralların işlerliğinin sağladığı dengeden başka, sistemin yapısal özellikleri ile ilgili bileşenlerle de bağımlı olduğunu vurgulamaktadır. Sistemdeki aktör sayısı, aktörlerin yetenekleri ve dengeyi oluşturmak için başvurdukları koalisyonların yapısı önemlidir. Bu çerçevede, Kaplan, koalisyonların sık ve kolay değişebilmesinin önemini vurgulamaktadır. Kemikleşen ve devamlılık sağlayan koalisyonlar, güç dengesi sisteminin çift kutuplu başka bir sistem yapısına dönüşmesi sonucunu getirerek, güç dengesi sistemini çökertecektir.¹⁶

Morgenthau'nun ve Kaplan'ın kurguladıkları modellerden anlaşılacağı üzere, klasik realist paradigmanın güç dengesi yaklaşımı, uluslararası sistemin aktörleri olan devletlerin, aktör yeteneklerini devam ettirebilmek için giriştikleri güç maksimizasyonu ve ko-

14 *A.g.m.*, s. 686.

15 *A.g.m.*, s. 687.

16 *A.g.m.*, s. 688.

lisyon eylemleri sonucunda oluşan bir düzendir. Klasik realizmin bu vurgusuna karşılık, neorealist paradigmanın en önemli ismi olan Kenneth Waltz, güç dengesini, uluslararası sistemin yapısı çerçevesinde değerlendirerek, kavramı ayrı bir boyuta taşımıştır.

Tıpkı Morgenthau gibi, uluslararası sistemin yapısını Hobbes'un doğal durumu ile eşleştiren Waltz, sistemin en temel yapısal özelliği olan anarşiye dikkat çekmektedir. Waltz, klasik realizmin temel iddiası olan, sistem içindeki aktörlerin yeteneklerini arttırmak için, aktörleri motive eden en önemli unsurun güç elde etmek olduğu olgusunu yadsımasa da, uluslararası sistemdeki aktörlerin izole olmuş birimler olmadıklarını, tersine, sistemin yapısının üretmiş olduğu ilişkiler bütünüyle beraber, birbirleri ile karşılıklı bağımlı hâle gelmiş bir durumda olduklarına dikkat çekmektedir. Bu çerçevede, sistemin anarşik yapısı, aktörlerin ortak çıkarları doğrultusunda iş birliğini kolaylaştırırken, tekil çıkarları da, aktörleri bir güvenlik ihtiyatlılığına sürüklemektedir ve bu anlamda, temel aktörler olan devletler, gücü yalnızca yeteneklerini arttırmak için değil, aynı zamanda güvenliklerini sağlamak için de elde etmeye çalışmaktadırlar.¹⁷ Waltz, bu sistem ve aktör ilişkisini bu şekilde kurgulamakla beraber, güç dengesinin oluşumunda, devletlerin, bilinçli eylemleri kadar, sistemin anarşik yapısının devletlerin üzerinde oluşturduğu güdülemelerden de ortaya çıktığını iddia etmektedir.¹⁸ Waltz'ın perspektifinde güç dengesi devletlerin bilinçli bir hedefi olmaktan çok, bir sonuçtur ve devletler güç dengesi hedefli politikalar takip etmeseler dahi, anarşik yapının özelliklerinin devletlere getirdiği mecburiyetler yüzünden, kendiliğinden ortaya çıkan bir süreçtir.¹⁹

17 Kenneth Waltz, *Man, The State and War*, 2. Basım, New York, Columbia University Press, 1959, s. 159-186.

18 *A.g.e.*, s. 159-186.; ayrıca bkz. Waltz, *Theory of International Politics*, Londra, Addison-Wesley Publishing Company, 1979, s. 104-106.

19 Peter Gelman, "The Elusive Explanation: Balance of Power 'Theory' and

Güç dengesi söz konusu olduğunda yalnızca devletlerin aktörlük yeteneklerini sergileyecekleri bir sistem yapısının söz konusu olduğunu vurgulayan Waltz, güç dengesinin oluşumu için sistemin yapısının anarşik olmasının ve sistemin birimlerinin, devamlılıklarını sürdürme isteğinde olmalarının vazgeçilmez gereklilikler olduğunu öne sürmektedir.²⁰ Richard Little'ın, Waltz'ın güç dengesi ile ilgili analizlerinde, anarşiyi “devletlerin istediklerini yapabilme keyfiyetlerine sahip oldukları bir yapı” olarak tanımladığını, devletlerin, bu anlamda, sistemin biricik aktörleri olmalarına karşılık, sistemin kendisinden devletlere bir geri dönüş olduğunu belirtmektedir.²¹ Bu çerçevede de, sistemin yapısı, devletlerin karşı tepki vermesine neden olmakta ve bu da sistemin yapısını yeniden üretmektedir. Anlaşılabacağı üzere, güç dengesi, uluslararası sistemin yapısal bir özelliği olarak, temel aktör olan devletler tarafından yeniden oluşturulan bir olgudur.

Birinci Dünya Savaşı'nın kökenlerini, Avrupa siyasi sisteminin güç dengesine dayalı yapısının bozulması üzerinden analiz eden pek çok tarih incelemesi bulunmaktadır. Örneğin, William Stearns Davis, Fay'den daha önce, 1918'de basılan, *Savaşın Kökenleri-Avrupa'nın Teknik İçermeyen Tarihi (The Roots of the War-A Non Technical History of Europe 1870-1914 AD)* adlı eserinde, Birinci Dünya Savaşının köklerinin Avrupa sisteminin yapısı içinde bulunduğunu iddia etmektedir.²² Anglo-Sakson siyasi tarihçilerin en önemli temsilcilerinden biri olan A. J. P. Taylor, *Avrupa'da Üstünlük Mücadelesi 1848-1871 (The Struggle for*

the Origins of World War I”, *Review of International Studies*, Cilt 15, No:2, Güç Dengesi (Balance of Power) Özel Sayısı, Nisan 1989, s. 161.

20 Waltz, *Theory of International Politics*, s. 119-121.

21 Richard Little, *The Balance of Power in International Relations*, New York, Cambridge University Press, 2007, s. 173.

22 William Stearns Davis, *The Roots of the War-A Non- Technical History of Europe, 1870-1914 AD*, New York, The Century Co., 1918.

Mastery in Europe 1848-1871) adlı eserinde, gizli diplomasinin, Avrupa siyasal sisteminde bulunan güç dengesinin dayandığı ittifakları zedeleyecek bir süreç ürettiğini ve bu süreçte ortaya çıkan kutuplaşmanın da, Avrupa sistemini savaşa sürüklediğini anlatmaktadır. Taylor'a göre, Avrupa sistemi, İngiltere'nin dengeleyiciliğinde istikrarını devam ettirmesine karşılık, II. Wilhelm'in liderliğindeki Almanya'nın istikrarsız dış politikasının sarstığı büyük güç rekabeti sonucu düzenini kaybetmiştir. Almanya'nın, merkezî ittifak sisteminden tehdit algılayan Fransa'ya ve Rusya'ya destek veren İngiltere de, güç dengesi özelliklerini kaybeden ve kemikleşen blokların çatışmaya yürüdüğü sürecin kurbanı olmuştur.²³ Norman Rich de, *Büyük Güç Diplomasisi 1814-1914 (Great Power Diplomacy 1814-1914)* başlıklı eserinde, 19. yüzyıldaki Avrupa siyasi sisteminin yapısını, Viyana Kongresi ile kurulan güç dengesinin Fransa tarafından bozulması ve sonra da Almanya tarafından oluşturulan yeni güç dengesinin, gene, Almanya'nın kendisi tarafından bozulması temalarıyla incelemektedir.²⁴

Diğer taraftan, bu eserlerin, Versailles Antlaşması'nın "savaş suçu" maddesi olan 231. Maddenin ruhunu içlerinde barındırdıkları ve gizli diplomasi ya da güç dengesinin kutuplaşması sürecini, Almanya'nın dengesiz olarak nitelendirdikleri politikaları ile eşleştirerek, savaşın kökenleri ile nedenleri arasındaki bağlantıyı Almanya'nın savaşın başlangıcından sorumlu olması tezi üzerine yoğunlaştırdıklarının da göz önüne alınmasında fayda görülmektedir.²⁵ Aslında, Fay'ı bu gruptan ayırmak gerekmektedir –ki bu

23 Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe*.

24 Norman Rich, *Great Power Diplomacy 1814-1914*, New York, Mc Graw Hill, 1992.

25 Bu konuda Paul Schroeder'in A. J. P. Taylor'a getirmiş olduğu eleştiriler oldukça önemlidir. Bkz. Schroeder, "A. J. P. Taylor's International System", *The International History Review*, Cilt 23, No:1, Mart 2001, s. 1-25. Aynı zamanda Almanya'nın savaşın başlangıcından sorumlu tutulması ile ilgili

nedenle Fay'ın tezleri bu analiz için kullanılmıştır—; çünkü Fay, ilk defa Almanya'yı suçlu olarak görmek yerine, Avrupa siyasal sisteminin yapısını sorgulamıştır. Buna karşılık, Fay'ın argümanları da, siyasi tarih alanındaki pek çok diğer değerlendirmenin benzeri olarak, Bismarck'ın 1871 sonrası kurmaya çalıştığı, Fransa'nın diplomatik tecridine dayanan güvenlik yapılanmasına yapılan vurgu eşliğinde şekillenmektedir. Fay, bu anlaşmalar bütününün ortaya çıkarttığı yapıyı “Doğu İmparatorluklarının Avrupa Hâkimiyeti” şeklinde anlamlandırmaktadır.²⁶

İster modern uluslararası sistemin tarihsel evrimini analiz edebilmek için bir teori inşa süreci olsun, ister tarihin eski zamanlarından örneklerden yola çıkılarak geliştirilmiş ve 19. yüzyıldaki Avrupa siyasal sistemini anlamlandıracak bir tarihsel kurgu inşası olsun ve isterse de Birinci Dünya Savaşı ertesinde savaşa neden olan suçluyu bulabilecek bir geçmiş inşası olsun, güç dengesi olgusu özellikle günümüzdeki Anglo-Sakson literatürünün en çok vurgu yaptığı olgulardan biridir. Güç dengesinin, üzerinde uzlaşmamış pek çok değişik tanımı bulunmaktadır.²⁷ Buna karşılık, 19. yüzyıldaki Avrupa siyasal sistemini analiz etmek için genelde realist paradigmanın güç dengesi yaklaşımı kullanılmaktadır. Bu

tartışmalar için şu kaynaklara bakılmasının faydalı olduğu düşünülmektedir: Wolfgang J. Mommsen, “The Debate on German War Aims”, 1914 *The Coming of the War*, Walter Laqueur ve George L. Mosse (editörler), New York, Harper Torchbooks, 1966, s. 45-70; Annica Mombauer, *The Origins of the First World War Controversies and Consensus*, Londra, Longman, 2002; Ruth Henig, *The Origins of the First World War*, 3. Basım, Londra, Routledge, 2002.

26 Fay ikinci bölümünün başlığında 1871-1890 yılları arasındaki gizli ittifaklar döneminden “Doğu Avrupa Monarşilerinin Hakimiyeti” olarak bahseder, *a.g.e.*, İkinci Bölüm, s. 50-96.

27 Jack S. Levy, “What do Great Powers Balance against and When?”, *Balance of Power—Theory and Practice in the 21st Century*, Ed: T.V. Paul, James Wirtz ve Michael Fortmann, Stanford, Stanford University Press, 2004, s. 30-31.

çerçevede, güç dengesi kavramının, bir devletin ya da devletler koalisyonunun, uluslararası sistem dâhilindeki diğer devletlerin aktörlük yeteneklerini sınırlayacak ya da yok edecek bir hegemonya kurmasını engellemek üzere, tehdit algılayan devletlerin, potansiyel hegemonu karşı tekil ya da işbirliği içinde çoğul olarak denge kurma yoluyla, söz konusu tehdidi etkisizleştirme girişimleri olarak tanımlanması mümkün görülmektedir.

Derek Mac Kay, 17. ve 18. yüzyıllarda, Avrupa siyasal sisteminin, birbirine yakın güçteki monarşilerin ilişki içinde bulundukları yapısının, sürekli kendini yenileyen bir güç dengesi üzerinde inşa olduğunu yazmaktadır.²⁸ Buna karşılık, Fransız Devrimi ile Fransa'nın monarşiden cumhuriyete dönüşü ve ardından da, Napolyon liderliğinde yeni bir Avrupa hanedan yapısı oluşturma girişimleri, önceki dönemin yapısını çökertmiştir.²⁹ 1815 Viyana Kongresi sürecinde, Dörtlü İttifak ve Kutsal İttifak gibi antlaşmalar ile yapılanan Avrupa Ahengi ve Fransa'daki Borurbon Restorasyonu gibi olgular, eski sistemin yapısına dönüşü arayan girişimler olarak göze çarpmaktadır. Buna karşılık, Avrupa Ahengi'nin bir güç dengesinden öte bir kolektif barış oluşumuna dönüşmesine dikkat çekmek faydalı olacaktır. 1818'deki Aachen Kongresi ile Fransa'nın da Avrupa sistemine dâhil edilmesi ile kolektif yapı tamamlanmıştır.

1815'teki Viyana Kongresi ertesinde oluşan yapı güç dengesi üzerine mi kuruluydu? Bu noktada, realist paradigmanın güç dengesi teorisyenleri, 19. yüzyıldaki Avrupa siyasal sistemi içinde yer alan ve Avrupa Ahengi'nin içinde statüleri tartışmasız kabul gören beş büyük gücün, içinde bulundukları rekabeti, güç dengesi teorisinin çeşitli açılımları ile anlamlandırmaktadırlar.

28 Mac Kay ve Scott, *a.g.e.*, s. 212-214.

29 Morton Kaplan, Napolyon'un eski sistemin değerlerini kabul etmesi durumunda Avrupa siyasal sistemi tarafından absorbe edilebileceğini vurgulamaktadır. Kaplan, *a.g.m.*, s. 689.

Bu çerçevede işlenen ana fikir, başta Fransa olmak üzere, kıta devletlerinin mevcut statükoyu dönüştürmek üzere revizyonist politikalara başvururken, İngiltere'nin de dengenin dengeleyicisi olarak, zayıf kalan koalisyonları kuvvetliye karşı destekleyerek barışı ya da daha doğrusu statükoyu koruması üzerine kurulmaktadır. İngiltere'nin, 17. yüzyıldan beridir, kıtada bir güç dengesi politikasını kendi dış politikasının temeli hâline getirdiği doğru gibi gözükse de, geçen bölümde de tartışıldığı üzere bu durumun, daha çok, İngiltere'nin bir güç dengesi yaratmaktan öte, çok mevcut statükonun kendisinin istemediği şekilde değişmesine engel olma girişimleri olarak okunması da mümkün görünmektedir. Tarihsel analizlere geçildiğinde güç dengesi teorilerinin ciddi açıklar verdiğini burada eklemek gerekiyor.³⁰

Paul Schroeder, Uluslararası İlişkiler disiplininin salt teorik bakış açısının, siyasi tarihi başarı ile değerlendiremediğini ve 19. yüzyıl Avrupa tarihinin kendine has özelliklerinin, dünya savaşları sonrasında ortaya çıkan teorik perspektifler ile yargılanmaması gerektiğine işaret etmektedir. Schroeder, Avrupa siyasal sistemini bir güç dengesi modeli olarak kurmanın olmadığını, tersine, bu sistemin büyük veya küçük, bütün devletlerin aktörlük yeteneklerini özgürce devam ettirebildikleri bir politik eşitlik üzerine kurulmuş olduğunu belirtmektedir.³¹ Gene, Maartje Maria Abbenhuis'in, orta ve küçük devletlerin 19. yüzyılda tarafsızlık stratejileri çerçevesinde, büyük devletleri çatışma yerine iş birli-

30 Bu "Güç Dengesi" teorilerinin, teorik yapılarındaki sorunlar ile ilgili bkz. Roger D. Spegele, "Rediscovering Debates in International Studies: Morton Kaplan's System Epistemology Revisited", *Theory and Decision*, Sayı 14, 1982, s. 292-328.

31 Paul W. Schroeder, "The Nineteenth Century System: Balance of Power or Political Equilibrium?", *Review of International Studies*, Vol:15, No:2, Special Issue on Balance of Power, Nisan 1989, s 135-153; "Did Vienna Settlement Rested on a Balance of Power", *The American Historical Review*, Vol: 97, No: 3, Haziran 1992, s. 683-706.

ğine yönlendirdiklerini, ticari ilişkileri canlı tuttuklarını, büyük devletler arasında aracı olduklarını ve Avrupa siyasal sistemi içinde barışın devamlılığına katkılarını anlattığı makalesi de Avrupa siyasal sisteminin, savaşa eğilimli bir gizli ilişkiler yürüten bir devletler bütünü olmamasını anlamlandırmaktadır.³²

F. R. Bridge'in ve Roger Bullen'in, 1815-1914 aralığında mevcut olan Avrupa siyasal sistemi üzerine yaptıkları değerlendirmelerin önemli olduğu düşünülmektedir. Bridge ve Bullen, 19. yüzyıldaki Avrupa sisteminin kuvvetli bir hiyerarşi olduğunu, Viyana Kongresi sonrasında İngiltere'yi, Rusya'yı, Avusturya'yı, Prusya'yı ve Fransa'yı içeren bir "Büyük Güçler Kulübü"nün oluştuğunu ve yüzyıl boyunca da Büyük Güçlerin Avrupa'nın diğer devletlerinden, kendilerini nitelik ve nicelik olarak ayırmalarının yanı sıra, başka herhangi bir devleti kendi liglerine alma konusunda da oldukça isteksiz olduklarını belirtmektedirler.³³ Aynı hiyerarşik yapı Schroeder tarafından da tanımlanmaktadır. Schroeder, bir devletin, Büyük Güçler arasında yer alabilmesinin, ancak, diğer Büyük Güçler tarafından, söz konusu devletin büyük güç statüsünün kabul edilmesi ile mümkün olduğunu yazmaktadır. Schroeder'en göre, Viyana Kongresi ertesinde oluşan Büyük Güç yapısı içinde, güç dengesinin oluşumu, Avrupalı karar alıcılar için önemsenen bir sorun değildir ve bu durum da, Büyük Güç olarak kabul edilen devletlerin arasındaki marjinal güç farklılıkları ile belirginleşir. Örneğin, Prusya 1815'te Büyük Güç olarak kabul edilmesine karşılık, güç yetenekleri oldukça zayıftır.³⁴ Bu durumda, Schroeder, Viyana Kongresi sonrasında oluşan Avrupa devletler hiyerarşisinin tepesinde yer alan Büyük

32 Maartje Maria Abbenhuis, "A Most Useful Tool for Diplomacy and Statecraft: Neutrality and Europe in the 'Long' Nineteenth Century, 1815–1914", *The International History Review*, Vol:35, No:1, 2013, s. 1-22.

33 Bridge ve Bullen, *a.g.e.*, s. 1-2.

34 Schroeder, "Did Vienna Settlement Rested on a Balance of Power", s. 686.

Güç kulübünün, güç potansiyelinin üstünlüğü ile alakalı olmadığını, tersine, mevcut potansiyellerin, diğerlerinin aleyhine kullanılmayacağını kabulü ile alakalı olduğunu vurgular. Bu anlamda, Avrupa siyasal sistemi içindeki Büyük Güç, statükonun devamlılığını garanti ettiği sürece meşru kabul edilecektir. Bu çerçevede, Büyük Güç olmak, diğer Büyük Güçler tarafından politik anlamda eşit olarak kabul edilmek demektir ve Avrupa sisteminin yapısı Büyük Güçler arasında güç dengesinin kollanması üzerine değil, bu politik eşitliğin korunması üzerine temellenmektedir.³⁵ Bridge ve Bullen da Avrupa siyasal sistemi hiyerarşisinin, 19. yüzyılda Büyük Güçler tarafından ciddiyle korunduğunu ve Büyük Güçlerin, statükonun devamlılığından kendilerini sorumlu gördüklerini yazmaktadırlar.³⁶

Bu noktada dikkat çeken ayrıntı, gerek güç dengesi teorisyenlerinin ve gerekse güç dengesini eleştiren akademisyenlerin ortaklaştığı en önemli noktanın, Avrupa siyasal sisteminin Büyük Güçler tarafından domine edilen bir sistem olduğudur. Sistem dâhilindeki devletlerin aktörlük yetenekleri değişse de, küçük devletler, eylemlerinde, büyük devletlerin rızasına bağımlıdırlar. Büyük devletler ise, güç potansiyelleri arasındaki nitelik ve nicelik farklılıklarına karşın, karşılıklı kabul edilmiş statülerinin getirdiği eşitlik çerçevesinde eylem serbestliğine sahiptirler. Sistemin en temel güvenlik mekanizması ise, bu eşitlik statüsünün içinde gizlidir. Bu çerçevede Büyük Güçler, aralarında yaptıkları ahitnameler ile güç kullanarak veya başka yöntemlerle mevcut eşitliği bozmama taahhütlerini normlaştırmışlardır. Bu doğrultuda, söz konusu norma karşı gelen Büyük Güçlere karşı, diğerleri tavır almaktadır. Bu durum, diplomatik tepkiden savaşıma eylemine başvurmaya kadar uzanan geniş bir yelpazeyi içermektedir. 1854-

35 *A.g.m.*, s. 694.

36 Bridge ve Bullen, *a.g.e.*, s. 2.

56 Kırım Savaşı, 1870-1871 Fransa-Prusya Savaşı ve 1878 Berlin Kongresi bu yönde sunulabilecek örneklerdir.

Bu aşamada, Avrupa siyasal sistem yapısının, ister güç dengesi, isterse de politik eşitlik üzerinde inşa olduğu tartışılsın, anlaşılması gereken, iki yaklaşımın da verebileceği katkıların ötesinde, sistemin 19. yüzyılda kendine has özelliklerinin bulunduğudır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında canlanan Uluslararası İlişkiler disiplininin, Soğuk Savaş sisteminin özelliklerini anlamlandırma yolunda, uluslararası sistemi tarihsel evrimde analiz etmeye çalışması ve buna karşılık, Birinci Dünya Savaşı sonrasında savaşın sorumluluklarından arınarak objektif bir yaklaşım üretememiş siyasi tarih alanının kaotik sunumu, 1648'den (hatta daha öncesinden) 1914'e değin inşa olan ve 1919'daki Versailles Antlaşması ile tamamen imha olan Avrupa siyasal sisteminin kendine has olan değer yapısını analiz etmekte yetersiz kalmış olmalarına dikkat edilmelidir.³⁷

AVRUPA SİYASAL SİSTEMİNİN KENDİNE HAS YAPISI:

AVRUPA AHENGİ

Avrupa siyasal sisteminin yapısal evrimini inceleyen pek çok çalışmada, 1648'den 1815'e değin dinamikleri olgunlaşan ve 1815'ten sonra da sistemin yapısının temeli hâline gelen ve "Avrupa Ahengi" adı verilen kolektif barış düzeninin kendine has yapısı üzerine değerlendirmeler yapılmaktadır. Gerçekten de, 1815'teki Viyana Kongresi sürecinde ve ertesinde yapılan, Büyük Güç olarak kabul edilen devletlerin hâkim olduğu kuvvetli bir sistem hiye-

37 Bu konuda, gerek Uluslararası İlişkiler disiplininin realist kuramlarının ve gerekse, bu kuramlar arasında, güç dengesi ile ilgili olan teorilerin Birinci Dünya Savaşı'nın tarihçesi ile ilgili açıklamalarının eleştirileri üzerine bilgi için şu kaynaklara başvurulması faydalıdır. Keir Lieber, "The New History of World War I and What it Means for International Relations Theory", *International Security*, Cilt 32, sayı 2, Sonbahar 2007, s. 155-191; Peter Gelman, "The Elusive Explanation: Balance of Power 'Theory' and the Origins of World War I", s. 155-182.

rarşisine dayanan Avrupa Ahengi, içerdiği özellikler ile birlikte, Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar Avrupa özelinde olmak üzere uluslararası sistemin yapısını oluşturmuştur.

Daha önce de bahsedildiği üzere, Avrupa Ahengi, öz olarak 1815 ile 1914 yılları arasındaki dönemde beş Avrupalı gücün oluşturduğu bir Büyük Güç topluluğunun, uluslararası toplan-tılar ve anlaşmalar ile kabul ettikleri statükoyu, ortak çıkar ola-rak benimseyerek üretmiş oldukları etkileşimler bütünüdür. Bu çerçevede, ahenk Büyük Güç olarak kabul gören beş devletin ortak değerlere uymak için gösterdikleri çabayı temsil ederken, bunun tersi yönde eylem ve yaklaşımlar da, sistem karşıtı olma durumunu temsil etmektedir. Ahengin temeli üç ayrı anlaşmaya dayanmaktadır. Bunların ilki olan Kutsal İttifak, Eylül 1815'te Rusya, Prusya ve Avusturya arasında imzalanmış ve bu ittifak çerçevesinde üç muhafazakâr monarşinin yöneticileri, Viyana Kongresi'nin sonuç bildirgesinde yer alan düzenlemelere karşı oluşacak milliyetçi ve devrimci hareketlere karşı iş birliği yapacaklarını kabul etmişlerdir. Devletler arası bir anlaşmadan çok, imparatorlar arası bir koalisyonu temsil etmekle beraber, tutucu içeriği nedeniyle, liberal İngiltere'nin içinde yer alması mümkün olmayan bu koalisyonun, yeni oluşan barış statükosunun devam-lılığını sağlamak konusunda yeterliliği belirsizdi.³⁸ Bu nedenle, Avusturya'nın girişimleri ile Kasım 1815'te, daha önceden Chaumont Antlaşması ile dört devlet arasında kabul edilmiş olan ittifak yenilenmiştir. Böylece Napolyon Savaşları'nın galipleri yeni kurulan statükoyu kabul etmekle kalmamış, bu statüyü bozmaya kalkışacak devletlere karşı da iş birliğine girişmeyi kabul etmişlerdi.³⁹ Dörtlü İttifak'ın hedefi, Fransa olsa da, 1818'deki

38 Harold Nicholson, *The Congress of Vienna*, 2. Basım, Londra, Methuen, 1966, s. 252-253.

39 R. B. Mowat, *A History of European Diplomacy*, Londra, Edward Arnold & Co., 1922, s. 25-26.

Aachen Kongresi'nde alınan ortak karar ile Fransa da bu ittifaka katılmaya davet edilmiş ve ittifakı imzalayarak bu ortaklıktaki yerini almıştır.

Avrupa Ahengi, statükocu bir uzlaşmanın ötesinde, sistematik bir etkileşim sürecinin oluşturduğu bir modeldir. Bu çerçevede, ahenk Avrupa siyasalsisteminin hem değer yapısını, hem de çalışma modelini simgelemektedir. İlk olarak, ahenk, daha önce belirtildiği üzere, bir Büyük Güç grubunun hâkim olduğu sistem hiyerarşisini temsil etmektedir. Söz konusu Büyük Güçler, Avrupa haritasının merkezinde yer alan Fransa, Avusturya ve Prusya ile kıtanın kanatlarında yer alan İngiltere'den ve Rusya'dan oluşmaktadır. Bu çerçevede, merkez güçler, çıkar ve alan itibarıyla Avrupalı, kanat güçler ise yarı Avrupalı veya Dünya güçleri olarak nitelenmektedirler.⁴⁰ Aynı şekilde, hiyerarşinin tepesinde yer alan, çıkar ve güvenlik tanımları birbirlerinden farklı olan bu beş devlet, yeni oluşan barışın ya da statükonun devamlılığını bir ortak çıkar olarak benimseyerek, asgari müşterekte anlaştıkları bu yapıyı sağlamlaştıracak olan bileşenleri inşa etmeye başlamışlardır. Nitekim, beş büyük gücün arasında, tekil çıkarlar adına tek taraflı hareket etme yerine, birbirlerine danışarak eyleme geçme konusunda bir uzlaşma bulunmaktadır. Söz konusu uzlaşmayı hayata geçiren araç ise, önceki dönemin başarılı sorun çözme mekanizması olan kongresisteminin kabul edilmesidir. Kongre sistemi, Avrupa siyasal sistemi içerisinde, bir yandan beş büyük devletin, kendi aralarındaki sorunları görüşmeler yoluyla çözmelerini ve bir yandan da, hiyerarşinin altında yer alan devletleri kontrol edebilmelerini sağlayan bir araç işlevi görmektedir. Böylece, beş büyük devletin uzlaşması olmadan, kıta dâhilinde hiçbir sınır değişikliği geçerli kabul edilmediği gibi, ortaya çıkan çatışmaların lokalize edilmesi

40 F. S. Northedge ve M. J. Grieve, *A Hundred Years of International Relations*, 2. Basım, Londra, Duckworth, 1974, s. 6.

de mümkün olmaktadır. Diğer taraftan, bu kongreler, Büyük Güçlerin statüko ile ilgili düzenlemeler talep etmelerine sınırlama getirmediğinden, statükoyu garanti eden asıl dayanaklar, Büyük Güçler arasında imzalanan metinlerin getirdiği bağlayıcılıklardır. Bu çerçevede, 1818'deki Beşli İttifak ve 1841'deki Boğazlar Sözleşmesi gibi metinler, devletlerin tekil çıkarlarını çoğul çıkar ile bağdaştırmayı başaran ahitler olmuşlardır. Böylece, Avrupa Ahengi, devletlerin sorun çözme yolunda diplomasiyi benimsedikleri bir sistem yapısı üzerine kurulmuştur. 19. yüzyıl diğer bütün zamanların önünde diplomasinin yüzyılı olarak görülmektedir.

Diğer taraftan, diplomasinin kesin hâkimiyeti görülse de, Avrupa Ahengi yapısının içeriğinde savaşın var olmadığının söylenmesi mümkün değildir. Ahenk, güç kullanımını yasaklamadığı gibi, büyük ve hatta küçük devletler de, güç kullanma tekellerinden vazgeçmemişlerdir. Fakat, devletlerin, ellerindeki güç potansiyellerini kullanmak konusundaki yaklaşımları eskisine oranla farklılaşmıştır. Liberal görüşteki devletler, gücün baskı altında olan veya ulusal özgürlüklerini isteyen halklara yardım için kullanılması tezine yaslanırken, muhafazakâr devletler, gücün, monarşilerin kurumsallığını tehdit eden devrimci eğilimlerin bastırılması için kullanılması gerekliliğini benimsemişlerdir.⁴¹ Bu yaklaşımların ötesinde, 19. yüzyıl içinde büyük ya da küçük bütün devletler, savaşı, diplomasinin zorlayıcı bir bileşeni olarak görmeye ve kullanmaya devam etmişlerdir. Bu yaklaşımın yanında ortak olarak gösterilen en dikkat çekici hassasiyet, başta Büyük Güçleri karşı karşıya getirecek bir Avrupa savaşına yol açacak olan krizlerin dikkatle lokalize edilmesidir. Ayrı bir deyişle çatışmaların lokalizasyonu, ahengin ayrı bir özelliği olarak göze çarpmaktadır.⁴²

41 Holbraad, Carlsten, *The Concert of Europe: A Study in German and British International Theory 1815-1914*, Londra, Longman, 1970, ss. 6-7, 117-118.

42 Bridge ve Bullen, *a.g.e.*, s. 10-11.

Çatışmaların lokalize edilmesi konusunda Büyük Güçlerin gösterdiği özene karşılık, 19. yüzyılda, Kırım Savaşı, İtalyan Birlik Savaşları, Alman Birlik Savaşları gibi pek çok çatışma çerçevesinde, Büyük Güçlerin karşı karşıya geldikleri durumlar ortaya çıkmıştır. Fakat, dikkat çekici nokta, savaşlar süresince karşı tarafların hem birbirleri ile ve hem de tarafsız kalan diğerleri ile olan diplomatik ilişki kanallarını açık tutabilmeleridir. Bu çerçevede, savaşan taraflar, bir yandan birbirleri ile mücadele ederken, diğer taraftan da, tarafsızların durumlarını takip etmek zorunda kalmaktaydılar. Bu durum, uluslararası politika için olağan gözüktense de, ahengin devamlılığının sorumluluğunu üzerinde taşıyan, statükocu bir barış ortak değerinin korunmasını ön gören bir norm yapısı ile güdülenmiş Büyük Güç grubunun, statükoyu değiştirme ihtimali olan hiçbir çatışmanın, bu sona olanak sağlayacak kadar uzamasına izin vermemesi, sistemin diğer farklı bir özelliği olarak göze çarpmaktadır. Bu çerçevede, 19. yüzyılda Büyük Güçler arasındaki çatışmalar, genelde çok hızlı kazanılan zaferlerin getirdiği ve Büyük Güçlerin ortak çıkarlarını içselleştirmiş, önceki uluslararası ahitlere ters gitmeyecek anlaşmalar ile sonuçlanmaktaydı. Savaşın gereğinden fazla uzadığı veya yapılan barış anlaşmalarının önceki ahitlere ters düştüğü durumlarda, ortaya çıkan uyuşmazlıklar, Büyük Güçlerin tamamının katıldığı toplantılar ile çözülmekteydi.

Mayıs 1871’de, Frankfurt Anlaşması ile sona eren Fransa-Prusya Savaşı’nın ardından Almanya’nın birleşmesi, Avrupa Ahengine dayalı Avrupa siyasal sisteminin yapısında büyük bir değişiklik meydana getirmemiştir. Almanya’nın dış politikasının belirleyicisi olan, Şansölye Bismarck’ın, ahengin ortak değer tanımını, Almanya’nın güvenlik tanımı ile birleştirmiş olması ve Avusturya’yı kontrol ve Fransa’yı da baskı altına alarak ahengin coğrafi merkezini pasifleştirmesi, İngiltere ve Rusya gibi iki kanat gücünün de ahengin devamlılığına olan yaklaşımları-

nı olumlu hâle getirmiştir. Böylece, Almanya'nın, Avrupa'nın merkezinde kuvvetli bir biçimde ortaya çıkışı, ahengin dayanağı olan statükonun devamlılığı konusunda, önceki döneme oranla radikal bir değişim yaratmaktan çok, eski statükonun 1856'daki Paris Kongresi sonrasında, Fransa tarafından sürekli baltalanan açıklarını kapatacak yamalar getirmiş olması ahengin de devamlılığını sağlamıştır. W. D. Medicott da, 1871 sonrasındaki ikinci Avrupa Ahenginin, İngiltere ile Almanya arasındaki uzlaşmanın yaratmış olduğu statükonun, diplomasinin kullanımı ile diğer Büyük Güçlerin de kabul ettirilmesi ile oluştuğunu anlatmaktadır. Medicott'a göre, "ahengi ortaya çıkartan şey barış değil, barışı sağlayan şey ahengin kendisidir"⁴³ Mart 1871'de imzaladıkları Londra Protokolü ile de Büyük Güçler, imzacıların tamamının onayı olmadan herhangi bir uluslararası anlaşmanın getirdiği statükonun değiştirilemeyeceği konusunda uzlaşmışlardır.⁴⁴

Fay'ın "gizli ittifaklar sistemi" olarak nitelediği Avrupa siyasal sistemi ise, 1871 sonrası oluşan yapıdır. Fay'e göre 1871 ile 1890 yılları arasında "Doğu İmparatorlukları"nın sisteme hâkim oldukları, Almanya'nın moderatörlüğünde canlanan ve "gizli" olarak yürütülen diplomasiye dayanan, bir koalisyonlar ve ittifaklar bütünü oluşmuştur.⁴⁵

J. Alden Nichols ise, bu dönemi mimarı olarak Bismarck'ı göstermektedir:

"Berlin'in usta diplomatı, Fransa hariç olmak üzere, Avrupa'nın büyük güçlerinin dâhil olduğu bir ittifak ve güvence sistemi inşa etmiştir. Alsace-Lorraine'in kaybı ile takıntılı ve 1870 aşağılanmasının intikamı düşüncelerine saplanmış olarak uzlaşmaz olan Fransa karantina altına alınıp izole edilmiştir. Bismarck bir taraftan

43 W.D. Medicott, *Bismarck, Gladstone and the Concert of Europe*, Londra, University of London, the Athlone Press, 1956, s. 18.

44 Bridge ve Bullen, *a.g.e.*, s. 13.

45 Bkz. Fay, *a.g.e.*

İstanbul ve Balkanlar üzerindeki Rus çıkarlarını desteklerken, diğer taraftan da İngiltere, İtalya ve Avusturya'ya destek olarak bunlara karşı durmaktadır. Doğu ile Batı'yı birbirine karşı dengeleyerek ve birinin diğerine karşı olan saldırganlığı konusunda Almanya'nın desteğini ya da tarafsızlığını sunarak, barışın korunması üzerinde bir sigorta oluşturmuş ve Almanya'ya hakem ve yargıç olarak belirleyicili pozisyonunu muhafaza etmiştir."⁴⁶

1890'da Rusya'nın dışlanması sonrasında, sistemin merkezini kontrol altında tutan tek ittifak Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya'nın içinde bulunduğu Üçlü İttifak olmuştur. 1890 ile 1907 yılları arasında ise yalnız kalan Rusya'nın, Fransa ile yaptığı ittifak ve sonradan, İngiltere'nin bu ittifaka verdiği destek ile Üçlü Antant oluşurken, Avrupa siyasal sistemi, birbirine karşı duran ve 1905 ile 1914 arasındaki politik krizlerle gittikçe kutuplaşmaya başlayan bir bloklaşma içine girmiştir. Devletlerin girdikleri koalisyonlar ve ittifaklar içerisinde yer alan gizli maddelerin bağlayıcılıklarının getirdiği zorlamalar, devletlerin diplomatik manevra kabiliyetlerini yavaş yavaş yok ettiğinden, 1905 sonrasındaki her kriz, Avrupa için bir genel savaş tehdidi getirmeye başlamış ve 1914'teki Saraybosna Suikastı sonrasında da, artık, diplomatik yeteneklerini kaybetmiş devletler de savaşa sürüklenmişlerdir.

Fay'in, güç dengesi teorisyenlerinin tezlerine yakın bir tarih söylemi içinde olduğu iddia edilebilir. Diğer taraftan 1871, sonrasında olanlar göz önüne alınırsa, Fay'in dikkat çektiği gizli ittifaklar sisteminin pek o kadar da gizli olmadığı ve hatta gizli kalan kısımlarının büyük devletleri frenleyebilecek emniyet supapları oluşturduklarına da dikkat çekmekte fayda vardır. Fay'in de örneklerinde kullandığı, 1871'den 1914'e değin ilerleyen süreçte, Avrupa'nın büyük devletlerinin aralarında yaptıkları koalisyonlar ve ittifaklar şöyle anımsanabilir: Bu koalisyonlar ve ittifakların

ilk serisi, 1872'den 1890'ların başına kadarki süreçte, Bismarck'ın yönlendirdiği Almanya'nın dış politikasının ürünü olarak hayata geçmişlerdir. Bunlar sırasıyla, 1872'deki Birinci Üç İmparatorlar Ligi, 1879'daki Almanya Avusturya-Macaristan İttifakı, 1881'deki İkinci Üç İmparatorlar Ligi, 1883'teki Avusturya-Macaristan-Romanya Savunma İş birliği Antlaşması, 1882'deki Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya arasında imzalanan Üçlü İttifak ve 1887'de imzalanan Almanya-Rusya Garanti Antlaşmasıdır. Fay'ın, gizli ittifaklar sisteminin oluşumunda ikinci aşama olarak gördüğü, 1890'ların başından 1914'e kadarki süreçte ise, şu koalisyonlar ve ittifaklar yapılmıştır: 1892 Avusturya-Macaristan-Romanya İttifakı, 1894 Fransa-Rusya İttifakı, 1901 Fransa-İtalya Saldırmazlık Antlaşması, 1902 İngiltere-Japonya İttifakı, 1904 İngiltere-Fransa Sömürge Antlaşması, 1907 İngiltere-Rusya Sömürge Antlaşması'dır. Bunlar dışında, resmiyete dökülmemiş görüşmeler, verilen tavizler ve tutulmamış sözlerle dolu pek çok diplomatik iletişim bulunmaktadır. Fakat ilginç olan nokta şu ki, gerek resmiyet kazanmış, gerekse yalnızca sözde kalmış bu koalisyonlar ve ittifaklar serisinin hemen hiçbiri gizli kalmamış, ya da daha başka bir ifade ile, kendileri açıklansa da yalnızca içerikleri veya içeriklerinin bir kısmı gizli tutulmuştur.

Birinci Dünya Savaşının kökenlerini Avrupa siyasal sisteminin yapısı içinde aramak doğru bir başlangıç olarak kabul edilebilir; ancak, bu sistemi gizli ilişkilerin hâkim olduğu bir aldatmacalar sistemi olarak algılamının yanıltıcı olabileceğini söylemek de mümkün görünmektedir. 1871 ile 1914 yılları arasında yapılmış olan koalisyon ve ittifaklara bakıldığında, bu uzlaşma ve anlaşmalarda gizli maddelerin varlığı görülmektedir. Fakat, bu gizli maddelere detaylı incelendiğinde, bunların savaşa götürecek sözleşmelerden çok, yayılması muhtemel çatışmaları lokalize edebilmek amacıyla, uzlaşmalara ve anlaşmalara uygun olarak yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Bu durum örneklerle açıklanır-

sa: İlk örnek, şüphesiz ki, 1887’de Almanya ile Rusya arasında imzalanmış bulunan gizli Garanti Antlaşması’dır.

Garanti Antlaşması’yla sonuçlanan süreç, 1878 Berlin Kongresi ertesinde başlamıştır. 1878 Berlin Kongresi’nden sonra, Avrupa’nın büyük güçlerinin Balkanlara yerleştirmiş oldukları “denge-denet sistemi”⁴⁷, hem Rusya’nın bölgede sahip olmak istediği hâkimiyeti törpülemiş, hem de Rusya’nın sorun çözme yetisini aşan bir karışıklığı da ortadan kaldırmıştır. Diğer taraftan, Rusya, Asya üzerine yayılmayı öngören yeni bir imparatorluk stratejisinin hazırlığını yapmaktaydı ve bu çerçevede, batı sınırlarını güvence altına alacak olan bir uzlaşma arayışı içindeydi. Bunun yanında, gerek Polonya topraklarındaki özgürlükçü eğilimlerin ve gerekse 1878 sonrasında özgürlüklerini yeni kazanmış küçük Balkan devletlerinin ihtiraslarının yaratacağı karışıklıkların istenmeyecek çatışmalar yaratma riski bulunmaktaydı. Benzer bir şekilde 1871’den sonra, güvenliğini Fransa’nın Avrupa’da izole edilmesi üzerine kuran Almanya da hem Fransa’yı yalnızlaştıracak, hem de doğu sınırlarında sorunsuz bir ortam yaratacak bir iş birliği inşa etmek istemekteydi. 1848’den beridir, hem ağır yenilgiler alarak önemli prestij kaybına uğramış, hem de 1815’ten 1848’e değin yakın ilişkiler içinde olduğu Rusya ile Kırım Savaşı sürecinde ilişkileri bozulmuş olan Avusturya-Macaristan da, Balkanlardaki karışıklıkların, kendisinin de dışarıda kalamayacağı bir çatışmayı başlatmasından endişe etmekteydi.

Üç devletin, asgari müşterekte buluşmasını sağlayabilecek ilk adım, daha 1873’te Birinci Üç İmparatorlar Ligi ile atılmıştı; ama, bu 1815’te yapılmış olan ve “Doğu İmparatorlukları”nın mutlak ve aristokratik değerlerine atıfta bulunan Kutsal İttifak’ın,

47 Burak Samih Gülboy, “Bandwagoning vs Chainganging: The Failure of Great Power Diplomacy in the Balkans before the First World War”, *International Journal of Turcologia*, Cilt 9, Sayı 17, Bahar 2014, s. 7-36.

farklı bir versiyonundan başka bir anlam taşımamaktaydı.⁴⁸ Bunun ötesinde, Rusya'nın, 1878 sonrasında koalisyondan çekilmesi ile de uzlaşma geçerliliğini yitirmişti. Diğer taraftan, 1878 sonrasında Bosna Hersek'i kontrolüne alarak Balkan statükosuna taraf olan Avusturya-Macaristan, Rusya'ya karşı caydırıcı bir önlem oluşturmak istemekteydi. Olası bir ittifakın, hem Avusturya-Macaristan'ı kontrol altında tutmasını, hem de Rusya'yı uzlaşmaya yönlendirebileceğini hesaplayan Almanya, 1879'da Avusturya-Macaristan ile ittifak içine girmiştir. İttifak, taraflardan birine Rusya'nın saldırısı durumunda iki tarafın bütün imkânları ile iş birliğini ön görmektedir. İttifakın maddeleri gizli tutulacak ve ancak, iki tarafın uzlaşması durumunda üçüncü taraflara açıklanabilecekti.⁴⁹ Maddeleri gizli kalsa da, ittifak kısa süre içinde Avrupa'nın diğer devletleri tarafından öğrenilmiştir. Gerçekte ittifak, bir güvence anlaşmasıydı; agresif bir içerik taşımamaktaydı ve ayrıca, amacı da, Rusya'yı iş birliğine zorlamaktı. Bu da 1881'deki İkinci Üç İmparatorlar Ligi ile gerçekleşmiştir.⁵⁰

1881'deki İkinci Üç İmparatorlar Ligi'nin uzlaşma maddelerine bakıldığında, Berlin Kongresi sonrasında ortaya çıkan statükonun, Avusturya-Macaristan ile Rusya arasında Balkanlarda sorun yaratması muhtemel bazı noktaları ile ilgili olarak, iki tarafın taahhütleri görülmektedir. Fakat, daha ilk cümlelerden görüleceği üzere, bu taahhütler iki devlet arasında olası bir çatışmanın çıkmasını engelleyebilecek garanti şartlarını taşımamaktadır. Bu

48 Mowatt, *a.g.e.*, s. 220.

49 1879 İttifakının maddeleri için bkz. Çevrimiçi: http://www.lib.byu.edu/index.php/The_Dual_Alliance_Between_Austria-Hungary_and_Germany, son güncelleme: Nisan 2013.

50 Joseph Vincent Fuller, *Bismarck's Diplomacy at its Zenith*, Cambridge, Harvard University Press, 1922, s. 10.

Koalisyonun açılış cümlesi şöyledir: "Avusturya-Macaristan, Almanya ve Rusya monarşileri eşit olarak paylaştıkları bir arzu ile genel barışı sağlamlaştırmak üzere, temsil ettikleri devletlerin çıkarlarını savunma haklarını saklı tutarak, belli konularda uzlaşmaya varmışlardır..." Bkz. İkinci Üç İmparatorlar Ligi'nin

uzlaşmanın maddeleri gizlidir; ayrıca, 1884'te yenilenecek ve Avusturya-Macaristan ile Rusya'nın Balkanlarda iş birliği içine girmesi sağlanacaktır.

1887 yılında, Almanya ile Rusya arasında yapılan Garanti Antlaşması çerçevesinde Almanya, Rusya'ya karşı Avusturya-Macaristan'dan gelecek bir saldırı durumunda, Almanya'nın taraf-sızlığını garanti etmekteydi. Bunun ötesinde, Almanya, Balkanlar-daki Rus çıkarlarını tanımaktaydı ve iki devlet, Boğazların statüsü konusunda ortak görüşte olduklarını kabul etmekteydiler.⁵¹

1879, 1881, 1884 ve 1887 yıllarındaki dört anlaşmanın ortak noktalarına bakıldığında, hepsinin gizli maddelerden oluştuğu ve üçer yıllık süreler çerçevesinde geçerli oldukları görülmekte-dir. Bu çerçevede, 1879 Almanya-Avusturya-Macaristan İttifakı 1882'de İtalya'nın dâhil olması ile Üçlü İttifaka dönüşecek ve 1914 yılına değin geliştirilerek yenilenecektir, tıpkı 1881 uzlaş-masının 1884'te yenilenmesi gibi ve 1887 Garanti Antlaşması'nın da bunun bir uzantısı olması gibi. Söz konusu uzlaşmalara ve antlaşmalara üçer yıllık süre konmasının nedeni, bu bağlaşımların içeriklerindeki gizli maddelerin, meydana gelebilecek statüko de-ğişikliklerinde, devletlerin belirleyeceği yeni stratejiler ile ortaya çıkacak uyuşmazlıkların yaratacağı sorumluluklardan, ortağı ile arasında bir güvensizlik sorunu yaratmadan ayrılabilmeleri ile il-gilidir; tıpkı 1890'da II. Wilhelm'in başa geçmesi ile Almanya'nın, farklı bir dış politika çizgisi benimseyerek, Garanti Antlaşması'nı uzatmaması gibi. Diğer taraftan, hem Garanti Antlaşması'nda ve hem de Almanya-Avusturya-Macaristan İttifakı'nda üye olan devletleri, savaşa özendirici bir taraf olmadığı gibi, Almanya'nın

maddeleri için bkz. Çevrimiçi:

http://www.lib.byu.edu/index.php/The_Three_Emperors%27_League, son güncelleme: Nisan 2013.

51 1887 Garanti Anlaşması için bkz. Çevrimiçi: http://www.lib.byu.edu/index.php/The_Reinsurance_Treaty, son güncelleme: Nisan 2013.

iki tarafı da kandırması söz konusu değildir.⁵² Verilen sözler, saldırıya maruz kalma durumunda geçerlidir ve bu hâliyle, hem Garanti Antlaşması ve hem de Almanya-Avusturya İttifakı savaşı değil, caydırıcılığı öne çıkartan yapıları ile düşünülebilir. Bu antlaşmalar bütünü, yalnızca Bismarck'ın düzenlemeleri ve uğraşları ile ortaya çıkmamıştır. Bu antlaşmalara taraf olan diğer devletler de, savaş yerine barışı tercih etmişler ve çatışan çıkarlarının yol açabileceği gerginlikleri çatışmaya dönüşmeden önleyebilecekleri bir önlemler zinciri kurmaya çalışmışlardır.⁵³ Başka bir deyişle, Garanti Antlaşması, gizli diplomasinin bir parçası olmaktan öte, Avrupa siyasal sisteminin en önemli ürünlerinden biri olarak, bir kutuplaşmayı ya da çatışmayı özendirmekten çok, 1878 sonrası inşa edilen bölgesel bir güvenlik ağının son ilmeği olarak anlaşılabilir.

Gizli diplomasinin, Avrupa siyasal sisteminin karakterini yansıtan bir özellik olduğunu gösteren ikinci örnek ise, 1892'de kabul edilen ve 1894'te resmîyet kazanan, Fransa-Rusya İttifakı'dır. 1894 Fransa-Rusya İttifakı, Almanya'nın, savaşın sorumlusu olduğu tezine karşı açılan cephenin temel argümanlarından birini oluşturmaktadır ve Rusya'nın, 1914 yılı Temmuz ayının sonunda, savaşa giden süreçteki rolünü, bu ittifakın özendirmesi çerçevesinde üstlendiği iddia edilmektedir. Örneğin, George F. Kennan, bu ittifakın 1890-1894 yılları arasındaki oluşum sürecini ele aldığı eserine *The Fateful Alliance* adını vermiştir. Bu başlıkta kullanılan İngilizce *Fateful* kelimesi bir alegori olup, Türkçede hem olumsuz olarak “uğursuz”, “felaket getiren”, “kaderi etkileyen”, hem de olumlu olarak “kaçınılmaz”, “can alıcı”, “kadere bağlı” karşılıklarına gelmektedir. Kennan, kitabının ana fikrinde, ittifakın oluşum sürecinde, Bismarck'ın güvenlik sisteminin çöküşü sonrası yalnız-

52 Fay, Almanya'nın Avusturya-Macaristan ittifakına karşı olan sorumluluğunun, Garanti Antlaşmasının birinci maddesinde yer alan “Rusya'nın saldırıya uğraması durumunda garanti antlaşmasının geçerli olacağı” tanımını aşıldığını belirtmektedir. Fay, *a.g.e.*, s. 78

53 Fuller, *a.g.e.*, s. 196-197.

laşmış olan Fransa'nın ve Rusya'nın bir araya gelerek, Almanya'ya karşı bir güvenlik ittifakına girmelerinin, Birinci Dünya Savaşı'nı kaçınılmaz hâle getiren bir kutuplaşmayı doğurduğunu vurgulamaktadır.⁵⁴ Christopher Clark da *Uyurgezerler: Avrupa 1914'te Nasıl Savaşa Yürüdü (The Sleepwalkers: How Europe Went to War in 1914)* başlıklı eserinde, Fransa Rusya İttifakı'nın ilk defa, tarafların, tek bir devleti hedef göstererek giriştikleri bir askerî iş birliği olduğunu işaret etmektedir.⁵⁵ İttifakın savaşın başlangıcına olan etkisi konusunda en radikal vurgu ise Harry Elmer Barnes'den gelmektedir. Aşırı ölçüde Almanya taraftarı olan Barnes, 1926'da kaleme aldığı *Savaşın Kaynağı-Savaş Suçu Sorununa Giriş (The Genesis of the World War-An Introduction to the War Guilt)* adlı eserinde, Saraybosna Suikastı'nın eski Rusya Dışişleri Bakanı ve 1910'dan sonra Paris Büyükelçisi Aleksander İzlovski ile Fransa'nın Başbakanı Raymond Pioncare tarafından 1912 ile 1914 yılları arasında planlanıp uygulamaya koyulduğunu iddia etmektedir.⁵⁶ George Alexinsky ise, bir cumhuriyet ile bir monarşinin girişmiş olduğu ittifakın, garip görünen bir birleşme olmasına karşın, mali ve siyasal-askerî olmak üzere çift karakterli bir anlaşma olduğunu belirtirken, bu anlaşma sayesinde hem Rusya'nın 1905 Rus-Japon Savaşı'nda yıpranmış olan askerî yapısının revize edilme olanağına kavuşturulduğunu, hem de Fransa'nın ve Rusya'nın, izolasyondan doğan, güvenlik konusundaki endişelerini giderebilecekleri bir ortama kavuştuklarına işaret etmektedir.⁵⁷

Fransa ile Rusya arasındaki ittifakın içeriğine bakıldığında, 18 Ağustos 1892'de, taraflar arasında imzalanan ilk askerî antlaşmanın

54 George F. Kennan, *The Fateful Alliance: France, Russia and the Coming of the War*, Manchester, Manchester University Press, 1984.

55 Clark, *a.g.e.*, s. 131.

56 Harry Elmer Barnes, *The Genesis of the World War-An Introduction to the Problem of War Guilt*, New York, Alfred A. Knopf, 1926.

57 George Alexinsky, *Russia and the Great War*, New York, Charles Scribner and Sons Co. 1915, s. 32-33.

maddelerinde, taraflardan birinin Almanya'nın saldırısına uğraması durumunda, diğer tarafın savaşa ne şekilde ve ne kadar kuvvetle dâhil olacağı karara bağlanmıştır.⁵⁸ Bu şekli ile antlaşmanın olası bir savaşa hazırlık için imzalandığı düşünülebilir. Diğer taraftan, ittifak, 1894'te resmen açıklanmasına karşılık, antlaşmanın bu maddeleri 1918'e kadar gizli tutulmuştur. Başka bir deyişle, 1894'teki ittifakın kime karşı yapıldığı resmen belli değildir. İlk bakışta, antlaşmanın kime karşı olduğunun bilinmemesi önemli değil gibi gözükmekteyse de, 1890-1905 dönemi Avrupa'daki diplomatik ilişkiler gözden geçirildiğinde, söz konusu ittifaktan, Almanya'dan çok, İngiltere'nin rahatsızlık duyduğu anlaşılabilir. 1880'lerde, ilgilerini Avrupa dışındaki coğrafyalara yönelik emperyalist yayılma stratejilerine yönlendirmiş olan Fransa, Afrika'da, Rusya ise, Asya'da İngiltere'yle önemli bir rekabete girmişlerdir. Aynı rekabet bu bölgelere ulaşan deniz ticaret yolları için de geçerlidir. Buna karşılık, Fransa'nın ve Rusya'nın Almanya ile ilişkileri olası bir savaşa yolaçabilecek bir gerginlikte değildir. Tersine, 1885'teki Berlin Kongresi ile başlayan süreçte, Almanya, Fransa'nın emperyalist politikalarına destek vermektedir ve aynı şekilde, Rusya da, Üç İmparatorlar Ligi ve Garanti Antlaşması'nın Batı sınırlarında sağladığı güvenceler sayesinde, Asya'daki yayılmacı politikalarına daha rahat kaynak ayırabilmektedir. Rusya'yı Fransa'ya yaklaştıran en önemli nedenlerden biri, Rusya'nın, Fransa'dan aldığı borçlar ile inşa etmekte olduğu Trans-Sibirya Demiryolu Projesi'nin yanında, ordusunu ve donanmasını da geliştirme girişimleridir.⁵⁹ Lewis C. B. Seaman, *Viyana'dan Versailles'e (from Vienna to Versailles)* adlı eserinde, Bismarck'ın güvenlik politikalarının etkisi ile Avrupa

58 Antlaşmanın metni için bkz. Çevrimiçi: http://wwi.lib.byu.edu/index.php/The_Franco-Russian_Alliance_Military_Convention, son güncelleme: Nisan 2013.

59 Georges Michon, *The Franco Russian Alliance 1891-1917*, Londra, George Allen and Unwin Ltd., 1929, s. 11-23.

siyasi sisteminin durulmaya başladığını ve Avrupalı devletlerin, aralarındaki sorunların yaratacağı çatışmalara gömülmek yerine, daha geniş manevra alanlarına sahip oldukları Avrupa dışındaki alanlara yönelerek enerjilerini buralara aktardıklarını belirtmektedir.⁶⁰ Doğal olarak da, Avrupa dışına taşan bu rekabet, 1815'ten beridir hâkimiyetini Afrika, Asya ve bunlara ulaşan ticaret yolları üzerinde inşa etmiş ve çıkarlarını, bu üstünlüğün devamı üzerine kurmuş olan İngiltere ile Fransa'yı ve Rusya'yı karşı karşıya getirmiştir. Daha 1880'lerin ortalarından itibaren, Fransa ile Rusya'nın, İngiltere'ye karşı donanma doktrinleri bazında iş birliğine doğru ilerlediği gözlemlenebilir.⁶¹ 1892'deki askerî antlaşma da Rus ve Fransız donanmalarının karşılıklı ziyaretleri sonucunda imzalanmıştır ve bu yakınlaşmaya ilk ve en sert tepki de, İngiltere'nin *İki Güç Standartı* (*Two Power Standart*) doktrini ile gelmiştir.⁶² İngiltere hükûmetinin, bu yeni doktrini ile ilgili yapılması öngörülen gemilerin onaylandığı 1893 ve 1894 planlarını açıkladığı tarihlerin, ittifakın imzalandığı ve resmen kabul edildiği zamanların hemen ertesine gelmesi şaşırtıcı değildir. Bunun nedeni, söz konusu ittifaktan, bu dönemde en çok rahatsızlık duyacak devletin, Fransa ve Rusya ile aynı frekansta olan Almanya'nın değil, Avrupa dışında yoğun bir rekabet içinde olan İngiltere'nin olmasıdır.

L. C. B. Seaman, Fransa Rusya İttifakı sonrasında değişmeye başlayan diplomatik ilişkilerin, İngiliz politika yapıcılarının, İngiliz İmparatorluğu'nun güvenliği ile ilgili politikalarını yeniden gözden geçirmeye başlamaları ile çakıştığını yazmaktadır.⁶³ Gerçekten de, İngiltere, 1890'ların sonlarından itibaren, Fransa'ya ve Rusya'ya karşı agresif bir politika izlemeye başlayacak ve Fransa

60 Lewis C. B. Seaman, *From Vienna to Versailles*, London, Methuen & Co. Ltd., 1955, s. 132.

61 Fransa ile Rusya arasında donanma doktrini konusundaki yakınlaşma için bkz. Roksund, *a.g.e.*, s. 155-181.

62 Bkz. Önceki bölüm.

63 Seaman, *a.g.e.*, s. 136.

Rusya İttifakı'nın kredibilitesini etkisizleştirecektir. 1899'da, Fashoda Krizi ile Güney Sudan üzerinden başlayan Fransa ile İngiltere arasındaki gerginlik, ancak, Fransa'nın geri adım atması ile savaşa dönüşmeden aşılabılmıştır. 1902'de İngiltere, ittifak içine girdiği Japonya'ya, 1905'teki Rus-Japon Savaşı'nda Rusya'yı ezici bir biçimde yenmesine olanak sağlayacak açılımları sağlarken, Fransa ise müttefiki Rusya'ya ne politik, ne de askerî alanda destek olamamıştır. Almanya'ya karşı yapılmış olan bu ittifakın, İngiltere tarafından bu kadar saldırıya uğraması da, İngiltere'nin bu ittifaktan ne kadar rahatsızlık duymuş olduğunun göstergesidir.

1894 Fransa Rusya İttifakı, Birinci Dünya Savaşı'nın kökenleri arasında gizli diplomasinin bir ürünü olarak görülmesine karşılık, tıpkı 1887'deki Garanti Antlaşması'nda olduğu üzere, Avrupa siyasal sisteminin öne çıkarttığı bir iş birliği stratejisidir. Temel olarak, İngiltere ile rekabet hâlinde olan iki devlet, çatışmaya yakın oldukları bir rakibe karşı sorumluluk almaktansa, çatışma riskleri daha düşük olan rakiplerini referans vererek bir koalisyon içine girmişlerdir. 1894'teki sözleşme iki taraf arasında Almanya konusunda bir ittifak öngörse de, söz konusu iki devletin İngiltere'ye karşı resmiyete dayanmayan bir koalisyon hedefledikleri de düşünülebilir. Böylece, Fransa ve Rusya, deniz yolları üzerinde ortaklaştırdıkları doktrinleri ile İngiltere'yle rekabete girebilecekleri ve emperyalist yayılmalarında politik anlamda birbirlerine diplomatik destek verebilecekleri bir adım atmışlardır. Buna karşılık, ne Rusya, Afrika'daki ve Hindi Çini'ndeki sorunlar yüzünden ve ne de Fransa, İran'daki, Afganistan'daki ve Çin'deki problemler yüzünden istemedikleri bir çatışmanın içine bu ittifak yüzünden sürüklenme tehlikesi ile karşılaşacakları bir duruma düşmemişlerdir.

AVRUPA SİYASAL SİSTEMİNİN PARADOKSU:

BÜYÜK GÜÇ SİYASETİNİN TRAJEDİSİ

Verilen örnekler ve yapılan analizler ışığında, Avrupa siyasal sisteminin kendine has özelliklerini bünyesinde toplayan Avrupa

Ahenginin, Büyük Güçlerin arasındaki rekabeti, bir iş birliğine çevirebildiğini ve sistemin dâhilindeki devletlerin tekil çıkarlarını, ortak bir zeminde uzlaştırarak, statükonun korunması özelinde birleştirebildiği anlaşılmaktadır. Ahengin, 1871'den sonra restore edilmesi, taşıdığı anlamın değişmesine neden olmadığı gibi, erozyona uğrayan değer yapısının da yeniden inşa edilmesini sağlamıştır. Peki Fay, Avrupa'nın ürettiği revize edilmiş ikinci ahengi, neden, negatif anlamda yorumlamış ve Birinci Dünya Savaşı'nın kökenleri arasında ilk sıraya yerleştirmiştir? Bu sorunun cevabının aranması için, güç dengesi teorisyenlerinin analizlerine geri dönülmesinde fayda görülmektedir. Farklı bir perspektif sağlama açısından, John Mearsheimer'ın güç dengesi teorisine getirdiği çatışmacı döngüsellik yaklaşımından bahsetmenin uygun olacağına inanılmaktadır.

Neorealist paradigmanın önde gelen isimlerinden biri olan Mearsheimer, *Büyük Güç Siyasetinin Trajedisi (The Tragedy of Great Power Politics)* adlı eserinde öne sürdüğü argümanlar ile *saldırgan realizm (offensive realism)* olarak anılan yaklaşımı üreterek realizmin, savaş ve barış üzerine olan teorizasyonuna yeni bir boyut getirmiştir. Mearsheimer, temel olarak, realizmin aktör ve sistem üzerine olan değerlendirmelerini kabul etmesine karşılık, uluslararası ortamda, devletlerin salt olarak güce endeksli olarak davrandıkları tezi üzerinden hareket etmektedir. Bu çerçevede, Mearsheimer, Morgenthau'nun, devletleri salt güç elde etmeye çalışan ve Waltz'un, sistemin anarşik yapısında güvenlik endişesi ile eylemde bulunan aktörler konumundan farklılaştırarak, devletlerin hemcinsleri olan diğerlerinin gücüyle mücadele güdülerini analiz edebilecek bir kurulum üretmeyi amaçlamıştır.⁶⁴

64 John Meirsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, New York, W. W. Norton & Company, 2001, s. 29-55.

Mearsheimer'a göre, uluslararası sistem, Büyük Güçlerin birbirleri arasında denge kurmak için sürekli bir etkileşim içinde bulundukları yapıdır. Bu çerçevede, Mearsheimer'ın vurgusu, uluslararası politikayı, Büyük Güçlerin etkileşimi özelinde açıklamaktır.⁶⁵ Mearsheimer'a göre, devletler sistem içindeki pozisyonlarını, diğerlerine oranla daha iyi bir konuma taşıma eğilimindedirler. Bu nedenle de, bir yandan söz konusu pozisyonu sağlayacak olan araçları edinmeye çalışırken, diğer taraftan da bunları kendilerini daha uygun pozisyona taşımak için kullanırlar. Mearsheimer'a göre, kara güçleri olan kıta devletleri, daha çok toprak elde etme ya da komşuları üzerinde hâkimiyet kurma yöntemleri ile bölgesel hegemonyalar oluşturmaya çalışırlar. Kıta gücü olmayan ve denizler tarafından ayrılmış bölgelerdeki güçler ise, benzer şekilde, deniz hâkimiyeti ve denizaşırı imparatorluklar oluşturarak, kendi bölgesel hegemonyalarını oluşturmaya çalışırlar ve hatta kıtasal güçlerin aralarındaki mücadelelerde, kendi üstünlüklerine uygun sonuçlar verecek "dengeleyici" roller üstlenirler. Bu durum da göstermektedir ki, büyük güçlerin tamamı yayılmacı ve hegemonik eğilimlere sahip, bencil birimlerdir. Uluslararası sistemin anarşik yapısı ve devletlerin, diğer devletlerin gücüne oranla takındıkları tavır, kendi içinde bir rasyonellik yaratmasına karşılık, uluslararası siyaset, ahlaki ilkelerin geçerli olduğu bir değer yapısına sahip değildir. Mearsheimer, aynı zamanda, ekonomik karşılıklı bağımlılık, ulusüstü demokratik organizasyonlar ve iç politika gibi bağımlı değişkenlerin, bağımsız değişken olan, devletlerin dış politikadaki davranış kalıpları üzerinde, belirleyici etkileri olmadıklarını öne sürmektedir.

Mearsheimer için uluslararası politika, Büyük Güçlerin üretmiş olduğu karşıt etkileşimlerin çatıştığı bir eylemler bütünüdür.

65 Richard N. Rosecrance, "War and Peace", *World Politics*, Sayı 55, Ekim 2002, s. 144.

Bu çerçevede, Büyük Güçler, bir yandan kendi hegemonyalarını sağlamlaştıracak saldırgan stratejiler izlemek için fırsat kollarken, bir yandan da, rakiplerinin benzer stratejilerini dengelemek zorundadırlar. Bu karşıt stratejilerin getirdiği eylemler bütünü, çatışmayı da kaçınılmaz kılmaktadır. Bu nedenle de, uluslararası sistem çatışmaya eğilimli hassas bir denge yapısı üzerinde durmaktadır.⁶⁶

Mearsheimer, 17. yüzyıldan bugüne gelen süreçte, Büyük Güçlerin aralarındaki ilişkileri değerlendirerek, uluslararası sistemin çatışmaya eğilimli, ama, denge üzerine kurulu yapısının, bir ucunda “dengesiz çok kutupluluk” ve diğer ucunda da “çift kutupluluk” olan, bir yelpaze üzerinde analiz edilebileceğini öne sürmektedir. Mearsheimer’a göre dengesiz çok kutupluluk çatışmaya en fazla eğilimli istikrarsız yapı, çift kutupluluk ise, tersine, barış için en istikrarlı yapı olarak belirginleşmektedir.⁶⁷ Bu iki uç arasında ise, daha az ve daha fazla istikrarlı yapılar bulunmaktadır.⁶⁸ Sistemin sürekli bir istikrar içinde olmaması olgusu ise, Mearsheimer’ın “büyük güç politikasının trajedisi” olarak nitelediği hegemonik dönüşümlerin ortaya çıkardığı istikrarsızlıkların getirdiği yapısal değişimlerin, uluslararası ortamı çatışmaya sürüklemesidir.⁶⁹ Basit anlamda, Büyük Güçler, hegemonik yayılmaya eğilimli olduklarından, sürekli olarak güç potansiyellerini yükseltmeye ve bu gücü, yayılma yönünde kullanmaya, rakip Büyük Güçler ise, bu girişimlere karşı durmaya çalışmaktadırlar. Güç potansiyelleri yakın olduğunda, sistem daha istikrarlı olmaktadır; ancak, bu geçici bir durumdur. Bir

66 Meirsheimer, *a.g.e.*, s. 166-167.

67 *A.g.e.*, s. 337-346.

68 Meirsheimer, “Structural Realism”, Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith, *International Relations Theories*, Oxford, Oxford University Press, 2007, s. 79.

69 Rosecrance, *a.g.m.*, s. 153.

hegemonun güçsüzleşmesi, başka bir gücün onun yerini almak için hareketlenmesi sonucunu ortaya çıkarır. Bu durum, sürekli tekrarlanan ve sonu olmayan bir süreçtir.

Mearsheimer'in 19. yüzyıl için değerlendirmesi şu şekildedir: 1815-1902 yılları arasındaki dönem, dengeli bir "çok kutupluluk" dönemidir. Fakat İngiltere'nin hegemonik üstünlüğündeki düşüş, Almanya gibi bir potansiyel hegemonun meydan okuması ile karşılaştığında, sistemin dengesi bozulmaya başlamış ve 1902'den 1918'e değin, sistem en istikrarsız yapı olan dengesiz çok kutupluluğa dönüşmüştür.⁷⁰ Bu nedenle de, yüzyılın ilk yarısında meydana gelen savaşlar istikrarlı sistem yapısını etkilememiş olsa da, dengenin bozulması ile Birinci Dünya Savaşı gibi bir büyük güç trajedisi ortaya çıkmıştır.

Richard N. Rosecrance, saldırgan realizmin çatışmacı mantığını eleştirirken, Mearsheimer'in, barış dönemlerini yadsıyarak, yalnızca Büyük Güçler arasındaki savaşlara odaklanmasını ve sistem analizini bu mantık üzerinde yapılandırmasını eleştirmektedir.⁷¹ Bu çerçevede, saldırgan realizm, Büyük Güçlerin arasında barışın hâkim olduğu dönemlerdeki dinamikleri göz ardı etmektedir. Özellikle tarihsel perspektifte, diplomasinin ve ittifakların Büyük Güçleri sınırlama yetilerinin hemen hemen hiç değerlendirmeye alınmamış olması büyük bir eksiklik olduğu Rosecrance Trafından vurgulanmaktadır. Paul Schroeder de benzer biçimde neorealist paradigmanın, teorizasyon uğruna tarihi farklılaştırdığını vurgulamaktadır.⁷²

Fay'ın 19. yüzyıldaki Avrupa siyasal sisteminin temel değer yapısı olan diplomasiyi temel alarak, Mearsheimer'in büyük güç trajedisinin çıkarımına ulaşmış olması dikkat çekicidir. Bu

70 Meirsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, s. 350-354.

71 Rosecrance, *a.g.m.*, s. 155.

72 Schroeder, "Historical Reality vs Neorealist Theory", *International Security*, Cilt 19, Sayı 1, Yaz 1994, s. 108-148.

anlamda, Fay'ın, gizli diplomasinin, ittifakları bloklaştırmak kutuplaştırması tezi, büyük devletlerin farkında olmadan bütün yüzyıl boyunca kaçınılmış oldukları bir toplu Avrupa savaşının, gene Avrupa siyasal sisteminin kendi işleyiş dinamiklerinden biri tarafından hazırlandığını doğrular gözükmektedir.

Tam da bu noktada, tarihsel bir olgunun kendi içinde bulunduğu zamana ve şartlara göre değerlendirilmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Gerek Fay'ın ve gerekse Mearsheimer'in bulundukları dönemin değerleri ile, geçmişteki bir olguyu anlamlandırmaya çalışmaları bu iki yazarın analizlerinde sorun yaratmış olabilir mi?

Samuel Jr. Williamson, 1914 Yazı'nda Saraybosna Suikastı'ndan savaşa giden süreç üzerinde Waltz'ın ve Mearsheimer'in tezlerini deneyerek yaptığı inceleme sonunda, bu tezlerin 1914'te savaşa yol açan kriz için açıklama konusunda açıklarının bulunduğunu belirtmiştir. Williamson'a göre, uluslararası ilişkileri açıklamak açısından daha uygun bir paradigma üretebilmek amacıyla şu noktaların anlaşılır kılan yeni bir realizm üretmek gereklidir: ilk olarak, yeni realizm uluslararası ilişkilerin anarşik yapısını tanıyacak ve bu çerçevede devletin bekasını sürdürmesine önem verecektir; ancak, bunu yaparken söz konusu devletin tarihini, kültürünü, dinini, organizasyonunu ve başındaki liderin yarattığı bireysel katkının etkilerini göz önüne almak durumundadır. İkinci olarak, devletlerin bekalarının devamlılığı için başvurdukları yöntem ve araçları göz önüne alacaktır; fakat devletlerin bu yöntem ve araçların seçimi konusunda etkili olan iç politika ve dış politika bağlantılarının kurulması önemlidir. Williamson realizmin tarihsel analizlerinin önemli ve cesaretlendirici yaklaşımlar olduğunu ama söz konusu özelliklerin yokluğunda, eksik ve yanıltıcı sonuçlar ortaya koyduklarına işaret etmektedir.⁷³

73 Williamson Jr., "Austria-Hungary and the Coming of the First World

Önceki başlıkta, Avrupa siyasal sisteminin 19. yüzyılda, Büyük Güçler arasında kolektif bir barış yaratmış olduğu değerlendirilmişti. Buna karşılık, devletlerin güç kullanımından da vazgeçemedikleri vurgulanmıştı. Bu çerçevede, savaş, diplomasi kadar geçerli bir dış politika aracıydı. Gene de Büyük Güçleri statükocu barışa yönlendiren en önemli güdü, Avrupa'nın tamamının katılacağı Napolyon Savaşları'na benzer büyüklükte bir savaşın engellenmesiydi. Bu da, Büyük Güçlerin savaş olgusunu ne şekilde algıladıklarının değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

AVRUPA SİYASAL YAPISININ BİR DIŞ POLİTİKA ARACI OLARAK SAVAŞ

Richard Hamilton ve Holger Herwig birlikte kaleme aldıkları, *Savaş Kararları 1914-1917 (Decisions for War)* başlıklı eserlerinin ilk bölümünde, Birinci Dünya Savaşı'nı başlatan savaş kararlarının, önceki koalisyon ve ittifak anlaşmalarının bağlayıcı maddelerinin uygulanması ile ilgili bir süreç olmaktan çok, devletlerin karşılıklı tepkiler verdikleri bir zincirleme reaksiyon olduğu görüşündedirler.⁷⁴ Hamilton'ın ve Herwig'in söz konusu eserlerinin bütününde anlamlandırdığı bu tespit, Birinci Dünya Savaşı'nın öncesinde savaş olgusunun algılanışının, savaşın sonundaki algılanıştan farklı olduğu düşünmek için bir öncüllük hazırlamaktadır.

Gizli diplomasi sistemi olarak nitelenen ve Birinci Dünya Savaşı öncesinde Avrupa siyasal sisteminin yapısal özelliğini yansıtan ilişki mantığını örnekleyen 1887'deki Garanti Antlaşması ve 1894 Fransa-Rusya İttifakı gibi koalisyonların ve ittifakların, Avrupalı devletler tarafından savaş yoluyla kazanılmasını hedefledikleri sonuçlara yönelik sözleşmeler olmadıkları söylenebilir.

War", *History and Neorealizm*, Ernest R. May, Richard Rosecrance ve Sara Steiner (editörler), Cambridge, Cambridge University Press, 2010, s. 103-128.

74 Richard Hamilton ve Holger Herwig, *Decisions for War 1914-1917*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, s. 10.

Bu iddianın yanı sıra, bu ve bunlar gibi uzlaşmalar ve anlaşmalar, Avrupalı devletler için Schroeder'in 19. yüzyıldaki Avrupa siyasi yapısının en önemli özelliği olarak işaret ettiği politik eşitliği de devam ettirebilecekleri bir aktivite-sosyalleşme alanı da sağlamaktaydı.⁷⁵ Fakat, belki de gözden kaçan en önemli nokta, Napolyon Savaşları benzeri genel bir Avrupa savaşının, Avrupa'nın Büyük Güçlerinin en ciddi korkularından biri olmasına karşılık, genel anlamda, Clausewitz'in bahsettiği "siyasetin başka araçlarla devamı" mantığında savaşın, Avrupa sistemi içerisinde yer alan devletler tarafından "diplomasinin başka araçlarla devamı" olarak görülmesi gerçeğiydi. Bu nedenle, savaş da, diplomasi kadar başvurulabilir bir araçtı. Birinci Dünya Savaşı'na değin, Avrupalı devletlerin Savaş Bakanlıkları bulunmaktayken ve ancak, Büyük Savaşın ardından bu bakanlıkların adının Savunma Bakanlıklarına dönüşmüş olması, savaşın süreç içinde değişen anlamını gösteren ilginç bir ironidir. Dolayısıyla savaş, Avrupalı devletlerin pratiklerinde daima gündemde olan bir seçenektir. 1815'ten 1914'e değin, Avrupalı devletler arasında, savaşın sıklıkla başvurulmuş bir araç olduğu söylenebilir.

Herwig ve Hamilton, dünya savaşı terimini "beş ya da daha fazla büyük gücün katıldığı ve askerî operasyonların iki ya da daha fazla kıtaya yayıldığı çatışma" olarak tanımlamaktadırlar. Bu iki yazara göre, 1648'de sona eren Otuz Yıl Savaşları'ndan bugüne kadar, bu tanıma uyan sekiz savaş bulunmaktadır. Bunlar: Büyük Koalisyon Savaşları (1689-1697), İspanyol Veraset Savaşları (1701-1714), Avusturya Veraset Savaşları (1740-1748), Yedi Yıl Savaşları (1756-1763), Fransız Devrim Savaşları (1793-1802), Napolyon Savaşları (1803-1815), Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) ve İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) olarak sıralanmaktadır.⁷⁶

75 Schroeder, "the Nineteenth century System: Balance of Power or Political Equilibrium?", s. 135-153.

76 Hamilton ve Herwig, *a.g.e.*, s. 1.

1648 ile 1914 arası döneme bakıldığında, 18. yüzyılın bir “dünya savaşları” yüzyılı olduğu, fakat, 1815 Viyana Kongresi ertesinde de, Avrupa sisteminin savaşları lokalize etmekte başarılı olduğu görünmektedir. Bu çerçevede, söz konusu iki yüzyılı kapsayan iki evre göze çarpmaktadır.

Bu evrelerden ilki, İspanyol Veraset Savaşları’ndan, Yedi Yıl Savaşları’na değin ilerleyen süreçtir. Bu süreçte meydana gelmiş olan bütün savaşların hem oldukça uzun, hem de çok geniş katımlı olduğu görülmektedir. Örneğin, İspanyol Veraset Savaşları’na Avrupa siyasal sistemine ait olan bütün birimler katılmıştır. Avusturya Veraset Savaşı ve İkinci Avusturya Veraset Savaşı olarak da anılan Yedi Yıl Savaşları’na da, Avrupa siyasal sisteminin hiyerarşisinin tepesinde yer alan bütün güçler katılmışlardır. Üstelik bu savaşlar, oldukça uzun sürmüşlerdir. İspanyol Veraset Savaşları on üç yıl, Birinci Avusturya Veraset Savaşları sekiz yıl ve Yedi Yıl Savaşları da yedi yıl devam etmişlerdir. Bu ilk evrede, her savaş çoklu katımlı kongreler ile sonuçlanmış ve diplomasi ile savaş, siyasetin kesilmeden devam ettiği birbirini tamamlayan bir süreç içinde bütünleşmişlerdir.

Savaşların araç olarak kullanılmasını sınırlı hâle getiren en önemli neden ise, savaşmak için kullanılan aracın da sınırlı tutulmasıdır. 18. yüzyılda askerlik paralı bir meslektir ve monarkların yönettiği devletler, zenginlikleri ölçüsünde ordular kurabilmişlerdir.⁷⁷ Ordusu için, zamanının en yoğun kaynağını ayıran XIV. Louis’in ordusuna karşı, Avrupa’nın diğer güçleri birleştiğinde, ancak, Louis’in ordusundan biraz daha kalabalık bir güç çıkartabilmişlerdir. İkmal ve iâşe kavramlarının gelişmediği bu dönemde, zaten, kalabalık orduları beslemek mümkün olmadığından savaşlar uzun da sürse, bu süre içinde yer alan çatışmaların sayısı oldukça

77 Michael S. Neilberg, *Warfare in World History*, Londra, Routledge, 2001, s. 63-65.

azdır.⁷⁸ Farklı bir deyişle, savaş içerisinde çatışmalar, ancak belli süreler içerisinde yapılmaktadır. Anlaşılabacağı üzere, savaşlar uzun sürse de, çatışma durumu çok sınırlıdır. Bu durum da diplomasi alternatifinin kullanılır olmasını sağlamıştır.

Fransız Devrim Savaşları ve Napolyon Savaşları ile başlayan ikinci evreye doğru bir geçiş süreci başlamıştır. Bu geçiş süreci, önceki ile sonraki dönem arasında bir köprü görevi görmüştür. Söz konusu geçiş döneminde, savaş bir araç olarak farklılaşmaya başlamıştır. Devrim Fransası, *Levé en Masse* kanunları ile zorunlu askerliği mecbur hâle getirerek, paralı orduları ortadan kaldırdığında ve bütün Avrupa bu sistemi kopyaladığında, savaşların eskisi kadar naif olmayacağı belli olmuştur.⁷⁹ Gene de, savaş bir araç olma konumunu devam ettirdiğinden, Napolyon Savaşları, özde, diplomasinin başka araçlarla devamı olsa da, katılan tarafların bu yeni kalabalık savaşma şekline uyum sağlayabilmek için, geçmişe oranlanamayacak büyüklükte, kaynak harcamaları gerekmiştir. 1813'te, Napolyon ve müttefikleri ile, Rusya, Avusturya ve Prusya ile müttefikleri arasında, bir hafta devam eden ve "ulusların savaşı" olarak tarihe geçen Leipzig Savaşı'na beş yüz atmış binin üzerinde asker katılmıştır.⁸⁰ 30 Mayıs 1814'te, Fransa ile Müttefikler, barış antlaşmasına imza koyduktan sonra, savaş sonrası sisteminin yapılması için, Avrupa siyasal sisteminin üyelerinin temsilcileri bir araya geldiklerinde ortaya çıkan savaşma biçiminin, kendi devletleri için yıpratıcılığını fark etmiş durumdaydılar. Bu nedenle de, Viyana'daki kongrede, Avrupa

78 Peter Wilson, "Eski Rejimde Savaşlar 1648-1789", *Top, Tüfek ve Sünğü*, çeviren: Yavuz Alogan, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2002, s. 76-103.

79 Christian I. Archer, John R. Ferris, Holger Herwig ve Timothy H. Travers, *Dünya Savaş Tarihi*, çeviren: Cem Demirkan, İstanbul, Tüzm zamanlar Yayıncılık, 2006, s. 349-350.

80 Jeremy Black, *War and the World*, New Haven, Yale University Press, 1998, s. 161.

dâhilindeki krizlerin, sistemin üyelerinin tamamını içine çekeceği genel bir geniş katılımlı savaşa dönüşmesini engelleyebilecek bir uzlaşma sisteminin oluşturulması karara bağlanmıştır. Böylece, savaşın, gerektiğinde devletlerin kullanabileceği bir araç olarak varlığı kabul edilmekteydi; ancak, devletler bu aracı kullanırken eskisine oranla daha temkinli davranmak, savaşı mümkün olduğunca lokalize etmek üzere uzlaşmaktaydılar. Bu ikinci evrenin başlangıcını temsil etmekteydi.

Savaş ve barışın, anlam olarak ayrıştırılıp, araç olarak eşleştirildiği Avrupa Ahengi'nin bu siyasal yapısı, hem diplomatik anlamda devletlerin savaşı önleyebilmek için araçlar üretmeye çalıştıkları, hem de çıkarları, savaş aracını kullanmalarını gerektirdiğinde bu aracın kullanılmasını önleyecek olan girişimleri engellemek, ama, diğer taraftan da savaşı lokalize edebilmek için yöntemler geliştirdikleri bir süreç içinde şekillenmiştir. John Mueller, bu durumu, "savaşın politik kontrol altına alınması ile daha az başvuru olan bir yöntem hâline gelmesi" olarak açıklamaktadır.⁸¹ 19. yüzyılın Avrupa siyasal sisteminin yapısı olarak bahsedilen ve gizli diplomasi sistemi olarak nitelendirilen ortam da, bu şekillenme sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu yapının iki temel taşı diplomasi ve savaştır. Bunlar, devletler arasındaki siyasetin farklı araçlarla devamlı olarak sürdürülmesini temsil etmekteydi ve bu anlamda, sistemin daha önceki evrelerinden bir farklılık taşımamaktaydılar. Avrupa Ahengi'nin sisteme kattığı en önemli yenilik ise, genel savaşa yol açması muhtemel sorunların kongreler ile çözüme ulaştırılmaya çalışılmasıydı. 1815'ten 1914'e değin, büyüklü küçüklü yüzden fazla kongrenin toplanmış olması, Avrupa siyasal sisteminin savaşa eğilimli olmadığına bir göstergesi olarak görülebilir.

Kongre sisteminin varlığına karşın, savaş, gene de devletler için vazgeçilmez bir araç olarak varlığını sürdürmekteydi. Devletlerin

81 John Mueller, *The Remnants of War*, Ithaca, Cornell University Press, 2004, s. 30.

savaşı bir araç olarak kullanmalarını engelleyecek bir düzenleme olmaması, çıkarlar söz konusu olduğunda bu aracın kullanılmasına olanak tanımaktaydı. Fakat bu aşamada, devletler, sorunlarını savaş yoluyla çözmek istediklerinde bu kongre sistemini aşmak zorundaydılar. Bu da üç önemli unsuru gerekli hâle getirmekteydi. Bunlardan ilki devletlerin yapacakları savaşı meşru bir nedene dayandırmaları gereği idi. 1871 sonrasındaki tüm ittifak anlaşmaları, imzacı devletlerin saldırıya uğramaları durumunda geçerlilik kazanacaklarına dair maddeler ile başlamaktaydılar. Askerî güçlerin, nitelik olarak birbirine oldukça yaklaştığı 19. yüzyılın sonunda, bu tür ortaklıklar savaşmaya özendirmekten çok, tarafların, birbirlerini diplomatik alanda destekleyecekleri ortalıkların temellerini oluşturmaktaydılar. Diğer taraftan, söz konusu koalisyonların ve ittifakların Büyük Güçlerin birbirleri arasındaki olası çatışmacı yaklaşımları caydırmakta etkili olduklarını belirtmekte fayda görülmektedir. Bir büyük gücün, hiyerarşinin daha altında yer alan ya da Avrupa sistemi dışında yer alan başka bir devlet ile karşı karşıya gelmesi durumunda, meşruluk gereğinin önemi oldukça azalmaktaydı. Örneğin, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı, 1899 Boer Savaşı, 1905 Rus-Japon Savaşı, 1911 İtalya-Osmanlı Savaşı gibi olgular bu durumu yansıtmaktaydılar.

Devletlerin kongre sistemine takılmadan savaş yoluyla sorun çözebilmeleri için gerekli olan ikinci unsur ise savaşı lokalize edebilme yetenekleri ile alakalıydı. Bu durum, yalnızca Büyük Güçler için değil, orta ve küçük güç olarak nitelenen güçler için de geçerliydi. Gerek, katılımcılarının artması ve gerekse alanının yayılması potansiyeline sahip olarak algılanan çatışmalar kongre sisteminin müdahalesi ile karşılaşmaktaydı. 1876'da, Rusya'nın desteğiyle başlayan Sırbistan-Osmanlı Savaşı'nın, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'na dönüşmesi ve Osmanlı Devleti'nin yenilmesinin ardından Rusya'nın Balkanlarda düzeni sağlayamaması, 1878 Berlin Kongresi'nin toplanmasına neden olmuştur. Gene,

1913'teki Balkan Savaşı'nın sonunda ortaya çıkan statüko, Londra Konferansı çerçevesindeki Büyük Güç müdahalesinin küçüklere kabul ettirdiği düzenlemeler ile belirlenmiştir.

Devletlerin savaşa başvurdukları süreçte, kongre sistemini aşarak tekil çıkarlarını gerçekleştirebilmeleri için gerekli olan son unsur ise, yapacakları savaşı en hızlı şekilde sona erdirebilmeleriydi. Örneğin, 1867 Prusya-Avusturya Savaşı'nda, Prusya'nın istediği barış şartlarını sağlayacak askerî başarıyı elde etmedeki hızlılığı, diğer Büyük Güçlerin çatışmaya olası müdahalesini engellemiştir.

Yukarıda bahsedilen üç unsurun sağlanması, her ne kadar bir devletin tekil çıkarını gerçekleştirmesini sağlasa da, bu çıkar, statükoyu etkilediğinde ya da daha önemlisi Büyük Güçler arasında yapılmış olan önceki bir ahide ters düştüğünde, gene, kongre sistemi devreye girmektedir. Bütün bu unsurlar bir araya geldiğinde, savaş, devletler için bir araç olma varlığını devam ettirirse dahi, başvurulması çok da faydalı olmayan bir yöntem hâline gelmektedir.

Görünen o ki, Avrupa siyasal sistemi dâhilindeki devletler, 1815'ten 1900'lerin başına kadar geçen süreçte, statükonun korunması özelinde bir ortak değer üreterek, bu ortak değere endeksli olarak önceki yüzyıllarda kullanılan sistem araçlarını yeniden düzenlemişlerdir. Diplomasi ve savaş, olarak özetlenebilecek bu sistem araçları, devletlerin aralarındaki ilişkileri ve kolektif barışı koruyup kollayabilecekleri bir ortam yaratmıştır. Bu anda, Fay'ın, gizli diplomasiyi 1914'te başlayan savaşın kökenleri arasında görmesi yanıltıcı gibi gözükmemektedir. Peki, Fay, gerçekten yanlış bir analizde mi ortaya koymuştur? Avrupa siyasal sisteminin temelini oluşturan kendi yapısı, içinde geniş katılımlı bir savaşa karşı bu kadar kuvvetli emniyet mekanizmalarına sahipse, bu sistem, 1914'ün Yazı'nda neden bu kadar hızlı bir şekilde çatışmaya sürüklenmiştir?

AVRUPA SİYASAL SİSTEMİNİN KRİZİ: SALDIRI KÜLTÜ

Barbara Tuchman, 1914 Yazı'nda Avrupa'yı savaşa götüren kararların, Avrupa'nın beş büyük gücünün sivil ve asker karar alıcıları

tarafından, antlaşma maddelerinin ya da anayasal düzenlemelerin gerektirdiği prosedürlerin önemsenmeden ya da bunların göz ardı edilerek alındıklarını ayrıntılı bir biçimde aktarmıştır.⁸² 29 Haziran'da meydana gelen Saraybosna Suikastı'nın ardından, savaşı başlatan beş büyük devletin, barışı korumak adına yaptıkları hemen hiçbir girişimin olmaması ve tersine, aynı yavaşlığı savaş ilanları sürecinde göstermemiş olmaları dikkat çekici gözükmektedir. Oysaki, görüldüğü üzere, Avrupa siyasal sisteminin üretmiş olduğu diplomatik prosedürler –ki gizli diplomasi de dâhil–, olası bir savaşı durdurmaya engel olmayacaksa da, lokalize etmeye imkân sağlamaktaydılar. Örneğin, beş büyük devletin, Avusturya-Macaristan'ı ve başlayacak savaşı şiddetle istediği iddia edilen Almanya'yı, bir kongre ile masaya oturtması neden mümkün olmamıştır? Daha dokuz yıl önce patlak veren Fas Krizi, Algeciras Konferansı ile çözülmüşken, gene yakın dönemde sona ermiş olan Balkan Savaşları Londra Konferansı ile –aksak bir barışla da olsa– çözüme kavuşturulmuşken, yeni bir Balkan Krizi sayılabilecek Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasındaki kriz neden Avrupalı diplomatların maharetli girişimlerine sahne olmamıştır? Almanya ve Rusya, Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasında başlaması olası bir savaşı neden önleme yoluna gitmemişler ya da en azından lokalize etmeyi hesaplamamışlardır?

Avrupa siyasal sisteminin önceki başlıklarda değerlendirilmiş olan dinamikleri göz önüne alındığında, bu sorular ile ilgili analiz yapabilme imkânı doğmaktadır. Avrupa sisteminin, Büyük Güçleri geniş katılımlı bir savaştan uzak emniyet mekanizmasının kongre diplomasisi olduğu, ama, buna karşılık, devletlerin savaş aracını da kullanmaktan vazgeçmedikleri vurgulanmış olsa da, devletlerin savaş aracını kongre sisteminin müdahaleciliğin-

82 Barbara Tuchman, *The Guns of August*, 4. Basım, New York Ballantine Books, 199, s. 85-133.

den kurtarabilmelerinin üç unsura bağlı olduğu vurgulanmıştı. 1914'teki krizde, Avrupalı Büyük Güçlerin bu üç unsurun bir araya gelmiş olduğunu düşündükleri (fakat ciddi biçimde yanıldıkları) bir anın fırsatını kullanmak istemiş olmaları mümkün müdür?

Bu sorular değerlendirilmeden, 1914'ün öncesindeki Avrupa siyasal yapısının bir geniş katılımlı savaşa olan direncini tekrarlamakta fayda olduğu görülmektedir. Herfreid Münkler, Avrupa siyasal sisteminin kuvvetli yapısını, 1648'den sonra gelişen bir simetri üzerine kurulu olmasına bağlamaktadır. Münkler'e göre, sistemin yapısının temelinde yer alan bu simetri, kendisinin *askerî strateji*, *politik rasyonalite* ve *uluslararası meşruluk* olarak nitelediği, üç seviyede kendini göstermekte ve bu seviyelerin herhangi birinde ortaya çıkan asimetrliler, diğer iki seviyenin dengelemesi ve denetlemesi ile tekrar simetrik hale gelmektedir. *Uluslararası meşruluk* seviyesinde, devletler karşılıklı olarak birbirlerinin egemenliklerini tanımaktadırlar ve bu da devletlerin birbirlerini uluslararası hukuk ve normlar önünde eşit olarak kabul etmelerini sağlamaktadır. Bundan dolayı da, devletler arasındaki simetriyi değiştirmeye niyetlenen bir devlet, dışlanma tehlikesi ile karşılaşacağından ve çatışma elde edebileceği kazanımlar, söz konusu devletin, uluslararası meşruluğunu kaybetmesinden oluşacak zarara oranla, daha büyük fayda sağlamayacağından savaş aracına kolaylıkla başvurmamaktadır. *Politik rasyonalite*, sistem yapısındaki simetriyi sağlayan ve devamlı kılan en önemli seviyedir. Politik rasyonalitenin sağladığı simetri sayesinde devletler, birbirlerinin güç yapılarını güvenilir bir biçimde tahmin edebilmekte ve hayalî düşmanlar için silahlanmak yerine, gerçek rakiplere yönelik olarak önlem almaktadırlar. Avrupa dâhilindeki devletlerin askerî yapılarının birbirine benzemesi de, devletlerin, kendi güçlerinin, rakiplerine oranla sahip oldukları yetenekleri doğru değerlendirebilmelerini sağlamaktadır.⁸³

83 Herfreid Münkler, *The New Wars*, Cambridge, Polity Press, 2002, s. 68.

Münkler, prensipte, Avrupalı aktörlerin politik rasyonalitelerini koruyan yapının, üç seviyedeki simetri sayesinde olduğunu, fakat, simetrinin devamlılığının da geçici asimetri dönemlerinde hiçbir tarafın sistemi asimetriye sürükleyecek olan bir stratejiyi eyleme geçirmeme konusunda gösterdikleri uzlaşmaya bağlı olduğuna işaret etmektedir.⁸⁴ Münkler'in simetrisi, önceki başlıkta açıklanan kongre düzeninin, savaşı sınırlandırma mantığına farklı bir yaklaşım sağlamaktadır. Diğer taraftan Münkler'in de açıkta bırakmış olduğu *askerî strateji* simetrisinde meydana gelmesi muhtemel değişimlerin, sistemi ne şekilde etkilemiş olduğu tartışmalı bir konudur.

Askerî stratejideki değişimlerin, Münkler'in, Avrupa siyasi sisteminin yapısının geniş katımlı savaşa olan direnci üzerindeki etkisi için, tekrar, Uluslararası İlişkiler disiplininin kuramlarına başvurmak faydalı gözükmektedir. Stephan Van Evera, askerî stratejideki değişimlerin, Münkler'in simetri olarak tanımladığı yapıyı çökertecek bir birikimi hazırladığını iddia etmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısında, askerî teknolojideki gelişmelerin etkisiyle, Avrupa'nın büyük güçlerinin sivil ve asker elitleri arasında, saldırının savunmaya karşı üstünlük içerdiği yönünde bir anlayış geliştiğini vurgulamaktadır. Van Evera'ya göre, saldırının savunmaya oranla daha fazla avantaj getirdiği anlayışı ile güdülenmiş sivil ve asker elitler, çatışmaya eğilimli diplomatik pratikler üretmeye başlamış ve savaş, eskisine oranla daha mümkün bir sorun çözme yöntemi olarak görülmeye başlanmıştır.⁸⁵

Van Evera, Robert Jervis'in *Güvenlik İkilemi (Security Dilemma)* olgusunu temel almaktadır. Sistemin anarşik yapısının ortaya çıkardığı belirsizlik, devletlerin, hemcinslerinin niyetleri ve amaçları konusunda şüphe duymalarına ve güvenliklerini sağlamak için, askerî hazırlıklarını arttırmalarına neden olmaktadır. Bu

84 A.g.e., s. 69.

85 Stephen Van Evera, "The Cult of Offensive and the Origins of the First World War", *International Security*, Vol 9, No. 1, Bahar 1984, s. 58-107.

hazırlıklar, savunma amaçlı dahi olsalar, diğerleri için tehdit algısı yaratacağından, hiçbir devlet kendini tam bir güvenlik durumunda hissedemeyecektir. Bu olgu, *Güvenlik İkilemi (Security Dilemma)* olarak adlandırılmaktadır.⁸⁶ Jervis, uluslararası sistemin yapısının devamlı bir güç dengesi oluşumu içinde bulunduğunu ve bunun da güvenlik ikilemi nedeniyle devletlerin karşılıklı olarak silahlanma, diplomatik gerginlikler ve saldırganlıklar eşliğinde döngüsel bir mantıkta gerçekleştiğini öne sürmektedir.⁸⁷ Jervis, devletlerin sahip oldukları saldırı ve savunma yeteneklerinin dengelendiği dönemlerde sistemin güç dengesinden ahenge dönüştüğünü belirtirken, saldırı yeteneklerinin arttığı dönemlerin savaşa ve savunma yeteneklerinin arttığı dönemlerin ise barışa eğilimli olduğunu vurgulamaktadır.

Van Evera, 1914'te savaşa giden süreç göz önüne alınarak değerlendirme yapıldığında, saldırının üstünlüğünün, hızlı bir zaferi mümkün kılacağı yönünde kuvvetlenen genel inancın, Avrupa siyasal sistemine tehlikeli etkileri olduğuna işaret etmektedir. 19. yüzyılın son çeyreğinde sanayileşen ekonomilerin, artan ulaşım ağlarının ve gelişen askerî teknolojilerin sağladığı imkânların orduların yeteneklerini önemli miktarda geliştirmiş olması, 1900'lerin başında Avrupa'nın büyük güçlerinin ellerindeki bu potansiyeli dış siyasetlerinde kullanma isteğini de beraberinde getirmişti. Van Evera, böylesi bir durumda, yani 1900'lerin başında, Avrupa sistemi dâhilindeki devletlerin saldırıya olan eğilimlerinin artması sonucunda beş önemli tehlikenin ortaya çıktığına işaret etmektedir.⁸⁸

İlk olarak, devletler, hücumun getireceği hızlı bir zaferin fırsatlarından faydalanabilmek ya da böyle bir saldırının muha-

86 Robert Jervis, "Cooperation under the Security Dilemma", *World Politics*, Cilt 30, Sayı 2, Ocak 1978, s. 167-214.

87 Jervis, "From Balance to Concert: A Study on International Security Cooperation", *World Politics*, Cilt 38, Sayı 1, Ekim 1985, s. 58-79.

88 Van Evera, *A.g.m.*, s. 63-64.

tabı olarak bu durumun getirmesi muhtemel dezavantajlardan sıyrılabilmek için, daha agresif dış politika stratejilerine başvur- maktadırlar. Bu koşullar altında, devletler, yayılmacı politikalara motive olmaktadır ve bunun negatif yansıması olarak da, hem kendilerini ve hem de sistemi daha güvensiz bir hâle getirmek- tedirler. Güvenliğin azaldığı bu süreçte de, mevcut savunma ittifakları sıkılaştırmakta, yükümlülükler de artmaktadır.

İkinci olarak, saldırının popülerliği çerçevesinde, seferberliği- ni ilk tamamlayacak veya saldırıyı ilk başlatacak olan tarafın üstün olacağı çıkarımı, devletler arasında “önleyici savaş” a başvurma eğilimini güçlendirmektedir. Bu zihniyet, bir devletin, potansiyel rakip olarak gördüğü başka bir devleti, kendi gücünü açacak kadar yeterli kuvvete ulaşmadan etkisizleştirmesini öngörmektedir ve bu yaklaşım da, ilk vuranın kazanacağı yönünde bir mantık ortaya çıkarttığından, inisiyatif ilk vuruşu yapanın olacaktır. Böylesine bir hızlilik içinde kazanılacak ve çoklu diplomasinin engellemesine fırsat kalmayacak bir savaş seçeneği devletler için kolayca başvurulabilir hâle gelmektedir.

Üçüncü olarak, saldırının sağladığı hızlilik sayesinde elde edilebilecek sonuçlar, devletler için fırsatları ve güvenlik açık- larını birlikte getirmektedir ve bu da hızlı sonuç alınması veya karşılık verilmesi öngörülen diplomatik algılara ve önleyici savaşa başvurma riskini arttırmaktadır.

Dördüncü olarak, bu tür bir hava içinde gerilmiş olan ulus- lararası sistemde, alınan riskleri meşrulaştırabilmek için devletler daha rekabetçi dış politikalara başvur maktadırlar. Risk unsuru yüksek olan girişimler ve oldubittiler (*fait accompli*) içeren cüretkâr diplomatik taktiklerin kullanımı devletlerin karşılıklı olarak te- kil çıkarlarını birbiriyle çatıştırmaya başladığından, ilişkilerin güvensizleştiği bir ortam ortaya çıkartmaktadır. Bu durum da devletlerin bireysel güvenliklerini sürekli tehlike altında görme- lerine neden olacaktır.

Beşinci olarak ise, karşılaşılan güvenlik risklerinin, devletleri askerî ve siyasal kararların alımı konusunda gizliliğe itmektedir. Ortaya çıkan güvensizlik ortamında devletler, istihbaratı, güvenlikleri çerçevesinde değerlendireceklerinden, bir taraftan varsayımlar üzerinden kendilerini güçlü hissedebilecekleri bir seviyeye ulaşmaya çalışırken, diğer taraftan da bulundukları ortamdaki diğerler devletler ile aralarındaki güven ilişkisini kaybedeceklerdir.

Van Evera'nın, 1914'te Avrupa'yı savaşa sürükleyen ortamın içeriği ile ilgili saptamaları tartışmalı bir temele dayanıyor olsa da, 1900'lerin başında Büyük Güçlerin bir dış politika aracı olan savaşı farklı algılamaya başladıklarını göstermektedir. Van Evera'nın saldırı kültü olarak tanımladığı bu farklılık, önceki dönemde savaşı sınırlayan kongre sisteminin güvenlik mekanizmalarını aşabilecek açılımları üreterek, savaşa başvuracak devletin başarı şansını yükseltme ihtimalini içinde barındırmaktaydı. Bu anlamda önleyici savaş algısı, bir tür kendini savunma olgusu olduğundan, bir devletin savaş aracına başvurmak için meşruluk sağlama sorununu ortadan kaldırmaktaydı. Saldırı ile kazanılması düşünülen kesin sonuçlu bir zafer, başka tarafların karışmasını engelleyeceğinden, savaşın lokalize edilmesini de mümkün kılacaktı. Böylece, kongre sisteminin, devletlerin güç kullanımına getirmiş olduğu denetleme ortadan kalkmasa dahi, saldırı yeteneğine sahip devletlerin bu denetlemeden sıyrılma şansları artmaktaydı.

Van Evera'nın belirlediği beş tehlike unsuru göz önüne alındığında, savaş dışındaki diğer dış politika aracı olan diplomasinin de, tıpkı savaşın içeriği gibi bir dönüşüm içine girdiği gözlemlenebilir. Bu anlamda, tekil çıkarlarını öne çıkartan devletler, diplomasiyi, statükoyu korumak için değil, değiştirmek için bir araç olarak görmeye başlamışlardır. Statükonun devamlılığı, ortak bir çıkar olarak Avrupa siyasal sisteminde barışın temelini temsil etmekteyse, Van Evera'nın vurguladığı saldırı kültü, bu anlayışı değiştirmiş gözükmektedir. Böylece, Fay'ın iddia ettiği, kemikleşen ittifakların elastikiyetlerini

kaybetmeleri ve Avrupa'yı kutuplaşmaya götürmeleri bu açıdan anlam kazanmış gözükmektedir. Michael Howard, 20. yüzyılın başında, Almanya ve Avusturya-Macaristan yönetimlerinin olası bir savaşta kazanabileceklerinin, barışta kaybedeceklerinden fazla olduğunu düşündüklerini, Rusya'nın, Fransa'nın ve İngiltere'nin de benzer hesapları olduğunu vurgulamaktadır.⁸⁹

Bridge ve Bullen, 19. yüzyıl boyunca Avrupa sistemi dâhilindeki devletlerin, monarkların ve devlet adamlarının egemenliğinde kaldığını ve orduların gelişen yeteneklerine karşın, askerî otoritelerin bu egemenliği sarsamadığını, ancak, sivil ve asker elitlerin aynı görüşte ortaklaştığı zamanlarda, ordunun sivil otoritenin hizmetinde bir araç olmaktan daha fazlası hâline geldiğini ve askerî otoriteler tarafından büyük önem atfedilen detaylı ihtiyat planlarının, politik gelişmeleri beklenmedik yönde etkileyebildiklerini yazmaktadırlar.⁹⁰ Bridge'in ve Bullen'in argümanlarına bu noktada ek yapılması açısından, sivil ve askeri bürokrasi arasındaki çekişmenin, özellikle 19. yüzyılın sonlarında, Avrupa'nın Büyük Güçlerinin her birinde farklı biçimlerde ve boyutlarda olması dikkat çekicidir; ancak, bundan daha önemlisi, bu çekişmede ordunun sivil otoriteye karşı muhafazakâr yapısını korumakta sürekli başarı göstermesidir. Van Evera saldırı kültürünün inşasında ve doktrinleştirilmesinde, bu özerkliğin, devletler için güvenlik tanımı yapılmasında askerî otoriteleri söz sahibi yaptığını belirtmektedir.⁹¹ Böylece, 1900'lerin başından itibaren Avrupa siyasal sistemi çerçevesinde önleyici savaş olgusu, askerî otoritelerin, sivil otoritelere önermekte olduğu temel güvenlik sağlayıcı önlemler listesinde yerini almaya başlamıştır.

89 Michael Howard, "Europe on the Eve of the First World War", *The Coming of the First World War*, editörler: R. J. Evans ve Hartmut Pogge von Strandmann, Oxford, Clarendon Press, 1988, s. 1-17.

90 Bridge ve Bullen, *a.g.e.*, s. 8-9.

91 Van Evera, *a.g.m.*, s. 79-83.

AVRUPA SİYASAL SİSTEMİNİN KRİZİ: MİLİTARİZM VE HAYAL EDİLMİŞ SAVAŞ

Savaşlar devletler arasında bir etkileşim olsa da, savaşın yapılması için devletler silahlı güçleri olan ordulara ihtiyaç duymaktadırlar. Devletlerin güvenliklerini dışarıdan gelecek tehlikelere karşı korumak üzere örgütlenmiş kolluk kuvvetleri olan ordular, bu görevlerini yerine getirebilmek adına sürekli hazır olmak durumundadırlar. 19. yüzyılda, savaşın değişen karakteri, savaşa hazır olmayı yalnızca eğitim yapmaktan çıkartarak, aynı zamanda planlama aşamasına getirmiştir. Bu durum da, orduların yönetim kademelerinde planlama ve organizasyon ile uğraşan ve deyim yerindeyse savaşı masa başında hazırlayan ve buradan yönetecek olan bir asker bürokrasi kadrosu oluşmasına neden olmuştur. Bu kadronun, yapısı gereği şüpheli olması ve sürekli olarak muhtemel çatışma senaryolarını, eldeki potansiyele uygun olarak işlemesi gerekmektedir. Buna karşılık, unutulmaması gereken, her zaman olduğu gibi, bu planların da siyasi, diplomatik ve teknolojik gelişmelerden etkilenmekte olduklarıdır. En tehlikeli olabilecek durum ise, mevcut planların kemikleşmesi ve dogmalaşmasıydı. Bu durumda, planlar, güncel ile olan bağlantısını kaybederken, birer güvenlik aracı olmalarına karşın, siyasi ortamı dönüştürme amacı hâline gelebilmekteydiler.

1914'ün Ağustos ayı, belki de tarihin o güne değin kaydetmediği yoğunlukta bir askerî harekâtın, Avrupa'nın sınırları içinde başladığı bir tarihi yansıtmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'nda cephelerde verilen kayıplar ile ilgili yapılan araştırmalarda, en yoğun can kaybının savaşın ilk altı ayı ile son sekiz ayı içerisindeki çatışmalarda meydana geldiğine dikkat çekilmektedir. Bu durum, Birinci Dünya Savaşı'nın en önemli iki çatışma evresinin, savaşın başında ve sonunda olduğunu göstermektedir. Bu noktada Fay'ın, savaşın kökenleri sıralamasında belirttiği militarizmi yeniden hatırlatmakta fayda görülmektedir; çünkü, savaş ilanlarını takip eden sürecin içinde başlayan yoğun askerî hareket, savaşa katılan

devletlerin böylesine bir savaş için uzun süredir hazırlandıklarını göstermektedir. Fakat, gerçekten durum böyle miydi? Gerçekten, Avrupa'nın Büyük Güçleri böylesine bir çatışmaya mı hazırlandılar? Yoksa bu devletlerin hazırlandıkları ve pratiğe koydukları savaş, gerçekte ortaya çıkandan farklı bir çatışma hâlini mi temsil etmekteydi? Eğer durum buysa, beklenti ile gerçek arasındaki ayrımı ortaya çıkartan çizgi nerededir? Bu çizginin gerçek savaş ile mutlak savaş arasındaki çizgi olduğu düşünülebilir mi?

Fay, militarizmden bahsederken, bu olguyu Birinci Dünya Savaşı'nın nedenleri arasında ikinci sıraya yerleştirmektedir. Fay'ın bahsettiği militarizmin, kabaca tanımlanması gerekirse, militarizmden bir ülkenin ulusal çıkarlarını savunmak veya elde etmek için, gereğinde kullanmak üzere kuvvetli bir askerî güce sahip olması gerektiğine olan inanç olarak bahsedebilmesi mümkündür. Diğer taraftan, militarizm aynı zamanda, devletin yönetiminde asker elitlerin söz sahibi olması ve onların görüşleri çerçevesinde üretilen politikaların şekillenmesi anlamını da içermektedir. Anlaşılacağı üzere birinci anlamı milliyetçilik kavramı ile yakından ilgili iken, ikinci anlamı ise elitist teorinin bir versiyonu olarak şekillenmektedir. İlk anlam, genel olarak her ülkede mevcut olabilecek bir görüşü yansıtmaktadır; ancak, ikinci anlamın her ülkenin kendi özelinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Fay de, aynı ayrımı takip ederek, genel anlamda Sanayi Devrimi sonrasında, toplumların silahlanmaya olan yatkınlıklarına ve özellikle de, 1871 Fransa-Prusya Savaşı sonrasında silahlanmanın tırmanışına işaret etmiştir. Silahlanmanın devlet bütçelerine getirdiği inanılmaz mali yüklerin karşılanması amacıyla toplanan vergileri meşrulaştırabilmek için, siyasi ve askerî elitlerin militarizmin mitlerini yarattığını ve bu mitlerin, zaman içinde, uluslar arasında korku, güvensizlik ve hoşgörüsüzlük ile yüklü bir hâli ortaya çıkardığına işaret etmektedir.⁹² Fay, bu karşılıklı

92 Fay, *a.g.e.*, s. 39.

silahlanma durumunun ötesinde, devlet aygıtı içinde gittikçe etkin hâle gelmeye başlayan, kaçınılmaz olmasa bile kuvvetli bir ihtimal olarak görünen, bir savaşın psikolojisi içinde motive olmuş ordu ve donanma subaylarının öne çıkışını anlatmaktadır.⁹³ Ülkelerin silah gücü hızla artarken, milliyetçiliğin yoğunluğu içinde ülkesinin gururunu ve güvenliğini her şeyin önünde tutan bu asker elitlerin en önemli amaçları, kontrolü altında tuttukları silah gücünü, inandıkları değerler hizmetine en uygun biçimde sokabilmek hâline gelmiştir. Bu amaç uğrunda, görevlerini gerekli zamanda devleti korumak yolunda tanımlamışlardır. Bu sayede, genelkurmaylar, ordularının sahip olduğu silah teknolojisini en doğru şekilde kullanabilecekleri planları üretmeye çalışmışlardır. Bu noktaya kadar Siyasal Tarih ile Askerî Tarihin bir güdüm içinde gittiğinin ve 20. yüzyılın başında, dünyanın askerî anlamda en güçlü ülkelerinin geliştirdikleri silah teknolojileri ile eş güdümden askerî planlar ürettiklerinin düşünülmesi mümkündür. Fakat Birinci Dünya Savaşı'nın ilk altı ayı içindeki çarpışmaların sonuçları savaşa hazırlanan genelkurmayların, silah teknolojilerindeki gelişmeleri taktiklere yansıtabilecek stratejik vizyona sahip olmadıklarını göstermektedir. Avrupalı Büyük Güçler, belki de, Birinci Dünya Savaşı'nın süreci içinde kendi modernite mitlerinin kurbanı olmuşlardır.

Askerî Tarih disiplini, Sanayi Devrimi'nin ürettiği medeniyet anlamında ilk modern savaşın, 1861-1865 yılları arasında meydana gelen Amerikan İç Savaşı olduğunu kabul etmektedir. Bu savaş, yalnızca silah teknolojisinin çeşitli dallarının ne kadar geliştiğini göstermekle kalmamış, aynı zamanda, devletlerin askerî, ekonomik ve sivil yeteneklerinin tamamını da seferber ederek savaşması gerektiğini de gözler önüne sermiştir. Gerek federal birlikten ayrılmak isteyen Güney Konfederasyonu'nun ve gerekse

federal birliği korumak isteyen Kuzey'in askerî yapılarını aşağı yukarı sıfırdan inşa etmeleri ve dört sene süren savaşın, yalnızca cephelerde süren çatışmalarla değil, arka planda endüstriyel ve ticari katkılarla desteklenme zorunluluğu yeni tür savaşın karmaşıklığını simgelemektedir.⁹⁴ Buna karşılık, aynı dönemde, Avrupa devletlerinin askerî güçleri, İspanya'daki Çarlist Savaşlar'da, Kırım Savaşı'nda ve İtalyan Bağımsızlık Savaşları'nda büyük başarılar gösteren Fransız ordusunun profesyonel askerliğe dayalı sistemine uygun olarak yapılanmıştır.⁹⁵ Avrupa'da, Fransız modelinden ilk farklılaşan devlet Prusya olmuştur. 1859'da göreve gelen Savaş Bakanı Albrecht von Roon'un girişimleri ile yapılan mecburi askerlik kanunları çerçevesinde, Prusya ordusu profesyonel ordu modeli yerine, ulus ordu modeline geçmekle kalmamış, aynı zamanda, silah sanayisine yatırımını da arttırmıştır. Yeni sistem, askerî geleneği benimseyerek yetişmiş olan Prusya aristokrasisinin oluşturduğu subay kadrolarının eline, kullanabilecekleri iyi silahlanmış ve organize edilmiş bir güç vermiştir.⁹⁶ Böylece, 1815'ten beridir, Büyük Güçler arasında askerî anlamda en güçsüz olarak

94 David Gates, *Warfare in the Nineteenth Century*, New York, Palgrave, 2001, s. 114-149.

95 Dennis Showalter, "Europe's Way of War 1815-1864", *European Warfare 1815-2000*, Jeremy Black (editör), New York, Palgrave, 2002, s. 35-37.

96 *Junker* aristokrasisinin baskısı ile hazırlanan, 1860'daki Ordu Yasası, Ordu'daki asker ve subay sayısını iki katına çıkartmış, milis gücü olan *Landwehr* yapısı yerine, askerliğini tamamlamış son dört sınıfın aktif, diğer sınıfların ise milis olarak katıldığı bir yedeklik sistemi getirmiştir. Böylece, Prusya ordusu savaş söz konusu olduğunda, eski sistemdeki eğitim almamış milislerle takviye edilmek yerine, iyi eğitim almış yedeklerle desteklenerek önemli bir kuvveti vücuda getirebilecekti. Prusya askerî reformlarının politik yönleri ile ilgili bkz. Gerhard Ritter, *The Sword and the Scepter*, Cilt 1, s. 93-121; Alfred Vagts, *A History of Militarism*, New York, W.W.Norton & Company, 1937, s. 198-214; Ute Frevert, *A Nation in Barracks*, New York, Berg, 2004 ve Gordon Craig, *The Politics of the Prussian Army 1640-1945*, Oxford, Clarendon Press, 1964.

kabul edilen Prusya, von Roon'un reformları sayesinde, gelecek yıllarda Avrupa'nın en önemli askerî gücü olacak olan ordusunu, Amerika'da yaşanmakta olan, ilk modern savaşın gerçekleştiği dönemde inşa etmeye başlamıştır.

Aynı dönemde yaşanan bu iki gelişmenin yansımaları, Avrupalı devletlerin asker elitlerinin, askerî stratejiye olan yaklaşımları konusunda çok farklı sonuçlar ortaya çıkartmıştır. Amerikan İç Savaşı sırasında, modern askerî teknolojilerin ve gelişmiş silahların neden olduğu büyük can kaybı ve bunun ötesinde, bunların savunma yapan tarafa sağlamış olduğu üstünlük ortadayken, Avrupalı devletlerin askerî elitlerinin bu durumdan hiç ders çıkarmadıkları söylemek mümkündür. Tersine, Avrupalı devletlerin asıl referans aldıkları çatışma, 1871'deki Fransa-Prusya Savaşı olmuştur. Yeni reformlar ile yapılanmış olan Prusya ordusunun, 1864 ile 1871 yılları arasında sergilemiş olduğu büyük başarılar, Prusya askerî sisteminin, Fransız sistemine olan üstünlüğünü kanıtlamıştır. Bununla beraber, Avrupalı askerî elitleri en çok etkileyen unsur, Prusya Genelkurmayı'nın strateji ve taktik üretimindeki başarısıdır. Genelkurmay Başkanı Helmuth von Moltke'nin yönetiminde bulunan bir kurmay subay grubunun, Prusya ordusunu oluşturan birlikleri bir makine düzeninde hareket ettirerek, önce Avusturya'nın ve sonra da Fransa'nın askerî güçlerini tek ve kesin sonuçlu bir savaş ile yok etmiş olması, Avrupa askerî çevrelerini derinden etkilemiştir.

1871'de, Prusya ordusunun Gravolet-St Privat ve Sedan'da arka arkaya aldığı iki büyük galibiyet ile Fransa'nın muvazzaf askerî gücünün tamamını etkisizleştirmiş olması, savaşın daha on ay kadar devam etmiş ve Verdun, Paris gibi savunma mevzilerinin kuvvetli şehirlerin uzun kuşatmalara dayanabilmiş oldukları gerçeğini maskeleymiştir. Savaş sona erdiğinde, Avrupa'daki bütün çevreler, savaşları kazanma konusunda Fransız stratejisinin dayandığı savunmanın değil, Prusya stratejisinin, üzerine kurulu

olduğu, rakibi kesin sonuçlu bir meydan savaşına çekecek yönde planlanmış bir saldırının gerekli olduğu konusunda fikir birliğine varmış bulunmaktaydılar. Van Evera'nın bahsettiği saldırı kültürünün kökenleri de bu şekilde atılmış bulunmaktaydı. Böylece, 1871'den sonra, Avrupa'nın, kıtadaki Büyük Güçlerinin tamamının genelkurmayları, olası bir savaş durumunda devreye sokacakları planlar üzerinde çalışmaya başlamışlardır. Bu plan furyasının karakteristiği ise, iki önemli özellik çerçevesinde şekillenmiştir. Bunlardan ilki, askerî teknolojilerin ivme kazanan bir hızla gelişmesine karşın, planların, 1871'in şartlarına bağlı kalınarak düzenlenmeye devam edilmesi idi. İkinci olarak ise, 1871'den 1914'e değin, Avrupalı güçlerin asker karar alıcıları, gerek kendi devletlerinin taraf olduğu ve gerekse etraflarında meydana gelen savaşlarda, yeni askerî teknolojilerin sağlamış olduğu ve gerçekte daha Amerikan İç Savaşı'nda görünür hâle gelmiş olan, savunmanın avantajı unsurunu tamamen göz ardı etmişlerdir.

1871 sonrasında, saldırıya yönelik planlamanın yaratmış olduğu sonuçların etkisiyle, Büyük Güçlerin asker elitlerinin algılarındaki savaş imajının da, askerî teknolojilerin değişimine ve kıta dışında yaşanan savaşlardaki örneklerle uygun olmayan bir biçimde soyutlaştığının söylenmesi mümkündür. Marc Ferro, Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında savaş kararlarının büyük bir hızla alınma nedeninin, daha önceki dönemde savaşın gelişmelere uygun gerçeklikten farklı bir biçimde kurgulanmasının da etkili olduğuna işaret ederek, bu olguya "hayal edilmiş savaş" yakıştırmasını yapmıştır. Ferro, 1890'ların ortalarından itibaren, savaş konusundaki yayınların önemli bir artış gösterdiğini ve bunların, fantastik bilimkurgu ve ilginç askerî öngörüler arasında bir bulanıklıkta, okuyuculara sunulduğunu belirtmektedir.⁹⁷

97 Marc Ferro, *The Great War*, Londra, Routledge & Kegan Paul, 1973, s. 26.

Bazıları magazinsel, bazıları felsefi, bazıları politik ve bazıları da askerî içerik ile yazılmış olsalar dahi, bu yayınların, ister politikacı, ister asker ya da ister sıradan vatandaş olsun, bütün toplumları etkilediğinin ve savaşı, kafalarda idealleştirdiğinin söylenmesi mümkündür. Ferro, söz konusu yayınların, yakın tarihteki gelişmelerin bırakmış olduğu miraslara uygun senaryolara uyarlandığından bahsetmektedir; Fransız literatüründeki savaş olgusu, 1871'deki yenilginin intikamı teması üzerinden işlenirken, İngiliz literatürü, Britanya Adaları'nın işgal edilmesi teması üzerinde odaklanmaktadır.⁹⁸ Yakın geçmişi, nispeten gurur duyacakları 1871 zaferi ile süslü olan Almanya'da ise literatür, savaş felsefesi üzerine odaklanmıştır. Ferro, kurgulanan fantastik senaryolara karşın, söz konusu literatürde geçen savaşların betimlemelerinin, hâlâ Napolyon döneminin üniformaları ile donanmış askerlerin, çağa uygun olmayan silahlar ve taktiklerle savaştığı bir yapıyı anlattığını yazmaktadır.⁹⁹

Modern savaşı, bilimkurgu boyutuna taşıyan en başarılı yayınlardan birinin H.G. Wells'in *Dünyalar Savaşı* (*War of the Worlds*) adlı roman olduğu kabul edilmektedir. Roman, huzur ve zenginlik içinde yaşayan bir Batı toplumunun –şaşırtıcı olmamakla birlikte İngiltere– gelişmiş teknolojilere sahip Marslı yaratıkların istilasına uğramasını konu etmektedir. Söz konusu uzaylı yaratıklar, dünyayı yıllarca gözleyerek işgal için uygun zamanı beklemişlerdir. Dünyalılar, –İngilizler– Marslılara bütün güçleri ile karşı koysalar da, onların teknolojilerini alt edememişlerdir. İşgalcileri alt eden, bünyelerinin yabancı olduğu mikroplar olmaktadır.¹⁰⁰

98 Örnekler için bkz. Ian Boyd Whyte, "Anglo German Conflict in Popular Fiction 1870-1914", *The First World War as a Clash of Cultures*, New York, Camden House, 2004, s 43-100.; Daniel Pick, *War Machine*, New Haven, Yale University Press, 1993, s. 115-135.

99 *A.g.e.*, s. 26-27.

100 H.G. Wells, *The War of the Worlds*, Londra, William Heinemann, 1898.

Bu senaryoda, işgalcilerin, Almanları simgelediğini vurgulamak gereklidir. 1900'lü yılların başlarında, İngiltere'nin işgali senaryoları magazinsel yayıncılıkta oldukça popüler bir konu olarak öne çıkmaktadır.

Bir yandan popüler yayınlar, hayalî savaşları bilimkurgu senaryolarına dönüştürürken, akademik yayınlar ise, savaş, felsefi ve iktisadi boyutlarda değerlendirmekteydiler. Fritz Fischer, 1900'lerin başında Alman ekonomistlerin Alman İmparatorluğu'nun denizaşırı bir yayılma politikasına yönelmesi ile kurulması hedeflenen bir orta Avrupa gümrük birliği projeleri üzerine senaryo analizleri yaptıklarını yazmaktadır.¹⁰¹ Özellikle, Sosyal Darwinizm'in Avrupa'da bu dönemdeki popülerliği eşliğinde savaş, bir yandan J. A. Hobson'un yazılarında pozitif bir liberal teoriye dönüşebilirken¹⁰², diğer yandan Frederick Nietzsche'nin felsefesinde üstün insan kimliğinin üretilmesine hizmet edebilmekteydi.¹⁰³ Edgar Rice Burroughs'un, ilk defa 1912'de yayınladığı *Tarzan* karakteri, maymunların yetiştirdiği bir beyaz çocuğun içinde taşıdığı Avrupalı medeniyetinin ışığıyla Afrika ormanlarını yönetmesini canlandırmaktaydı. Sosyal Darwinizm'den yararlanarak yapılan yayınlar, yalnızca Avrupa medeniyetinin üstünlüğüne vurgu yapmamaktaydı; aynı zamanda, Avrupalılar arasında da bir özel medeniyet üstünlüğü tartışması, politik ağzılarda, askerî çevrelerde ve akademik kafalarda varlığını sürdürmekteydi. Örneğin, Almanya'da Frederic Ratzel, devletleri doğup, büyüyen ve gelişime uyum sağlayabildiği süreçte hayatta kalabilen varlıklar

101 , *War of Illusions*, s. 3-12.

102 Bkz. John Atkinson Hobson, *Imperialism-A Study*, Londra, James Nisbet & Co. Ltd., 1903.

103 David Fromkin, *Europe's Last Summer*, New York, Alfred and Knopf, 2004, s. 39-43; Tuchman, *The Proud Tower*, 4. Basım, New York, MacMillan, 1965, s. 299-300; Tucker Brooke ve Henry Siedel Canby, *War Aims and Piece Ideals*, New Haven, Yale University Press, 1919, s. 6-11.

olarak görerek, “biyolojik devlet” tezini ortaya atmaktaydı. Savaş “medeni” bir olguydu; “haklı” amaç için yapıldığında kutsaldı ve hatta içerdiği coşku ve duygu bütünü ile romantikti. Bu doğrultuda, savaş, Avrupa medeniyetinin bir parçası ve aynı zamanda, bu medeniyetin yayılmasına hizmet eden bir araç olarak görülmekteydi.¹⁰⁴

Sosyal Darwinizm’den farklı olarak, iktisadi açıdan yapılan incelemelerde ise, sanayileşen dünyada, artık, savaşların gereksiz bir yük olduğu tezi üzerinde durulmaktaydı. Gelişmiş sanayi ülkeleri, üretim ve ticaret bağlantısı içinde zenginleşenlerdi. Bu nedenle, söz konusu devletlerin, ne ticari üretimlerini ve ne de ticaretlerini tehlikeye atacak çatışmalara girmeleri anlamsızdı. Böyle bir çatışma ortaya çıksa dahi, devletler üretici iş gücüne duydukları ihtiyaç nedeniyle, üretimi durduracak olan savaşlardan uzak durmak isteyeceklerdi. Dahası, iş gücünü cepheye sürmeleri durumunda üretimden ve ticaretten uzak kalan ekonomilerinin, modernleşen ve pahalılaşan askerî ihtiyaçları karşılayabilecek devamlılığı sağlaması mümkün gözükmemekteydi. Bu tez, ilk olarak, Jean De Bloch tarafından, 1899’da, Rusça olarak yazılan ve Fransızcaya, Almancaya ve İngilizceye çevrilen, beş ciltlik *Savaşın Geleceği (the Future of War)* adlı eserde ayrıntılı olarak işlenmiştir.¹⁰⁵ Bloch’un yaşadığı zaman için oldukça ileri görüşlü sayılabilecek olan çalışmasında, askerî teknolojilerdeki gelişmelerin, savaşın organizasyonunu ve finansmanını imkânsız hâle getirdiğini savunmaktadır. Bloch’a göre, yeni askerî teknolojiler, eski sistemdeki savaşların taktiklerini demode etmiştir; bunun yanında, yeni teknolojilerin gerektirdiği taktikler, çok sayıda

104 Alman felsefesinde savaş kavramı için bkz. Emile Boutroux, *Philosophy and War*, Londra, Constable and Company Ltd., 1916; William J. Rosenbrook, *The German Mind*, Detroit, Wayne State University Press, 1963 .

105 Jean De Bloch, *The Future of War in its Technical, Economic and Political Relations*, Boston, Ginn and Company, 1899.

vatandaşın askere alınmasına neden olacağından, sayıları milyonları bulacak askerlerin oluşturacağı cepheleri sınırlı tutmak imkânsızdır ve bu kadar geniş alanlara yayılacak bir savaş, kısa sürede sonuçlanamayacaktır. Savaşın uzaması ise, sanayileşmiş toplumların ihtiyaçlarının karşılanması imkânsız hâle getirecektir. Dahası, savaş, kısa bir süre içinde endüstriyel bir düello hâline gelecek ve kaynakların tükenmesi, toplum içindeki rahatsızlıkları arttıracığından, devrim kaçınılmaz bir hâle gelecektir.

Bloch'un eseri savaş karşıtı pasifist gruplar için bir başucu kitabı hâline gelse de, aynı zamanda, pek çok eleştiriyi de üzerinde toplamıştır. Örneğin, Alman tarihçi Hans Delbrück, bilimsel bir yöntemden yoksun olarak nitelediği bu eseri, “resimler ile süslenmiş, objektiflikten uzak ve yetersiz verilerle donatılmış, amatörce ele alınmış ve sonuç ile alakalı olmayan pek çok detay ile yüklenmiş” olarak nitelemektedir.¹⁰⁶

Sanayileşmiş devletler arasında olması muhtemel bir savaşın uzak olması tezi, pek çok kitabın konusu oluşturmuştur.¹⁰⁷ Bunlardan en çok ses getireni, 1910'da basılan, Norman Angell'in *Büyük İllüzyon* (*The Great Illusion*) adlı eseridir. Bloch'un eserine yakın bir tema üzerine kurulu olsa da, İngiltere ile Almanya arasındaki gerginliği temel alan Angell, eserinde, sanayi ülkelerinin savaş ve işgaller ile elde edebileceklerini düşündükleri şeylerin, ancak, büyük bir illüzyon olduğunu öne sürmekteydi. Angell, sanayileşmiş devletlerin birbirlerine olan ekonomik karşılıklı bağımlılıkları nedeniyle, yapacakları savaşlarda kaybedeceklerinin, kazanmayı hedeflediklerinden fazla olacağını vurgulamaktaydı.¹⁰⁸

106 Antulio Echeverria II, *Imagining Future Wars*, Londra, Praeger, 2007, s. 45.

107 Bu konuda bkz. Francis W. Hirst, *The Library of Peace and War*, Londra, Speaker Publishing Co. Ltd., 1910.

108 Norman Angell, *The Great Illusion*, 4. Basım, New York, Putnam and Sons., 1913.

Sanayileşmenin savaşı imkânsız kıldığı tezinin tam karşısında yer alan tezlerin de varlığından bahsedilmesi mümkündür. Söz konusu, imkânsızlığın yerine, sanayileşmiş savaşın, ulusların, bütün güçleri ile seferber olmalarını gerektiren bir boyutun tasviri bulunmaktadır. Bu çerçevede, savaşın doğasının işlevsel yapısı aynı kalmaktadır; ancak, öznel yapısı değişmektedir. Bu tema, genelde, modern savaş üzerine düşüncelerini yazan askerlerin yayınladıkları kitaplarda görülmektedir.¹⁰⁹

Gelecekteki savaşın tasviri, Colmar F. von der Goltz'un *Silahlanmış Ulus (The Nation in Arms)* adlı eserinde ayrıntılı olarak incelenmiştir. Goltz, söz konusu çalışmada politik, kültürel ve teknolojik gelişmelerin, modern savaşın yapılışını ve yönetilişini kökten değiştirdiğine işaret etmektedir. Modern savaş, büyük kaynakların seferberliğini gerektirmektedir; karmaşık ve pahalıdır. Bütün bunlara ek olarak, milliyetçiliğin radikalleştirilmesi ile ulusların diplomatik yöntemlerle uzlaşmaları yerine, problemlerini şiddete başvurarak çözmeye eğilimli duruma gelmeleri ile savaş, en uç hâline doğru bir evrim sürecine girmiştir.¹¹⁰

Goltz gibi, Alman Ordusunda görev yapan üst rütbeli bir subay olan Frederic von Bernhardt, *Almanya ve Bir Sonraki Savaş (Germany and the Next War)* ve *Almanya Nasıl Savaşır (How Germany Makes War)* adlı eserlerinde, Clausewitzyen bir mantıkla analiz ettiği modern savaşın, araçları değişse de, amacının aynı olduğuna işaret ederken, söz konusu modern araçlarla donanmayı başarmış olan Alman ordusunun, modern bir savaşı yürütme yeteneğine sahip olduğundan bahsetmektedir. Bunlardan öte, özellikle ilk kitabının giriş bölümlerinde, Sosyal Darwinist tezler öne süren Bernhardt, savaşı, devletlerin evrime uyum sağlama süreçleri için gerekli görmektedir. Bernhardt'nin *Almanya ve Bir Sonraki Savaş*

109 Echeverria II, a.g.e., s. 47-48.

110 Colmar F. von der Goltz, *The Nation in Arms*, Londra, W. H. Allen and Co., 1899.

kitabının son bölümünde bahsettiği, devletin hem siyasi, hem ekonomik ve hem de toplumsal bir bütünlük içinde savaş için organize olması gerekliliği önermesi, Birinci Dünya Savaşı'nın devletler üzerine getireceği şokun habercisi gibidir.¹¹¹

Marc Ferro, sanayileşme ve teknolojik ilerleme ile beraber değerlendirilen savaş konusunda bu kadar analiz olmasına karşın, sanayileşmiş devletlerin siyasetçi ve asker elitlerinin, söz konusu gelişmelere uygun hemen hiçbir düzenleme yapmadıklarından bahsetmektedir.¹¹² Gerçekten de, Avrupalı güçlerin devlet örgütlenmeleri içinde, sivil ve askerî otoritelerin bilgi paylaşımı önemli ölçüde zayıftır. Ayrıca, genelkurmaylar hazırladıkları askerî planlarda, odaklandıkları sayılar üzerinden hesap yaparken, bu sayıların eksilteceği iş gücünün getirmesi muhtemel ekonomik sorunları hemen hiç hesaplamamış olmaları da ilginçtir. Bundan öte, planların içerdiği sayıların gerektirdiği malzemenin, savaş süresince devamlılığının nasıl sağlanacağı da hemen hiç hesaplanmamıştır. Bu durum, 1914 sonrasında savaşan devletlerin, politik hiyerarşilerinde ve güç dağılımlarında önemli değişikliklerin olmasına neden olacaktı.

1914 öncesinde, hem devlet kademelerinde, hem askerî çevrelerde, hem akademik çevrelerde ve hem de sokaktaki sıradan insanın kafasında savaş, değişik boyutlarda tahayyül edilmişti. Bazen fantastik, bazen de kuvvetli öngörülere dayanan bu tahayyül etme durumunun, Avrupalıları olası bir geniş katılımlı savaşa hevesli hâle getirmese de, en azından ilgili hâle getirdiği söylenebilir. Bu anlamda, söz konusu tahayyül etme durumunun, Fay'ın, Birinci Dünya Savaşı'nın kökenleri içinde gördüğü militarizmin yükselişi tezine rölatif bir etki olduğu kabul edilebilir.

111 Frederic von Bernhardi, *Germany and the Next War*, New York, Longmans, Green and Co., 1914; *How Germany Makes War*, New York, George H. Doran Company, 1914.

112 Ferro, *a.g.e.*, s. 27.

AVRUPA SİYASAL SİSTEMİNİN KRİZİ: ÖNLEYİCİ SAVAŞ MİTİ

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başını kapsayan dönemde, modern askerî teknolojiler, savaşma eylemini yeni boyutlara doğru taşımaya başlasa da, bu eylemi yerine getiren askerlerin, gelişmenin hızına uygun bir değişim içinde olduklarının söylenmesinin yanlış bir yaklaşım olacağı düşünülmektedir. 1914'e yaklaşılrken, dünya üzerindeki devletlerin askerî örgütlenmeleri, Napolyon Savaşları'nın yaşandığı dönemden çok az farklılaşmış durumdaydı. İngiltere dışında, hemen hiçbir devlet, ordusu ile donanmasını ayrı birimler olarak düzenlememişti. Bu çerçevede, genelturmaylar, genelde, ordu subaylarının hâkim olduğu kurumlar durumundaydı. İngiltere'de mecburi askerlik uygulaması olmadığı gibi, 1900'lerin başlarındaki askerî reformlara değin, askerî rütbelere para karşılığı da sahip olunabilmekteydi. Fransa'da ordu Dreyfus Davası ile lekelenmiş ve politikleşmişti.¹¹³ Almanya'da, Avusturya-Macaristan'da ve Rusya'da ise subay kadrosu asalet unvanlarına sahip aristokratlar tarafından doldurulmuş durumdaydı. Bu üst kadroları ellerinde tutanlar, genelde, politik eğilimleri ya da yöneticilere yakınlıkları ile konum bulabildikleri bu yapı içinde, yıkılmaz bir kast sistemini devam ettirmeyi de büyük bir ustalık ile başarmaktaydılar. Bu durum, yeni gelişmelere uyumlu genç subay kadrolarının, nepotizmin öne çıktığı eski sistemin çarkları arasında yok olmasını da beraberinde getirmekteydi. 1871 Savaşı'ndan 1914'e değin, Avrupa ordularının yönetiminde olan asker aristokrasileri, soyutta, şövalyelerin destanlaştığı feodal karşılaşmaların ruhu ile ve somutta, süslü üniformalar giyen askerlerin bir renk cümbüşü içinde adeta bir tür gösteri yaptığı, 18. yüzyılın meydan savaşlarının görüntüleri arasında gidip

113 Dreyfus Davası ve bu davanın Fransa'daki siyasal etkileri için bkz. Kenneth Douglas (çev.), *The French Army-A Political-Military History*, New York, George Braziller Inc., 1963, s. 31-48.

gelen bir fantezi içinde algıladıkları savaşmak eylemini, sürekli modernleşen ve uzmanlaşan yeni ordu mantığına uygun hâle getirmeye çalışıyorlardı.

1914'te, pratiğe dökülen savaş planlarının, aşağı yukarı tamamının, 1871 Fransa-Prusya Savaşı'nı, organizasyonu, pratikleri ve sonuçları itibarıyla bir başlangıç noktası almış olmaları ve bu savaştan sonra meydana gelen savaşlarla ilgili hemen hiçbir sonucun mevcut planlara yansımamış olması ilginçtir. Bunun, en başta gelen nedeni, Avrupa ordularının yönetiminde yer alan üst rütbeli subayların son gördüğü çatışmanın, 1871 Savaşı olmasıdır. Gerek Alman ve gerekse Fransız genelkurmaylarının hâkim konumdaki subayları, bu savaşın havasını solumuş kişilerdi. Ne kadar kanlı geçerse geçsin, 1871 Savaşı bir Avrupa savaşıydı. Nihayetinde, kahramanlık destanları ile anılsa da, her Avrupa savaşında olduğu gibi diplomasinin düzenlemeleri ile sona ermişti. Afrika'nın geri kalmış kabilelerine ya da Asya'nın arkaik yönetimlerine karşı, Avrupa'nın modernliğinin "şairane" bir şiddetle savunulduğu sömürge savaşları gibi bir alt-üst mantığına sahip olmayan 1871 savaşı, eşitler arasında bir karşılaşmaydı ve böyle bir karşılaşma, daha önceki savaşlarda olduğu gibi Avrupa siyasal sisteminin karakteristiği olan kongre sistemi ile sonuçlanmıştı. Bu çerçevede, Clausewitz'in gerçek savaş olarak sunduğu diplomasinin başka araçlarla devamı olan savaş tanımı, bu yaşlı askerlerin kafasında var olan, olası bir Avrupa Savaşı için de uygun bir açıklamaydı. Yüzyıllar boyunca şekillenen geleneği içinde, Avrupa'da savaş, hiçbir zaman bir ölüm kalım mücadelesi olmamıştı ve hiçbir savaş rakibini yok etme mantığı ile yapılmamıştı. Avrupalılar için, kendi aralarında çıkacak bir savaş, siyasetçilerin gerekli nedenleri yarattıkları, sonra da askerlerin sahneyi alıp becerilerini sergiledikleri, gücü bitenin pes ettiği ve galibin iradesini kabul ettirdiği bir mücadele biçimiydi. Belki de, bu nedenle, 1914'e giden süreçte hazırlanan savaş planları, kesin sonuçlu bir meydan savaşı ile,

rakiplerin mevcut askerî güçlerini yenilgiye uğratarak, çatışmayı sonlandıracak olan pes edişe zorlama mantığı üzerine kuruluydu. 1871’de olan buydu ve beklenen, bunun gene tekrarlanmasıydı.

Savaşı, diplomasinin başka araçlarla devamı olarak gören askerî elitlerin, kendilerini, başka araçlarla devam eden siyasetin uygulayıcıları olarak görmeleri ile, savaşma eyleminin şiddet içeren kısmını, sahadaki askerlere bırakarak, gene kendilerine haritalar üzerinde sayıların pek çok değişik anlamı temsil ettiği, yer değiştirdiği ve karşı karşıya geldiği bir ayrı boyut yarattıklarını ileri sürmenin yanlış olmayacağı düşünülmektedir. 1914’ün planları, tam da bu kibirli yaklaşımı yansıtmaktadır. Diğer taraftan, Fay’ın önemle vurguladığı bir ayrıntıdan da bahsetmek faydalı olacaktır: Fay, Avrupalı askerî elitlerin hazırlamakla uğraştıkları planları büyük bir sır perdesi ile gizlediklerini, çoğu zaman, bu planlar konusunda siyasetçileri bilgilendirmediklerini yahut bilgilendirsele dahi, bunu eksik yaptıklarını vurgulamaktadır.¹¹⁴ Bu durum o kadar vahimdir ki, askerî heyetler, kendi aralarında bağlı oldukları sivil otoritelerin haber edilmediği anlaşmalar ve planlar dahi yapabilmişlerdir. Örneğin, Fransa Genelkurmayı ile Rusya Genelkurmayı arasında muhtemel bir Avrupa savaşı için hazırlanmış o kadar ayrıntılı şemalar ve planlar mevcuttu ki, Fransa, 1914’te uyguladığı *Plan 17*’yi bu ayrıntılar üzerine inşa etmiştir.¹¹⁵ İngiltere’de, Donanma Bakanı Winston Churchill, 1913’te, hükûmetten habersiz olarak Fransa Donanma Komutanlığı ile iki devletin donanmalarının stratejik iş birliği konusunda anlaşmıştır. Almanya’da Moltke’, bir yandan kaçınılmaz

114 Fay, *a.g.e.*, s. 41-42.

115 John Keegan, *The First World War*, Londra, Pimlico, 1999, s. 43.

Helmuth Johannes Ludwig Graf von Moltke, Prusya Genelkurmay Başkanı Helmuth Karl Bernhard Graf von Moltke’nin yeğenidir ve 1906-1914 yılları arasında Alman İmparatorluk Ordusunun Genelkurmay Başkanlığı görevini yürütmüştür.

gördüğü bir Avrupa savaşını, en uygun zamanda başlatabilmek için, hükûmetine çağrılar yaparken; bir yandan da Schlieffen Planı'nı kafasında modellediği bu savaşa göre sürekli revize etmiş ve bütün bunlara uygun olarak da Üçlü İttifakın diğer üyelerinin askerî yetkilileri ile, sivil otoriteleri haberdar etmediği görüşmeler yapmıştır.¹¹⁶ Anlaşılabacağı üzere, 1900'lerin başından itibaren, askerî strateji üzerinde söz sahibi olan bürokratik elitlerin, bağlı oldukları devletlerin siyasetlerini savaşa eğilimli hâle getirmeleri söz konusuydu. Bu değişim çerçevesinde de, Avrupa siyasal sisteminin, 1815'ten beri üzerine kurulu olduğu kolektif barış algısının, devletleri yönlendirdiği diplomatik sorun çözme geleneğine alternatif olarak, askerî strateji üzerinde söz sahibi olan karar alıcıların yaptıkları tekil ve farklı güvenlik tanımlarının çatışmacı yaklaşımı önem kazanmaya başlamıştır.

Avrupa'nın Büyük Güçlerinin güvenlik algısındaki değişim, Avrupa siyasal sisteminin yapısının emniyet mekanizması olan kongre sisteminin, 1815'ten 1900'lerin başına kadar başarıyla sınırlayabildiği savaş olgusunun içeriğini dönüştürmeye başlamıştı. Bu çerçevede, Avrupa'da savaş, o zamanın gelişmelerinin getirdiği değişimlere uygun olarak ve yeniden tanımlanmıştır.

Jack , realist paradigma literatüründe, “önleyici savaş” kavramının, devletler arasındaki eşitsiz gelişmeler nedeniyle şekillenen güç dağılımındaki farklılıkların ortaya çıkardığı, çatışmacı bir önlem alma eylemi olarak yer aldığını yazmaktadır.¹¹⁷ Rakiple-rine oranla, güç potansiyelinde aktüel ya da potansiyel bir gerileme algılayan devletler, bu tür bir savaşa, bir önleme-korunma motivasyonu çerçevesinde başvurmaktadırlar. Mevcut şartların devamlılığında, güç dağılımında oluşacak olan bir dengesizliğin

116 Mombauer, *Helmuth von Moltke and the Origins of the First World War*, Cambridge, Cambridge University Press, 2001, s. 167-174.

117 Levy, “Declining Power and the Preventive Motivation for War”, *World Politics*, Cilt 40, Sayı 1, Ekim 1987, s. 82-107.

imkânsız kılacağı bir zaferin, elde edilmesi mümkün iken kazanılması ile potansiyel rakibin güçlenmeden elimine edilmesi, önleyici savaşın mantığını oluşturmaktadır.

Önleyici savaş, 1871'den sonraki dönemde, Büyük Güçlerin askerî elitleri tarafından üzerinde önemle durulan bir kavram olmasına karşın, güvenlik tanımını hâlen ortak çıkar üzerinden yapmakta olan ve bu anlamda, diplomasinin hâlâ savaştan daha faydalı bir sorun çözme aracı olduğunu düşünen devlet adamlarının gösterdiği tepkiler, söz konusu kavramın, genelde, askerî planlar çerçevesinde ve kâğıt üzerinde kalmasına neden olmuştur. Örneğin Bismarck, şansölye olduğu dönemde, Genelkurmay'ın Rusya'ya karşı bir önleyici savaş yapılması konusunda defalarca yaptığı uyarıları göz ardı ederken, Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph, ısrarla, İtalya'ya ve Sırbistan'a karşı bir önleyici savaşa başvurulmasını talep eden Genelkurmay Başkanı Conrad von Hötzendorf'u, 1911'de, geçici olarak görevden almıştır. 1900'lerin başından itibaren ise, meydana gelen değişimler önleyici savaş fikrini yeniden canlandırırken, devletlerin, savaş fikrine olan direnci de, bu değişimlerin etkisi ile azalmaya başlamış ve çıkar tanımları içinde savaş olgusu, önleyici savaş kamufleji içinde kendini belli etmeye başlamıştır.

David G. Hermann, 19. yüzyılın sonunda, Avrupa siyasi sisteminin güç yapısında, önceki döneme oranla önemli değişikliklerin meydana geldiğine ve bu durumun da Büyük Güçlerin, kendi aralarındaki ilişki biçimlerine olan yaklaşımlarını etkilediğine işaret etmektedir. Hermann'a göre, yüzyılın sonuna değin, Büyük Güçlerin askerî yapıları nicelik ve nitelik olarak göreceli bir denge içinde bulunmasına karşın, özellikle 1895'ten 1905'e değin, Avrupa kıtasının dışında yaşanan savaşların sonuçları, dolaylı bir biçimde, söz konusu askerî dengeyi bozmuştur. Ortaya çıkan bu durum, güçsüzleşen devletleri yeniden güç kazanabilmek için silahlanmaya doğru yöneltmiş, fakat, diğerlerinin de bu yeniden

toparlanma girişimlerini tehdit olarak algılamaya başlaması ile Büyük Güçlerin tamamı bir güvenlik krizi içine girmişlerdir.¹¹⁸

1895 ile 1905 arasındaki dönem, Avrupalı güçlerin, gerek kıta dışında etkin olduğu alanlarda Avrupalı olmayan güçler ile karşılaştıkları, gerekse Avrupalı olmayan güçlerin, kendilerini Avrupalı güçlere karşı kazandıkları başarılar ile kanıtladıkları bir çatışmalar dizisini içermektedir. Bu çerçevede, Japonya, 1895'teki Çin-Japon Savaşı ertesinde, Rusya ile arasında başlayan sürtüşmeyi 1905'teki Rus-Japon Savaşı'ndaki ezici galibiyeti ile sonlandırırken, Büyük Güç statüsünü diğer devletlere kabul ettirmekteydi. Japonya'nın diğer devletler tarafından kabul gören yeni statüsü, Avrupa siyasal sistemindeki Büyük Güç hiyerarşisi için pek de büyük bir önem arz etmese de, Rusya'nın, Japonya ile giriştiği savaş süresince uğramış olduğu büyük kayıplar, Rus ordusunun ve donanmasının, savaş öncesindeki kuvvetinin büyük ölçüde azalmasına neden olmuştur. Bu nedenle, 1905'te sona eren savaşın ardından, Rusya'nın toplumsal yapısı devrimci girişimler ile sarsılırken, bu söylemler, zaten prestijini büyük ölçüde kaybetmiş olan ordu ve donanmayı da sarsmaktaydı. Rusya'nın içine girmiş olduğu düşüşün, Rus karar alıcılarının, ülkenin askerî gücünü restore etme planları çerçevesinde durdurulması hesaplanmış olsa da, bu durum, hem büyük kaynakların seferber edilmesini, hem de bu kaynakların büyük çaplı silahlanma programlarında kullanılmasını gerektirmekteydi.

1899'daki Boer Savaşı, İngiltere'nin askerî gücünü, Rusya'nın ordusunun ölçüsünde yıpratmasa da, İngiliz Ordusunun savaş süresindeki zayıf performansı, İngiltere'nin, kıta devletleri ile askerî iş birliğine gidebilmesi ihtimalini ciddi biçimde aksatmıştır. Bu nedenle, İngiltere ile kurulacak askerî bir ortaklığın, birbirlerine

118 David G. Hermann, *The Arming of Europe and the Making of the War*, New Jersey, Princeton University, 1996, s. 3-4.

rakip konuma gelen kıta devletlerine bir güç çarpanı olarak etki yapması mümkün olarak gözükmemektedir. Belki de, kıtada büyük istikrar sağlaması muhtemel, 1899-1902 yılları arasındaki İngiltere ile Almanya arasındaki ittifak görüşmeleri de, bu nedenle sonuçsuz kalmıştır. Görüleceği üzere, İngiltere'nin kara gücünün etkisine olan Alman inancı, *Schlieffen Planı*'na da yansımıştır.

1895'te, İtalya'nın Habeşistan ile giriştiği savaşta aldığı büyük yenilgi, bu devletin askerî gücünün düştüğü zayıflığı kullanmak isteyen Avusturya-Macaristan'ın, İtalya'ya karşı daha agresif bir dış politika çizgisine girmesine neden olurken, 1898 ABD-İspanya Savaşı da, ABD'nin, Büyük Güç kulübüne adaylığını pekiştirmesi sonucunu getirmiştir. Bu çatışmaların dışında, Avrupalı Büyük Güçlerin sömürgeci yayılmaları çerçevesinde gösterdikleri askerî performanslar da çok iç acıcı gözükmemektedir. Cezayir'de ve Tunus'ta karşılaştığı yerel direnişe karşı Fransız ordusu etkisiz kalırken, Almanya'nın askerî gücü de, Doğu Afrika sömürgesinde başlayan 1908 tarihli Maji Maji Ayaklanması'nı ancak üç yılda bastırabilmiştir.

1905 Rus-Japon Savaşı dışındaki savaşların, Avrupa'daki Büyük Güçlerin askerî yapıları üzerinde görünür bir zayıflık yaratmadığını kabul etmenin doğru olacağı düşünülmektedir. Fakat, 1905 Rus-Japon Savaşı ile Rusya'nın uğramış olduğu kesin yenilgi, önceki dönemde mevcut olan, Büyük Güçlerin askerî potansiyellerinin dengeli yapısını alt üst etmekle kalmamış; aynı zamanda, Avrupa siyasal sisteminin üretmiş olduğu güvenlik mekanizmalarını da yıpratmıştır. Bu durumun sonuçlarının şu şekilde değerlendirebilmesi mümkündür: İlk olarak, Rusya'nın 1905'ten sonra başlattığı silahlanma yatırımı ve buna bağlı olan uluslararası ortamda krizlerden kaçınma politikası, kısa vadede, 1894 Fransa-Rusya İttifakı'nda mevcut olan Rus askerî katkısının vasıfsızlaşması sonucunu getirmekteydi. Almanya'nın, 1871'den beridir, en temel stratejik endişesi olan iki cepheli savaş tehlikesi

nispeten etkisizleştikten, bu devletin, Fransa'ya karşı tavrı, önceki döneme oranla daha da sertleşmeye başlamıştır. Böylece, Fransa, açıkça olmasa da, baş rakibi olan Almanya'ya karşı yalnızlaşmakla kalmamakta, aynı zamanda, İngiltere ile 1904'te girdiği uzlaşmaya bağımlı hâle gelmekteydi. Hermann, Rusya'nın askerî zayıflığının, tam da, Almanya'nın İngiltere ile donanma yarışı ve Fransa ile de koloni sorunları yüzünden karşı karşıya geldiği ve buna ek olarak, Büyük Güç politikası mücadelesi vermeye çalıştığı döneme denk geldiğini vurgulamaktadır. Hermann'a göre, bu durum, Almanya'nın, Rusya'nın dengeleyiciliğinden kurtulmanın rahatlığı çerçevesinde, başka zamanlarda diplomasi yöntemi ile rahatça çözüme götürebileceği pek çok konuyu, krizlere dönüşen gerginlikler haline getirmesine neden olmuştur.¹¹⁹

İkinci olarak, 1878'deki Berlin Kongresi ertesinde, 1882'deki Üç İmparatorlar Ligi ve 1894 Koalisyonu çerçevesinde, Rusya ile Avusturya-Macaristan arasında, Balkanlarda politik iş birliğini öngören uzlaşmanın dayandığı güç dengesi bozulmaktaydı. Savaşta, yalnızca Çin üzerindeki hâkimiyetini değil, bu hâkimiyetin menzilini de sağlayan araç olan donanmasını da kaybeden Rusya, Balkan devletlerinde artmakta olan Pan Slavist politikalara destek vererek, yıpranmış prestijini ve Büyük Güç imajını onarmak istemekteydi. Bu durum da Avusturya-Macaristan ile Rusya arasında önceden var olan uyumun ve iş birliğinin bozulması ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Üçüncü olarak ise, Rusya'nın askerî gücünü yeniden yapılandırmak için içine girdiği silahlanma süreci ve bunu sağlayacak sanayi atılımı, Almanya'nın ve Avusturya-Macaristan'ın tedirginliğini arttırmakla kalmamış, aynı zamanda bu iki devletin de benzer hamlelere başvurmasına neden olmuştur. İlerleyen süreçte, Fransa'nın ve hatta İngiltere'nin de bu zincirleme re-

119 Hermann, *a.g.e.*, s. 225.

aksiyona katıldığına işaret etmenin doğru olacağı söylenebilir. David Stevenson, 1908'den 1913'e değin geçen sürede Avrupa'nın Büyük Güçlerinin silahlanma harcamalarının, önceki döneme oranla yüzde elli arttığını ve bu alanda, Almanya'nın, Rusya'nın ve Avusturya-Macaristan'ın, genel bütçelerine oranla en fazla pay ayıran devletler olarak öne çıktıklarını belirtmektedir.¹²⁰

1905'ten sonra, Rus-Japon Savaşı'nın yukarıda bahsedilen sonuçlarının ortaya çıkarttığı durum çerçevesinde, Avrupalı Büyük Güçlerin algılarında, Levy'nin bahsetmiş olduğu, önleyici savaş mümkün kılan şartların olgunlaştığını söyleyebilmek mümkündür.¹²¹ Bu anlamda, Avrupa'da, diplomasinin savaş ile kesiştiği limitlerde yaşanan krizler döneminin de, bu durum ile alakasının olduğuna işaret edilebilir. 1905 ile 1913 arasında, Avrupa'nın Büyük Güçlerinin tamamını karşı karşıya getiren beş büyük kriz çerçevesinde Avrupa, kongre sisteminin sorun çözücü yapısından uzaklaşırken, diplomasi de elastikiyetini kaybetmeye başlamıştır. A. J. P. Taylor, 1905 ve 1908'deki bunalımları, Avrupalı devletler arasında birer diplomatik kriz olarak nitelerken, 1911'deki Agadir Krizi'nde, devletlerin "savaş öncesindeki ruh hâline" büründüklerini yazmaktadır.¹²²

Scott Sagan, önleyici savaşın popülerleşmesinin nedenlerinin yalnızca askerî teknolojilerdeki ilerlemenin ve Avrupalı Büyük Güçler arasındaki askerî dengenin bozulmasının olmadığına işaret etmektedir. Sagan, Van Evera'nın hücum kültü tezini yeniden ele alarak, bu kültürün Büyük Güçlerin sahip olduğu ittifakların güvenilirliğine olan etkisini sorgulamıştır. Sagan'a göre, söz konusu ittifaklar savunma karakterli yapılmış olsa da, bu ittifaklara taraf olan devletlerin asker karar alıcıları, anlaşmada kabul edilmiş olan

120 David Stevenson, *Armaments and the Coming of War-Europe 1904-1914*, Oxford, Clarendon Press, 1996, s. 3.

121 Bkz. Levy, "Declining Power and the Preventive Motivation for War"

122 Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe*, s. 473.

“düşmana karşı” işbirliği vaadini yerine getirebilmek için, saldırı üzerine kurulu bir askerî strateji benimsemek zorundaydılar.¹²³ Bunun nedeni savunma üzerine kurulu askerî stratejilerin, ittifak tipi ortaklıklarda, diğer ortağın veya ortakların, güvenliğine herhangi bir katkı sağlamaması idi. Sagan, savunma ittifaklarının, katılımcılarını saldırgan askerî stratejilere zorlamasının ve bu durumun, diğer ittifakların yapısında benzer olması nedeniyle, karşılıklılık içermesinin, savaşı, ilk darbeyi vuranın kazanacağı bir karşılaşma hâline getirdiğini belirtmektedir. Bu nedenle de devletler, bir yandan ittifak ortaklarını yanlarında tutmaya çalışırken, diğer taraftan da, rakiplerini fazla güçlenmeden etkisizleştirecek olan saldırı için tetikte olabilecek bir hazırlık durumunda bulunmak istemişlerdir. Sagan, söz konusu hazırlık durumunun, seferberlikler yoluyla sağlandığını ve doğal olarak, bu önlemin de karşılıklılık içermesinden dolayı, olası seferberlik ilanlarının, son dakikada, diplomatik çözüm üretebilecek mekanizmaları işlemez hâle getirdiğini ifade etmektedir.

Sagan’ın, ittifak sorumluluklarının, söz konusu ittifaklara üye devletlerin askerî yapılarını, saldırı kültürüne uygun hâle getirmeye mecbur olmaları fikrini içeren yaklaşımı göz önüne alınarak, 1900’lerin başından 1914’e değin Avrupalı güçlerin arasındaki diplomatik ilişkilerin yapısının ve yoğunluğunun analiz edilebilmesi mümkündür. 1882’de oluşturulan ve 1913’e değin değişiklikler ile yenilen Üçlü İttifak’a mensup Almanya’nın, Avusturya-Macaristan’ın ve İtalya’nın aralarında yaptığı görüşmelere karşılık, ne ordularının ve ne de donanmalarının iş birliğini öngören bir düzenlemeleri olmamıştır. Patricia A. Weitsman, bu durumun, Üçlü İttifakın yapısı ile alakalı olduğunu belirtmekte-

123 Sagan, Scott D., “1914 Revisited-Allies, Offense and Instability”, *Military Strategy and the Origins of the First World War*, Steven E. Miller, Sean M. Lynn-Jones ve Stephen Van Evera (editörler), New Jersey, Princeton University Press, 1991, s. 109-133.

dir. Weitsman'ın işaret ettiği üzere, Üçlü İttifak, aslında birbirine uyumu düşük olan, iki ayrı ittifak üzerine kurulmuştur. Bu ittifaklar, 1879'daki Almanya ile Avusturya-Macaristan ve 1882'deki Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya arasındaki ittifaklarıdır. Bu bağlaşımlardan ilki, kuvvetli bir uyuma ve ortak tanımlanmış bir tehdidin motivasyonuna sahip olmasına karşın, ikinci bağlaşma iki rakip devleti bir araya getiren ve ortak tehdit tanımını başarılı bir şekilde üretemeyen bir yapıyı simgelemektedir. Weitsman'a göre Üçlü İttifak'ın varlık nedeni, Avusturya-Macaristan ile İtalya arasındaki geçimsizliğin savaşa dönüşmesinin engellenmesidir.¹²⁴ Üçlü İttifak, 1913 yılına değin pek çok kez yenilenmesine karşın, Avusturya-Macaristan ile İtalya arasında hiçbir an olumlu bir hava yaratmamıştır. Tersine, Avusturya-Macaristan'ın kontrolünde olan Trentino, Gorizia ve Trieste bölgeleri üzerinde, İtalya'nın sürekli hak iddia etmesi, İtalya'nın askerî gücünü ve özellikle donanmasının gücünü arttırması gibi gelişmeler, Avusturya-Macaristan'ın Adriyatik Denizi'nden Akdeniz'e çıkışının İtalya tarafından engellenebilmesi riskini taşımaktaydı. Bu gibi sorunlar, Avusturya-Macaristan Genelkurmay Başkanı Conrad von Hötzendorf'un, İtalya'yı bir müttefik olarak algılamaktan çok, henüz, gücünü toparlamadan etkisizleştirilmesi gereken bir potansiyel tehlike olarak görmesine neden olmaktaydı. Bu nedenle de, 1895'den sonra İmparator Franz Joseph'e sunduğu pek çok raporda, İtalya'ya karşı bir önleyici savaş yapılması konusunda isteklerde bulunmuşsa da, bunların hiçbiri kabul edilmemiştir. İtalya'yı Üçlü İttifak'a bağımlı kılan en önemli güvenlik sorunu, Fransa'nın yarattığı potansiyel tehdit ile alakalıydı. Fransa ile İtalya arasındaki sınır, nispeten, Alp Dağları'nın sağladığı coğrafi engelle korunmuş olsa da, İtalya'nın, Akdeniz'deki kıyılarını

124 Patricia A. Weitsman, *Dangerous Alliances*, Stanford, Stanford University Press, 2004, s. 97-98.

Fransa'ya karşı savunması zordu. Bundan dolayı, İtalya, Üçlü İttifak'ın Fransa'ya yaptığı baskıyı kendi güvenliği için olumlu görmekteydi. Bu durum, 1900'lerin başında değişmiştir. 1902'de İtalya'nın Fransa ile gizli bir saldırmazlık antlaşması imzalaması sonrasında, İtalya'nın Üçlü İttifak'a olan samimiyeti ciddi bir biçimde azalırken, Avusturya-Macaristan Genelkurmayı'nın öneleyici savaş yaklaşımı, ittifak içindeki ilişkileri daha da sarsıktaydı. 1905'teki Fas Krizi ertesinde, hem İtalyan ordusu, hem de Avusturya-Macaristan ordusu, Alpler'deki savaş şartlarına uygun özel birliklerin eğitimlerini sıkılaştırırken, iki devlet de hızla tırmanan bir donanma yarışı içine girmişlerdir.¹²⁵ Diğer taraftan, iki devletin imkânları, büyük çaplı bir silahlanmaya uygun olmadığından, aralarındaki askerî denge, birinin diğerine üstün gelebileceği bir seviyeye ulaşmamış ve bu durum da, Üçlü İttifak'ın, en azından, kâğıt üzerinde devamlılığının sağlanması sonucunu getirmiştir.

Üçlü İttifak, üyeleri arasında uyum sağlama konusunda ne kadar zayıf temellere sahipse, Üçlü Antant da söz konusu uyumu sağlamaya müsait bir yapı üzerinde varılmış bir uzlaşmaydı. Antant, kelime anlamı itibarıyla, uzlaşma anlamına gelmekteydi ve Üçlü Antant da, Üçlü İttifaktan farklı olarak, bir bağlaşma değil, koalisyondu.¹²⁶ Buna karşılık, Üçlü Antant da, Üçlü İttifak gibi,

125 1905 sonrasında İtalya ve Avusturya-Macaristan arasındaki askerî sorunlar ile ilgili bkz. Hermann, *a.g.e.*, s. 105-112.

126 Bu metinde "ittifak" kavramı, Glenn H. Snyder'in "İttifak Politikaları (*Alliance Politics*)" adlı eserinde belirttiği, "İttifaklar, açıkça, üyelerinin ortak bir çıkar uğruna kaynaklarını ahenk içinde kullanmak üzere birleştirdikleri, iş birliği girişimleridir. Ortak çıkar ise, üçüncü bir taraf ile yürütülmesi öngörülen çatışmanın organizasyonudur." tanımı çerçevesinde ele alınacaktır. Snyder, "bağlaşma" kavramını ise, "devletlerin gelecekte içine girecekleri etkileşimlerde, diğer devletler tarafından desteklenecekleri ya da karşı konulacakları konularındaki beklentilerini açıklığa kavuşturacak olan uzlaşmalar" olarak anlamlandırmaktadır. Bu metinde ise, Snyder'in

bir dizi anlaşma sonunda ortaya çıkan bir koalisyon örneğiydi. Bu anlaşmalar; 1894 Fransa-Rusya İttifakı, 1904 Fransa-İngiltere Anlaşması (*Entente Cordial*) ve 1907 İngiltere-Rusya Antlaşması idi. Bu çerçevede, Fransa ve Rusya arasında bir bağlayıcı anlaşma bulunsa da, İngiltere'nin bu iki devlet ile arasında bağlayıcı bir anlaşma yoktu. Weitsman, 1894'te, Fransa ile Rusya arasında kurulan ittifakın, dengeleyici bir yapıda olduğunu ve imzacı devletler açısından amacının Almanya'dan, Avusturya-Macaristan'dan ve İngiltere'den algılanan tehdit seviyesinin dengelenmesi amacını taşıdığını belirtmektedir.¹²⁷ İzolasyon içindeki Fransa'nın, zaten, kendini tehdit altında hissettiği bir dönemde, Almanya'nın Rusya ile Garanti Anlaşması'nı yenilememesi, Üçlü İttifak'ın varlığı ve İngiltere'nin de bu ittifaka katılması ihtimali iki devleti ortak güvenlik endişesinde buluşturmuştur. Üçlü Antant ise, İngiltere'nin, Fransa ve Rusya ile arasında güvenlik sorununa neden olan konuları çözüme bağladığı 1904 ve 1907 anlaşmaları ile ortaya çıkmıştır ve gene, Weistman'ın işaret ettiği üzere, Üçlü İttifakı dengeleme gibi bir hedefi yoktur.¹²⁸ Buna karşılık, 1905'teki Fas Krizi'nden başlayarak, 1914'e değin ilerleyen süreçte, Üçlü Antant'a bağlı devletlerin askerî kurumlarının çeşitli seviyelerde iş birliği kurmak üzere pek çok görüşme yaptığı görülmektedir. İlginç şekilde, bu görüşmelerin hepsi, Üçlü İttifak'ın bir ya da birkaç üyesini tehdit olarak tanımladıkları ve bu tehdide önlem almayı hedefledikleri sonuçlar ile tamamlanmışlardır. Dahası, 1912'deki Agadir Krizi ertesinde, Antant'ın tarafları aralarındaki askerî iş birliğine yönelik bağlantıları kuvvetlendirecek gizli anlaşmalar yapmışlardır.¹²⁹ We-

“bağlaşma” olarak nitelediği kavram yerine, “antant” ya da “uzlaşma” kavramlarının kullanımı uygun görülmüştür. Söz konusu tartışma için bkz.

Glenn H. Snyder, *Alliance Politics*, Ithaca, Cornell University Press, 1997.

127 Weistman, *a.g.e.*, s. 117.

128 *A.g.e.*, s. 135.

129 Barbara Tuchman söz konusu antlaşmaların oluşum süreçleri ve içerikleri ile ilgili oldukça ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bkz. Tuchman, *The Guns*

istman, Antant'ın askerî meselelerdeki iş birliğini ortaya çıkartan uyumun, ortak tehdit olarak algılanan Almanya'nın etkisizleştirilmesinin ortak bir çıkar olarak algılanmasından kaynaklandığını belirtmektedir.¹³⁰ Bu açıdan bakıldığında, Üçlü Antant'ın, Üçlü İttifak'a oranla çok daha sıkı ve uyumlu bir askerî iş birliği kimliği ortamı oluşturduğunu söylemek mümkün hâle gelmektedir. İlginç olan nokta ise, Antant içindeki devletlerin yaptıkları askerî iş birliği anlaşmalarının, askerî birimler arasında gizli biçimde yapılması ve hükûmetlerin bu anlaşmalardan haberdar edilmemesidir.

Bu noktada, Sagan'ın, ittifakların bağlayıcılığının saldırı kültürüne olan bağımlılığı arttırdığı tezini yeniden sorgulamakta fayda görülmektedir. Aralık 1913'te, son kez yenilenen Üçlü İttifak, üye devletlerin deniz güçlerinin iş birliğini ön görmekteydi; buna karşılık, 1914'ün bahar aylarında, ittifaka üye olan devletlerarasında, savaş planları ile ilgili yapılan görüşmelerde, yalnızca karşılıklı vaatler söz konusu olmuş ve herhangi bir iş birliği anlaşması ortaya çıkmamıştır.¹³¹ Aynı dönemde, Antant devletleri, aralarında deniz ve kara güçlerinin sorumluluk alanlarının paylaşımını ve iş birliğini içeren pek çok gizli anlaşma yapmış durumdaydılar ve 1914'te savaş başladığında Antant devletlerinin savaş planlarında bu anlaşmaların öngördüğü iş birliği, devreye sokulmuştur.¹³² Antant üyesi üç devletin, savaşın başlaması ile, Almanya'ya savaş ilan etmesine karşın, Avusturya-Macaristan'a ve İtalya'ya karşı savaş

of August, s. 53-81; aynı zamanda Antant devletlerinin askerî işbirlikleri ile ilgili daha fazla bilgi için şu kaynağa başvurulabilir: Richard Hamilton ve Holger Herwig (editörler), *War Planning 1914*, Cambridge, Cambridge University Press, 2010.

130 Weistman, *a.g.e.*, s. 157-158.

131 George B. Manhart, *Alliance and Entente*, New York, F.S. Crofts and Co.1933, s. 68-69.

132 Georges Michon da, 1911'den sonra, Fransa'nın ve Rusya'nın, aralarındaki ittifakı daha agresif bir yapıya sokma konusunda uzlaştıklarını yazmaktadır. Michon, *a.g.e.*, s. 191.

ilan etme konusunda ortak bir tavır almamış olmaları da, antantın bir ittifak olarak işlemediğini göstermesine rağmen, 1912-1914 yılları arasında yapılmış olan gizli askerî anlaşmaların, üç devletin savaş planlarında bir eş güdüm yaratmış olması dikkat çekici bir durum olarak gözükmektedir. Bu durumda, Üçlü Antant'ın, Üçlü İttifak'a kıyasla, olası bir savaşı daha mümkün gördüğü ve böyle bir savaşa daha organize hazırlandığı iddia edilebilir.

AVRUPA SİYASAL SİSTEMİNİN KRİZİ:

KÂĞIT ÜSTÜNDE SAVAŞ

Aşağı yukarı ilk sekiz ayı dışarıda bırakıldığında, Birinci Dünya Savaşı'nın, Sanayi Devrimi'nin ertesinde gelişen askerî teknolojilerin, uygun askerî taktiklerle birlikte kullanıldığı, ilk çatışma olduğunu söylemek uygun olacaktır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, hızlı bir süreçte gelişmeye başlayan askerî teknolojiler, yalnızca daha fazla imha gücünün daha süratli ve daha yoğun kullanımını mümkün kılmakla kalmamış, aynı zamanda, bu imha gücünün daha uzun menzillerde kullanılmasına da imkân sağlamıştır. Napolyon Savaşları'nda piyadeler, ağızdan dolma tüfekleri ile dakikada dört ila altı atış yapabilirken, 1871'deki Fransa-Prusya Savaşı'nda, Fransız piyadeleri içmeli tüfekleri ile dakikada yirmiden fazla atış yapabiliyorlardı. 1900'lerin başında, gittikçe mükemmelleştirilen makineli tüfekler ise, dakikada ortalama altı yüzden fazla mermi atabilme kapasitesine sahiptilerdi. 1860'lardan itibaren ağızdan dolma toplar yerlerini, çok daha kısa sürede atışa hazırlanabilen kuyruktan dolma toplara bırakmışlardı. Bu durum, sadece, mekanik gelişmelerin silahlara ve kullanıcılarına sağladığı hız ile ilgili değildi. 1870'lerin sonlarından itibaren yaygınlaşmaya başlayan dumansız ve yüksek enerjili barut sayesinde ateşli silahların menzilleri uzarken, yiv teknolojisi sayesinde isabet oranları da büyük oranda artmıştı.¹³³

133 Williamson A. Murray, "Towards the World War", *Warfare*, Geoffrey

Gerçekte, yeni teknolojilerin, yeni silahlar ortaya çıkarmasından çok, yüzyıllardır, savaş alanlarına hâkim olan silahların niteliklerini geliştirilmesi söz konusuydu. Tüfek ve top, yüzyıllardır, kara savaşlarının belirleyici silahları konumundaydılar ve bu silahlarla donanmış orduların yapacağı savaşları eskisinden farklı kılacak nitelikte yeni bir silah da, 19. yüzyıl sona ererken henüz geliştirilmiş değildi.¹³⁴ Avrupa'nın o zamana kadar gördüğü son büyük savaş, 1871 Fransa-Prusya Savaşı olduğundan, Avrupa genelkurmayları, Avrupa kıtasının sınırları çerçevesinde çıkabilecek bir çatışmayı, bu savaşta Prusya'ya zaferi getirmiş olan strateji ve taktikler üzerinde düşünmekteydiler. Bernadotte E. Schmitt ve Harold C. Vedeler de bu noktaya dikkat çekerek, Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte hazırlanan planlarda, gelecekte yapılacak modern bir savaşın düşünülmediğini, ancak, bu planların 1871 Fransa-Prusya Savaşı'nın daha büyütülmüş bir modeli üzerinde durularak oluşturulduğunu belirtmektedirler.¹³⁵ Bu durum, doğal olarak, 1914'te pratiğe dökülen savaş planlarının yapım süreçlerindeki ruh hâlini göstermektedir. Williamson A. Murray, 19. yüzyılın sonundaki teknolojik gelişmelerin, henüz o dönemde bugünkü kadar fark edilir olmadıklarına ve askerî kurumların, savaş yeteneklerini deneyebilecek pratikleri eyleme sokabilmek için çok az fırsata sahip olduklarına işaret etmektedir.¹³⁶ Bu tezin tartışmaya açık olduğu söylenebilir. Avrupalı asker elitler, 1871 ile 1914 arasında, hem silah teknolojilerinin gelişmelerini gözlemleyebilecekleri, hem de bunlara uygun taktikler geliştire-

Parker (editör), New York, Cambridge University Press, 1995, s.243; Stevenson, *Cataclysm-The First World War as a Political Tragedy*, s. 7.

134 Alfred W. Crosby, *Ateş Etmek*, çeviren: Aybek Görey, İstanbul, Kitap Yayınevi, s. 123-126.

135 Bernadotte E. Schmitt ve Harold C. Vedeler, *The World in Crucible*, New York, Harper & Row Publishers, 1984, s. 28.

136 Williamson A. Murray, *a.g.m.*, s. 243.

bilecekleri pek çok çatışma konusunda bilgili olmalarına karşılık, hazırladıkları savaş planlarının içeriğine bu bilgilerin gerektirdiği düzeltmelerin entegre edildiğini söylemenin doğru olmayacağı düşünülmektedir. 1878 Osmanlı-Rus Savaşı, 1899 Boer Savaşı, 1895 Çin-Japon Savaşı, 1896 İtalyan-Habeşistan Savaşı, 1898 ABD-İspanyol Savaşı, 1905 Rus-Japon Savaşı, 1911 İtalyan-Osmanlı Savaşı ve 1913 Balkan Savaşları gibi çatışmalar, Avrupalı Büyük Güçlerin askerî gözlemcileri tarafından izlenmelerine karşılık, bu savaşlar ile ilgili sunulan raporlardan çıkartılması muhtemel pek çok tecrübe, 1914'te pratiğe geçen savaş planları içinde yer bulmamıştır. Oysaki, örnek olarak sayılan bu savaşlar dizisi, teknolojik gelişmelerin, savaşın stratejisine ve taktiklerine karada, denizde ve havadaki pratikler ile eklendiği çatışmalardır.¹³⁷ Başarılar, başarısızlıklar ve hatta başarıların içinde gizli olan başarısızlıkların, Avrupalı askerî otoriteleri çok da etkilememiş olduğunu söylemenin mümkün olduğu düşünülmektedir. Teknolojinin anahtarını ellerinde tutmalarına, askerî modernitenin kibirli üstünlüğünü benimsemelerine karşın, Avrupalı devletlerin, 1871 ile 1914 arasındaki zayıf savaş repütasyonlarının da göz ardı edilmemesinin gerekliliğine inanılmaktadır.

İngiltere'nin, Boerler karşısında; Fransızların Cezayir'deki Berberi kabileler karşısında ve Rusya'nın Japonlar karşısında aldığı yenilgiler; Dev Çin'in küçük Japonya'ya boyun eğişi, İtalya'nın Somali'deki bozgununu takiben Libya'daki başarısızlıkları; Osmanlı İmparatorluğu'nun küçük Balkan devletleri karşısındaki mağlubiyeti, yalnızca Askerî Tarihe düşülmüş notlar olarak geçmektedir. Dikkatli gözlemciler, Boerler'in komando taktiklerinin, ağır hareket eden düzenli ordu birliklerine karşı ne kadar etkili olduğunu; modern teknolojilerin gerektirdiği koordinasyonu

137 Trevor Wilson ve Robin Prior, "Conflict, Technology and the Impact of Industrialization: The Great War 1914-1918", *The Journal of Strategic Studies*, Cilt 24, No:3, Eylül 2001, s. 128-157.

sağlayamayan İtalyan subaylarının, Habeş kabileleri karşısında bozguna uğramalarını, ilk kez sahra telefonlarını savaş alanında kullanarak modern silahların gerektirdiği koordinasyonu sağlayan Japon ordusunun, Kore’de, Ruslar karşısındaki başarılarını; 1911’de Libya’da, İtalyanlar’ın uçak ile havadan gözlem yaparak bir ilki gerçekleştirdiklerini fark etmişlerdir. Başarının, silahların modernliğinin ötesinde, bu modernliğin savaş alanına nasıl yansıtıldığıyla ilgili olmasının anlaşılması gereken ilk derslerden biri niteliğinde olsa da, bu durumun 1914’teki savaş öncesi için pek az geçerli olduğu görülmektedir. Askerî Tarih üzerine yazılmış olan kitaplar, her çağda benzer durumların mevcut olduğunu ve pek çok buluşun, askerlerin gelenekçi yapısına bir devrim anlamında eklenmelerinin, ancak ihtiyaç duyulan zamanlarda gerçekleştiğini gösteren pek çok örnekle doludur. Teknolojik yeniliklerin sağladığı imkânların 1914’te uygulamaya konan savaş planlarında çok fazla yer almaması eksiklik olarak görülebilirse de, bu planları asıl sorunlu hâle getiren durumun nedeni, bunların, hazırlayanların geçmişteki tecrübelerinin ve ruhsal yapılarının, kendi stratejik öngörüler, çıkarımları ve planlamaları üzerine olan etkileriydi. Bu çerçevede, devletleri savaşa hazırlayan ya da önceden bahsedilen argümanlara uygun olarak yönlendiren savaş planlarını değerlendirmek, 1900’lerin başlarında Avrupa siyasal sisteminde, savaşın anlamının değişim sürecini de anlamlandıracaktır.

1914 yılı Ağustos ayının başında, daha savaş ilanlarını bildiren notalar yazılırken, Avrupalı Büyük Güçlerin orduları, çatışmada yer almak üzere hazırlıklara başlamışlardı. Askerî hazırlığın, bu denli çabuk bir şekilde hayata geçirilmesinin en temel sebebi, en ince ayrıntısına kadar hazırlanmış olan savaş planlarının içeriklerinin, pratiğe döküleceği anın gelmiş olmasıydı. Bu planların hemen hepsinde, ortak olan özellikler bulunmaktaydı. Planların sahip olduğu ilk ortak özellik, daha önceden de değinildiği üzere, saldırı mantığı üzerine kurulu olmalarıydı. Bütün savaş planları,

değişik manevralar öngören saldırılar içermektedirler. İçeriği ve hatta varlığı, bugünde hâlâ devam eden bir tartışma konusu olsa da, *Schlieffen Planı*, Alman Ordusunun Hollanda ve Belçika üzerinden büyük bir çark hareketi ile Fransa'nın savunmasız kuzey sınırından girerek, Almanya ile olan sınırını savunmaya çalışan Fransız ordusunu kısaç içine almayı ve bu orduyu etkisizleştirmesini öngörmektedir.¹³⁸ Fransız Hükûmeti tarafından

- 138 Okuyucuya sunulan metin, planın varlığı ve içeriği ile ilgili olan tartışmalara katkı yaratmayı amaçlamamaktadır ve metin içinde yapılan değerlendirmeler planın mevcudiyetinin kabulü üzerine kuruludur. Buna karşılık, planın varlığı ile ilgili olan tartışma şu şekilde özetlenebilir: İkinci Dünya Savaşı'nda müttefik devletlerin bombardımanları sonucu, Prusya ve Alman askerî belgelerinin çoğunun imha olmuş olması ve söz konusu planın da belgelerinin bu nedenle mevcut olmaması, Schlieffen Planı'nı bir mit hâline getirmektedir. Buna karşılık, 1953'te Gerhard Ritter, İkinci Dünya Savaşı ertesinde, müttefikler tarafından el konulan belgeler üzerinde yaptığı çalışma çerçevesinde, plan ile ilgili belgelere ulaştığını iddia ederek, planın yapısı ve ayrıntıları üzerinde ilk akademik çalışmayı yayınlamıştır; Bkz. Gerhard Ritter, *Schlieffen Plan-Critique of a Myth*, Londra, Oswald Wolf Limited, 1958, s. 12. Terence Zuber ise, 1891 ile 1906 yılları arasında Genelkurmay Başkanlığı görevinde bulunan Schlieffen'in, 1857'den 1889'a kadar görevde bulunan Helmuth von Moltke'nin hazırlamış olduğu planları revize etmeye devam ettiğini ve kendi ismiyle anılması gereken bir plan hazırlamamış olduğunu, söz konusu memorandumun büyük ihtimalle Schlieffen tarafından hazırlanmış bir hipotetik çalışma olduğunu ileri sürmektedir. Zuber, Ritter'in ulaştığı olduğu belgelerin, 1905'te düzenlenen İmparatorluk Konseyi'ne sunulan memorandum ile ve bununla ilgili olan çalışma yazılarından oluştuğu iddiasındadır. Bkz. Terence Zuber, Terence Zuber, *Inventing the Schlieffen Plan 1871-1914*, Oxford, Oxford University Press, 2002. Zuber'in planın varlığının sorgulanmasını savunan tezi, Terence Holmes, Robert T. Foley ve Annika Mombauer gibi siyasi tarihçilerden yoğun eleştiri almıştır. Ortaya çıkan bu tartışma şu kaynaklardan takip edilebilir: Terence Zuber, "The Schlieffen Plan Reconsiderd", *War in History*, Cilt 6, sayı 3, 1999, s. 262-305; Terence Holmes, "The Reluctant March on Paris: A Reply to Terence Zuber's 'The Schlieffen Plan Reconsiderd'", *War in History*, Cilt 8, sayı 2, 2001, s. 208-232; Terence Zuber, "Terence

savunmaya fazla ağırlık verdiği düşünülen *Plan 16* yerine, 1911’de kabul edilen *Plan 17*’de ise, Fransız ordusunun Alsace Lorraine üzerine bir saldırı yapması öngörülmektedir.¹³⁹ Planların tamamı, düşmanı en uygun coğrafyada yakalayarak, kesin sonuçlu bir meydan savaşına zorlamak üzerine kuruluydu. İlginç olan nokta ise, planların hiçbirinin söz konusu meydan savaşının yapılacağı taktikleri içermemesidir; bu anlamda, planlar yalnızca

Holmes Reinvents the Schlieffen Plan”, *War in History*, Cilt 8, sayı 4, 2001, s. 468-476; Terence Holmes, “The Real Thing: A Reply to Terence Zuber’s: ‘Terence Holmes Reinvents the Schlieffen Plan’”, *War in History*, Cilt 9, sayı 1, 2002, s. 111-120; Robert T. Foley, “the Origins of the Schlieffen Plan”, *War in History*, Cilt 10, sayı 2, 2003, s. 222-232, Terence Holmes, “Asking Schlieffen: A Further Reply to Terence Zuber”, *War in History*, Cilt 10, sayı 4, 2003, s. 464-479; Terence Zuber, “The Schlieffen Plan was an Orphan”, *War in History*, Cilt 11, sayı 2, 2004, s. 220-225; Annika Mombauer, “Of War Plans and War Guilt: The Debate Surrounding the schlieffen Plan”, *The Journal of Strategic Studies*, Cilt 28, sayı: 5, Ekim 2005, s. 857-885; Robert T. Foley, “The Real Schlieffen Plan”, *War in History*, Cilt 13, sayı 1, 2006, s. 91-115. Terence Zuber, “Everybody Knows that there was a Schlieffen Plan: A Reply to Annika Mombauer”, *War in History*, Cilt 15, sayı 1, 2008, s. 92-101. Bu kaynaklar dışında Schlieffen Planının yer aldığı 1905 Memorandumu ve 1906 eki ile bu plana Helmuth von Moltke’nin (Genç) katkıları şu kaynaklara başvurmanın faydalı olacağına inanılmaktadır: Robert T. Foley, *Alfred von Schlieffen’s Military Writings*, Londra, Frank Cass, 2003; Terence Zuber, *Inventing the Schlieffen Plan 1871-1914*, Oxford, Oxford University Press, 2002, Mombauer, “German War Plans”, *War Planning 1914*, Richard Hamilton ve Holger Herwig (editörler), Cambridge, Cambridge University Press, 2010, s. 48-79; Gerhard Gross, “There was a Schlieffen Plan: New Sources on History of German War Planning”, *War in History*, Cilt 15, sayı 4, 2008, s. 389-431.

139 *Plan 17* ve öncesindeki Fransız savaş planları ile ilgili şu kaynaklara başvurmanın faydalı olacağına inanılmaktadır; bkz. Gerd Krumeich, *Armaments and Politics in France on the Eve of The First World War*, Dover, Berg Publishers, 1984; Robert A. Doughty, “France”, *War Planning 1914*, Richard Hamilton ve Holger Herwig (editörler), Cambridge, Cambridge University Press, 2010, s. 143-174.

stratejik olarak düşünülmüştür. Mark Hewitson, söz konusu durumun, Almanya'nın asker karar alıcılarının saldırının stratejik avantajı ve savaşın kısa süreli olacağı konusundaki inançlarının ve Almanya'nın modern bir savaşı sürdürebilecek yapıya olan güvenlerinin neden olduğu bir iyimsellik ile alakalı olduğuna işaret etmektedir.¹⁴⁰ Bu olumlu hava ile hazırlanmış olan planın tamamı, hız unsurunu göz önüne alarak düşmanın tehdit potansiyelini tek bir darbeye etkisizleştirmeyi öngörmekteydi; çoğu, işgal mantığı taşımamaktaydı ve gerçekte, önleyici savaş olgusu, planların özünü oluşturmaktaydı. Asker karar alıcılar, rakibin tehdit yaratan askerî gücü yok edildiğinde, sıranın sivil karar alıcıların barış masasında yapacakları görüşmelere geleceğini ve savaşın diplomasi ile tamamlanacağını düşünmekteydiler. Fakat, kâğıt üzerinde inşa ettikleri stratejinin geçmiş döneme ait olması ve bu stratejiyi hayata geçirecek olan unsurların, sahip oldukları yeteneklerin gelmiş oldukları gelişmişlik seviyesinin söz konusu stratejiye olan uyumsuzluğu, hem savaşı sona erdirecek hızlı ve ölümcül darbenin, taraflardan biri tarafından indirilmesini engellemiş, hem de Clausewitz'in "*savaşın sisi*" (fog of war)¹⁴¹ olarak tanımladığı beklenmeyen durumların, planların içeriğinde görülememiş sorunları ortaya çıkartmasına neden olmuştur.¹⁴²

140 Mark Hewitson, *Germany and the Causes of the First World War*, New York, Berg, 2004, s. 122.

141 Bu kavram için bkz. Clausewitz, *a.g.e.*, s. 119-121.

142 Schlieffen Planı'nın zayıf taraflarını şu şekilde değerlendirmek mümkündür: İlk olarak, plan, Moltke'nin stratejisini benimsememesine rağmen, Prusya askerî ekolünün filozofu olan Clausewitz'in eserinde yer verdiği "sürtünme" kavranını yadsıtmaktaydı. Clausewitz, bu kavramı savaşın yapılışı sırasında beklenmeyen durumların ortaya çıkmasını tanımlamak için kullanmıştı. Schlieffen ise milyonlarca askerî ve savaş aracını, askerî geçit töreninin düzeninde ve senkronizasyonunda yürütmeyi hesaplamaktaydı ve bu hesaplar için, hiç hata payı bırakılmamıştı. Oysa, Clausewitz'in ileri sürdüğü şekilde, sürtünme, savaşın doğasında olan bir unsurdur. Plan esneklikten o

İkinci ortak özellik, savaş planlarının tamamının fiziksel dünyanın gerçekliğinden çok, matematiksel bir evrenin gerçekliği üzerine kurulu olmalarıydı. Belli sayıdaki askerden oluşan, numara verilmiş birliklerin, saatin üzerindeki rakamların yansıttığı zamana uygun hareketleri doğrultusunda, harita üzerine işlenmiş sayısal mesafeleri aşmaları ve farklı sayılardaki kalabalıkların numaralanmış hâlden oluşan düşman birliklerini, gene, coğrafi yapısı

kadar uzaktı ki, hiçbir kademedeki karar alıcıya inisiyatif tanımamaktaydı. İkinci olarak, plan, rakiplerden gelebilecek beklenmedik hamleleri hesaba katmamaktaydı. Alman saldırısının hızı ne olursa olsun, Fransız ordusunun da Alsace Lorainne ve Saar üzerine yapacağı bir saldırı ihtimali büyüktü. Öte yandan, İngiltere'nin, Fransa'nın yanında yer alarak Kuzey Denizi üzerinden, Danimarka'ya çıkarma yapması ve daha da önemlisi Rus ordusunun, Polonya üzerinden hareketle, Doğu Prusya'ya yüklenmesi ihtimallerinin yaratacağı negatif etkiler hesaba katılmamıştı.

Üçüncü olarak, planın en riskli kısımlarından biri olan, Belçika'nın tarafsızlığının bozulmasının öngörülmesiydi. Schlieffen, planının beklenen hızda hayata geçmesi durumunda, batıdaki savaşın çabuk sona ereceğini ve İngiltere'nin, böyle bir çatışmaya taraf olmak istemeyeceğini düşünmekteydi. Üstelik, ne Belçika ve ne de Fransa işgal edilmeyecekti. Diğer taraftan, daha 1902'den itibaren Almanya'nın planlarından haberdar olmaya başlayan Belçika, Liege ve Namur kalelerini tahkim etmeye başlamıştı. İngiltere'de ise Donanma Birinci Lordu Fisher, İngiliz Donanması ile ordusunun ortaklaşa yapacağı Borkum Planı çerçevesinde, Danimarka üzerinden Almanya'yı işgal ederek savaş dışı bırakma hesapları yapmaktaydı.

Schlieffen'in planı dâhilindeki dördüncü ve en önemli hata, Schlieffen'in tek bir zaferle savaşın sona ereceğine dayanan mantığıydı. Daha 1871 Savaşı'nda bile, Fransa art arda kaybettiği iki büyük meydan savaşından sonra dahi, on ay aşkın bir süre boyunca direnmeye ve cepheye yeniden asker sürmeye devam etmişti. Bu nedenle, Schlieffen'in büyük manevrası, Fransız ordusunun muvazzaf gücünü yok etse de, Fransa'nın savaşmayı bırakacağını düşünmek naifikti. Dahası, Fransa savaşı bıraksa bile, Rusya'nın ya da İngiltere'nin de savaşı bırakacakları kesin değildi. Kendisinin de fark etmesi gerektiği üzere, ilham aldığı Hannibal, Cannae Savaşı'ndaki ezici galibiyetine karşın Roma'yı dize getirmeyi başaramamış ve on dört yıl devam eden çatışma sonucunda Kartaca, Pön Savaşları'nı kaybetmişti.

sayılarla verilmiş değerler olarak harita üzerine aktarılmış bir alanda yok etmeleri, bu planların ana temasını oluşturmaktaydı. Bu konuda en iyi örnek, bir saat hassaslığı ile işlemesi öngörülen *Schlieffen Planı*'nın içeriğidir: Askerlik kariyerinin önemli bir kısmında topografya ve organizasyon üzerinde uzmanlaşan Schlieffen, hazırladığı planında, sahip olduğu teknisyenlik yeteneğini, makine düzeninde işlemesi gereken bir taktikler bütünüün oluşması yönünde kullanmıştı. Milyonlarca askerin, binlerce birliğin, trenin ve vasıtanın bir saat düzeninde belirlenmiş zamanlarda ve hızla hareketi üzerine kurgulanmış bir plan çerçevesinde, ilk ve kesin vuruş batıda yapılacaktı. Köln, Düsseldorf ve Aachen arasına yerleşecek dokuz kolordu, beş süvari tümeni ve ihtiyatlardan oluşan yedi kolordu, Belçika yönünde saldırıya geçecekler ve aynı anda kademeli olarak dizilmiş, nispeten daha zayıf yedi kolordu da Saarbourg'a doğru güney yönünde ilerleyeceklerdi. Başka bir deyişle, Alman ordusu, aşağı yukarı tamamına yakın bir güçle, Didedenhofen-Metz bölgesini merkez alan bir eksen etrafında, Belçika üzerinden çark ederek, Fransız ordusunun arkasına geçecek ve Siene Irmağı'nın havzasında, Verdun ve Metz gibi sınır kalelerine arkasını vereceği bir savaşa zorlayacaktı. Aynı sırada, Üçlü ittifak'ın diğer üyelerine de işler düşmekteydi. Ren Bölgesi'nde, olası bir Fransız ilerlemesine karşılık on piyade tümeni ve iki süvari tümeni kuvvetindeki bir İtalyan ordusu, bu bölgeyi savunarak Fransızlar'ın, Baden'e ulaşmasına engel olacaktı. Doğuda ise, üç kolordunun yanı sıra, ihtiyatlardan oluşan dört tümen, iki ya da dört süvari tümeni ve muhtelif milis kuvvetlerin katılımı ile oluşan zayıf bir güç, Doğu Prusya'yı savunacaktı. Fakat Schlieffen, bu cephe, Rus ordusunun dikkatini Avusturya-Macaristan'ın yapacağı bir saldırı ile dağıtmayı hedeflemekteydi. Hız önemliydi ve ayrıca, her birime biçilmiş zamanlamaların da önemi büyüktü. Schlieffen, tek bir meydan savaşı ile Fransa'nın dize geleceğine inanmaktaydı

ve sonra, demir yolu ağı, bu cephede boşalan birlikleri, Rusların önüne çıkmak üzere doğuya taşıyacaktı. Avusturya-Macaristan Genelkurmay Başkanı Franz Conrad von Hötzendorf, hazırladığı “R,” “B,” ve “I,” *Planları* çerçevesinde, Avusturya-Macaristan ordusunun kırk sekiz tümenini üç gruba ayırarak, olası senaryoların gerektirdiği alanlara kaydırılmalarını sağlayacak elastikiyeti üretmeyi amaçlamaktaydı.¹⁴³ Savaş planlarının ayrıntıları ile ilgili yukarıda bahsedilen nedenlerle, 1914’te başlayan savaşa “tarifeler savaşı” yakıştırılması yapılmaktadır. Savaş planlarının en önemli özelliği, öngördükleri seferberlik organizasyonlarına sayısal ve zamansal olarak bağımlılıklarıdır. Buna göre, seferberliğin gerektirdiği organizasyon, mükemmel bir zaman ayarını da getirmektedir. Planların tamamı, bu organizasyonun mükemmel bir zamanlama ile işleyişi ihtimali üzerinden, başarıya ulaşabilme öngörüsü içermektedirler. Örneğin, bu durum, Rusya’nın savaş planı olan *Plan 19*’da kendini açıkça göstermektedir. Bu plan çerçevesinde, seferberliğini hızla tamamlayacak iki Rus ordusunun, hızla Doğu Prusya’ya saldırması, diğer beş ordunun ise, seferberliklerini tamamlamak üzere toplanacakları Galiçya’da, Avusturya-Macaristan’dan gelmesi beklenen bir saldırıyı karşılamaları öngörülmektedir.¹⁴⁴

143 Conrad von Hötzendorf, Sırbistan ile başlayan savaşın, Rusya ve İtalya ile de olası bir savaşı tetikleme ihtimalini göz önüne alarak, elindeki kuvvetlerin stratejik olarak yerleştirildiği, birbirine bağlı üç plan hazırlamıştır. Avusturya-Macaristan’ın savaş planları için şu kaynaklara başvurulmasında fayda görülmektedir: Günther Kronenbitter, “Austria-Hungary” *War Planning 1914*, Richard Hamilton ve Holger Herwig (editörler), Cambridge, Cambridge University Press, 2010, s. 24-47; Wawro, Geoffrey, *Warfare and Society in Europe 1792-1914*, Londra, Routledge, 2000, s. 193-195.

144 1910 yılında General Yuri Danilov tarafından yapılan planın ilk versiyonunda Rus ordusunun bütün gücünün seferberliğini tamamlayarak, Almanya üzerine saldırması söz konusu iken, 1912’den sonra yapılan düzeltmeler ile plan uygulamaya konan şeklini almıştır. Buna karşılık, planın

Beşinci ortak özellik ise, planların tamamının modern askerî gelişmelerin sağladığı yeteneklerin getireceği avantajları göz ardı etmeleridir. Diğer taraftan, bu durum, henüz emekleme dönemindeki mekanizasyon teknolojilerinin, savaş planlarının gerektirdiği hıza uyamayacağı ve daha da önemlisi, öngörülen hareketleri yavaşlatacağı düşünüldüğünden, kendini henüz kanıtlamamış bu teknolojilerin, saat hassaslığında hazırlanmış savaş planlarına yarardan çok zarar getireceğini düşünmek de mümkündür. Avrupalı Büyük Güçlerin asker karar alıcılarının, yeni teknolojiler konusunda bilgisiz olduklarını düşünmek uygun olmasa bile, bu teknolojileri planlarına koyma konusunda ilgisiz olduklarını düşünmek mümkündür. Walter Goerlitz, bu durumun bir nedeni olarak, 1900'lerin başlarında mekanik silah teknolojilerindeki büyük gelişmelerin, orduların hizmetine pek çok yeni araç ve silah sunmasına ve genelkurmayların bu gelişmelerle ilgilenmelerine karşılık, muhafazakârlığın kalesi durumundaki savaş bakanlıklarının, yeni gelişmeleri orduların envanterine eklemek konusunda bütçe ayırmaya yanaşmadıklarına işaret etmektedir.¹⁴⁵ Örneğin, 1890'ların sonlarında popülerleşen, silahlı zırhlı otomobillere en çok ilgi gösteren Fransız ordusu olurken, bu araçların yalnızca yollarda gidebilmeleri, arazinin engellerini aşabilecek yeni bir aracın da projeleri üzerinde çalışılması sonucunu getirmişti. 1900'lerin başlarından itibaren, paletli traktörlerin arazi geçiş performansları dikkate alınarak yapılan çalışmalar, aşağı yukarı bütün Avrupalı orduların ilgisine sunulduysa da, bu ilk tank pro-

çeriğindeki eksiklikler ve karışıklıklar, planın hedeflerini ve amaçlarını belirsizleştirmiştir. Bu planın içeriği için şu kaynaklara bakılmasına fayda görülmektedir: Bruce Menning, "War Planning and Initial Operations in the Russian Context", *War Planning 1914*, Richard Hamilton ve Holger Herwig (editörler), Cambridge, Cambridge University Press, 2010, s. 80-142.

145 Goerlitz, *a.g.e.*, s. 145.

jeleri ilgi görmemiştir.¹⁴⁶ Bu çerçevede, 1914'te uygulanan savaş planları, 1871'dekinden çok da nitelik farkı olmayan orduların pratiğe dökcekleri harekât belgeleri olmuşlardır.

Ortak yanlarına karşılık, söz konusu planların değişik motivasyonlar taşıdığıнын söylenmesi de mümkündür. Her ne kadar, taktik yaklaşımları, rakibi kesin sonuçlu bir meydan savaşına çekmek üzerine kurulu olsa da, bu planlara yönelik stratejik beklentilerin farklılığı ve bazen de bulanıklığı göze çarpmaktadır.¹⁴⁷ Bu bulanıklığın başlıca nedeni, bir savaşı bitirmenin, ancak, rakibin yenilgiyi kabul etmesiyle mümkün olmasıdır ve planları yapanlar yalnızca askerî anlamda birer zafer öngörmektedirler; bu doğrultuda zaferin, en kısa sürede kazanılması hedeflenmektedir. Diğer taraftan, bu planların referanslarının temelini oluşturan 1871 Fransa-Prusya Savaşı'nın, kesin sonuç sağlayan ilk çarpışmalara rağmen, on ay kadar daha devam etmiş olması düşündürücüdür. Almanya'nın *Schlieffen Planı* ve Fransa'nın *Plan*

146 Bruce I. Gudmundsson, *On Armor*, Londra, Praeger, 2004, s. 2-3; Goerlitz, 1908 yılında Alman ordusunun yaptığı manevralarda üç zırhlı arabanın denendiğini; ancak, "kimsenin bu araçlar ile ne yapılabileceğini bilemediği" için, bu konseptin envantere alınmadığını ve 1911'de ise Avusturya-Macaristan ordusunda görev yapan bir demir yolu subayının, Alman Savaş Bakanlığı'na sunduğu, makineli tüfek taşıyan, paletler üzerinde giden, zırhlı bir aracın projesinin denenmeye dahi layık bulunmadığını yazmaktadır. Goerlitz, *a.g.e.*, s. 145.

147 Örneğin, Douglas Porch, Plan 17'de öngörülen stratejinin hücum üzerine kurulu olmasının nedeninin, Alman ordusunu savunma önlemleri almaya mecbur kılarak, bütün gücünü saldırıya kullanmasını engellemek olduğunu yazmaktadır. Bu anlamda, Fransa, askerî gücünün Almanya'ya oranla zayıflığını maskeleye çalışacaktır. Bu durum, planı, aşırı riskli haline getirmesine karşılık, plan yapıcılarının amacı, saldırı tehdidi ile rakibi savunma önlemleri aldirmaya çalışmak ve böylece, bütün gücünü saldırı için kullanmasını engellemektir. Douglas Porch, "French War Plans, 1914: the 'Balance of Power' Paradox, *The Journal of Strategic Studies*, Cilt 29, no 1, Şubat 2006, s. 117-144.

17'si gibi, tamamen saldırı mantığı üzerine kurulmuş olan planlar, herhangi bir yedek savunma alternatifi sunmamaktadırlar. Diğer taraftan, Rusya'nın planları tamamen seferberlik üzerine kuruludur ve taktiksel yapıdan yoksundur. İngiltere'de ise Amirallik Birinci Deniz Lordu Fisher'in özenle hazırladığı *Borkum Planı*, donanma ve ordu güçlerinin yanında, henüz askerî bir iş birliği üzerinde uzlaşılmamış Rusya'nın da askerî güçlerinin katılımını ön gören fantastik bir yapıyı içermektedir. Avusturya-Macaristan ise, ölçülü alternatif planlara sahip tek devlettir.¹⁴⁸

Önceki başlıklarda, 1900'lerin başında savaşın, hayal edilen bir tasarım olduğu vurgulanmıştı. Savaş planlarında yansıtılan stratejik görüşlerin, 1871 yılının başarılarını getiren stratejik yaklaşıma odaklandığını; ancak, taktiklerin neredeyse daha eskilere dayandığını belirtmenin daha doğru olacağı düşünülmektedir. Bu durum, planları hayata geçirecek malzemenin, plan üzerindeki yapısında da kendini belli etmektedir. Yukarıdaki paragrafta örneklediği üzere, askerî teknolojilerin sunduğu yeni imkânlar, orduların sahip olduğu yeteneklerin mekanizasyonu için büyük faydalar sağlamaktaydı. Büyük Güçlerin bu gelişmeleri ordularına adapte etme konusunda yavaş davrandıkları söylenebilirse de, çoğu yeni gelişmeye kapalı kalmadıklarını belirtmenin daha uygun olduğu düşünülmektedir. Asıl sorun, bu teknolojilerin adaptasyonu değil, bunların sağladığı yeni taktiksel olanakların, savaş planlarına yansıtılmamış olmasıdır.¹⁴⁹ Bu durumun, savaşın başlangıcında devreye sokulan planların başarısızlığını açıklanması endişesi ile

148 Borkum Planı için bkz. Burak Gülboy, "Birinci Dünya Savaşı'nın Erken Döneminde İngiltere'nin Stratejik Yaklaşımının Belirlenmesi: Çanakkale'ye Harekât Kararının Alınmasının İngiltere'nin Stratejik Yaklaşımının ve Savaş Hedeflerinin Saptanması ile İlişkisi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Vol. 5, No. 9, 2009, s. 51-87.

149 Bu gelişmelerin Avrupa'nın Büyük Güçlerinin ordularına olan adaptasyonları için bkz. Hermann, *a.g.e.*, s. 67-79.

bir alakasının olmadığını vurgulamak faydalı olacaktır. Aksine, burada işaret edilmek istenen, muhafazakâr kafalarda tahayyül edilmiş olan bir savaşın, bu planlar çerçevesinde hazırlanmış olmasıdır. Yeni teknolojilerin getirmiş olduğu imkânların, savaşın yapısını daha yıkıcı bir hâle dönüştürmesi olasılığının, 1871'in mitine hâkim gelmiş olması durumunda, Büyük Güçlerin asker elitlerinin, güvenlik tanımlarını, saldırı stratejisine dayalı önleyici savaş yerine, savunma stratejisine dayalı kolektif barış mantığı çerçevesinde yapıp yapmayacakları, sosyal bilimcilerin kafasında, bir muamma olarak kalacak gibi gözükmektedir.

1871'den sonra, Avrupalı Büyük Güçlerin genelkurmaylarının içine girmiş oldukları yoğun planlama faaliyetlerinin, 1914'e ilerleyen süreçte değişik sonuçları olduğunun söylenmesi mümkündür. Bunlar, şu şekilde sıralanabilir: İlk olarak, asker elitler, saldırı ile rakibi kesin sonuçlu bir meydan savaşına zorlamayı hedefledikleri açılımlar üzerine odaklanmışlardır ve bu nedenle de, Büyük Güçlerin orduları, kısa sürmesi öngörülen savaşlara uygun şekilde donatılmışlardır. Bu durum, aynı zamanda kongre sisteminin müdahalesini geçiştirebilmek açısından da uygundur. İkinci olarak, planlama süreci rakiplerin durumları hakkında istihbarat gerektirdiğinden, daha önceden farklı olarak, devletler, birbirlerinin askerî yetenekleri ve donanımları konusunda daha ilgili hâle gelmişlerdir. Bu durum da, eski döneme oranla, gizlilik unsuruna verilen önemin artması sonucunu getirmiştir. Asıl soru, bu noktadan başlamaktadır: Gizlilik, bir süre sonra genelkurmayların olası bir savaş ile ilgili planları sivil otoriteden bile gizlemelerine neden olmuştur. Üçüncü olarak, ortaya çıkan bu gizlilik ve savaş planlarının varlık sebebi, genelkurmayların, sivil otoritelerden bağımsız olarak, kendi "güvenlik" tanımlarını yapması sonucunu ortaya çıkartmıştır.¹⁵⁰ Böylece, asker karar alı-

150 Bu iddianın önemli olduğu düşünülmektedir ve Jack Levy'nin tezleri üzerine

cılar ile sivil karar alıcılar arasındaki otorite paylaşımı eskisinden farklı bir yönde ilerlemeye başlamıştır. Bu durum da, diplomasinin gerildiği anlarda savaş tehdidini bir araç olarak kullanmaya alışıktır olan, Avrupalı Büyük Güçleri savaşa daha eğilimli hâle getirmiştir. Dördüncü ve en önemli sonuçlardan biri ise, olası bir savaşta, ilk harekete geçenin avantajlı konuma geleceği düşüncesi ile hazırlanmış olan planların, savaşa eğilimli hâle gelmiş olan devletlere getirdiği psikolojik yük ile ilgilidir. Bütün devletler, saldırı mantığını benimsediğinden, yapılmış olan bütün planların içeriğinin buna uygun olduğu bellidir. Bu çerçevede, devletler, planları uygulamaya koyabilmek için hazırlanmak zorundadırlar. Bu ise, seferberlik ilan etme yoluyla olacağından, bir devletin seferberlik konusunda atacağı her adım, ilk vuranın kazanacağı bir ortamda, diğerleri için savaş ilanı olmasa da, buna yakın bir jest anlamı taşıyacaktır.

1914'DE DİPLOMASİNİN KRİZİ: SEFERBERLİK VS. SAVAŞ

1914'ün Ağustos ayında, Avrupa'nın Büyük Güçlerinin devreye soktuğu savaş planlarının, gerek yapım süreçleri ve gerekse içerikleri itibariyle, asker elitlerin emeği olduğu ve bu asker elitler tarafından yapılmış olan "güvenlik" tanımlarının karakteristiklerinde hazırlandıklarını tekrar etmenin uygun olacağı düşünülmektedir. Jack Snyder, asker karar alıcıların, kullanabilecekleri olanakları, hedefledikleri amaç için düzenlemeye çalıştıkları bir rasyonalite çerçevesinde kararlar vermek ve bu kararlar doğrultusunda işler hâle getirebilecekleri bir strateji üretmek zorunda olduklarına

temellendirilmiştir. Bkz. Levy, "Organizational Routines and the Causes of War", *International Studies Quarterly*, Cilt 30, Sayı 2, Haziran 1986, s. 192-222; ayrıca bkz. Richard Hamilton, "War Planning: Obvious Needs, Not so Obvious Solutions", *War Planning 1914*, Richard Hamilton ve Holger Herwig (editörler), Cambridge, Cambridge University Press, 2010, s. 1-23; Terence Zuber, "The German Intelligence Estimates in the West 1885-1914", *Intelligence and National Security*, Cilt 25, no:2, Nisan 2006, s. 177-201.

işaret ederken, Avrupalı Büyük Güçlerin asker karar alıcılarının, ülkelerinin savaş planlarını hazırlarken, olası bir Avrupa savaşından, “kıtasal hâkimiyet” ya da “statükoda kendi lehlerine bir değişim” beklemekten çok, “güvenlik” olgusu üzerine odaklandıklarını vurgulamaktadır.¹⁵¹ Bu durumda, asker elitler için ikinci planda kalan hâkimiyet, hegemonya ve statüko gibi kavramların, sivil karar alıcılar tarafından dikkate alınan değişkenler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bilakis, 1914’ün Ağustos ayında devletleri savaşa götüren kararlar, sivil yöneticiler tarafından alınmıştır. Bu durumun, savaşın başlangıcındaki sorumluluğu asker elitlerin üzerine yükleyen görüşlerin eksikliğini ortaya çıkardığı düşünülmektedir.

1914’ün Haziran ayındaki Saraybosna Suikastı’ndan sonra, devletlerin ardı ardına birbirlerine savaş ilan ettiği, Ağustos ayının başına kadar geçen süre içinde, Büyük Güçlerin sivil ve asker karar alıcılarının ve diplomatlarının aktif bir şekilde Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasındaki kriz ile ilgilendikleri kesindir. Buna karşılık, bu aktivitenin, önceki krizlerde olana benzer bir biçimde, kolektif bir sorun çözme amacı taşımadığına işaret etmenin de uygun olduğu düşünülmektedir. Avrupa siyasal sisteminin kolektif sorun çözme mekanizması olan kongre sisteminin, yakın zamanda bitmiş olan Balkan Savaşları’nda, eskisi kadar şevkli olmasa bile, Edward Grey’in hatıratında belirttiği üzere “iyi niyetli” bir uyum içinde¹⁵², Balkanlarda ortaya çıkan yeni statükonun

151 Jack Snyder, *The Ideology of Offensive: Military Decision Making and the Disasters of 1914*, Ithaka, Cornell University Press, 1984, s. 18-19.

152 Edward Grey, 1913’te, Büyük Güçlerin Londra’daki büyükelçileri ile sürekli toplantılar yaparak, Balkan Savaşları’nın sonrasında ortaya çıkan ve Avusturya-Macaristan, İtalya, Sırbistan ve Rusya arasında gerginlik yaratan bazı sınır sorunlarının görüşmeler ile halledilmesini övmektedir ve bu sorun sürecinin bir gelenek hâline gelmesi beklenirken 1914’teki krizde tekrarlanamamasını eleştirmektedir. Bkz Grey, *a.g.e.*, Cilt 2, s. 109-110.

Büyük Güçlerin çıkarlarına uygun olarak düzenlenmesi konusundaki başarısı ortadayken, yaklaşık bir yıl sonra patlak veren yeni bir Balkan krizinde, aynı yolun izlenmemiş olmasına dikkat çekmekte fayda görülmektedir.¹⁵³ Aradan geçen bir yıl içinde, Avrupalı devletlerin, aralarındaki ilişkilerde büyük bir tırmanışa neden olacak bir sorunun olmadığı rahatlıkla söylenebilir; aksine, 1911’de Avrupa’da, savaşın telaffuz edilmesine neden olan, Agadir Krizi’nin yaratmış olduğu gerginlik önemli ölçüde yatışmıştı. Hatta, 1914’ün başında, İngiltere ile Almanya, aralarındaki donanma yarışını sessiz sedasız bir uzlaşma ile yavaşlatmaya başlamışlardı; bu ise, iki devlet arasındaki en temel geçimsizlik konusunun ortadan kalkması için yeni bir dönemin başlama fırsatını temsil etmekteydi; ancak, böyle bir süreç hiç canlanmamıştır. Bunun başlıca nedeni, Balkanlarda, Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasındaki krizde, Avrupa’nın Büyük Güçlerinin önceki dönemde kullanmış oldukları sorun çözme mekanizmalarının yerine, farklı bir yöntem izlemeleridir.

28 Haziran 1914’te, Saraybosna’daki ordu manevralarını denetlemek üzere orada bulunan Avusturya-Macaristan Veli-ahdı Arşidük Franz Ferdinand’ın, Gavrilo Princip adlı genç bir Sırp öğrenci tarafından vurularak öldürülmesi ile başlayan kriz, Avrupalı devletlerin arasında kriz yaratacak bir gündem oluşturacak derecede önemli bir sorun olma özelliği taşımamaktaydı. Nihayetinde, 1908 yılında, yalnızca Avusturya-Macaristan’ı ve Sırbistan’ı değil, Almanya’yı ve Rusya’yı da karşı karşıya getiren bir başka krizin çözülmesi ile, Avusturya-Macaristan, nüfusunun önemli bir kısmı Sırp olan Bosna Hersek’i ilhak ederek, 1871’den beridir, Avrupa siyasi haritasında meydana gelen en

153 Balkan Savaşları’nın diplomatik süreçlerinin değerlendirilmesi için şu kaynağa bakılmasında fayda görülmektedir. Ernst Christian Helmreich, *The Diplomacy of Balkan Wars*, Cambridge, Harvard University Press, 1938.

büyük sınır değişikliğini yapmış bulunmaktaydı.¹⁵⁴ Daha, henüz bitmiş Balkan Savaşları'nın Londra'daki barış görüşmelerinde ise, Sırbistan'ın olası bazı toprak kazançları Avusturya-Macaristan'ın baskısı ile törpülenmişti.¹⁵⁵ Suikast sonrasında da Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasında tırmanmaya başlayan yeni krizin, Avusturya-Macaristan'ın, Sırbistan'ı zorlayacağı bir sonuçla bitmesi beklenen bir rutin olarak görülmektedir.¹⁵⁶ Üstelik, Avrupa'nın en eski hanedan ailelerinden birine yapılmış olan bu saldırının, yalnızca, Avusturya-Macaristan'a değil, aynı zamanda Avrupa değerlerine de yapıldığı görüşü bazı Avrupalı siyaset çevrelerinde hâkim olduğundan, böyle bir saldırıya, Avusturya-Macaristan'ın bir cezalandırıcı güç gösterisi ile karşılık vermesi de uygun görülmektedir.¹⁵⁷ Avrupa siyasal sisteminin hiyerar-

154 Bosna Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından ilhakı ve bunun yarattığı kriz ile ilgili şu kaynaklara bakılmasında fayda görülmektedir: E. Schmitt, *The Annexation of Bosnia 1908-1909*, Cambridge, Cambridge University Press, 1937; ayrıca bkz. Stevenson, *Armaments and the Coming of War*, s. 112-131.

155 Bu düzenlemeler için bkz. Bridge, *From Sadowa to Sarajevo*, Londra, Routledge and Kegan Paul, 1972, s. 348-352.

156 Gerek Saraybosna Suikastının ve gerekse suikastın Avrupa'daki yankıları ile ilgili bilgiler için şu kaynağa bakmakta fayda görülmektedir: Joachim Remak, *Sarajevo The Story of Political Murder*, New York, Criterion Books, 1959.

157 Bu yaklaşım, Avrupa'nın gelişmiş bölgeleri ile geri kalmış kısımları arasındaki öfke ve nefret seviyesine varan algı farklarını yansıtmaktadır. Bu konu, R.J.Ewans'ın ve Helmuth Pogge von Strandmann'ın editörlüklerini yapmış oldukları, *The Coming of the First World War* adlı edisyonun içinde yer alan, suikastçı Gavrilo Princip ile hapishanede bulunduğu sırada yapılmış olan bir röportajı içeren, Z. A. B. Zeman'ın, "Balkans and the Coming of the War" ile Avusturya-Macaristan toplumunun savaş öncesi fikir yapısını anlatan, R. J. W. Evans'ın, "The Habsburg Monarchy and the Coming of the War" başlıklı bölümlerinde ayrıntılı olarak işlenmiştir. Bkz. R. J. W. Ewans ve Helmuth Pogge von Strandmann, *The Coming of the First World War*, Oxford, Clarendon Press, 1998.

şik yapısı düşünüldüğünde, ortaya çıkan kriz, bir Büyük Güç olan Avusturya-Macaristan ile nispeten sıradan bir devlet olarak hiyerarşinin alt sıralarında yer alan Sırbistan arasında cereyan etmekteydi. Bu çerçevede, Avusturya-Macaristan'ın, Avrupa siyasal sisteminin Büyük Güçlere sağladığı diplomasi ve savaş araçlarından istediğini kullanabilmesi konusunda bir sınırlama yoktu; ancak, seçilecek yol savaş olarsa, kongre sisteminin müdahalesinden kaçınabilmek için, Avusturya-Macaristan'ın hem çabuk bir galibiyet alması ve hem de savaşı lokalize edebilmesi gerekliydi. Tam da bu noktada, Avrupa siyasal sisteminin bir aracı olan savaşın, önceki başlıklarda bahsedilen, içeriğindeki değişimin bir Büyük Gücü nasıl bir paradoksa ittiğinin sorgulanmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Avusturya-Macaristan'ın, Sırbistan'ı, Saraybosna Suikastı'ndan sorumlu tutması ile, Temmuz 1914'te iki ülke arasında başlayan kriz bir tırmanma sürecine girerken, Avusturya-Macaristan'ın, krizi başarı ile yönetemediğine işaret etmenin faydalı olduğu düşünülmektedir. Bunun nedeni, krizin, birkaç hafta sonra, sonrasında topyekûn bir Avrupa savaşına dönüşmesi değil, Avusturya-Macaristan'ın, elindeki dış politika araçlarının içeriğindeki değişikliklerin neden olduğu sorunlar nedeniyle Sırbistan'a karşı uygulamak istediği politikayı netleştirememesidir.

Suikastın ardından Avusturya-Macaristan, ortaya çıkan durumun belirsizliği içinde vermesi gereken tepkinin ölçüsünü hesaplamaya çalışmaktaydı. Her şeyden önce Avusturya-Macaristan, Büyük Güç olarak sahip olduğu prestije karşı bir meydan okuma ile karşılaştığı algısı içindeydi. Bu durum, Avusturya-Macaristan'ın 1908'de, Bosna Hersek'i ilhak etmesini takip eden yıllarda, Sırbistan'ı sürekli bir baskı altında tuttuğu durumun bir tür geri vuruşu gibi görünen suikastın, Sırbistan tarafından organize edilen bir komplo olduğu mantığı üzerine kuruluydu. Fakat, suikast ile Sırbistan'ın görünür bir ilişkisi olmaması,

Avusturya-Macaristan'ın suikasta gösterebileceği tepkinin yönünü belirsizleştirmektedir. Sonuçta, Avusturya-Macaristan'ın bu aşamada verebileceği tepki için fazla seçeneği de bulunmamaktaydı. Sırbistan ile suikast arasında organik bir bağın kurulmasını mümkün kılacak kanıtların mevcut olmadığı bir ortamda, verilecek tepkinin sertliği de önem kazanmaktaydı; ne var ki bu aşamada, diplomatik bir tepkiden başka bir seçenek yoktu ve bu çerçevede, ancak diplomatik tepkinin sertliği üzerinde hesap yapılabilirdi. Avrupa siyasal sisteminin yapısı çerçevesinde, Büyük Güçlerin birden fazlasını ilgilendiren konular genelde kongre ile çözüldüğünden, Avusturya-Macaristan, ortaya çıkan yeni krizin de Büyük Güçlerin katılacağı bir kongre ile sonlanacağını farkındaydı.

Krizin, kongre ile sonlanması için geçerli olan nedenlerin şöyle sıralanması mümkündür: İlk olarak, Balkanlar, Büyük Güçler tarafından, Avrupa statükosunun devamlılığı için önemli bir alan olarak görülmektedir ve 1908'de, Avusturya-Macaristan'ın Bosna Hersek'i ilhak etmesi, söz konusu devletin bu bölgeyi 1878'den beridir kontrol altında bulundurmasının resmîyete dökülmesinden başka bir şey olmadığı için, bir *fait accompli* olarak kabul görmüştü; lakin bu durumun yeniden tekrarlanması Büyük Güçlerin toplu olarak yapacakları düzenlemeler ile geçerli olabildi. İkinci neden ise, ilhak sonucunda Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasında tırmanan krize, Sırbistan'a destek vererek taraf olan, Rusya'nın da karışmış olması ve Almanya'nın tepkisi ile bu desteği çekmek zorunda kalmasına karşılık, Rusya'nın Balkanlarda çıkar tanımlamaya devam ettiğini göstermesidir. Böylece, Balkanlar ile ilgili ortaya çıkacak herhangi bir düzenlemede, Rusya da taraf olacağını göstermiştir ve bu da, Balkanlar ile ilgili sorunların tek taraflı değil, kongre ile çözümlenmesini gerektirmektedir. Üçüncü olarak, 1908'deki ilhakın kabulünde, İngiltere ve Fransa fazla tepki vermeyerek Rusya'nın Balkanlara yönelik politikasına katılmadıklarını göstermişlerdir; ama, bu

da, Almanya'nın Rusya'yı diplomatik anlamda ezmesi ile sonuçlanmıştır. Bu durumda, Balkanlar ile ilgili ortaya çıkacak olan ve en az bir Büyük Gücün taraf olduğu her sorun benzer bir ortam yaracağından, krizin Büyük Güçler tarafından düzenlenecek bir kongre ile sonuçlanması büyük olasılık hâline getirmiştir. Asıl sorun, Avusturya-Macaristan'ın 1908'deki ilhakı sorgulamaya açması muhtemel bir kongreyi isteyip istemediği ile ilgilidir.¹⁵⁸ Eğer kongre kaçınılmaz ise, Avusturya-Macaristan'ın, İngiltere'nin ve Fransa'nın desteğini alması muhtemel olan Rusya karşısında yalnız kalmak istemeyeceği ve bu nedenle de, müttefiki olan Almanya'nın desteğinin yanında olduğunu bilmek isteyeceği yönündeki argümanlarının öne sürülmesi mümkündür.

Suikastı takip eden günlerde, Avusturya-Macaristan Dışişleri, Leopold Berchtold, Alexander Graf von Hoyos'u özel yetkili elçi olarak Berlin'e yollamıştır. Hoyos, beraberinde, İmparator Wilhelm'e sunmak üzere Berchtold tarafından hazırlanmış bir memorandum ile İmparator Franz Joseph tarafından yazılmış kişisel bir mektup getirmiştir. Memorandum, Balkan Savaşları ertesinde Balkanlarda ortaya çıkan konjonktürün, Almanya ile Avusturya-Macaristan'ın ortak çıkarları yönünde dönüştürülmesi için Bulgaristan ve Romanya ile ittifaklar yapılmasını önermektedir. Franz Joseph'in mektubu da benzer konuları içermektedir. İki belgede de, içerik itibarıyla, Balkanlardaki sorunlara yönelik olarak, diplomasiden başka yöntem önerilmemektedir. Wilhelm, Hoyos'un getirdiği belgeleri kendisine sunan Avusturya-Macaristan Büyükelçisi Ladislaus Szogyeni-Marichile ile yaptığı özel gö-

158 Hamilton ve Herwig, Balkan Savaşları sürecinde, Avusturya Dışişleri Bakanı Leopold Berchtold'un Büyük Güçler ile uyumlu bir ahenk politikası taraftarı olmasına karşılık, zaman içinde Bakanlık çerçevesinde çalışan ve dış politikada daha sert bir karakter benimsemeyi öneren genç diplomatlar grubunun baskın geldiğini yazmaktadırlar. Hamilton ve Herwig, *Decisions for War*, s. 56.

rüşmede, Büyükelçiye, Habsburg hanedan ailesine yapılan saldırı nedeniyle olan üzüntüsünü ve öfkesini açıklamış, Almanya'nın, Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a karşı giriyeceği her eylemi bütün imkânları ile destekleyeceğini bildirmiştir. Aynı gün üst bürokratların katıldığı kraliyet konseyi toplantısında da, Wilhelm'in yaklaşımı büyük destek görmüştür. Bunun ardından da, Şansölye Bethmann-Hollweg, Avusturya-Macaristan delegasyonuna Almanya'nın destek taahhüdünü resmî olarak açıklamıştır.¹⁵⁹ Tarihe, Almanya'nın, Avusturya-Macaristan'a verdiği "açık çek" olarak geçen bu taahhüt, Almanya'nın, Avusturya-Macaristan'ın, Sırbistan'a karşı diplomatik bir tepkiden fazlasını göstermesi konusunda cesaretlendirmek ile itham edilmesine ve Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından sorumu tutulmasına neden olmuştur.¹⁶⁰

Hamilton ve Herwig, bugün, Almanya'nın savaşın başlangıcı ile ilgili olan sorumluluğuna yönelik tartışmaların devam ettiğini, ama, savaş ile ilgili ilk kararın Avusturya-Macaristan tarafın-

159 Hoyos'un Berlin' gidişi için bkz. Sean McMeekin, *July 1914 Countdown to War*, New York, Basic Books, 2013, s 89-105; Hamilton ve Herwig, *Decisions for War*, s 59-67, Clark, *a.g.e.*, s. 412-422.

160 Savaş suçu maddesi olarak da adlandırılan, 1919'da Almanya ile Müttefikler arasında imzalanan Versailles Antlaşması'nın 8. Yaptırımlar kısmının açılış maddesi olan 231. Maddenin içeriği şöyledir: "Müttefik ve ilgili hükûmetler teyit eder ve Almanya kabul eder ki, Müttefik ve ilgili hükûmetlerin ve onların vatandaşlarının başına gelmiş olan kayıp ve hasarın nedeni Almanya ve müttefiklerinin saldırganlığı ile onlara dayatılmış olan savaşın sonucu olmuştur ve bunun sorumlusu da Almanya ve müttefikleridir." Versailles Antlaşmasının tam metni için bkz.

Çevrimiçi: <https://archive.org/details/treatypeacewith00germgoog>, son güncelleme, Nisan 2014.

Hew Strachan, Almanya'nın Avusturya-Macaristan'a böylesine bir taahhüt vermiş olmasını değil, bu taahhüdün içeriğini bu kadar yoruma açık bir genişlikte bırakılmış olmasının sorun yaratmış olduğunu vurgulamaktadır. Strachan, *The First World War*, Oxford, Oxford University Press, 2001, Cilt 1, s. 72.

dan alındığını, artık, genel kabul gördüğünü yazmaktadırlar.¹⁶¹ Almanya'nın, 7 Temmuz'da verdiği resmî desteğin ardından, Viyana'da, aynı gün yapılan imparatorluk konsey toplantısında, devam eden krize karşı verilecek tepkinin boyutu tartışılmış ve alınan kararlar sonucu Sırbistan'ı savaşa zorlayacak bir diplomatik sürecin başlatılması uygun görülmüştür. Bu metnin önceki başlıklarının oluşturduğu mantık takip edildiğinde, Avusturya-Macaristan'ın verdiği tepkinin, kongre sisteminin müdahâlesinden kaçınarak, savaş aracını kullanma yoluyla hedeflediği çıkarı elde etmeye çalışan bir Büyük Gücün pratiği ile benzerliği dikkat çekicidir. Bu çerçevede, Avusturya-Macaristan, Büyük Güç prestijine yönelen meydan okumayı etkisizleştirmekle kalmayacak, aynı zamanda Genelkurmay Başkanı Conrad von Hötzenndorf'un Sırbistan'a karşı ısrarla istediği, önleyici savaş da yapılmış olacaktı.

Büyük Güçlerin araya girmesinin engellenmesi için, ilk olarak, Avusturya-Macaristan'ın savaşı meşru bir gerekçeye dayandırması gerekmektedir. İkinci olarak ise savaşın kısa sürede bitirilmesi ve son olarak da, çatışmanın lokalize edilmesi gerekmektedir. Avusturya-Macaristan'ın, Saraybosna Suikastı ile başlayan krizi, Sırbistan ile yapılacak bir savaşa çevirme konusunda verdiği karar ertesinde, savaşın meşruiyetini inşa etmek için diplomatik süreci başlattığı görülmektedir. 22 Temmuz'da, Fransa'nın ve Rusya'nın, Avusturya-Macaristan'ı Sırbistan'a karşı ölçülü davranma konusunda uyarmaları ise, Avusturya-Macaristan'ın krize olası bir Büyük Güç müdahalesi endişesini de beraberinde getirmiştir. Bu nedenle, Sırbistan'ı mümkün olan en kısa sürede savaşa zorlayacak nota, 23 Temmuz'da, bu devlete sunulmuştur. Bağımsız bir devletin egemenlik hakları ile uyuşmayan maddeler içeren on altı maddelik notaya, Sırbistan'ın kırk sekiz saat içinde cevap vermesi istenmekteydi. Notanın Belgrad'a ulaşmasının he-

161 Hamilton ve Herwig, *Decisions for War*, s. 67.

men ardından, Rusya'nın, Sırbistan adına arabuluculuk yapmak isteğini Avusturya-Macaristan kabul etmemiştir. 25 Temmuz'da ise, Sırbistan hükûmeti nota dâhilindeki on beş maddeyi kabul ettiğini açıklasa da, Avusturya-Macaristan için bu tatmin edici bir cevap değildi. Aynı gün Sırbistan'ın seferberlik ilan etmesi, Avusturya-Macaristan'ın savaş için aradığı haklı sebebin ortaya çıkmasını sağlamıştır.¹⁶²

25 Temmuz'da Sırbistan ile diplomatik ilişkilerini kesen Avusturya-Macaristan, kısmi seferberlik ilan ederek 28 Ağustos'ta da Sırbistan'a savaş açmıştır. Avusturya-Macaristan'ın, 1908'de Bosna Hersek'i ilhakı ile başlamış olan ve Saraybosna Suikastı ile patlak veren Sırbistan ile arasındaki problemlili ilişkileri, Avrupa siyasal sisteminin bir Büyük Güce sağladığı araçlar ile çözme girişimi bu noktaya kadar başarı ile işlemiş gözükmektedir. Suikastın ertesinde, Sırbistan'a karşı bir *önalıcı saldırının* (*preemptive strike*) yapılmaması; şekilsel de olsa, savaşın meşruluğunu sağlayacak olan gerekçenin hazırlanması ve savaşın sınırlı tutulacağını göstergesi sayılabilecek sınırlı seferberlik kararı Avusturya-Macaristan'ın krizi lokalize etme amacının bulunduğunu gösterebilecek unsurlardır. Diğer taraftan, Rusya'nın arabuluculuğuna ve hatta Sırbistan'ın pozitif yaklaşımına karşı sergilenen uzlaşmaz tavır, Avusturya-Macaristan diplomasisinin savaşa odaklanmış yapısını gösterir niteliktedir. Asıl sorun da, bu odaklanmanın, Avusturya-Macaristan'ın dış politika algılarını sınırlaması ile alakalıdır. Daha 23 Temmuz'daki açıklamaları ile Sırbistan'ın yanında olduklarını gösteren olan Fransa'nın ve Rusya'nın jestlerine karşı Avusturya-Macaristan'ın kayıtsız kalması, doğal olarak, bu ülkelerin daha kuvvetli jestlere başvurmaları sonucunu getirecekti. Diğer taraftan, Avusturya-Macaristan'ın, geçen zaman sürecinin krizin

162 Temmuz Krizinin ayrıntılı süreci şu kaynaklardan takip edilebilir: McMeekin, *July 1914 Countdown to War*; Clark, *Sleepwalkers*; William Jannen Jr., *The Lions of July*, New York, Presidio Press, 1996.

çözümüne yönelik muhtemel bir Büyük Güç toplantısı ihtimalini arttırdığının farkında olması nedeniyle, Sırbistan ile savaş başlatmak için de Büyük Güçlerden gelen jestlere kayıtsız kaldığı söylenebilir. Nitekim, 25 Temmuz'dan sonra, Edward Grey'in kriz ile ilgili uluslararası bir kongrenin toplanması yönünde çağrı yapması, Avusturya-Macaristan'ın, Sırbistan ile savaşmak için girişimlerini arttırmasına sebebiyet vermiştir. Temmuz ayının sonuna kadar, gerek Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasındaki krizin ve gerekse diğer Büyük Güçlerin krize karşı yaklaşımlarının, Avrupa siyasal sisteminin önceki dinamiklerine uygun tepkiler olduğunun iddia edilmesi mümkündür. Diğer taraftan, Avusturya-Macaristan'ın, Temmuz ayındaki krizi yönetmekteki hayati başarısızlığı, hem krizi ve hem de kriz sonunda başlayan savaşı lokalize etmekteki başarısızlığıdır. Rusya'nın ve Sırbistan'ın barışçı jestleri, diplomatik iletişim kanallarının açık bulunduğunu göstermekle beraber, Avusturya-Macaristan'ın savaş yolunda, bu kanalları kendi tarafında kapatması çatışmayı kaçınılmaz hâle getirmiştir.¹⁶³ Avusturya-Macaristan'ın, diplomatik açılımları tükenmemiş bir krizi, ısrarla savaşa doğru sürüklemesi ve Sırbistan ile tek başına hesaplaşabileceği bir ortamı inşa etmedeki başarısızlığı, diğer Büyük Güçlerin, müdahale etmeleri sonucunu getirmiştir. Çatışma başladığında, diğer Büyük Güçler de hazırladıkları planları devreye sokarak savaşa dâhil olmuşlardır. Daha önceki sayfalarda vurgulandığı üzere, planların içerdiği seferberlik, güvenlik tanımları perspektifinde savaşa yakın bir anlam taşımaktaydı. Ortaya çıkan bu durum da, krizin Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasında bir kriz kimliğinden farklılaşarak, bütün Büyük Güçlerin içine girdikleri bir çatışmaya dönüşmesine neden olmuştur.¹⁶⁴ Ortaya çıkan sonuç, Avusturya-Macaristan'ın

163 Clark, *a.g.e.*, s. 387-391.

164 1914 Yazı'ndaki kriz sürecinde savaş kararlarının alınması ile ilgili şu kay-

krizi kendisi ile Sırbistan arasında sınırlayacak olan düzenlemeleri yapamadığını göstermektedir. Gordon Martel'in benzetmesi ile Avrupa'nın Büyük Güçleri, Avusturya ile Sırbistan'ın arasındaki kriz ile şiddetlenen "Güney Doğu Avrupa'daki Girdaba" kapılmışlardır.¹⁶⁵

Avrupa siyasal sisteminin klasik yapısının üretmiş olduğu diplomasi ve savaş kavramlarının anlamını kökten değiştirecek olan dönüşümün, 28 Temmuz'da, Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a savaş ilan etmesi ile başladığının iddia edilmesi mümkündür. Avusturya-Macaristan'ı daha kuvvetli bir jest ile, savaştan caydırmayı hedefleyen Rusya, 28 Temmuz'da kısmi seferberlik ilan etmiştir. Bunun üzerine, Almanya, Rusya'ya bir nota ve-

nağa bakılmasında fayda görülmektedir: Keith Wilson (editör), *Decisions for War*, New York, St Martins Press, 1995.

165 Gordon Martel, *The Origins of the First World War*, 3. Basım, Londra, Longman, 2003, s. 61. Bu konuda Joachim Remak'ın şu cümlelerinin önemli bir argüman olduğu düşünülmektedir:

"Savaşın arkasındaki nedenleri araştırmak için, artık, çok fazla oyalanmış bulunmaktayız. Ayrıntılar ile ilgilenmekten, gözümüzün önünde açıkça duranı bazen kaçırmaktayız; köklere bakmaktan, ormanı görememekteyiz. Açıkça gözümüzün önünde durmaktaki, Verdun ve Versailles'a değin gitmiş olan mesele, Avusturya-Sırbistan kökenli olmasından öte; başlayan krizde, savaşı ve barışı etkileyen en temel kararlar Bethmann ve Sazanov tarafından değil, Berchtold ve Pasiç tarafından alınmışlardır."

Remak, Joachim, "1914-The Third Balkan War: Origins Reconsidered", *The Journal of Modern History*, Cilt 43, Sayı 3, Eylül 1971, s. 353-366. Diğer taraftan savaşın başlangıcına ilerleyen süreç için günümüze kadar yayınlanmış olan en detaylı araştırmanın Luigi Albertini'nin 1914 Savaşı'nın Kökenleri (*Origins of the War of 1914*) olduğu düşünülmektedir. Savaşın öncesindeki birikim sürecini İtalya'nın odak noktası olduğu bir diplomatik süreç içinden ele almış olsa da, Albertini'nin sunduğu belge, kaynaklar ve mülakatlar büyük önem taşımaktadır. Bkz. Luigi Albertini, *Origins of the War of 1914*, Cilt 1, İngilizceye çeviren: Isabella Massey, Londra, Oxford University Press, 1952; eserin 2. ve 3. Ciltleri ise aynı yayınevinden 1957 yılında yayımlanmıştır.

rerek, seferberliğini durdurmasını istemiştir. Bu ana kadar olan süreç, 1908'de Bosna Krizi'nde yaşanan süreçle aynıdır; geçmişte, Rusya'nın ve Sırbistan'ın geri adım atması konusunda işe yaramış olan bir davranış modelinin tekrar edilmesinde olağan dışı bir şey gözükmemektedir. Fakat, 1908'deki şartlarla, 1914'teki şartlar birbirinden çok farklıdır. 1905'teki savaşın yıkımını üzerinden atmış, Fransa ve İngiltere ile olan askerî iş birliğini geliştirmiş Rusya'nın, bu sefer kolayca geri adım atması yerine, daha kuvvetli bir jسته başvurusu, kendisinin sahip olduğu Büyük Güç statüsünün taşıdığı anlam açısından uygun bir hamle olarak algılanabilir. Diğer taraftan, tam da bu noktada, asker elitlerin hazırlamış oldukları güvenlik belgeleri olan savaş planlarının devreye girdiğine de işaret etmek uygun olacaktır. Daha önceki başlıklarda bahsedildiği üzere, savaş planlarının içeriği, seferberliklerin tamamlanarak, uygulamaların başlatılmasını kapsamaktadır. Savaşı başlatmak için, tek bir Büyük Gücün seferberlik ilan etmesi yeterlidir ve böyle de olmuştur. Ortaya çıkan bu zincirleme reaksiyonda, sivil karar alıcılar, bir yandan kongre sisteminin emniyet mekanizmasının sağladığı kolektif diplomasi aracının ellerinde işlevsiz hâle geldiklerini fark ederken, bir yandan da diğer devletlerin tepkilerini doğru değerlendirmek zorundaydılar. Seferberlik ilanları, asker karar alıcılar tarafından düzenlenmiş güvenlik tanımlarına uyduğundan, Temmuz ayının sonunda, bu tanımlar üzerinden sivil karar alıcılar tarafından savaş kararları verilmiş ve hazırlanmış olan askerî mekanizmalar devreye sokulmuştur.

Avrupa siyasal sisteminin sağlamış olduğu emniyet mekanizmaları ve sorun çözme yöntemleri ile geniş katılımlı bir savaştan uzak durmuş olan Büyük Güçleri'in, 1914 yılı Ağustos ayının başında, araç olmaktan çıkarak, amaç hâline gelme yoluna giren savaşta, hem kendi fiziksel birikimlerini ve hem de Avrupa siyasal sisteminin 1648'den beridir inşa etmekte olduğu değer yapısını feda etmiş olduklarını söylemek uygun olacaktır.

SONUÇ

Giriş bölümünde çalışmanın hipotezi şu şekilde kurulmuştu: “Birinci Dünya Savaşı, oluş süreci içinde, taraf olan devletler açısından gerçek savaş olmaktan çıkarak, mutlak savaşa dönüşmüştür. Karşı tarafı yenme güdüsü, devletlerin, zaten muğlâk olan siyasi hedeflerini unutturmuş ve bütün imkânların uğruna seferber edildiği şiddetin, bir amaç hâline gelmesine neden olmuştur. Diplomasinin kaybolduğu bir ortamda, taraflar, mutlak savaştaki kutuplaşmaya sürüklenmişler ve gerçek savaşın anlamı olan siyasi aktivitenin devamlılığı, savaşan taraflar arasında ortadan kalkmıştır. Bu çerçevede Birinci Dünya savaşı bir mutlak savaştır”

Bu hipotezin sınanması için ise, Clausewitz’in mutlak savaş distopyasını kurgulamaya yönelik öne sürdüğü şartlar, Birinci Dünya Savaşı ile ilişkilendirilerek sorular hâline getirilmişti. Bu soruları tekrar etmekte fayda olduğu görülmektedir. Buna karşın, soruların sıralamaları değiştirilerek, birbirleri ile alakalı hâle geldikleri bir kurgu içinde analiz edilmeleri denenecektir.

- Birinci Dünya Savaşı'nın başında, devletlerin karar alma süreçleri, mevcut durumu nasıl değerlendirmişlerdir ve bu değerlendirmeler, savaş kararlarının alınmasında ne kadar etkili olmuşlardır?

- Birinci Dünya Savaşı, bir tırmanmanın sonucunda mı başlamıştır; yoksa savaşa tek veya aynı anda alınmış karşılıklı kararların bir sonucu olarak mı gidilmiştir?

- Savaştan önce gelen krizlerin etkisi mi Birinci Dünya Savaşı'nın savaşın başlangıcına neden olmuştur; yoksa savaş, beklenmeyen bir anda aniden mi patlak vermiştir?

- Birinci Dünya Savaşı'nda Avrupa'nın Büyük Güçleri'nin çatışma pratikleri, siyasetin frenlemesi ile sınırlanmış mıdır; yoksa Büyük Güçler, mutlak savaşın distopyasındaki aşırılıklara mı sürüklenmişlerdir?

- Birinci Dünya Savaşı, savaşan devletler için başka araçlarla diplomasinin devamı anlamını mı taşımıştır; yoksa Birinci Dünya Savaşı, diplomasinin ve askerî araçların, düşmanı yok etme üzerine kurulduğu bir şiddet eylemi basitliğine mi dönüşmüştür?

Çalışmanın takip eden kısımlarında yapılan çözümlemeler, bu soruların cevaplanması için gerekli alt yapıyı oluşturmuş olduğundan, artık, bu cevapların üretim sürecine girişmek uygun görülmektedir.

Birinci kısımda yapılan analizde, 1900'lerin başında, Büyük Güç statüsünün belirlenmesi ile alakalı olarak yaşanan, gerilimli donanma yarışının neden olduğu krizler sonucunda, İngiltere ile Almanya'nın birbirlerine karşı olan algılarının düşmanlık tanımı üzerinde şekillendiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu algı çerçevesinde kutuplaşan iki devletin, bağlı oldukları ittifak ve koalisyonları da kendi algılarına uygun olarak radikalleştirerek, Avrupa siyasal sistemini çift kutuplu bir yapıya sürüklediklerine işaret edilmiştir. Bu doğrultuda, Avrupa'nın Büyük Güçlerinin karar alma mekanizmalarının, 1912'deki Agadir Krizi sonrasında netleşen

bu kutuplaşmanın etkisinde kalarak, rakip bloğa dâhil olan diğer devletleri düşman olarak tanımlaması, bu ittifak ve koalisyonlara mensup devletlerin, 1914'ün Temmuz ayındaki mevcut siyasi durumu çok yönlü değerlendirmelerini engelleyecek bir ortam yaratmıştır.

İkinci kısımdaki analiz ise, bu soruya başka bir boyut eklemektedir. 1815'ten sonra, Avrupa siyasi sisteminin yapısal bir özelliği olan kongre sisteminin, sorun çözme yolunda sağladığı imkânlarla karşın, Avrupalı Büyük Güçlerin karar alıcıları, hayalî olarak tasarlanmış bir savaş olgusunun çıkarlarına daha uygun hizmet edebileceğine inanmaya başlamışlardı. Bu çerçevede değişmiş olan güvenlik tanımlarının varlığı, iş birliğinin çözmesi muhtemel sorunları çatışmaya dönüştürme eğilimi yaratmaktaydı. 1914 Yazı'nda, böylesine bir ortamın yapısı içindeki negatif algıların, devletler arasında, iş birliği ile çözüm üretilebilmesini mümkün kılacak kararların alınmasını engellemiş olmasının mümkün olduğunu belirtmek uygun olacaktır.

Yukarıdaki paragrafların içeriği doğrultusunda, ilk sorunun cevabının, 1914 Yazı'nda, karşıt algılar içinde güdülenmiş olan karar alıcıların, mevcut siyasi durumu bu algılar çerçevesinde yorumladıkları ve iş birliğini mümkün kılacak dış politika araçlarının varlığına karşın, çatışmayı seçtikleri yönünde verilmesi mümkündür.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıç sürecini inceleyen pek çok yazar, savaşın neden 1914'te başladığı sorusuna cevap aramaktadır. Bu metinde, bu sorunun cevabının bulunması endişesi olunmasa da, 1914 yılının, Avrupalı Büyük Güçler arasındaki ilişkiler açısından, önceki yıllara oranla çok daha düşük bir gerginlik seviyesinde olduğu iddiası benimsenmektedir. Bu durumda da, savaşın devletler arasındaki ilişkilerde yaşanan gerginlikler nedeniyle başladığı tezini yadsınmaktadır. İkinci kısımda da bahsedildiği üzere, savaş kararları beklenmedik bir çabukluk içinde alınmış ve uygulamaya konmuştur.

Birinci kısımdaki analizde gösterildiği üzere, 1912'den sonra, İngiltere ve Almanya arasındaki tırmanma, yavaş da olsa azalmaya başlamıştı. 1913'teki Balkan Savaşları sürecinde, iki devlet kutuplaştırdıkları Avrupa siyasal sistemini yatıştıracak biçimde, ihtiyatlı dış politika yaklaşımlarına başvurmuşlardı. Buna karşılık, iki devlet ve onların güdülediği bloklar arasına yerleşmiş olan algı, sistem içinde gözlemlenen yatışmaya karşın, devletlerin iş birliğini engelleyici bir unsur olarak, mevcudiyetini korumaktaydı. Bu nedenle, 1914 Yazı'nda, bölgesel bir krizin neden olduğu bölgesel bir savaş, ardı ardına gelen savaş ilanları ile Avrupalı Büyük Güçlerin tamamını içine alan bir zincirleme reaksiyon ile sona ermiştir.

İkinci kısımdaki analize göre ise, Büyük Güçlerin hazırlanmış savaş planları çerçevesinde, asker elitler tarafından hazırlanmış güvenlik tanımlarına sahip olduklarını ve bu tanımların, Avrupa siyasal sisteminin 19. yüzyıldaki sorun çözme mekanizmalarının kullanımını engelleyecek bir ortam yarattığı vurgulanmıştır. Söz konusu savaş planları, hayal edilmiş bir savaşa uygun olarak hazırlanmış olsa dahi, uygun oldukları bir ortamda, içeriklerinin sunduğu güvenlik tanımı, sorunların iş birliği yapılarak çözülmesini değil, çatışmayı öngörmektedir. Diğer yandan, ittifakların üyelerine yükledikleri sorumluluklar da, kriz dönemlerini çatışmaya doğru sürüklemektedir. Bu durumun da, 1914 Yazı'nda, bölgesel bir krizin bir Avrupa savaşına dönüşmesini hızlandırmış olduğu söylenebilir.

Üçüncü soru, ilginç bir sorudur: İlk bakışta, birinci kısımdaki analizlerle aktarılan süreçlerin, sorunun ilk kısmını doğruladığı anlaşılabilir, durum bundan farklıdır. İngiltere ile Almanya arasındaki krizlerin, 1914'teki savaşın başlangıç sürecini doğrudan etkilediklerini söylemek mümkün değildir. İki ülke arasındaki krizlerin, birbirleri arasında bir düşmanlık algısı yaratmış olması ve iki devletin askerî bağlaşıklarını kendi algılarına uygun olarak

güdölemeleri de, savaşı başlatmak için yeterli nedenler sağlama-maktaydı. 1908'de, Avusturya-Macaristan'ın Bosna Hersek'i ilhak etmesi ile Balkanlarda başlayan tırmanış ise, ancak, Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasında bir savaşın başlangıcı olacak bir kriz yaratabilirdi ve nitekim sonuç tam da bu olmuştu. Fakat, Balkanlar ile ilgili olan bu tırmanışın bir Avrupa savaşının nedeni olduğunu ileri sürmek, savaş içinde yer alan İngiltere ve Fansa gibi, Balkanlara olan ilgileri sınırlı olan devletlerin katılım motivasyonlarını açıklama konusunda yetersiz bir argüman olarak kalacaktır.

Savaşın aniden patlak vermiş olmasını ileri sürmek olanaklıdır. Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasında başlaması ve sonuçlanması gereken bir savaştan, geniş çaplı bir Avrupa savaşına geçiş o kadar çabuk olmuştur ki, asıl gözden kaçan, hiçbir Büyük Gücün savaşa katılmaktan başka bir açılım üretmemiş olmalarıdır. Seçim konusunda gösterilen acelenin, Birinci Dünya Savaşı'nın ani başlangıcını işaret ettiğini iddia etmek olasıdır.

1914'te başlayan savaşta, en büyük can kayıplarının 1914'ün son altı ayı ile 1918'in ilk sekiz ayı içerisinde verilmiş olduğu ikinci analizde vurgulanmıştı. Buna ek yapılması açısından, Birinci Dünya Savaşı'nda asker ve sivil dokuz milyondan fazla insanın öldüğü tahmin edilmektedir. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce, Avrupa'da yaşanan son büyük savaş olan 1871 Fransa-Prusya Savaşı'ndaki can kaybının, üç yüz bini anca geçtiği düşünülürse, Birinci Dünya Savaşı'nın şiddet anlamında uçlara kaçmış olduğu rahatlıkla öne sürülebilir. 1871'den sonra hazırlanmış savaş planlarının içerdiği seferberlik ile toplanacak asker sayıları düşünüldüğünde, sivil ve asker karar alıcıların olası bir Avrupa savaşının yaratacağı vahşeti hesap etmelerinin çok da zor olmadığı göz önüne alınmalıdır. Savaşın ilk altı ayında, Avrupa'nın Büyük Güçlerinin yaklaşık altı milyon askeri cepheye sürmüş olmaları ve 1918'e kadar da, büyük can kayıplarına bu tutumlarını sürdürmeleri, siyasetin,

savaşı sınırlama konusunda pek de gayret sarf etmediğini ortaya koymaktadır. Dördüncü sorunun cevabını içeren bu paragrafın da gösterdiği üzere, sorular ilerledikçe, Birinci Dünya Savaşı'nın sergilediği imaj, Clausewitz'in distopyasına yakınlaşmaktadır.

Son sorunun cevabı, bu çalışmanın ikinci bölümünün konusunu oluşturmaktadır. 19. yüzyılda Avrupa siyasal sisteminin yapısı, kongre sisteminin bir emniyet mekanizması oluşturduğu temel üzerinde şekillenmişti. Bu çerçevede, devletler, diplomasi ve savaşı dış politika araçları olarak kullanmaktaydı. Savaş, kongre sisteminin müdahaleci yapısı nedeniyle sınırlandığından, devletler savaşa, diplomasinin zorlayıcı araçlarla devamı anlamında başvurmaktaydılar. Clausewitzyen bir söylem çerçevesinde, bu dönemde savaşın devletlerin kontrolünde olduğuna işaret etmek mümkündür. Diğer taraftan, 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan sanayileşme; askerî teknolojideki gelişmelerin, devletlerin ordularına kazandırdıkları yetenekler; asker elitlerin saldırı kültürü çerçevesinde geliştirmiş oldukları güvenlik tanımları ve bu elitlerin tasarladıkları savaş fantezilerini yansıtan planlar gibi unsurların bir araya gelmesi, devletlerin bireysel yaklaşımında savaşın zorlayıcı bir dış politika anlamını dönüştürmemiş olsa da, henüz başlamamış bir Avrupa savaşının farklı bir olgu olacağını belli etmişti.

1815'te başlayan, Avrupa Ahengi, nasıl, kollektif bir barışı Avrupa'nın Büyük Güçlerini iş birliğine yönelten bir üst yapı haline getirmiş ise, Birinci Dünya Savaşı da Avrupalı Güçleri kollektif bir savaşa yönelten bir üst yapı haline gelerek, negatif anlamda *Avrupa Ahengi* ile aynı işlevi gördüğü söylenebilir. Bu anlamı içinde Birinci Dünya Savaşı, Clausewitz'in distopyası olma özelliğini taşımaktadır. Daha yeni başladığı 1914'ün Ağustos ayından itibaren, devletler için bir dış politika amacı olmayı yitirmeye başlayan savaş, devam ettiği sürece, devletlerin, enerjilerinin tümünü akıttıkları bir olgu hâline gelmiştir. Çatışan taraflar arasında diplomasinin tamamen kaybolmuş olması, savaşın

şiddetinden daha önemli bir gösterge olarak, mutlak savaş distopyasının Birinci Dünya Savaşı'ndaki yansımasını gösterdiğine dikkat çekilmelidir. Diplomasinin iş birliğine yönelik yöntemlerinin yokluğunda, tek ilişki biçimi şiddet olduğundan, bir rakip diğeri tarafından yok edilene kadar çatışmanın devam etmesi kaçınılmaz hâle gelmekteydi. Şiddetin tek kullanılabilir ilişki biçimi olması doğrultusunda, savaşın bir araç olmaktan çıkarak, bir amaç hâline getirilmesi Clausewitz'in distopyasının gerçekleşmiş versiyonunu yansıtmaktadır. Bu durum, 1917'de barışa yönelik çağrılar ilk kez yapılmaya başladığında, savaşan tarafların bu çağrıyı değerlendirebilecekleri aracı kaybetmiş olduklarını fark etmelerine sebebiyet vermişti.. Asıl kayıp olan şey ise, diplomasi değil, fakat bundan daha fazlası idi. Avrupalı devletlerin barış masasına oturabilmesi için, 1918'de ABD Başkanı Woodrow Wilson'un açıkladığı 14 ilkeye ihtiyaç hissetmeleri de göstermektedir ki, Avrupa siyasal sisteminin 1914'e değin ürettiği değer yapısı artık tamamen ortadan kalkmıştı ve Clausewitz'in, bu eski yapının çatışmacı aracını tanımlamak için kurguladığı distopya, bu yapının yerini almıştı.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR

- Albertini, Luigi, *Origins of the War of 1914*, Cilt 1, İngilizceye çeviren: Isabella Massey, Londra, Oxford University Press, 1952; Cilt 2-3, 1957.
- Alexinsky, George, *Russia and the Great War*, New York, Charles Scribner and Sons Co. 1915.
- Archer, Christian I., Ferris, John R., Herwig, Holger ve Travers, Timothy H., *Dünya Savaş Tarihi*, çeviren: Cem Demirkan, İstanbul, Tüzm zamanlar Yayıncılık, 2006.
- Angell, Norman, *The Great Illusion*, New York, G.P. Putnam's Sons, 1913.
- Aron, Raymond, *Peace and War: A Theory of International Relations*, İngilizceye çev: Richard Howard and Anette Baker Fox, London, Weidenfeld and Nicholson, 1962.
- Asquith, Herbert, *The Genesis of War*, Londra, Cassel and Company Ltd., 1923.
- Aydın, Mustafa; Brauch, Hans Günther; Çelikpala, Mitat; Spring, Ursula Oswald; Polat, Necati (editörler), *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan*

- Güvenliçe, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.
- Barnes, Harry Elmer, *The Genesis of the World War-An Introduction to the Problem of War Guilt*, New York, Alfred. A. Knopf, 1926.
- Bartlett, Christopher J. , *Peace, War and European Powers, 1814-1914*, New York, St Martins Press, 1996.
- Bernhardi, Frederic von, *Germany and the Next War*, New York, Longman's, Green and Co.1914.
- , *How Germany Makes War*, New York, George H. Doran Company, 1914.
- Beasly, W. G., *The Rise of Modern Japan*, New York, St Martin's Press, 1990.
- Bethmann-Hollweg Theobald von, *Reflections on War*, Londra, Thornton Butterworth ltd., 1920.
- Black, Jeremy (editör), *European Warfare 1815-2000*, New York, Palgrave, 2002.
- , *War and the World*, New Haven, Yale University Press,1998.
- Boutroux, Emile, *Philosophy and War*, Londra, Constable and Company Ltd.,1916.
- Bridges, F.R. ve Bullen, Roger, *The Great Powers and the European System 1895-1914*, New York, Longman, 1980.
- Brodie, Bernard, *A Guide Naval Strategy*, 3.Basım, Princeton, Princeton University Press, 1944.
- Brooke, Tucker ve Canby, Henry Siedel, *War Aims and Piece Ideals*, New Haven, Yale University Press, 1919.
- Bull, Hedley, *The Anarchial Society*, 2. Basım, Londra, MacMillan, 1995.
- Bulow, (Bernhard) Prince von, *Memoirs* Londra, Putnam, 1931, Cilt 1.
- Burchill, Scott, F Linklater, Andrew, Devetak, Richard Donnelly, Jack, Nardin, Terry, Paterson, Mathew, Reus-Smit, Christian ve True, Jacqui, *Theories of International Relations*, 4. Basım, New York, Palgrave Mcmillan, 2009.
- Cable, James, *Navies in Violent Peace*, Londra, Macmillan, 1989.
- Churchill, Winston, *World Crisis*, 3. Basım, New York, Free Press, 2005.
- Clark, Christopher, *The Sleepwalkers*, New York, Harper Collins, 2012.
- Clausewitz, Carl von, *On War*, çeviren: O.J. Matthijs Jolles, New York, the Modern Library, 1943.
- , *On War*, çevirenler: Michael Howard ve Peter Paret, New Jersey, Princeton University Press, 1989.

- , *Harp Üzerine*, Almanca'dan (çev. H.Fahri Çeliker), İkinci Basım, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1991.
- Craig, Gordon, *The Politics of the Prussian Army 1640-1945*, Oxford, Clarendon Press, 1964.
- Crosby, Alfred W., *Ateş Etmek*, çeviren: Aybek Görey, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2003.
- Danilovic, Vesna, *When the Stakes are High-Deterrence and Conflict Among the Major Powers*, Michigan University Press, 2002.
- Davis, William Stearns, *The Roots of the War-A Non-Technical History of Europe, 1870-1914 AD*, New York, The Century Co., 1918.
- Davis J. R., James W., *Threats and Promises: The Pursit of International Influence*, John Hopkins University Press, 2000.
- De Bloch, Jean, *The Future of War in its Technical, Economic and Political Relations*, Boston, Ginn and Company, 1899.
- Doyle, William, *The Old European Order 1660-1800*, 2. Basım, Oxford, Oxford University Press, 1992.
- Douglas, Kenneth (çev.), *The French Army-A Political-Military History*, New York, George Braziller Inc., 1963.
- Dunne, Tim, Kurki, Milja ve Smith, Steve, *International Relations Theories*, Oxford, Oxford University Press, 2007.
- Echeverria II, Antulio, *Imagining Future Wars*, Londra, Praeger, 2007.
- Evans, R. J. ve von Strandmann, Hartmut Pogge (editörler), *The Coming of the First World War*, , Oxford, Clarendon Press, 1988.
- Fay, Sidney Bradshaw, *The Origins of the World War*, New York, The MacMillan Company, 1929, Cilt 1.
- Niall Ferguson, *Empire*, New York, Basic Books, 2002.
- Ferro, Marc, *The Great War*, Londra, Routledge & Kegan Paul, 1973.
- Fisher, John Arbuthnot, *Records*, Londra, Hoddor and Stoughton, 1919.
- , *Memories and Records*, Cilt 1, New York, George H. Doran. Company, 1920.
- Fischer, Fritz, *Germany's Aims in the First World War*, New York, W.W. Norton & Company, 1967.
- , *World Power or Decline*, New York, W. W. Norton & Company, 1974.
- , *War of Illusions*, New York, W.W. Norton & Company, 1975.
- Foley, Robert T, *Alfred von Schlieffen's Military Writings*, Londra, Frank Cass, 2003.

- Frevert, Ute, *A Nation in Barracks*, New York, Berg, 2004.
- Fromkin, David, *Europe's Last Summer*, New York, Alfred A. Knopf, 2004.
- Fuller, Joseph Vincent, *Bismarck's Diplomacy at its Zenith*, Cambridge, Harvard University Press, 1922.
- Gates, David, *Warfare in the Nineteenth Century*, New York, Palgrave, 2001.
- Geiss, Immanuel, *German Foreign Policy 1871-1914*, Londra, Routledge, 1976.
- Gibbs, Fred T. M. *Illustrated Guide to Royal Navy and Foreign Navies*, Londra, Waterlow Bros. And Layton Ltd., 1896.
- Gray, Colin, *The Leverage of Sea Power*, New York, The Free Press, 1992.
- , *Strategy and History, Essays on Theory and Practice*, New York, Routledge, 2006.
- Grey, Edward, *25 Years*, 8. Basım, Londra, Houlder and Stoughton Ltd. 1935, Cilt 1-2-3.
- Goerlitz, Walter, *History of the German General Staff 1657-1943*, New York Praeger, 1959.
- Goltz, Colmar F. von Der, *The Nation in Arms*, Londra, W. H. Allen and Co., 1899.
- Gudmundsson, Bruce I., *On Armor*, Londra, Praeger, 2004.
- Hamilton, Richard ve Herwig, Holger, *Decisions for War 1914-1917*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004.
- , *War Planning 1914*, , Cambridge, Cambridge University Press, 2010.
- Hart, Liddell, *History of The First World War*, 4. Basım, Londra, Paper-mac, 1997.
- Helmreich, Ernst Christian, *The Diplomacy of Balkan Wars*, Cambridge, Harvard University Press, 1938.
- Henig, Ruth, *The Origins of the First World War*, 3. Basım, Londra, Routledge, 2002.
- Herwig, Holger, *Luxury Fleet-The Imperial German Navy 1888-1918*, Londra, George Alan and Unwin, 1980.
- Hewitson, Mark, *Germany and the Causes of the First World War*, New York, Berg, 2004.
- Hirst, Francis W. *The Library of Peace and War*, Londra, Speaker Publishing Co. Ltd., 1910.

- Hobson, John Atkinson, *Imperialism-A Study*, Londra, James Nisbet & Co. Ltd., 1903.
- Hobson, Rolf, *Imperialism at Sea*, Leiden, Brill Academic Publishers Inc., 2002.
- Holbraad, Carlsten, *The Concert of Europe: A Study in German and British International Theory 1815 -1914*, Londra, Longman, 1970.
- Hurd, Archibald ve Castle, Henry, *German Sea-Power-Its Rise, Progress, and Economic Basis*, New York, Charles Scribner's Sons, 1914.
- James, Lawrence, *The Rise and Fall of British Empire*, 3. Basım, Londra, Abacus, 1998.
- Jane, Fred T., *The British Battle Fleet*, 2. Basım, Londra, Conway Maritime Press, 1997.
- Jannen Jr., William, *The Lions of July*, New York, Presidio Press, 1996.
- Keegan, John, *The Price of Admiralty*, New York, Penguin Books, 1988.
- , *The First World War*, Londra, Pimlico, 1999.
- Kelly, Patrick J., *Tirpitz and the Imperial German Navy*, Indiana University Press, 2011.
- Kennan, George F., *The Fateful Alliance: France, Russia and the Coming of the War*, Manchester, Manchester University Press, 1984.
- Kennedy, Paul M, *The Rise and Fall of Great Powers*, Londra, Fontana Press, 1989.
- , *The Rise and Fall of British Naval Mastery*, New York Humanity Books, 1998.
- Koch, H.W.(editor), *The Origins of the First World War-Great Power Rivalry and the War Aims*, 2. Basım, Londra, Macmillan, 1984.
- Krumeich, Gerd, *Armaments and Politics in France on the Eve of The First World War*, Dover, Berg Publishers, 1984.
- Laqueur, Walter ve George L. Mosse, *1914: The Coming of the First World War*, New York, Harper Torch Books, 1966.
- Lambert, Nicholas A., *Sir John Fisher's Naval Revolution*, University of South Carolina Press, 2002.
- Lambi, Ivo Nikolai *The Navy and the German Power Politics*, Londra, Allen and Unwin, 1984.
- Little, Richard, *The Balance of Power in International Relations-Metaphors, Myths and Models*, New York, Cambridge University Press, 2007.
- Livezey, William E., *Mahan on Sea Power*, 2. Basım, Oklohoma, University of Oklohoma Press, 1981.

- Lloyd George, David, *War Memoirs of David Lloyd George*, Londra, Ivor Nicholson & Watson, 1933, Cilt 1.
- , *The Great Crusade*, New York, George H. Doran Company, 1918.
- Erich Ludendorff, Topyekun Harp, İstanbul, Dergah Yayınları, 2017.
- Ludendorff, Eric, *Der Totale Krieg*, Münih, Ludendorffs Verlag, 1935.
- Mac Kay, Derek ve Scott, H.M., *The Rise of Great Powers*, Londra, Longman, 1983.
- Mahan, Alfred Thayer, *The Influence of Sea Power Upon History 1660-1783*, New York, Dover Publications Inc., 1987 (1894'deki 5. basımın aynısı).
- Manhart, George B., *Alliance and Entente*, New York, F.S. Crofts and Co.1933.
- Massie, Robert K., *Dreadnought-Britain, Germany and the Coming of the War*, New York, Ballantine Books, 1991.
- Martel, Gordon, *The Origins of the First World War*, 3. Basım, Londra, Longman, 2003.
- R. May, Ernest; Rosecrance, Richard ve Steiner Sara, (editörler) *History and Neorealizm*, Ernst, Cambridge, Cambridge University Press, 2010
- McMeekin, Sean, *July 1914 Countdown to War*, New York, Basic Books, 2013.
- Mearsheimer, John, *The Tragedy of Great Power Politics*, New York, W.W. Norton & Company, 2001.
- Medicott, W.D., *Bismarck, Gladstone and the Concert of Europe*, Londra, University of London, the Athlone Press, 1956.
- Michon, Georges, *The Franco Russian Alliance 1891-1917*, Londra, George Allen and Unwin Ltd., 1929.
- Miller, Steven E., Lynn-Jones, Sean M. ve Van Evera, Stephen (editörler), *Military Strategy and the Origins of the First World War*, New Jersey, Princeton University Press, 1991.
- Modelski, George ve Thompson, William, *Seapower in Global Politics, 1494-1993*, Londra, The McMillan Press Ltd.,1988.
- Annica Mombauer, *Helmuth von Moltke and the Origins of the First World War*, Cambridge, Cambridge University Press, 2001.
- , *The Origins of the First World War Controversies and Consensus*, Londra, Longman, 2002.
- Mombauer, Annika ve Deist, Wilhelm (editörler), *The Kaiser-New Rese-*

- arch on Wilhelm II's Role in Imperial Germany*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004.
- Mueller, John, *The Remnants of War*, Ithaca, Cornell University Press, 2004.
- Münkler, Herfried, *The New Wars*, Cambridge, Polity Press, 2002.
- Morgenthau, Hans, *Politics Among Nations*, 4. Basım, New York, Alfred A. Knopf, 1967.
- Mowat, R. B., *A History of European Diplomacy*, Londra, Edward Arnold & Co., 1922.
- Neilberg, Michael S., *Warfare in World History*, Londra, Routledge, 2001.
- Nichols, J. Alden, *Germany After Bismarck-the Caprivi Era*, Cambridge, Harvard University Press, 1958.
- Nicholson, Harold, *The Congress of Vienna*, 2. Basım, Londra, Methuen, 1966.
- Northedge, F. S. ve Grieve, M. J., *A Hundred Years of International Relations*, 2. Basım, Londra, Duckworth, 1974.
- Lapham, Lewis H. ve Struck, Peter T. (editörler), *The End of the World*, New York, St Martin Press, 1997.
- Paolucci, Henry, *The Political Writings of St Augustine*, 3. Basım, Chicago, Gateway Edition, 1967.
- Papastrigis, Nicholas, *Russian Imperialism and Naval Power*, New York, L.B. Tauris, 2011.
- Parker, Geoffrey (editör), *Warfare*, New York, Cambridge University Press, 1995.
- Pick, Daniel, *War Machine*, New Haven, Yale University Press, 1993.
- Reckner, James R., *Teddy Roosevelt's Great White Fleet*, Annapolis, Naval Institute Press, 1988.
- Remak, Joachim, *Sarajevo The Story of Political Murder*, New York, Criterion Books, 1959.
- Rich, Norman, *Great Power Diplomacy 1814-1914*, New York, Mc Graw Hill, 1992.
- Ritter, Gerhard, *Schlieffen Plan-Critique of a Myth*, Londra, Oswald Wolf Limited, 1958.
- , *The Sword and the Scepter*, Florida, University of Miami Press, 1970, Cilt 1-2.
- Roberts, John, *Battlecruisers*, Londra, Chatham Publishing, 1997.
- Ropp, Theodore, *The Development of a Modern Navy, French Naval Policy 1848-1904*, Annapolis, Naval Institute Press, 1987.

- Rosenbrook, William J., *The German Mind*, Detroit, Wayne State University Press, 1963.
- Roskund, Arne, *Jeune Ecole-the Strategy of the Weak*, Leiden, Brill, 2007.
- Roskill, Stephen W., *The Strategy of Sea Power*, Londra, Collins, 1962.
- Schmitt, Bernadotte E., *Triple Alliance and Triple Entente*, New York, Henry Holt Company, 1934.
- , *E. Schmitt, The Annexation of Bosnia 1908-1909*, Cambridge, Cambridge University Press, 1937.
- Schmitt, Bernadotte E. ve Vedeler, Harold C., *The World in Crucible*, New York, Harper & Row Publishers, 1984,
- Seager II, Robert, *Alfred Thayer Mahan, the Man and his Letters*, Annapolis, Naval Institute Press, 1977.
- Seaman, Lewis C.B., *From Vienna to Versailles*, Londra, Methuen and Co. Ltd., 1955.
- Snyder, Glenn H., *Alliance Politics*, Ithaca, Cornell University Press, 1997.
- Snyder, Jack, *The Ideology of Offensive: Military Decision Making and the Disasters of 1914*, Ithaka, Cornell University Press, 1984.
- Sondhaus, Lawrence *Preparing for Weltpolitik-German Sea Power Before Tirpitz Era*, Maryland, Naval Institute Press, 1997.
- , *Naval Warfare 1815-1914*, Londra, Routledge, 2001.
- Steinberg, Jonathan, *Yesterday's Deterrent-Tirpitz and the Birth of the German Battle Fleet*, Londra, McDonald, 1965.
- Stevenson, David, *Armaments and the Coming of War-Europe 1904-1914*, Oxford, Clarendon Press, 1996.
- , *Cataclysm-The First World War as a Political Tragedy*, New York, Basic Books, 2004.
- Stone, Norman, *Europe Transformed 1878-1919*, Londra, Fontana Press, 1983.
- Taylor, A. J. P. , *The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918*, Oxford, Clarendon Press, 1954.
- , *War by Time Table*, Londra, Mc Donald and Co, 1969.
- , *The First World War*, Oxford, Oxford University Press, 2001, Cilt 1.
- Strachan, Hew, *Clausewitz's on War: a Biography*, New York, Atlantic Monthly Press, 2007.
- Tirpitz, Alfred von, *My Memoirs*, New York, AMS Press, 1970 (1919 basımının aynı), Cilt 1.

- Tuchman, Barbara, *The Guns of August*, 4. Basım, New York Ballantine Books, 1990.
- , *The Proud Tower*, 4. Basım, New York, MacMillan, 1965.
- Vagts, Alfred, *A History of Militarism*, New York, W.W.Norton & Company, 1937.
- Waltz, Kenneth, *Man, The State and War*, 2. Basım, New York, Columbia University Press, 1959.
- , *Theory of International Politics*, Londra, Addison-Wesley Publishing Company, 1979.
- Wawro, Geoffrey, *Warfare and Society in Europe 1792-1914*, Londra, Routledge, 2000.
- Weir, Gary E., *Building the Kaiser's Navy*, Annapolis, Naval Institute Press, 1992.
- Weitsman, Patricia A., *Dangerous Alliances*, Stanford, Stanford University Press, 2004.
- Wells, Herbert G., *The War of the Worlds*, Londra, William Heinemann, 1898.
- , *The War That Will End War*, Londra, Frank and Cecil Palmer Red Lion Court E.C., 1914.
- Wendt, Alexander, *Social Theory of International Relations*, Cambridge, Cambridge University Press, 1999.
- Wilhelm II, *Kaiser's Memoirs*, Londra, Harper and Brothers Publishers, 1922.
- Williamson Jr., Samuel, *The Politics of the Grand Strategy-Britain and France Preapare for War 1904-1914*, 2. Basım, Londra, The Ashfield Press, 1990.
- Wimmel, Kenneth, *Theodore Roosevelt and the Great White Fleet*, Virginia, Brassey's, 2000.
- Yalçinkaya, Haldun, *Savaş Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı*, Ankara, İmge Kitabevi, 2007.
- Zuber, Terence, *Inventing the Schlieffen Plan 1871-1914*, Oxford, Oxford University Press, 2002.

MAKALELER

- Abbenhuis, Maartje Maria, "A Most Useful Tool for Diplomacy and Statecraft: Neutrality and Europe in the 'Long' Nineteenth Century, 1815-1914", *The International History Review*, Vol 35, No 1, 2013, s. 1-22.

- Beeler, John F., "A One Power Standard? Great Britain and the Balance of Naval Power, 1860-1880", *Journal of Strategic Studies*, 15 :4, Aralık 1992, s. 548-575.
- Whyte, Ian Boyd; "Anglo German Conflict in Popular Fiction 1870-1914", *The First World War as a Clash of Cultures*, New York, Camden House, 2004, s. 43-100.
- Bull, Hedley, "World Order and the Super Powers", *Super Powers and World Order*, ed. Carsten Holbraad, Canberra, Australian National University Press, 1971, s. 140-154.
- Checkel, Jeffrey T., "The Constructivist Turn in International Relations Theory", *World Politics*, Sayı 50, Ocak 1998, s. 324-348.
- Cobb, Richard, "France and the Coming of War", *The Coming of the First World War*, editörler: R. J. Evans ve Hartmut Pogge von Strandmann, Oxford, Clarendon Press, 1988, s. 127-144.
- Crowl, Philip A., "Alfred Thayer Mahan: Naval Historian", *Makers of Modern Strategy*, Editör: Peter Paret, New Jersey, Princeton University Press, 1986.
- Doughty, Robert A., "France", *War Planning 1914*, Richard Hamilton ve Holger Herwig (editörler), Cambridge, Cambridge University Press, 2010, s. 143-174.
- Epkenhaus, Michael, "Wilhelm II and 'his' Navy 1888-1918", *The Kaiser-New Research on Wilhelm II's Role in Imperial Germany*, Annika Mombauer ve Wilhelm Deist (editörler), Cambridge, Cambridge University Press, 2004, s. 12-36.
- Fulya Ereker, "İlk Çağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı", *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*, Mustafa Aydın, Hans Günther Brauch, Mitat Çelikpala, Ursula Oswald Spring, Necati Polat (editörler), İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 45-75.
- Freidberg, Aaron L., "Britain and the Experience of Relative Decline-1895-1905", *Journal of Strategic Studies*, 10:3, 1987, s. 331-362.
- Foley, Robert T., "The Origins of the Schlieffen Plan", *War in History*, Cilt 10, Sayı 2, 2003, s. 222-232.
- , "The Real Schlieffen Plan", *War in History*, Cilt 13, Sayı 1, 2006, s. 91-115.
- Gilpin, Robert, "The Theory of Hegemonic War", *The Journal of Interdisciplinary History*, Cilt 18, No. 4, The Origin and Prevention of Major Wars (Bahar, 1988), s. 591-613.

- Gülboy, Burak Samih, "Bandwagoning vs Chainganging: The Failure of Great Power Diplomacy in the Balkans before the First World War", *International Journal of Turcologia*, Cilt 9, Sayı 17, Bahar 2014, s. 7-36.
- , "Birinci Dünya Savaşı'nın Erken Döneminde İngiltere'nin Stratejik Yaklaşımının Belirlenmesi: Çanakkale'ye Harekât Kararının Alınmasının İngiltere'nin Stratejik Yaklaşımının ve Savaş Hedeflerinin Saptanması ile İlişkisi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Vol 5, No 9, 2009, s. 51-87.
- Hamilton, Richard, "War Planning: Obvious Needs, Not so Obvious Solutions", *War Planning 1914*, Richard Hamilton ve Holger Herwig (editörler), Cambridge, Cambridge University Press, 2010, s. 1-23.
- Herwig, Holger, "From Tirpitz Plan to Schlieffen Plan: Some Observations on German Military Planning", *Journal of Strategic Studies*, 9:1, 1986, s. 53-63.
- , "German Reaction to Dreadnought Revolution", *The International History Review*, Cilt 13, No 2, Mayıs 1991, s. 273-283.
- Holmes, Terence, "The Reluctant March on Paris: A Reply to Terence Zuber's 'The Schlieffen Plan Reconsiderd'", *War in History*, Cilt 8, Sayı 2, 2001, s. 208-232.
- , "The Real Thing: A Reply to Terence Zuber's: 'Terence Holmes Reinvents the Schlieffen Plan'", *War in History*, Cilt 9, Sayı 1, 2002, s. 111-120.
- , "Asking Schlieffen: A Further Reply to Terence Zuber", *War in History*, Cilt 10, sayı 4, 2003, s. 464-479.
- Howard, Michael, "Europe on the Eve of the First World War", *The Coming of the First World War*, editörler: R. J. Evans ve Hartmut Pogge von Strandmann, Oxford, Clarendon Press, 1988, s. 1-17.
- Ingro, Charles, "Paul W. Schroeder's Balance of Power: Stability or Anarchy?", *The International History Review*, Cilt 16, No 4, (Kasım 1994), s. 681-700.
- Jervis, Robert, "Cooperation under the Security Dilemma", *World Politics*, Cilt 30, Sayı 2, Ocak 1978, s.167-214.
- , "From Balance to Concert: A Study on International Security Cooperation", *World Politics*, Cilt 38, Sayı 1, Ekim 1985, s. 58-79.
- Karaosmanoğlu, Ali, "21. Yüzyılda Savaşı Tartışmak: Clausewitz Yeniden", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 29 (Bahar 2011), s. 5-25.
- Kaplan, Morton, "Balance of Power, Bipolarity and other Forms of

- International Systems”, *The American Political Science Review*, Cilt 51, No 3, Eylül 1957, s. 684-695.
- Kronenbitter, Günther, “*Austria-Hungary*” *War Planning 1914*, Richard Hamilton ve Holger Herwig (editörler), Cambridge, Cambridge University Press, 2010, s. 24-47.
- Levy, Jack S., “Declining power and the Preventive Motivation for War”, *World Politics*, Cilt 40, Sayı 1, Ekim 1987, s. 82-107.
- , “What do Great Powers Balance against and When?”, *Balance of Power-Theory and Practice in the 21st Century*, Ed: T. V. Paul, James Wirtz ve Michael Fortmann, Stanford, Stanford University Press, 2004, s. 29-52.
- Ludendorff, “Apostle of the Total War”, *The Living Age*, Mart 1940, s. 22-25.
- Menning, Bruce, “War Planning and Initial Operations in the Russian Context”, *War Planning 1914*, Richard Hamilton ve Holger Herwig (editörler), Cambridge, Cambridge University Press, 2010, s. 80-142.
- Modelske, George, “The Long Cycle of Global Politics and The Nation State”, *Comparative Studies in Society and History*, Cilt 20, No 2, Varieties of Modernization, Nisan 1978, s. 214-235.
- Moll, Kenneth L., “Politics, Power and Panic: Britain’s 1909 Dreadnought ‘Gap’”, *Military Affairs*, Cilt 29, Sayı 3, Güz 1965, s. 133-144.
- Mombauer, Annika, “Of War Plans and War Guilt: The Debate Surrounding the schlieffen Plan”, *The Journal of Strategic Studies*, Cilt 28, Sayı 5, Ekim 2005, s. 857-885.
- , “German War Plans”, *War Planning 1914*, Richard Hamilton ve Holger Herwig (editörler), Cambridge, Cambridge University Press, 2010, s. 48-79.
- Mommsen, Wolfgang J., “The Debate on German War Aims”, 1914 The Coming of the War, Walter Laqueur ve George L. Mosse (editörler), New York, Harper Torchbooks, 1966, s. 45-70.
- Murray, Michelle, “Identity, Insecurity, and Great Power Politics: The Tragedy of German Naval Ambition Before the First World War”, *Security Studies*, Sayı 19, 2010, s. 656-688.
- Murray, Williamson A., “Towards the World War”, *Warfare*, Geoffrey Parker (editör), New York, Cambridge University Press, 1995, s. 242-265.

- Perry, John Curtiss, "Great Britain and the Emergence of Japan as a Naval Power", *Monumenta Nipponica*, Cilt 21, Sayı ¾, 1966, s. 305-321.
- Remak, Joachim, "1914-The Third Balkan War: Origins Reconsidered", *The Journal of Modern History*, Cilt 43, Sayı 3, Eylül 1971, s. 353-366.
- Rosecrance, Richard N., "War and Peace", *World Politics*, Sayı 55, Ekim 2002, s. 137-166.
- Ross, Angus, "HMS Dreadnought (1906) – A Naval Revolution Misinterpreted or Mishandled?", *The Northern Mariner/le Marin du Nord*, XX, No 2, (Nisan 2010), s. 175-198.
- Sagan, Scott D., "1914 Revisited-Allies, Offense and Instability", *Military Strategy and the Origins of the First World War*, Steven E. Miller, Sean M. Lynn-Jones ve Stephen Van Evera (editörler), New Jersey, Princeton University Press, 1991, s. 109-133.
- Seligmann, Mathew S. "Britain's Great Security Mirage: The Royal Navy and the Franco-Russian Threat 1898-1906", *The Journal of Strategic Studies*, Cilt 35, No 6, Aralık 2012, s. 861-886.
- Showalter, Dennis, "Europe's Way of War 1815-1864", *European Warfare 1815-2000*, Jeremy Black (editör), New York, Palgrave, 2002, s. 35-37.
- Schroeder, Paul, "World War I as Galloping Gertie: A Reply to Joachim Remak", *The Journal of Modern History*, Cilt 44, Sayı 3, Eylül 1972, s. 319-345.
- , "The Nineteenth Century System: Balance of Power or Political Equilibrium", *Review of International Studies*, Cilt 15, No 2, Special Issue on the Balance of Power (Nisan 1989), s. 135-153.
- , "Balance of Power and Political Equilibrium: A Response", *The International History Review*, Cilt 16, No 4 (Kasım 1994), s. 745-754.
- , "A. J. P. Taylor's International System", *The International History Review*, Cilt 21, . No 1, Mart 2001, s. 1-27.
- , "Did Vienna Settlement Rested on a Balance of Power", *The American Historical Review*, Vol: 97, No: 3, Haziran 1992, s. 683-706.
- , "Historical Reality vs Neorealist Theory", *International Security*, Cilt 19, Sayı 1, Yaz 1994, s. 108-148.
- Snyder, Jack, "Civil-Military Relations and the Cult of Offensive, 1914 and 1984", *Military Strategy and the Origins of the First World War*, Steven E. Miller, Sean M. Lynn-Jones ve Stephen Van Evera (editörler), New Jersey, Princeton University Press, 1991, s. 20-58.

- Strachan, Hew, "Clausewitz and the First World War", *The Journal of Military History*, Sayı 75, Nisan 2011, s. 367-391.
- Van Evera, Stephen, "The Cult of Offensive and the Origins of the First World War", *International Security*, Vol 9, No 1, Bahar 1984, s. 58-107.
- Wendt, Alexander, "Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics", *International Organizations*, Cilt 46, No 2, Bahar 1992, s. 391-425.
- Samuel R. Williamson jr, "Austria-Hungary and the Coming of the First World War", *History and Neorealizm*, Ernst R. May, Richard Rosecrance ve SaraSteiner (editörler), Cambridge, Cambridge University Press, 2010, s. 103-128.
- Wilson, Peter, "Eski Rejimde Savaşlar 1648-1789", *Top, Tüfek ve Sünğü*, çeviren: Yavuz Alogan, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2002, s. 76-103.
- Zuber, Terence, "The Schlieffen Plan Reconsiderd", *War in History*, Cilt 6, Sayı 3, 1999, s. 262-305.
- , "Terence Holmes Reinvents the Schlieffen Plan", *War in History*, Cilt 8, Sayı 4, 2001, s. 468-476.
- , "The Schlieffen Plan was an Orphan", *War in History*, Cilt 11, Sayı 2, 2004, s. 220-225.
- , "Everybody Knows that there was a Schlieffen Plan: A Reply to Annica Mombauer", *War in History*, Cilt 15, Sayı 1, 2008, s. 92-101.

İNTERNET

- Çevrimiçi: http://wwi.lib.byu.edu/index.php/The_Dual_Alliance_Between_Austria-Hungary_and_Germany , son güncelleme: Nisan 2013.
- Çevrimiçi: http://wwi.lib.byu.edu/index.php/The_Three_Emperors%27_League , son güncelleme: Nisan 2013
- Çevrimci: http://wwi.lib.byu.edu/index.php/The_Reinsurance_Treaty , son güncelleme: Nisan 2013.
- Çevrimiçi: http://wwi.lib.byu.edu/index.php/The_Franco-Russian_Alliance_Military_Convention , son güncelleme: Nisan 2013.
- Çevrimiçi: <https://archive.org/details/treatypeacewith00germgoog> , son güncelleme, Nisan 2014.
- Çevrimiçi: <http://www.clausewitz.com/bibl/WhichTrans.htm> , son güncelleme: Nisan 2014.

DİZİN

A

- Açık Deniz Filosu 121
Agadir Krizi (1911) 9, 114, 123,
124, 125, 126, 128, 129, 130,
131, 132, 135, 139, 143, 220,
224, 242, 254
Algeciras Konferansı (1905) 102,
128, 193
Almanya Avusturya-Macaristan
İttifakı (1879) 172
Almanya-Rusya Garanti Antlaşması
(1887) 172
Amerikan İç Savaşı (1861-1865)
57, 202, 204, 205
Angell, Norman 209
Anglo-Sakson 64, 80, 138, 158,
160
Aron, Raymond 21, 23, 73
Asquith, Herbert 127, 128, 134
Avrupa Ahengi 46, 47, 71, 72, 143,

151, 161, 165, 166, 167, 168,
190, 258

B

- Balkan Savaşları 137, 193, 228,
241, 242, 243, 246, 256
Berlin Kongreleri (1885) 73
Berlin Kongresi (1878) 57, 165,
173, 174, 178, 191, 219
Bernhardi, Frederic von 210, 211
Bethman-Hollweg, Theobald von
132
Birinci Üç İmparatorlar Ligi (1872)
172, 173
Bismarck, Otto von 71
Bloch, Jean De 208
Boer Savaşı (1899) 95, 96, 98, 100,
101, 191, 217, 228
Boxer Ayaklanması 98, 100, 101,
112
Bull, Hedley 34, 39

Bulow, (Bernhard) Prince von 88

C

Caprivi, Leo von 77

Chaumont Antlaşması (1814) 151, 166

Churchill, Winston 116, 117, 127, 128, 130, 134, 214, 262

Clausewitz, Carl von 9, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 28, 29, 30, 187, 213, 232, 253, 258, 259, 262, 268, 271, 274

D

Deniz hâkimiyeti 36, 37, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 50, 51, 53, 58, 60, 61, 74, 86, 103, 104, 106, 109, 115, 118, 182

Dörtlü İttifak (1815) 46, 161, 166

Dreadnought 84, 104, 107, 108, 110, 111, 114, 115, 121, 266, 271, 272, 273

Dretnot devrimi 94, 105, 109, 110, 111, 115, 116, 142

E

Entente Cordial 60, 62, 102, 103, 117, 119, 224

F

Fashoda Krizi (1899) 59, 60, 63, 180

Fas Krizi (1905) 102, 106, 114, 123, 142, 193, 223, 224

Fay, Sidney Bradshaw 150, 263

Ferro, Marc 205, 206, 211, 263

Fischer, Fritz 71, 80, 81, 82, 89, 90, 137, 207, 263

Fisher, John A. 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 114, 115,

120, 142, 233, 238, 263, 265

Fransa-İtalya Saldırmazlık Antlaşması (1901) 172

Fransa-Prusya Savaşı (1871) 25, 165, 169, 201, 204, 213, 226, 227, 237, 257

Fransa-Rusya İttifakı (1894) 54, 56, 58, 62, 70, 80, 172, 176, 186, 218, 224

Franz Joseph 216, 222, 246

G

Goltz, Colmar F. von der 76, 210, 264

Grey, Edward 59, 60, 61, 62, 63, 64, 117, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 134, 241, 250, 264

Güç dengesi 47, 48, 49, 72, 106, 120, 122, 126, 138, 139, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 171, 181, 196, 219

Güvenlik İkilemi (Security Dilemma) 195, 196

H

Haldane Misyonu (1912) 130, 131

Hamilton, Richard 186, 187, 225, 231, 235, 236, 240, 246, 247, 248, 264, 270, 271, 272

Herwig, Holger 87, 88, 91, 111, 186, 187, 189, 225, 231, 235, 236, 240, 246, 247, 248, 261, 264, 270, 271, 272

Hötzendorf, Conrad von 216

İ

İki Güç Standardı 52, 54, 55, 57, 70, 80, 98, 100, 109, 116, 140

İkinci Üç İmparatorlar Ligi (1882) 172, 174

İngiltere-Japonya İttifakı (1902) 60, 61, 172

İngiltere-Rusya Sömürge Antlaşması (1907) 172

J

Jeune Ecole 50, 51, 53, 54, 60, 86, 116, 268

Junker 72, 76, 77, 79, 141, 203

K

Kaplan, Morton 155, 156, 161, 162, 271

Kennedy, Paul M. 43, 48, 49, 52, 97, 98, 105, 122, 265

Kiderlen-Wachter, Alfred von 124
Kutsal İttifak (1815) 161, 166, 173

L

Levée en Masse 189

Levy, Jack S. 160, 215, 220, 239, 240, 272

Lloyd George, David 27, 127, 128, 130, 131, 133, 134, 266

Ludendorff, Eric 25, 26, 27, 266, 272

L

Mahan, Alfred Thayer 37, 40, 41, 42, 43, 44, 53, 78, 86, 87, 90, 265, 266, 268, 270

Mansion House Konuşması 127, 131

Mearsheimer, John 181, 182, 183, 184, 185, 266

Mitteuropa 81

Modelski, George 34, 35, 36, 37, 40, 44, 45, 48, 266, 272

Morgenthau, Hans 34, 48, 153, 154, 155, 156, 157, 181, 267

Murray, Michelle 67, 68, 69, 70, 90, 91, 116, 226, 227, 272

Mutlak Savaş 1, 3, 15

Münkler, Herfreid 194, 195, 267

N

Neorealizm 186, 266, 274

Ö

Önleyici savaş 197, 198, 199, 212, 215, 216, 220, 222, 223, 232, 239, 248

P

Pax Britannica 58, 96

Plan 17, 19, 214, 231, 235, 237

Prusya-Avusturya Savaşı (1867) 192

R

Realizm 33, 181, 184, 185

Risk teorisi 85, 101

Ritter, Gerhard 77, 203, 230, 267

Roosevelt, Theodore 37, 38, 40, 267, 269

Rus-Japon Savaşı (1905) 61, 105, 118, 177, 180, 191, 217, 218, 220, 228

S

Sagan, Scott D. 220, 221, 225, 273

Saraybosna Suikastı (1914) 138, 171, 177, 193, 241, 244, 248, 249

Schlieffen Planı 106, 215, 230, 232, 234, 237

Snyder, Jack 240, 241

T

Taylor, A. J. P. 138, 148, 158, 159,
220, 268, 273

Thompson, William 36, 37, 266

Tirpitz, Alfred von 68, 74, 82, 84,
85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92,
93, 94, 95, 96, 98, 100, 101,
102, 104, 105, 106, 107, 109,
110, 111, 112, 113, 114, 120,
130, 131, 132, 134, 142, 265,
268, 271

U-Ü

Uzun döngü 34, 36, 37, 44

Üçlü İttifak 54, 56, 136, 171, 172,
221, 222, 223, 224, 225, 226

V

Van Evera, Stephen 195, 196, 198,
199, 205, 220, 221, 266, 273,
274

Viyana Kongresi 46, 47, 159, 161,
163, 165, 166, 188

W

Waltz, Kenneth 157

Weltmachtpolitik 89, 112, 135,
141, 142

Wendt, Alexander 66, 67, 269, 274

Wilhelm II 9, 74, 75, 76, 77, 78,
79, 81, 82, 83, 84, 86, 90, 95,
96, 102, 113, 118, 119, 131,
137, 141, 159, 175, 246, 247,
266, 267, 269, 270

Birinci Dünya Savaşı ya da yaşandığı dönemdeki anılan adıyla Büyük Savaş, üzerinden yüz yıl geçmesine karşın akademisyenler arasında halen tartışma konusu olma özelliğini devam ettiriyor. Savaşın kendisine olduğu kadar, savaşı hazırlayan kökenlerin ve nedenlerin üzerine de yoğunlaşan bu tartışmalar farklı disiplinlerin karşılaştığı, çatıştığı veya iş birliğine gittikleri bir alanda devamlılıklarını sürdürmekteler.

“Mutlak Savaş” da, Birinci Dünya Savaşı’na giden süreci Carl von Clausewitz’in savaş olgusuna yönelik fikirleri üzerinden diplomasi tarihi, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler disiplinlerinin yaklaşımları özelinde analiz etme iddiasını taşımakta ve okuyucuya Birinci Dünya Savaşı’nın yeni ve farklı bir perspektiften değerlendirilebileceği bir portföy sunmaktadır.

DERGÂH YAYINLARI

ISBN: 978-9759959647

DERGAHYAY

9 789759 959647

www.dergah.com.tr